

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

JANEK ISTVÁN

SZLOVÁK–MAGYAR KAPCSOLATOK
1939–1944

TÉMAVEZETŐ: DR. ORMOS MÁRIA

PÉCSI TUDOMÁNYEGYTEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORI ISKOLA
EURÓPA ÉS A MAGYARSÁG A 18–20. SZÁZADBAN
DOKTORI PROGRAM
PÉCS, 2009.

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
I. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK	9
I/1. Csehszlovákia 1918–1938 között	9
II. A POLITIKAI KAPCSOLATOK KEZDETEI	18
II/1. Magyarország Szlovákiával kapcsolatos politikai elképzelései a két háború közötti időszakban	18
II/2. Csehszlovákia és a sorsfordító 1938-as esztendő	23
II/3. A komáromi tárgyalások	34
II/4. Cseh-szlovák és magyar diplomáciai akciók 1938-ban	42
II/5. A szlovák–magyar viszony az első bécsi döntés után	51
III. A SZLOVÁK–MAGYAR KIS HÁBORÚ 1939 MÁRCIUSÁBAN	62
III/1. Kárpátalja elfoglalásának és a „kis háború” kialakulásának előzményei	62
III/2. A szlovák és a magyar hadsereg helyzete 1939 márciusában	65
III/3. A kis háború diplomáciai előkészítése	69
III/4. A szlovák légierő helyzete 1939 márciusában	80
III/5. Igló bombázása	85
IV. A SZLOVÁK ÉS MAGYAR DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK 1939-BEN	92
IV/1. Az önálló szlovák állam belső szerkezete és az ottani magyarság helyzete	92
IV/2. A szlovák külpolitika dilemmái és a szlovák–magyar kétoldalú diplomáciai kapcsolatok 1939 első felében	100
IV/3. Horváth József országgyűlési képviselő budapesti parlamenti felszólalása Szlovákia politikájáról 1939-ben	116
V. SZLOVÁKIA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN, KÜLPOLITIKAI KAPCSOLATOK	122
V/1. Szlovákia részvétele a Lengyelország elleni hadjáratban	122

V/2. A szovjet diplomácia állásfoglalása a szlovák–magyar viszonyt illetően 1939–1941 között	136
VI. A SZLOVÁK–MAGYAR DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK 1939–1941 KÖZÖTT	148
VI/1. A reciprocitás kialakulása a két állam viszonyában 1939 második felében	148
VI/2. Szlovák–magyar diplomáciai csatározások 1940-ben	153
VI/3. A második bécsi döntés utáni helyzet a kétoldalú kapcsolatokban	184
VI/4. A szlovák–magyar kapcsolatok alakulása 1941-ben	195
VI/5. A szlovják mozgalom a diplomáciai csatározások tükrében	202
VI/6. Szlovák Királyság gondolata és a magyar diplomácia	211
VI/7. Diplomáciai válság kiéleződése a magyar és a szlovák állam között	215
VII. A BILATERIÁLIS KAPCSOLATOK ALAKULÁSA 1942 VÉGÉIG A KÉT ÁLLAM VISZONYÁBAN	223
VII/1. A diplomáciai viszony alakulása 1941 végén és 1942 első felében	223
VII/2. A kisantant újjáélesztésére irányuló szlovák kísérletek	228
VII/3. A szlovák–magyar kapcsolatok alakulása 1942 áprilisától 1942 decemberéig	231
VIII. A ZSIDÓKÉRDÉS SZLOVÁKIÁBAN, ESTERHÁZY JÁNOS FELLÉPÉSE A SZLOVÁK PARLAMENTBEN	250
IX. A RECIPROCITÁS ELVÉNEK NEGATÍV KÖVETKEZMÉNYE	263
IX/1. A reciprocitás elvének érvényesülése a szlovák–magyar sportkapcsolatokban	263
X. MAGYAR KÖZELEDÉSI SZÁNDÉKOK A SZLOVÁK VEZETŐKHOZ 1943-BAN	267
X/1. Kállay Miklós együttműködési kísérletei a szlovák politika vezetőivel 1943-ban	267
X/2. Ronkay Ferenc magyar országgyűlési képviselő és mások tárgyalásai a szlovák vezetőkkel 1943-ban	278

X/3. A magyar kérdés Jozef Tiso és Adolf Hitler tárgyalásain	284
X/4. A pozsonyi magyar követ jelentései a kétoldalú viszony alakulásáról 1943 második felében	287
X/5. Az olasz kiugrás hatása Magyarország és Szlovákia kapcsolatára, kiugrási alternatívák	289
X/6. A Szlovák Köztársaság végórái 1944–45-ben	302
XI. ÖSSZEGZÉS	313
XII. FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM	321
TÉRKÉPEK	347

BEVEZETÉS

Disszertációm témája a szlovák–magyar politikai államközi és diplomáciai kapcsolatok alakulása 1939–1944 között. Munkámban e nehéz és összetett történelmi helyzet bemutatását igyekeztem elérni. A magyar–szlovák kapcsolatok története évszázadokra nyúlik vissza. A két nemzet a kora középkortól 1918-ig egy államkeretben élt. 1918-ban majd főképpen 1939-ben a Szlovák Állam létrejötte után a kapcsolatok jellege megváltozott, mivel azok az államközi kapcsolatok szintjére emelkedtek. Kutatásom az 1939–1944-es időszakra irányult. Céлом az volt, hogy feltérképezzem a második világháborúnak eddig viszonylag ismeretlen magyar–szlovák vonatkozásait. Disszertációm ennek megfelelően a Magyarország és Szlovákia közötti diplomáciai kapcsolatok bemutatására helyezi a hangsúlyt. A témaválasztás fő indoka elsősorban abban határozható meg, hogy ezt a kérdéskört eddig a szakirodalom, különös tekintettel részint a második világháború történetére részint pedig a két államnak a történelmi viszonyára szinte alig vizsgálták. Sokan, sokféle aspektusból foglalkoztak ugyan a második világháború éveivel, a történészek figyelme azonban főként a nagy hadviselő hatalmak felé fordult, míg a kisállamok a történelmi feldolgozásokban csak másodrangú szereplőik maradtak.

Az 1939 és 1944 közötti korszak változatos időszak volt Magyarország és Szlovákia diplomáciai kapcsolatainak történetében. A kiválasztott kronológiai keretek kezdetét és végét egy-egy olyan, a két állam politikai életét meghatározó eseményhez lehet kötni, amelyek jelentős mértékben befolyásolták a két állam politikáját, illetve kapcsolataikat. A disszertáció kiindulópontjául 1939. március 14-t, a Szlovák Köztársaság kikiáltását, majd végpontjául pedig Magyarország 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállását választottam. Ezt követően a háborús események miatt a két állam közötti diplomáciai érintkezések jelentősen lecsökkentek. Ráadásul az 1944. március 19-ét követő időszaktól, ha mégis léteztek valamilyen szintű és jellegű kapcsolatok, ezeknek feltárását akadályozza, hogy meglehetősen kevés számú forrás maradt fenn, mivel a háborús cselekmények miatt a létrejött iratok majdnem teljesen megsemmisültek. A magyar és a szlovák levéltárakban alig találni néhány dokumentumot. Az említett időszakban a kapcsolatok sem működtek a korábbi

intenzitással, ezért ezt gondoltam zárópontul. Az időkeretek tekintetében az utolsó fejezetben kivételt tettem annyiban, hogy néhány oldalon bemutatom a Szlovák Állam utolsó diplomáciai lépéseit 1944–45-ben, így érezve teljesnek a képet ezen időszakra vonatkozólag.

Ahhoz, hogy megértsük hogyan alakultak a két állam közötti diplomáciai és egyéb kapcsolatok szükséges volt az előzményeket is bemutatni, különös tekintettel Csehszlovákia szétesésére. Enélkül ugyanis nehéz lenne megérteni a későbbi időszakot és a szlovák–magyar diplomáciai kapcsolatokat meghatározó későbbi fejleményeket. Egyes részeken érinteni kellett a nagyhatalmak szerepét is, a két állam sorsának alakulásában így Németország és a Szovjetunió politikáját is, mivel az utóbbi állam ezzel kapcsolatos levéltári forrásainak egy része nemrég került napvilágra.

A magyar–szlovák diplomáciai kapcsolatok, viszonyok vizsgálatakor megkerülhetetlen ebben az időszakban Esterházy János munkássága, mivel áldozatos tevékenységének mindkét nemzet sokat köszönhetett.

A magyar–szlovák viszony története a második világháború idején majdnem teljesen feltáratlan. Kutatásaim aktualitását az is alátámasztja, hogy az 1939–1944 közötti magyar–szlovák kapcsolatok tudományos vizsgálata csak bizonyos résztemákra vonatkozóan történt meg. Korábban egyes témák mind Magyarországon, mind Csehszlovákiában tiltólistán szerepeltek, a megjelent munkák erőteljesen ideológiai hangvételűek voltak, mivel meg kellett felelniük az uralkodó párt, illetve a proletár internacionalizmus eszméinek.

A szlovák szakirodalomban csak az 1990-es években jelentek meg az első objektivitásra törekvő tényfeltáró munkák az első Szlovák Államról. Ivan Kameneč, Dagmar Čierna Lantayová, Ľubomír Lipták, Peter Zelenák, Jan Rychlík és mások munkássága fémjelzi ezt elsősorban.

A magyar történettudomány a kétoldalú diplomáciai kapcsolatok föltárására csak a kilencvenes évektől vállalkozott, mivel ezt a korábbi időszakban az államhatalom megakadályozta. A téma elismert szakértői: Tilkovszky Lóránt, G. Kovács László, Popély Gyula, Molnár Imre, Szarka László stb. munkáikban jelentős tényfeltárást végeztek el, de nagyrészt a korábbi korszakokra koncentráltak vagy csak az 1941-ig tartó időszakig jutottak el, és más aspektusból vizsgálták a kérdést. A háború alatti

szlovák–magyar kapcsolatok elenyésző figyelmet kapott. Általában csupán a Magyarország külpolitikájával foglalkozó munkák egy-egy alfejezetében tértek ki a két állam viszonyára.

A kutatásokat nehezítette, hogy a szlovák források nagyrészt ismeretlenek és elérhetetlenek voltak a magyar történészek számára. A rendszerváltás előtt és az 1990-es évek első felében megjelent diplomáciatörténeti szakmunkák szerzői a korlátozott kutatási lehetőségek miatt még nem férhettek hozzá a csehszlovák, majd a szlovák levéltári forrásokhoz. A szlovákiai levéltárakban az 1990-es évek közepétől vált szabaddá a kutatás, jó néhány addig titkosított, vagy a tudományos világ elől elrejtett, illetve elzárt irategyüttes vált feldolgozhatóvá. Ma már mind a csehországi, mind a szlovákiai katonai és nemzeti levéltárakban kedvezőek a kutatási feltételek, néhány kivételtől eltekintve az iratanyagokhoz korlátlan hozzáférést biztosítanak.

Disszertációm forrásbázisát a Magyar Országos Levéltárban (MOL) és a Szlovák Nemzeti Levéltárban megtalálható anyagok képezik. A Magyar Országos Levéltár külügyminisztériumi fondjai tartalmazzák a magyar-szlovák kétoldalú kapcsolatokat meghatározó követségi jelentéseket. A hazai forráscsoportok közül ki kell emelni a MOL-ban a Külügyminisztérium állagát, amelynek két forráscsoportja, a K-64 jelzetű (Politikai Osztály rezervált iratai) és a K-63 jelzetű (Politikai Osztály általános iratai) tartalmazza az általam kutatott anyagot. Ezenkívül értékes iratokra bukkantam a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztálya K-28 anyagai között is. Pozsonyban a Szlovák Nemzeti Levéltárban az ottani külügyminiszteri anyagok voltak hasznosak. Végül meg kell említeni a Szlovák Köztársaság követének, Ján Spišiaknak a személyi hagyatékát, amely az 1939–44 közötti időszakot taglalta későbbi visszaemlékezéseiben. Sajnos e hagyatékot zárolt dokumentumként tárolják a pozsonyi levéltárban, csak egyszer láthattam zárolása előtt, ezért nem sikerült bedolgozni a dolgozatba.

Munkámban a magyar–szlovák kapcsolatok történetének feltárása során a szlovák levéltári források bevonása nemcsak azért volt fontos, mert eddig egyáltalán nem, vagy csak elvétve kerültek be a tudományos köztudatba, hanem azért is, mert ahol csak lehetett, párhuzamba állíthattam őket a magyar levéltári anyaggal. Ezáltal elkerülhetővé vált annak a veszélye, hogy egyoldalú kép alakulhasson ki az említett

időszak történetéről. Jelen munkámban ezért arra törekedtem, hogy a Budapest és Pozsony közötti érintkezéseket, a hivatalos tárgyalásokat, vagy a bizalmas megbeszéléseket a magyar, illetve szlovák források együttesének felhasználásával rekonstruáljam.

Jelen munka célja részben annak feltárása, hogy milyen politikai tartalommal telítődött Budapest és Pozsony viszonya a diplomáciai kapcsolatok felvételét követően, valamint a reciprocitás romboló hatásának és a kétoldalú kapcsolatok alakulásának bemutatása 1944-ig terjedően. A témát diplomáciai, és politikatörténeti aspektusból kívánom bemutatni. A munkámban felsorakoztatott fejezeteken keresztül szerettem volna érzékeltetni a szlovák–magyar feszültségek mibenlétét és intenzitását.

Remélem, hogy munkám hozzájárul a magyar–szlovák viszony történetének átfogóbb és részletesebb megismeréséhez, és a kutatási eredmények széles szakmai körben való ismertetése fontos adalékul szolgál a háború alatti magyar külpolitikáról folyó szakmai diskurzus árnyalásához. A szlovák-magyar diplomáciai kapcsolatok az 1941 és 1944 közötti periódusra vonatkozóan eddig egyáltalán nem voltak feldolgozva. Munkámmal ezt a hiányt szeretném pótolni.

I. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

I/1. Csehszlovákia 1918–1938 között

Az első világháború utáni versailles-i békerendszer átrajzolta Közép–Európa térképét. A nagyhatalmak döntése értelmében az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén új „nemzetállamok” jöttek létre. A békediktátum azonban nem vette figyelembe a térség etnikai összetételét: a Monarchiát – Magyarország és Ausztria kivételével – valójában nem nemzetállamok, hanem újabb többnemzetiségű országok váltották fel. Négy vegyes lakosságú állam – Csehszlovákia, Lengyelország, Románia és Jugoszlávia – alakult meg, amelyek nemzetiségi szempontból csaknem ugyanolyan keverték voltak, mint az egykori birodalom. Az újonnan létrejött kis és középállamok határai között több millió ember került kisebbségi helyzetbe. A térség államainak etnikai kevertsége veszélyforrást jelentett az új európai rendszerben, mivel mind az egyes államokon belül, mind az államközi kapcsolatokban viszályokat okozott.

A trianoni döntés eredményeképp Magyarország, amely korábban az Osztrák–Magyar Monarchián belül Ausztria társországaként végső soron egy európai nagyhatalom része volt, hirtelen Közép–Európa egyik legkisebb, politikailag, gazdaságilag és katonailag leggyengébb államává vált. Az első világháború után meghúzott és Magyarország esetében kis módosítással azóta is érvényben lévő határok egyáltalán nem feleltek meg sem az etnikai valóság, sem az igazságosság követelményeinek. A nagyhatalmak által végrehajtott határrendezésnek tulajdonképpen négy alapelve volt: a történeti, az etnikai, a gazdasági és a védelmi-stratégiai alapelv. Magyarország területének felosztását elvileg az etnikai elv szabta meg, de miután a békekonferencián elfogadták, hogy az etnikai határokat az utódállamok gazdasági és stratégiai érdekeiknek megfelelően kell módosítani, végeredményben az etnikai elv nem érvényesült. Így igen nagy magyar többségű területek kerültek a környező államokhoz. A Trianon utáni korszak egyik közép-európai problémája – egyben a térség konszolidációjának legfőbb akadályá – a kisebbségi sorba került magyarság kérdése lett. A „magyar kérdés” állandó feszültséget képezett Magyarország és szomszédai, Csehszlovákia, majd Szlovákia közötti történetében is.

Az európai nagyhatalmi politikának az első világháború utáni rendszer kialakítását követően minden korábbinál élesebb nemzetiségi-kisebbségi problémákkal kellett szembenéznie a kontinensen és különösen Közép-Európában illetve a Balkánon. A békeszerződések, illetve azok kisebbségvédelmi passzusai ellentmondásosak voltak, noha megállapítható, hogy a kisebbségvédelem sarokköve a nemzetiségek szülőföldön maradása volt. Az 1920-as évektől kezdve Kelet-Közép-Európában a legnagyobb arányú nemzetiségi lakosság Csehszlovákiában élt, elsősorban a németek és magyarok, valamint a szlovákok száma miatt.

A Csehszlovák Köztársaság vezető politikusai és államférfiai 1918-ban több ízben megígérték, hogy országukban valamennyi nemzeti kisebbség jogait biztosítani fogják. A csehszlovák állam létrehozói azonban mindent elkövettek annak érdekében, hogy a cseh és szlováklakta területeken túl olyan területekre is kiterjeszthessék hatalmukat, ahol nagyjából más etnikumok éltek, azzal a céllal, hogy a későbbiekben majd fokozatosan asszimilálják őket. A párizsi béketárgyalásokon a legyőzötteknek nem volt semmiféle beleszólásuk a békefeltételek kidolgozásába. Velük azokat csak utólag közölték, és ők természetesen kénytelenek voltak mindent elfogadni.

1918. október 30-án Túrócszentmártonban az aznap megalakult Szlovák Nemzeti Tanács kimondta Szlovákia elszakadását Magyarországtól, és deklarálta csatlakozását a Prágában 1918. október 28-án kikiáltott Csehszlovák Köztársasághoz.¹ Hivatkozva a pittsburghi egyezményre² a két nemzet egyesült.

A győztes antanthatalmak támogatásával létrehozott Csehszlovákia a korábban az Osztrák–Magyar Monarchia osztrák feléhez tartozó Csehországon, Morvaországon és Szilézia nagyobbik részén kívül magába foglalta a történelmi Magyarország északi területeit, az úgynevezett Felvidéket – egészen a Dunáig és a Tiszáig –, továbbá Alsó-Ausztriának két, Németországnak pedig egy kisebb darabját. Az adott pillanatban nem

¹ Az államalakulathoz a szlovákok, mint „a csehszlovák nemzet magyarországi ága” csatlakoztak. Mindez azonban „két egyenlőtlen fél társulásának” bizonyult, ami rá is nyomta a bélyegét az ország két évtizedes történetére. Szarka, 1993. 170. p.

² 1918. május 30-án Pittsburgben, mivel ott élt a legnagyobb számú szlovák közösség T. G. Masaryk és az amerikai szlovák vezetők megegyezést kötöttek, ami kimondta, hogy szabad Csehország és szabad Szlovákia közös államot hoznak létre. Szlovákiában a politikai vezetés, az iskolák, a bíróságok és a többi intézmények szlovák irányításúak és nyelvűek lesznek, Csehországban csehek. A Szlovákoknak parlamentet is ígérték, de az nem valósult meg.

voltak világos elképzelések arról, mekkora lesz a területi kiterjedése Szlovákiának, mivel a történelmi Magyarországon belül még csak közigazgatási egységet sem képezett. A párizsi békekonferencia 1919. július 11-én állapította meg hivatalosan a csehszlovák–magyar határvonalat, jóllehet az igényelt észak-magyarországi területeket a csehszlovák csapatok az antant engedélyével már korábban birtokba vették. E döntés értelmében a történelmi Magyarország 11 északi megyéjének teljes területe, további 11 északi megyéjének pedig kisebb-nagyobb részei a Csehszlovák Köztársaság felségterületévé váltak. Az impériumváltás után Felvidék névvel illették a Csehszlovákiához csatolt volt észak-magyarországi területek egészét, bár az elnevezés valójában nem fedte teljesen az egykori magyar Felvidék mint tájegység földrajzi fogalmát. A Csehszlovákiához csatolt terület része volt a Csallóköz, a Mátyusföld, a Bodroköz és a Felső-Tisza vidéke is, amelyek korábban nem számítottak a Felvidékhez.³ Az északi magyar területek Slovensko (Szlovákia) és majd később Podkarpatská Rus (Kárpátaljai Oroszország) néven kerültek be az új államba.

Az 1910. évi népszámlálás nemzetiségi adatai szerint a későbbi Csehszlovák Köztársaság területén a csehek és szlovákok együttesen is csupán a lakosság 59,09 százalékát alkották, az ott élő népességnek tehát 40,91 százaléka idegen etnikumként került egy új állam fennhatósága alá. A terület lakosságának 27,58 százaléka volt német és 7,88 százaléka magyar, 5,45 százaléka pedig rutén, lengyel, román, horvát és egyéb anyanyelvű. A később Szlovákiának nevezett észak-magyarországi területeken az 1910. évi népszámlálás összesen 2 926 824 lakost talált. A népesség anyanyelv szerinti megoszlása a következő volt: szlovák 1 686 712 (57,63 százalék), magyar 896 271 (30,62 százalék), német 196 958 (6,73 százalék), rutén 97 051 (3,32 százalék), lengyel 10 659 (0,36 százalék), szerb és horvát 2842 (0,10 százalék), román 1908 (0,06 százalék), egyéb 26 867 (0,92 százalék).⁴

³ A történelmi Felvidék a „Magyar medencét” északról határoló hegykeretet, illetve az ennek déli határán húzódó vásárvárosi övezetet foglalta magában, a mai magyarországi Északi-középhegység területét is beleértve. E nagyrégiót hívták Felföldnek, Felső-Magyarországnak és Felvidéknek. A mai Szlovákia területének egy részét általában csak mint Észak vagy Felső-Magyarországot emlegették a 16–17. századtól kezdve, mint olyan területet, ahol szlovákok is laktak. Fontos megjegyeznünk, hogy Szlovákia mint önálló közigazgatási egység 1918-ig nem létezett. A Felvidék elnevezés a 19. században jelenik meg, de elterjedtsége 1918-tól válik elfogadottá. Marsina, 2008. 15–16. p. valamint Horváth, 2004. 21. p.

⁴ Az adatok Kárpátalja nélkül értendők. Československá statistika, 1924. 75. p.

1921-ben a magyar nemzetiségűek száma 651 ezerre (21,7 százalék) apadt, a szlovák nemzetiségű lakosságé viszont 1 952 000 főre (65,1 százalék) nőtt. A többi szlovákiai nemzetiség lélekszáma szintén megfogyatkozott. A csehek számát a Szlovákiába történő jelentős számú hivatalnokréteg és katonatiszt beköltözése közel 73 ezerre növelte (2,4 százalék).⁵

A Csehszlovák Köztársaság összlakossága 1930-ban 14 729 536 főt tett ki. A csehszlovák állampolgárok nemzetiségi megoszlása a következő volt: cseh–szlovák 9 688 770 (66,91 százalék), német 3 231 688 (22,32 százalék), magyar 691 923 (4,78 százalék), orosz, rutén és ukrán 549 169 (3,79 százalék), zsidó 186 642 (1,29 százalék), lengyel 81 737 (0,57 százalék), cigány 32 209 (0,22 százalék), egyéb 1310 (0,01 százalék).⁶

Ami az I. világháború utáni csehszlovák helyzet demográfiai viszonyait illeti, kétségtelen, hogy nem könnyű az 1918 után létrejött új államalakulat részét képező Szlovákia nemzetiségi megoszlását számszerűleg is meghatározni. Az 1910. évi magyarországi és az 1921. évi csehszlovákiai népszámlálás nemzetiségi adatai jelentős mértékben eltérnek egymástól.

Az új kisebbségek túlnyomó része az ország peremterületein helyezkedett el, ahol általában helyi többséget alkottak. A régió többi „nemzetállamával” összehasonlítva a csehszlovák állam demokratikus berendezkedése ugyan több jogot és kedvezőbb státuszt biztosított a kisebbségek számára, ám a csehek és szlovákok önrendelkezése végeredményben a korábban „uralkodó” nemzetek – a németek és a magyarok – rovására érvényesült.

Szlovákiában és Kárpátalján a magyar etnikum tömbje mindenütt szorosan a csehszlovák–magyar országhatár mentén húzódott, hol szélesebb, hol keskenyebb, helyenként teljesen elvékonyodó sávban, több száz kilométer hosszan. A magyar etnikai sáv aránylag homogén volt, és ezt a jellegét a két háború közötti Csehszlovák Köztársaság fennállásának húsz éve alatt mindvégig megőrizte. A Felvidék cseh birtokbavételét az ottani szlovák népesség is meglepetéssel vette tudomásul, mivel

⁵ Gyurgyík, 1994. 10. p.

⁶ Az adatok azt mutatják, hogy az ország valamennyi nemzete gyarapodást könyvelhetett el, kivéve a magyarságot, amelynek száma csökkent. Zprávy Štátneho úradu, 1933. 1535. p.

jelentős részük, főleg az idősebbek a magyar fennhatóságra számítottak.⁷ Csehszlovákia erősen centralizált állam volt, ahol az állami bürokrácia jelentős szerepet játszott. Mint minden állam, amely nemzetállami törekvéseket kíván megvalósítani, szembehelyezkedett az önkormányzatiság eszméjével, így mindent elkövetett a szlovákok erre irányuló törekvésének visszafogására.

A 1920–30-as években a prágai kormány számára a legsúlyosabb problémát a szlovák kérdés rendezetlensége jelentette.⁸ Szlovákiában a politikai pártok, sőt a politikusok nagy része is elégedetlen volt azzal az államjogi berendezéssel, amely a köztársaság létrejötte után kialakult. A helyzet megváltoztatására a túlzott centralizáció visszaszorításától az önkormányzatiság megerősítésén át az államszövetségi alapokon történő átalakításig többféle lehetőség fölmerült. 1918 után a szlovákok jelentős része meg volt győződve róla, hogy az új csehszlovák államiség átmeneti lesz.⁹ Örültek, hogy elszakadtak Magyarországtól, de kezdettől fogva bizalmatlanok voltak az új államalakulattal szemben. Arra számítottak, hogy a csehszlovák államon belül autonómiával rendelkeznek majd, amely védelmet jelent számukra a központosító és nacionalista cseh törekvésekkel szemben. Az 1920-as évek közepére azonban bizonyossá vált, hogy Csehszlovákia nem adja meg azt a politikai, közigazgatási és gazdasági önállóságot a szlovákoknak, amit a cseh politikusok eredetileg ígértek. Ettől az időtől kezdve formálódott a szlovák autonómista mozgalom, eleinte Andrej Hlinka,¹⁰ majd Jozef Tiso vezetésével. Ez az irány az idő előrehaladtával csak erősödött.

Az eredeti elképzelések tehát, amelyek Szlovákiát az új állam önálló, széles körű öngazgatáson nyugvó részeként feltételezték, nem valósultak meg. Szlovákia végeredményben egy megszállt terület szintjére jutott. A szlovákok soha nem elégedtek

⁷ Popély, 1995. 10. p.

⁸ A kérdéstről lásd: Szarka, 1992. 37. p.

⁹ Kníchal, 2002. 4–5. p. A Szlovák Nemzeti Párt akkori vezetői arra kérték T. G. Masaryk elnököt, hogy ne engedje meg egy esetleges népszavazást az állami hovatartozásról, mert akkor esetleg a szlovákok a Magyarországhoz való tartozás mellett döntenek.

¹⁰ Andrej Hlinka: (1864–1938), szlovák politikus, katolikus pap. Politikai pályafutását a katolikus Néppártban kezdte, később a Szlovák Nemzeti Párthoz csatlakozva a párt klerikális szárnyának vezetője volt. 1905-től a Szlovák Néppárt alapító elnöke. Parlamenti képviselő. 1919-ben jegyzékben kérte a párizsi békekonferenciától Szlovákia öngazgatásának biztosítását a csehszlovák államon belül, ezért a cseh hatóságok megfosztották parlamenti mandátumától, és nyolc hónapra bebörtönözték. Később a cseh centralizációs törekvésekkel szembehelyezkedő szlovák autonómista mozgalom vezéralakjává vált. Utódja és mozgalma továbbvivője Jozef Tiso lett.

meg azokkal a politikai lehetőségekkel, amelyeket a csehek biztosítottak számukra. Nem véletlen tehát, hogy fokozatosan egyfajta ellenszenv alakult ki bennük a prágai központi kormánnyal szemben. Elítélték a csehszlovák kormányt, mert úgy érezték, hogy az őket érintő jelentős döntéseket a fejük fölött, megkérdésük nélkül hozzák. A szlovák nemzeti irányvonal szerint a cseh-szlovák együttélés problémái abból származtak, hogy Milan Rastislav Štefánik¹¹ halála után egy időre megszűnt az eredményes szlovák érdekképviselés.¹²

A cseh ipari lobbija számára megnyílt az út Szlovákia kiaknázása felé. Az 1930-as években egyre élesebbé vált a cseh és szlovák politikusok ellentéte. Közismert tény, hogy Eduard Beneš a szlovák autonómiát egyáltalán nem támogatta, sőt mindent megtett annak érdekében, hogy azt megakadályozza. Érdekes adalék Beneš szlovák politikájával kapcsolatban, hogy még a szlovák nyelvet is csupán a cseh nyelv egy nyelvjárásának tartotta, önálló nyelvként nem ismerte el: „Engem soha nem tudnak rávenni arra, hogy elismerjem a szlovák nemzetet. [...] Senkit sem akadályozok meg abban, hogy önmagát szlováknak mondja, de nem engedem, hogy a szlovák nemzet létezését kinyilvánítsa.”¹³

A csehszlovák állam a csehszlovakizmus doktrínájára épült, amely abból indult ki, hogy a csehek és a szlovákok egy nemzetet alkotnak, illetve a durvább felfogás szerint a szlovákok valójában csehek. A csehszlovakizmus nem ismerte el a szlovák nemzeti identitást, így a szlovákok elutasították. Azt az ellentmondást, hogy az új állam nemzetállamként született meg, miközben többnemzetiségű volt, az ország alapítói

¹¹ Milan Rastislav Štefánik: (1880–1919) szlovák politikus, diplomata és csillagász, pilóta. Az I. világháború kitörését követően beállt a francia hadseregbe, ahol a tábornoki rendfokozatot is elérte. 1916 februárjában Párizsban más politikusokkal együtt megalakította a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot, amelynek elnöke T. G. Masaryk, alelnöke Štefánik, titkára pedig Eduard Beneš lett. Štefánik tudományos munkásságának köszönhetően bejáratos volt a francia felsőbb körökhöz, és így meg tudta szerezni az antant legfontosabb vezetőinek politikai támogatását a csehszlovák függetlenségi törekvésekhez. Masaryk és Beneš politikailag kezdettől fogva háttérbe akarta szorítani a szlovákokat, emiatt főleg Beneš és Štefánik között komoly ellentétek voltak. Štefánik a Csehszlovák kormányban megingott pozíciója miatt 1919 tavaszán az olaszországi Udinéből haza kívánt térni, de Pozsony környékén repülőjével leszállás közben halálos balesetet szenvedett.

¹² A szlovákok úgy gondolták, hogy Štefánik 1919. május 4-én bekövetkezett halála után a csehek „gyarmati uralom” alá vették Szlovákiát. Ugyancsak sérelmekre adott okot, hogy a világi csehek támadást indítottak a szlovák katolicizmus ellen, sok iskolában eltávolították a keresztet a falakról és támadták a katolikusokat. Masaryk megújította a huszita vallást, amely elítélte a katolikusokat. A huszita vallás ismét terjedni kezdett, de Szlovákiában a terjesztési kampány nem járt sikerrel, még a szlovák lutheránusok között sem.

¹³ Mészöly–Chmel–Pithart–Baluch, 1996. 15. p.

(Masaryk és Beneš) a csehszlovakizmus fikciójával próbálták meg feloldani. Az alkotmány szerint a hivatalos nyelv a csehszlovák volt, Csehországban a cseh alakját, Szlovákiában a szlovákot használták. A cseh vezetők abban reménykedtek, hogy idővel a két nép összeolvad, és kialakul közös identitásuk. Nyilvánvaló, hogy ez a gondolat nem szolgált mást, mint az újonnan született állam szláv többségének biztosítását.

Csehszlovákia államformájában és belpolitikájában azonban a szlovákok elégedetlenkedése ellenére nem történt jelentős politikai változás. Nem vitás, hogy az erőszakkal bekebelezett magyar és német kisebbségek nem tekintették hazájuknak a Csehszlovák Köztársaságot, nem éreztek és nem is vállaltak vele közösséget. Akaratuk ellenére kerültek cseh fennhatóság alá, így legfontosabb politikai célkitűzésük csakis a köztársaság államkeretéből való kiszabadulás, illetve elszakadás lehetett. A prágai kormány a megfelelő politikai jogok hiánya miatt állandó harcban állt országa nemzeti kisebbségeivel, de az elvileg „államalkotó” szlováksággal is. 1938-ra a nemzetiségi kérdés megoldatlansága miatt megingott az ország stabilitása. Nem kedvezett számára az összeurópai helyzet sem, hiszen Németország talpra állt, és igényt nyújtott be Csehszlovákia németlakta területeire. A fenti körülmények miatt „Csehszlovákia külpolitikailag elszigetelődött, belpolitikailag pedig teljesen destabilizálódott, s ekképpen Németország könnyű zsákmányává vált.”¹⁴ Az 1938–39-ben bekövetkező felbomlásnak megvoltak a gyökerei, így nem is volt olyan meglepő, amikor az bekövetkezett.¹⁵ A hivatalos cseh politika a két háború közötti időszakban nem akart tudomást venni a szlovákok nemzeti öntudatának megerősödéséről, és kitarzott a Masaryk és Beneš által hirdetett egységes csehszlovák nemzet elmélete mellett.

A cseh–szlovák viszonyban jelentkező problémák abból adódtak, hogy a csehek és a szlovákok alapjában különbözőképpen értelmezték a közös államiságot. Csehországban az az elképzelés dominált, mely szerint a csehszlovák állam voltaképpen a cseh államiság megvalósulását jelenti, mégpedig egy új és jobb formában, mint a középkori–immár Szlovákiával kibővítve. Ezzel szemben Szlovákiában az a felfogás

¹⁴ Szarka, 1992. 37. p.

¹⁵ A szlovák történetírásban, e korszak kutatói úgy vélik, hogy a háború előtti csehszlovák vezetés hibázott, amikor a német és a magyar kisebbségnek messzemenő jogokat biztosított, mivel azok szétverték a köztársaságot. Deák, 1996–39. p. A magyar szakirodalom arra mutat rá, hogy a nemzetiségek asszimilációjára berendezkedő beneši kisebbségi politika is felelőssé tehető, hogy Csehszlovákia szétesett. Ádám–Hanzal, 1996. 151. p.

uralkodott, hogy két részből hoztak létre egy egészet. A csehszlovák állam létét a szlovák politikai vezetés elkerülhetetlen fejlődési szakaszként értelmezte, amire azért van szükség, hogy Szlovákia megszabaduljon a történelmi Magyarországhoz kötődő múlttól. Ezt az álláspontot azonban nem tekintették tartós érvényű államfelfogásnak.

A csehszlovákiai magyarság 1919–1938 között, amolyan „rossz álomnak” vélte a cseh „megszállást”, és voltak, akik valami csodára vártak, amelynek következtében majd minden visszazökken a régi megszokott mederbe.¹⁶ Fábry Zoltán szlovákiai magyar író így jellemezte ezt az általános depressziót: „Kiestünk egy változatlanul hitt, beidegzett nagy közösségből, az ezeréves Magyarországból: az édesanyját vesztett árvák sorsa lett a miénk. Magunkra maradtunk.”¹⁷ A Csehszlovákiába került magyarság egyértelműen nemzettörődéknek tekintette magát, mivel elszakíttóságának semmiféle történelmi előzménye nem volt. Helyzetüket egyfajta átmeneti állapotnak tekintették, így nem csodálkozhatunk rajta, hogy alig várták az alkalmas pillanatot az anyaországhoz történő visszacsatlakozásra.

A csehszlovákiai németek esetében egészen a harmincas évek közepéig az „aktivizmus”, azaz a németek csehszlovákiai integrációját képviselő irányzat volt túlsúlyban. A nemzetiségi kérdés megoldatlansága azonban végül megbosszulta magát: a gazdasági válság és a náciizmus németországi erősödése hatására kiéleződtek a cseh–német ellentétek is. A betiltott Sudetendeutsche Heimatfrontból Konrad Henlein¹⁸ vezetésével létrejött a nacionalista Szudétanémet Párt, amely 1935-re Csehszlovákia legerősebb kisebbségi pártjává vált, és már a szudétanémetek többségének nevében lépett fel. 1938-ra a Németországból kapott irányelvek alapján Henleinéknek egyre újabb és újabb teljesíthetetlen követelésekkel kellett fellépniük a csehszlovák kormánnyal szemben. Az 1938-ban Karlový Varyban megfogalmazott szudétanémet program többek között teljes autonómiát követelt a csehszlovákiai németek számára. A

¹⁶ A két háború közötti Csehszlovákia belső viszonyairól ld: Popély, 1995., Angyal, 2002. valamint: Simon, 2008.

¹⁷ Fábry, 1968. 18. p.

¹⁸ Konrad Henlein: (1898–1945) tanár, szudétanémet politikus. 1931-ben megalapította a Szudétanémet Hazafias Front nevű mozgalmat, amely 1935-ben párttá alakult. A hitleri Németország támogatásával belpolitikai válságot robbantott ki 1938-ban. A szudétanémet nemzeti követelések fokozásával a csehszlovákiai kisebbségi kérdést európai problémává duzzasztotta. A Szudétavidék Németországhoz csatolása után a közigazgatásban dolgozott, de nem töltött be jelentős pozíciót. 1945-ben az amerikaiak fogságába került, majd átadták őt a csehszlovák hatóságoknak és börtönbe vetették, ahol öngyilkos lett.

csehszlovák kormányzat válaszképpen megkezdte egy nemzetiségi státútum kidolgozását, amely azonban nem tartalmazta volna a kisebbségek kollektív jogait. Németország egyre agresszívebben lépett fel, Csehszlovákia nyugati szövetségesei, Franciaország és Nagy-Britannia pedig erőteljes nyomást gyakoroltak Beneš köztársasági elnökre és a csehszlovák vezetésre, hogy elkerüljenek egy újabb világháborút. 1938 májusában még a csehszlovák hadsereg részleges mozgósítására is sor került. Az ország vezetői pedig önkormányzattal rendelkező német közigazgatási egységek kialakítására tettek javaslatot, de a szudétánémetek elutasították a megegyezést. 1938 őszére Európa a háború szélére sodródott.

II. A POLITIKAI KAPCSOLATOK KEZDETEI

II/1. Magyarország Szlovákiával kapcsolatos politikai elképzelései a két háború között

A „Csonka–Magyarország” társadalma és kormányai sohasem nyugodtak bele a magyarok és szlovákok lakta északi országrész elvesztésébe – mint ahogy a történelmi Magyarország más területeinek elvesztésébe sem –, és a két háború közötti időszakban mindvégig arra törekedtek, hogy visszaszerezzék őket.¹⁹ A revízió megvalósítása az egész magyar társadalom célkitűzése volt, a revízió mértékét tekintve erős eltérések uralkodtak a közvéleményben.

A magyar politikusoknak Erdély után a Felvidék elvesztése fájta a legjobban, mivel annak fontos gazdasági szerepe volt a történelmi Magyarország működésében. A magyar politikai vezető réteg egy része is sok szállal kötődött ehhez a területhez származása vagy korábbi birtokainak ezen a területen való elhelyezkedése folytán. A magyar propaganda is azt sugallta, hogy mivel Csehszlovákiának nem volt korábban államisága, és a történelmi tradíciók is hiányoztak, ettől az országtól szerezhetik vissza a leghamarabb az elvesztett területeket. Azzal érveltek, hogy Csehszlovákia mesterséges képződmény, amely csak a nagyhatalmaknak köszönheti létezését, így könnyebben lehet azt legyőzni egy alkalmas pillanatban.²⁰ „Csehszlovákia nem volt és nem lesz, de Magyarország volt és lesz.”²¹ –hangzott el pl. a Magyarbarát Tót Néppárt 1920. január 15-i gyűlésén. A magyarországi kormánykörök Csehszlovákia létrejöttére nem úgy tekintettek, mint a történelmi Magyarország szláv népeinek egyesülésére anyaországával sőt, következetesen tagadták az ott élő szláv népek egy nemzethez tartozását. Ezáltal támadták a csehszlovák állameszmét, amely a két nemzetet egyazon nemzet két ágának tekintette. A magyar kormányzati politika két évtizeden keresztül arra törekedett, hogy a két nemzet közeledését megakadályozza. A szlovákság számukra

¹⁹ Irmanová, 1986. 19. p.

²⁰ A revízió szükségessége a magyar politikusok és a közvélemény számára is evidenciának számított, és határozottan elutasították, hogy beletörődjenek a trianoni békeszerződés által diktált helyzetbe. Zeidler, 2001. 10–11. p.

²¹ Slovak Zahraničný, 1920. január 25. 1. p.

a csehek által megszállt népesség volt, amely a többi kisebbséggel közösen küzd a felszabadulásért. A magyar vezetésben élt egy olyan tévhit, hogy egy esetleges népszavazáskor a szlovákok és a ruszinok a Magyarországhoz való csatlakozás mellett szavaznának, ezért a magyarbarát mozgalmaknak titkos anyagi támogatást nyújtottak.²²

A magyar revíziós törekvések történetével foglalkozó cseh és szlovák szakirodalom egy kalap alá vette a magyar kül- és belpolitikai propaganda szövegeit és a hivatalos külkapcsolatok célkitűzéseit, amelyek között nem tett különbségeket. A legújabb magyarországi kutatások viszont egyre differenciáltabb képet mutatnak, jelezve a magyar kormányok politikai különbségeit, többek között Csehszlovákiával kapcsolatban is.²³

A két háború közötti magyar kormányok a revíziós stratégia megvalósítása érdekében a legfontosabb feladatuknak a meghatározó európai nagyhatalmak jóindulatának megszerzését tekintették. A magyar külpolitika irányítói mindent megpróbáltak, hogy az országot elszigetelt helyzetéből kivezessék, és szövetségeseket nyerjenek a területi revízió ügyéhez. A magyar külpolitika 1920 nyaráig elsősorban Lengyelország támogatását remélte a felvidéki kérdésben. Csehszlovákia és Lengyelország viszonya, elsősorban területi viták miatt, feszült volt ebben az időben. A magyar és lengyel részről is több elképzelés született a szlováklakta részek sorsával kapcsolatban. Magyar részről konkrét hadműveleti tervek születtek egy Csehszlovákia elleni katonai beavatkozásra.²⁴ A támadás megindítását erősítették a magyar kémjelentések, amelyek ezért néhány szervezetüknek, arról számoltak be, hogy népfelkelés kirobbanása várható Szlovákiában.²⁵ A magyar vezetés a szlovákoknak az együttműködésért cserébe egy később megállapított etnikai határon belül széles körű területi és kulturális autonómiát ígért.²⁶

²² Kramer, 1957. 18. p.

²³ A Csehszlovákiához tartozó magyar területekre vonatkozó magyar kormánypolitika elképzeléseiről lásd: Ablonczy–Péteri–Zeidler, 1998. 24., 35–38., 80–83. p.

²⁴ Michela, 2008. 64–83. p.

²⁵ Bán D.–Romsics, 1995. 26. p.

²⁶ Kramer, 1957. 34–36. p.

A lengyel és a magyar állam egy katonai akció tervét előkészítette, és összehangolta együttműködését. A magyar kormány Jehlicska Ferencet²⁷ bízta meg az akció irányításával, aki Varsóból szervezte a magyar–lengyel katonai beavatkozást.²⁸ 1920 tavaszán és nyarán magyar–szlovák légiók kiképzése folyt Lengyelország területén, amelyek részt vettek volna a tervezett Csehszlovákia elleni támadásban. Elsősorban diverzáns tevékenységgel segítettek volna a délről támadó magyar csapatokat a Tátra alján.²⁹

A Felvidék visszaszerzésére a legkedvezőbb külpolitikai helyzet Magyarország számára 1920 nyarán–őszén alakult ki. A lengyel–szovjet háború idején 1920 júniusában a lengyel csapatok számára kedvezőtlen fordulat állt be, a szovjet csapatok augusztus közepére már Varsó alatt álltak.

A magyar kormány hajlandó lett volna katonai segítséget nyújtani Lengyelországnak, ezért tárgyalásokat folytatott francia politikai és katonai vezetőkkel. A magyar vezetés úgy képzelte, hogy a hadjárat eredményként, mintegy jutalomból lehetőség lesz majd Szlovákia és Kárpátalja egy részének visszaszerzésére. Vállalták, hogy minimum 30 ezer magyar katonát vetnek harcba a lengyelek oldalán a Vörös Hadsereg ellen, ha azokat a franciák felfegyverzik. A magyar hadsereg Csehszlovákián (Kárpátalján) és Románián keresztül vonult volna Lengyelországba. A magyar elképzelések, egy ütőképes magyar haderő létrejöttének lehetősége, pánikszerű félelmet ébresztettek az utódállamok kormányköreiben. Csehszlovákia és a környező államok azonnal hozzáláttak a magyar politika, terveinek megállítására.

Csehszlovákia és Jugoszlávia képviselői a francia-magyar közeledés ellensúlyozására 1920. augusztus 14-én aláírták az ún. szövetséges egyezményt, amelyet két évre kötöttek és amely a trianoni béke által teremtett rend fenntartását tűzte ki célul. Az egyezmény lényege az volt, hogy magyar támadás esetén kölcsönös segítséget nyújtanak egymásnak, illetve, ha az egyik fél megtámadja Magyarországot a

²⁷ Jehlicska Ferenc: (1879–1939) Egyetemi tanár, szlovák politikus, katolikus pap. 1919-ben Budapesten megalakította a Magyarbarát Tót Néppártot. 1919-ben Andrej Hlinkával együtt lengyel segítséggel Párizsba utazott, ahol a békekonferencián a szlovák autonómia érdekében akartak szót emelni, de nem jártak sikerrel. Párizsból Budapestre ment majd Bécsbe, ahol haláláig a magyar kormány szolgálatában a szlovák autonómia és Szlovákia Magyarországhoz csatolása érdekében dolgozott.

²⁸ Hertel, 2003. 265. p.

²⁹ Boros, 1970. 222–223. p.

másik előzetes tájékoztatása nélkül, akkor az köteles semlegesnek maradni szövetségese iránt és két hadosztályt állomásoztatni Magyarország határán. Az egyezményhez 1921-ben Románia is csatlakozott, aminek révén, létrejött az ún. kisantant, amelyet már a francia külpolitika is erőteljesen támogatott.

Augusztus 19-én a lengyel csapatok Varsó alatt súlyos csapást mértek a Vörös Hadseregre és ellentámadásba mentek át. A magyar katonai segítség így feleslegessé vált. A történetek hatására a franciák feladták a Magyarországgal kapcsolatos terveket és a katonai segítségnyújtás is elmaradt. 1920. október 2-án a varsói francia követ felkereste a lengyel külügyminisztert, és közölte vele, hogy kormánya a kisantanttal szimpatizál és örömmel látná a lengyel–csehszlovák kapcsolatok kiépítését és fejlesztését.³⁰ Ezzel a lengyel–magyar katonai közös fellépés lehetősége ugyan füstbe ment, de a későbbiekben mégis megmaradt a szimpátia és együttműködés.

A magyar kormányzat revíziós külpolitikája Csehszlovákiával szemben jó ideig kizárólag az integrális revízió³¹ talaján állt, csak a húszas évek második felében jelent meg az etnikai³² és a kettő közötti különbségtétel.³³ A revízió követelése már a húszas évek közepén lekerült a hivatalos magyar politika napirendjéről, mivel belátták, hogy arra nincs reális esély. Így 1928-tól meghirdették a békés revízió jelszavát. A revízió sikerének esélyét sejtették az időnként a prágai külügyminisztériumból érkező megegyezési és kiegyezési javaslatok, amelyek részleges területi engedményeket és gazdasági szerződések megkötését ajánlottak.³⁴ Csehszlovákia vezetése e lépéseket inkább csak taktikának szánta, ami által Anglia és Franciaország előtt kívánta bizonyítani, hogy a probléma megoldására törekszeik, de a magyarokkal nem lehet megegyezni. Tomáš Garigue Masaryk³⁵ köztársasági elnök tényleg fontolóra vette a

³⁰ Ádám, 1968. 16–22. p.

³¹ A régi Nagy–Magyarország helyreállítását képviselő nézet.

³² A magyarlakta területek visszacsatolását képviselő nézet.

³³ Szarka, 1990. 236–237. p.

³⁴ A megegyezés híve volt Miloš Kobr budapesti csehszlovák követ is, aki egy 1935-ben készült jelentésében azt fejtegette külügyminiszterének, hogy Prágának nincs szüksége a dunai határvonalra, ha ezzel megszerezhetnék a magyarok barátságát, s nem kellene a déli határok katonai biztosításával törődni. Szarka, 1990. 236–237. p.

³⁵ Tomáš Garigue Masaryk: (1850–1937) politikus, filozófus, egyetemi tanár. A cseh nemzeti mozgalom szellemi atyja és egyik vezetője. A csehszlovák ellenállást ő szervezi meg 1914–1918 között. A csehszlovák állam megalapítója és első elnöke lett 1918-ban. Többször volt Csehszlovákia köztársasági elnöke.

megegyezés lehetőségét, de Eduard Beneš, akinek valóban döntő szava volt ebben, nem törekedett igazi megegyezésre.

Miután realizálta, hogy a környező államokkal nem tud megegyezni, a magyar politika revíziós elképzeléseinek megvalósítását csak a nagyhatalmak beavatkozástól várhatta. Így jó kapcsolatok kiépítésre törekedett velük. A harmincas évek második felére egyre nyilvánvalóvá vált, hogy a döntő szó e térségben a következő időszakban Németországnak lesz. A magyar revíziós tervek lendületet kaptak az 1933. júliusi Hitler–Gömbös Gyula találkozáson, ahol a kancellár kimondta, hogy csak Csehszlovákiával szemben hajlandó támogatni a magyar revíziót. Gömbös ugyan ezt nem fogadta el, de ez nem változtatott azon, hogy a német külpolitika egy ideig ezt az álláspontot képviselte, csak később változtatta meg hozzáállását.³⁶ Hitler Csehszlovákiát tekintette egyik fő ellenfelének, ezért szívesen vette a magyar külpolitika revíziós irányú törekvéseit.

Az 1920-as évek közepére a magyar kormányok a kisebbségi magyar vezetők számára is egyértelművé tették, hogy kielégítő végső megoldásnak egyedül a területi revíziót tekintik.³⁷ Ezek mellett voltak egyéb, jellegüket tekintve békés átmeneti elképzelések is. Szó esett például egy esetleges népszavazásról Szlovákia területével kapcsolatosan, amelyet a nagyhatalmak támogatásával hajtanának végre, de ez sohasem kerülhetett komolyan szóba. A csatlakozásnak, illetve a népszavazásnak, a magyar–szlovák közös állam létrehozásának terve, mint a magyar külpolitika bizonyos vezetőinek célja, mindvégig napirenden volt, egyes magyar politikusoknál egészen 1938-ig kezdeti lépésnek számított a revízió útján.³⁸ A magyar vezetés az első világháború után abban reménykedett, hogy a szlovák politikai elit magyar orientációjú lesz, és Szlovákia Magyarországhoz csatlakozik. Ez azonban a harmincas évek második felében már nem számított reális alternatívának, bár voltak rá kísérletek. A magyar diplomácia az 1920–1930-as években mindent elkövetett azért, hogy Andrej Hlinkát és

³⁶ Ránki, 1964. 30. p.

³⁷ A szlovákiai magyar kisebbség belső helyzetéről lásd: Simon, 2006. 261–276. p. és Angyal, 2002.

³⁸ Péteri, 1998. 37–38., 45–46. p.

pártját megnyerje. Nehezítette az ügyet a Vojtech Tuka-per.³⁹ Végeredményben a szlovák-magyar politikai együttműködés gondolata kilátástalan maradt ebben az időszakban. Tuka a börtönben töltött évek során megváltoztatta korábbi meggyőződését, miszerint Szlovákiát Magyarországhoz kell csatlakoztatni, és ezt 1939-ben közölte is az egyik magyar megbízottal.⁴⁰ Az 1930-as évek második felében újra felmerült magyar részről a megegyezés Tisóval és a közös állam ideája, de az nem valósulhatott meg.⁴¹ A magyar külpolitikai törekvésekben 1938-ra egyértelműen az un. etnikai revízió került előtérbe, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az integrális revízió, nem valósítható meg.

II/2. Csehszlovákia és a sorsfordító 1938-as esztendő

1938 nyarára Csehszlovákia nemzetiségi problémái végzetesen kiéleződtek. Az év derekán egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Csehszlovákia lett Közép-Európa beteg embere. Az ország államjogi berendezkedésének kérdéseivel szlovák oldalon immár nem politikai pártok, hanem egyének kezdtek foglalkozni, akik Hlinka Szlovák Néppártjának soraiból kerültek ki. Az államjogi berendezkedéssel kapcsolatos új koncepciókat elsősorban Németország közép-európai terjeszkedése inspirálta. Csehszlovákia esetében az alapkonfliktus ekkor már több oldalú volt. Egyrészt a csehszlovák ellentétek, a szudétánémet és a magyar kérdés határozta meg, másrészt az a kulcsprobléma, hogy miként lehet a csehszlovák nemzetépítést stabilizálni és megerősíteni a polgári demokratikus államviszonyok fenntartásával. Részint a fent említett problémák, részint a külpolitikai tényezők vezettek az ország megroppanásához.

A szlovák politikusok a magyar politikusokkal is folytattak titkos tárgyalásokat. A Budapesten 1938. május végén megrendezett 34. Eucharisztikus Világkongresszuson részt vett Jozef Tiso, a Szlovák Néppárt újdonsült elnöke, aki tárgyalt a csatlakozás

³⁹ A szlovák-magyar együttműködést megnehezítette a Tuka-per, amely során kiderült, hogy Tuka a magyar kormánytól pénzt és kémkedési megbízásokat kapott. Bizonyítani nem tudták, de a perben elítélték és 1937-ig börtönben is volt emiatt. Lásd: Veres, 2004., valamint Lukeš, 1998.

⁴⁰ Tuka 1939 első felében kifejtette, hogy már nem tehet semmit annak érdekében, hogy Szlovákiát Magyarországhoz csatolja, ezután a magyar diplomácia mint korábbi ügynököt leírta. Fabian, 1966. 31, 91. p.

⁴¹ A szlovák és a magyar képviselők közötti tárgyalásokat Lásd: DIMK, II. kötet. 1965. 288. dokumentumai (továbbiakban: dok), 645–646., 665–666. p.

feltételeiről Kánya Kálmán magyar külügyminiszterrel. A megbeszélések 1938. szeptember majd októberben is folytak.⁴² Tiso három pontban foglalta össze feltételeit: „1. Központi hivatal végrehajtó hatalommal Szlovákia közigazgatását illetőleg és a szlovák nyelv hivatalos használata. 2. Külön országgyűlés és törvényhozó hatalom a saját belügyekben, vallás- és közoktatásügyben. 3. Költségvetési kvóta.”⁴³

Tiso, amikor 1938. szeptember 23-án Prágába, Benešhez utazott, fontosnak tartotta értesíteni a magyar kormányt útjának céljáról. Prágai utazásával meg akarta akadályozni, hogy a szlovák vezetés több frakcióra szakadjon. Továbbá azt a vádat kívánta megcáfolni, hogy nem használt ki minden esélyt a megegyezésre. Kérte ezért a magyar kormányt arra, hogy útját ne a szlovák politika halogató taktikájaként értelmezzék, „de Prága felé barátságos arcot kell mutatniok, különben lemeszárlás veszélyének vannak kitéve”.⁴⁴ Egyúttal a későbbiekre vonatkozóan azzal a kéréssel fordult a magyar állami vezetéshez, hogy a csatlakozás esetén ne árásszák el a magyarországi tisztviselők Szlovákiát, mivel nem ismerik az ottani helyzetet, és így könnyen ellenszenv tárgyává válhatnak a szlovák lakosság szemében.

Bár a magyar kormány elfogadta Tiso feltételeit, a szlovák–magyar tárgyalások ennek ellenére eredménytelenül végződtek. Kánya Kálmán a szlovák politikusok szándékait, e szavakkal jellemezte: A „szlovákok, úgy látszik, tovább folytatják kétszínű játékukat. Míg Szidor látszólag csehbarát nyilatkozatokat tesz, addig Tiso a napokban három pontban foglalta össze kívánságait a Magyarországhoz való csatlakozásuk esetére.”⁴⁵

A tárgyalások tovább folytatódtak, amikor Tiso személyes megbízottjaként Ján Farkašt küldte Budapestre. 1938 október 5-én, Kánya és Teleki Pál valamint Esterházy János és Sztójay Döme berlini magyar követ és Farkaš részvételével került sor a megbeszélésekre. Farkaš bemutatta Kányának a megbízólevelét, amit Tisótól kapott. Kánya annyit kérdezett tőle, hogy „mi jót hozott nekünk?”. Farkaš erre a következőket válaszolta: „Kegyelmes uram, én nem hoztam semmit, de szívesen szeretném hazavinni a magyar kormány jóindulatú megértését szlovák nemzetem sorsdöntő elhatározásaihoz

⁴² DIMK, II. 403. dok. 665–666. p.

⁴³ Ádám, 1999. 693. p.

⁴⁴ DIMK, II. 388. dok. 645–646. p.

⁴⁵ DIMK, II. 403. dok. 665. p.

Csehszlovákia összeomlása esetében.”⁴⁶ A jelenlévők erre nevetni kezdtek, majd megkérdezték, hogy milyen sorsdöntő elhatározásokra gondol. Farkaš erre kifejtette, ha Csehszlovákia szétesne, akkor szeretnének függetlenné válni és ehhez kérnék a szomszédos országok megértését. Farkaš szavaira Pataky válaszolt, aki a szlovákok és a magyarok ezeréves együttélésére és a Szent–Istváni állameszme előnyeire hívta fel a figyelmet, valamint Milan Hodža 1918-as tárgyalásaira, amikor a magyar kormány megtette ajánlatát a szlovákoknak. Pataky kifejtette, hogy Nyitrától Komáromig, a Csalóköz, Léva, Kassa és környéke is magyarul lakta terület. Ezenfelül Pozsony is sok magyar lakossal rendelkezik, és az egész Felvidéken szétszórva nagyszámú magyar él. Emiatt Pataky szerint a szlovákok számára is előnyösebb lenne, ha visszatérnének a Szent-Istváni korona védőszárnyai alá. Ha ez megvalósulna, akkor egy erős dunai állam jöhetne létre, amely a nyugati hatalmak szimpátiájával és támogatásával számolhatna, ezenfelül a német nyomást is enyhíthetné, amely szerinte nagymértékben fenyegeti ezt a régiót. Pataky elmondta, hogy a magyarok a legszélesebb autonómiát garantálnák a tiszta vagy a többségi szlováklakta felvidéki területeknek. Pozsony különleges státusszal és jogállással rendelkezne tekintettel a német és a magyar többségre.

Farkaš kifejtette Patakynak, hogy ismeri a Károlyi Mihály kormánya által megalkotott 1918-as autonómia ajánlatot, de szerinte az azóta eltelt idő alatt a helyzet megváltozott. Farkaš kiemelte, hogy még a felvidéki magyarok életfelfogása is megváltozott, mert Csehszlovákiában megszokták a demokráciát. A történelmi Magyarország és a Monarchia felújítása is szerinte „déliab álomképnek” minősül.⁴⁷ Teleki Pál is bekapcsolódott a beszélgetésbe, aki Kassa városával kapcsolatban elismerte, hogy Kassa környéke szlovák többségű, de a város „kuruc városnak” számít, ahol Rákóczi Ferenc fejedelem van eltemetve, ezért presztízserdek a magyarok számára, hogy ezt a várost visszakapják. Farkaš Teleki megjegyzésére megemlítette, hogy Rákóczi földi maradványait készek lennének protokoláris pompával hajlandóak

⁴⁶ Archiv Ministerstva Vnůtra, Praha. Továbbiakban: (AMV) 3. doboz. H-542/7.

⁴⁷ Uo.

lennének Munkácsra vagy akár Sátorajújhelyre átvinni.⁴⁸ Farkaš epésen megjegyezte, hogy annak ellenére vállalnák a sír átköltöztetését, hogy szerinte történelmileg ismert tény, hogy Rákóczi katonái nagyrészt szlovákok és ruszinok voltak.

Sztójay is bekapcsolódva a beszélgetésbe megemlítette, hogy ahogy ő ismeri a német diplomácia terveit Szlovákiával kapcsolatosan. Véleménye szerint azok nem fedik Farkaš és a szlovák vezetők elképzeléseit. Farkaš Sztójajnak erre a felvetésére adott válaszában elmondta, hogy szerinte a németeknek nem áll érdekükben elsődlegesen Magyarország megerősítése. Ezután majdnem kétórás vita következett a résztvevő felek között. Majd a zárszót Farkaš beszámolója szerint Kánya mondta el, aki kifejtette, hogy a szlovákok számíthatnak a magyar kormány segítségére, de hogy milyen formában és milyen körülmények között, azt előre nem határozta meg, de figyelmeztette Farkašt, hogy a magyaroknak minden tettüknek és döntésüknek az ezeréves Magyarország történelméből kell kiindulniuk és ehhez is tartják magukat.⁴⁹ Kánya burkoltan azt adta tárgyalópartnere tudtára, hogy Szlovákiát vagy egy részét továbbra is visszavárják Magyarországhoz. Farkaš számára ez a zárszó azt jelentette, hogy a magyar vezetés továbbra is úgy tekint Szlovákiára, mint a Szent-Istvánni állam felső részére és az önállósulási szlovák elképzeléseket nem támogatná. Farkaš beszámolójában megemlítette, hogy Esterházy János egy szót sem szólt a tárgyalások alatt. Farkaš Esterházytól megtudta, hogy másnap tehát október 6-án Zsolnára utazik, ezért megkérte vigyen el egy levelet Jozef Tisónak. Farkaš levelében a következőket írta Tisónak: A lengyelek csak a magyarok miatt kedvelnek minket, ezenkívül mert igényük van néhány határmenti szlovák településre. A magyarok a Szent-Istvánni korona oltalma alatt akarnak látni bennünket, ezért „éljen a független Szlovákia”.⁵⁰ Farkaš a levele végén azt írta, hogy tárgyalásairól Tisónak személyesen fog beszámolni, ha Bécsből is visszatért.⁵¹ Esterházy Farkaš levelét bontatlanul még a zsolnai tanácskozás megkezdése előtt átadta Tisónak. Farkaš tárgyalásait puhatolózásnak foghatjuk fel és

⁴⁸ Farkaš Sátorajújhelyet, azért említette, mert szerinte Rákóczi Ferenc ott született, ami tévedés volt a részéről, mert a fejedelem nem ott, hanem az attól néhány kilométerre a mai Szlovákia területén lévő Borsiban látta meg a napvilágot.

⁴⁹ AMV, 3. doboz. H-542/7.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Farkaš levelében Bécsi tárgyalásairól nem tesz említést, német forrásokban eddig nem sikerült tárgyalásairól dokumentumokat találni.

inkább arról szólhatott, hogy a lengyelek és a magyarok tudára adják a függetlenségi törekvésüket.

A szlovák politikusok magyarokkal szembeni állásfoglalását Ferdinánd Ďurčanský⁵², a későbbi szlovák külügyminiszter a következőképpen fogalmazta meg, ezen politikájuk értelmét: „[...] a szlovákok attól féltek, hogy az autonómiatörekvés a magyarok szemében egyet jelent majd a Magyarországhoz való visszatérésre mutató jellel. A magyarokkal való együttműködés ügyében korábban leírtakat és elmondottakat részünkről csupán a csehszlovák politikára gyakorolt nyomás eszközének lehet tekinteni”.⁵³ Magyarán: csak taktikai húzásnak vehetjük, igazából nem gondolták komolyan a Magyarországhoz való csatlakozást.

A szlovákok a lengyelekkel is folytattak hasonló tárgyalásokat. Andrej Hlinka már 1938 áprilisában megemlítette az egyik lengyel diplomatának, hogy a csehekkel valószínűleg szakítanak, és jelezte, hogy együttműködnének a lengyelekkel. Tisóék azt akarták elérni, hogy a lengyelek támogassák a szlovákok politikai nemzetként történő elismerését, esetleges autonómiájukat, vagy egyenesen önállóságukat. Fölmerült egy lengyel–szlovák unió megteremtésének a lehetősége is, de ezt egyik fél sem gondolta komolyan.⁵⁴ Egy anekdota szerint Hlinka politikai végrendeletében meghagyta híveinek, hogy: „Amint idő és lehetőség kínálkozik a csehektől való elszakadásra, meghagyom Karol Sidornak, mint a nemzet és az én akaratom legkompetensebb reprezentánsának, hogy tárgyaljon a magyar kormánnyal a szlovákok Magyarországhoz való csatlakozásáról, szem előtt tartva az autonómiára vonatkozó feltételeket, melyek pártunk programjából következnek.”⁵⁵

1938. szeptember 19-én a francia és a brit kormány javasolta Csehszlovákiának, hogy engedje át a németlakta határvidékét Németországnak. A csehszlovák kormány ezt akkor még elvetette. A magyar diplomácia is lázasan kereste a felvidéki magyar kérdés megoldását. A szlovákiai Magyar Párt viszont proklamációt tett közzé, követelve a

⁵² Ferdinand Ďurčanský: (1906-1974) szlovák politikus, jogász. 1935-től belépett a Szlovák Néppárt színeiben nemzetgyűlési képviselő. A Nástup lap felelős szerkesztője. 1938. október 7-től 1939. március 9-ig Tiso autonóm kormányának minisztere. A szlovák állam megalakulása után külügyminiszter 1940-ig. Ezután nem töltött be fontosabb posztokat. 1945-ben nyugatra menekült. Távollétében halálra ítélték. A szlovák emigráció egyik vezetője volt haláláig.

⁵³ Ďurčanský, 1943. 205. p.

⁵⁴ Lengyelország választ sem adott a szlovákoknak az uniót tárgyában. Čarnogurský, 1968. 416. p.

⁵⁵ Molnár, 2008. 70. p.

népek önrendelkezési jogát a csehszlovákiai magyar kisebbség számára. A proklamációra nem érkezett válasz. Időközben a Szudéta-vidéken zavargások kezdődtek, amit a német titkosszolgálat támogatott. A szudétanémetek képviselői Esterházy Jánost is megkeresték azzal, hogy a magyarok csatlakozzanak küzdelmükhöz, ami szerintük kiválthatja a trianoni szerződés revízióját.

Esterházy elutasította az együttműködést, és kijelentette: „A Magyar Párt nem csatlakozik a szudétanémetek küzdelméhez, amely egy új világháborút robbanthat ki. Az Önök által provokált incidenseket a csehszlovák katonaság véres megtorlása fogja követni. Amennyiben a magyarok is csatlakoznának a szudéta kezdeményezéshez, Hitler a mi protektorunkká is kinevezné magát, és azzal az ürüggyel támadná meg Csehszlovákiát, hogy a magyarok segítségére kell sietnie. Tehát így mi lennénk a háború kitörésének okai. Ezt mi semmiképpen sem akarjuk. Nem akarjuk egy új háború árán elérni a trianoni szerződés revízióját.”⁵⁶ Esterházy egyúttal kifejtette, hogy a magyarok békés és demokratikus úton képzelik a revíziót. A szudétanémet vezetők erre a következőképpen reagáltak: „Ön pacifista, Esterházy képviselő úr! Pacifista törekvéseivel soha az életben nem fogja elérni a revíziót, amelyet a magyar kisebbség kíván.”⁵⁷ A magyar kisebbségnek és Magyarországnak is nagyobb haszna lesz – írta válaszában Esterházy –, ha inkább lemond a revízióról, minthogy ha egy második világháború árán erőszakolná ki azt. Ez a magatartás is hozzájárult, hogy a szlovákiai magyarlakta vidékeken fennmaradt a nyugalom és a rend, így a cseh kormány itt – a Szudéta-vidékkel ellentétben – nem tartotta szükségesnek a rendkívüli állapot bevezetését. Esterházy a szlovákok esetleges Magyarországhoz való csatlakozásával kapcsolatban kifejtette, hogy azt erőszak nélkül és a szlovák nép egyetértésével tudta volna elképzelni. A szlovákok csatlakozását dualista minta alapján képzelte, mint a Monarchia alatt Magyarország és Horvátország kapcsolata volt. Esterházy javaslata szerint a szlovák országrész saját kormányval, parlamenttel, önálló költségvetéssel és saját hadsereggel rendelkezne, de alá lenne rendelve a magyar vezetésnek.⁵⁸

⁵⁶ Esterházy L., 1991. 86. p.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Molnár, 2008. 72. p.

Esterházy békés revíziós törekvése nem volt egyedi eset. A magyar vezetés több politikusában is fölmerült, hogy a német orientációnak és a revíziónak esetleg túl nagy ára lesz. Teleki Pál bizalmas baráti körben hangot adott félelmeinek: „A revízióba bele fogunk pusztulni, ez fog minket a háborúba belesodorni. Visszakapjuk a Felvidéket, jó, vissza Ruszinszkót is, ezeket meg tudjuk még emészteni, átvenni, berendezni. [...] Ha Erdély visszajő, ezzel örökre elkötelezzük magunkat a németeknek, akik majd azután követelik az árát. És ez az ár a velük való háborúzás lesz, az ország maga lesz az ára a revíziónak.”⁵⁹ Esterházy korán felmérte az erőszakos revízió veszélyeit, emiatt is támogatta a megegyezést a szlovákokkal a jövőt illetően, és nem örült annak, hogy ebbe a nagyhatalmak is beleszóhatnak, amelyek ezt csak a saját céljaikra használják ki.

1938. szeptember 30-án Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország képviselőinek részvételével aláírták a müncheni egyezményt. A tárgyalások eredményeként a nyugati hatalmak hozzájárultak ahhoz, hogy a Szudéta-vidék Németországhoz kerüljön. Csehszlovákia nem vállalkozott az ország területének fegyveres védelmére – a nagyhatalmak segítsége nélkül nem is igen vállalhatta a szembeszállást Németország haderejével –, így kényszerűségből elfogadta a megállapodást. A Münchenbe összehívott konferencián a csehszlovák küldöttség részt sem vehetett, véleményüket meg sem hallgatták. Csehszlovákia képviselőinek csak éjjel fél kettőkor adták át a tárgyalások eredményét, miután a konferencia le is zárult. Az egyezmény kijelölte azokat a területeket, amelyeket az elkövetkező napokban megszállt a német hadsereg, valamint az ún. ötödik övezetet, amelynek hovatartozásáról népszavazásnak kellett volna döntenie. Erre azonban végül nem került sor. A Führer kieroszakolta, hogy az 1910-es népszámlálás legyen a mérvadó, amit a nyugati nagyhatalmak is elfogadtak.

A müncheni egyezmény aláírása után megszületett az önálló szlovák állam létrehozásának gondolata, és belátható közelségbe került a megvalósításának az esélye is. Az önálló Szlovákia megteremtésének egyik legfőbb támogatója Németország volt. Hitler számára a csehszlovák belpolitikai helyzet destabilizálódása újabb ürügyül

⁵⁹ Romsics, 2002. 193. p.

szolgálhatott valódi célja, Csehszlovákia szétmorzsolásának megvalósítására.⁶⁰ A szlovák politikai elit szerint az 1918. november 14-én kikiáltott Csehszlovák Köztársaság ugyan megmentette a szlovákokat az elmagyarosítástól és megvédte őket a magyar irredentizmustól, de szinte azonnal új veszéllyel, nevezetesen a cseh központosító törekvésekkel kerültek szembe. „Az ezeréves házasság a magyarokkal nem sikerült. El kell válnunk egymástól” – mondta híveinek Andrej Hlinka 1918-ban s most, 1938-ban a csehekkal kapcsolatban ugyanezt gondolta. Andrej Hlinka Csehszlovákia megalakulása után nyíltan fellépett a prágai centralizmus és a csehszlovakizmus ellen, s eljutott a szlovák autonómia-törekvésekig. Már 1919-ben jegyzékben kérte a párizsi békekonferenciától Szlovákia önigazgatásának biztosítását.

A szlovák politikusok 1938 második felében Szlovákia államformáját illetően új elemeket tartalmazó elképzeléseket és terveket dolgoztak ki. Arra az esetre kerestek alternatív megoldást, ha a csehszlovák állam szétesik, vagy megszállás alá kerül. Ezek a politikai kombinációk abból indultak ki, hogy az európai fejlődés szempontjából az 1938-as évnek hasonló jelentősége lesz, mint 1918-nak volt, vagyis jelentős területi változások történhetnek a térségben. Annak a lehetősége is felmerült, hogy az egyik szomszédos államhoz csatlakozzanak, ezáltal elkerülve a szlovák nemzet megsemmisülését. A szomszédos országokba történő betagozódás alternatíváit az autonómiában, föderációba, illetve unióban képzelték el. A szomszédos államok és az európai nagyhatalmak sem úgy gondoltak Szlovákiára, mint lehetséges önálló államra, hanem mint egy nagyobb állam részére.

1938. október 10-ig kellett átadniuk a Csehország és Morvaország németek lakta határmenti övezeteit Németországnak, amelynek fejében Anglia és Franciaország garanciát vállalt az új csehszlovák határra. Csehszlovákiát súlyos veszteségek érték. Elvesztette területének kb. 30%-át, lakosságának pedig 33%-át. Ez Csehország (azaz a cseh, morva és sziléziai területek) esetében 29 100 négyzetkilométert tett ki, azaz területének közel 36,9%-át, valamint 3 830 000 főt, azaz lakosságának 35,9%-át jelentette. Hitler ugyan visszavonta azt a követelést, hogy Brünn és környéke sorsáról

⁶⁰ Németország ekkor már készítette terveit Csehszlovákia megszerzésére, úgy mint vazallus vagy mint protektorátus, ehhez szüksége volt a „szlovák kártyára” 1938–39-ben. Lásd erről: Lukeš F., 1968. 145. p.

népszavazás döntson, ám a maradék országban élő 400 ezer német különleges jogokat kapott.

A Szudéta-vidék átadásának mind gazdasági, mind stratégiai szempontból katasztrofális hatása volt Csehszlovákiára nézve: elveszítette a hegygerinceket követő természetes, jól védhető nyugati határait, az ott kiépített erődítményeket, valamint ipari erőforrásainak mintegy háromnegyedét. A müncheni egyezmény aláírásával Csehszlovákia sorsa végképp megpecsételődött. Szlovákia területe is kisebb lett néhány településsel. Ugyanis Németországhoz csatolták Pozsony elővárosát, Pozsonyligetfalut és Dévényt (mintegy 43 négyzetkilométernyi területet 15 566 lakossal).⁶¹

A müncheni egyezményben a lengyel és magyar követelésekről csak a függelékben esett szó. Eszerint az érintett államoknak a csehszlovák kormánnyal kétoldalú tárgyalásokat kellett kezdeményezniük, és amennyiben ezek nem járnak eredménnyel, az ügy újra a nagyhatalmak elé kerül. Egy visszaemlékezés szerint Csáky István, akkor a magyar külügyminiszter kabinetirodájának vezetője, titokban és inkognitóban még a konferencia előtt Münchenbe utazott. Galeazzo Ciano di Cortellazzo olasz külügyminiszterrel kívánt találkozni, de nem sikerült bejutnia szálláshelyére. Végül a tanácskozás épületében beszélt vele, és azt kérte: Olaszország – Magyarország barátjaként – legalább annyit tegyen meg, hogy szorgalmazza a Felvidékkel kapcsolatos magyar területi követelések szerepeltetését a záró kommunikációban.⁶² Ciano közbenjárásának köszönhetően végül teljesült Csáky kérése. Hitlernek egyelőre nem állt érdekében a magyarok területi kéréseit támogatni, mivel azokért cserébe esetleg neki kellett volna engedelményeket tenni az antant hatalmaknak. Jobbnak látta ezt nem bolygatni. Hitler korábban azt várta a magyaroktól, hogy fegyveresen megtámadják Csehszlovákiát.⁶³

A müncheni tárgyalások után Neville Chamberlain angol és Edouard Daladier francia miniszterelnök azt hitte, hogy a Szudéta-vidékkel Németország legalább egy évtizedre megelégszik, s így a fenyegetett béke megmenthető. Az egyezménnyel azonban az 1919-es területrendezés tarthatatlanságát is beismerték. A közép-európai

⁶¹ Ďurčanský, 1991. 55. p.

⁶² Újpestery, 1987. 69–70. p.

⁶³ Fülöp–Sipos, 1998. 202. p.

térség politikai atmoszférája továbbra is veszélyteli maradt, országainak legfontosabb külpolitikai célkitűzései pedig –a revízió, illetve az egymás elleni szövetezés – nem változtak. A magyar kormány úgy látta, hogy a müncheni egyezményrel a versailles-i békemű összeomlott, és esély nyílt a magyar revíziós törekvések megvalósítására. A magyar kormányhoz hasonlóan a felvidéki magyarok érezték a változások kezdetét. Október 7-én Esterházy János, az Egyesült Magyar Párt ügyvezető elnöke a pozsonyi rádióban üdvözölte a müncheni döntést: „Tudom és érzem, hogy rövid pár napon belül a magyarság egyesül. Boldogan, hálatelt szívvel várjuk visszacsatolásunkat. Ha országghatár is lesz közöttünk, mégis szeretettel fogjuk kísérni szlovák testvéreink sorsát és velük együtt óhajtunk működni.”⁶⁴ A magyar kormány földrajzi, politikai helyzeténél és katonai gyengeségénél fogva a diplomáciai rendezés útját választotta a Felvidék ügyében.

1938. október 2-án Lengyelország egy külön-megállapodás keretében Csehszlovákiától mintegy 221 négyzetkilométernyi területet szerzett, 9114 lakossal.⁶⁵ 1938. október 5-én Eduard Beneš elnök lemondott és emigrációba vonult.⁶⁶ 1938. október 5–6-án a Szlovák Néppárt⁶⁷ kezdeményezésére a szlovák pártok Zsolnán deklarálták Szlovákia autonómiáját, amelyet a prágai parlament is szentesített. Kárpátalján 1938. október 9-én önálló kormány alakult, még a cseh–szlovák államkeret égisze alatt. A zsolnai egyezmény a szlovákok számára gyakorlatilag az 1918-ban aláírt pittsburghi egyezmény⁶⁸ az 1918 után létrejött államszervezet módosításáért folytatott húszéves harc lezárását jelentette. Az öttagú szlovák tartományi kormány egyúttal a

⁶⁴ MOL, K-27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. október 7.

⁶⁵ Deák, 1991. 201, és 212. p.

⁶⁶ Beneš Párizsba, majd Londonba emigrált. Az I. Csehszlovák Köztársaság szétverése után a Nyugatra emigrált csehszlovák politikusok már 1939. október 17-én megalapították Párizsban a Csehszlovák Nemzeti Bizottmányt. Az emigráció hangadója csakhamar Eduard Beneš londoni csoportja lett. Az általa 1940-ben létrehozott csehszlovák emigráns kormányt a Szovjetunió 1941. július 18-án, Nagy-Britannia pedig 1941. július 30-án elismerte. A londoni emigráns kormány 1945-ig aktívan és sikeresen küzdött Csehszlovákia háború utáni megújításáért.

⁶⁷ Andrej Hlinka 1938. augusztus 16-án bekövetkezett halála után Jozef Tiso lett az utóda és a Szlovák Néppárt elnöke.

⁶⁸ Pittsburghi egyezmény: Az amerikai cseh és szlovák szervezetek vezetői 1918. május 30-án Pittsburghban közös megállapodást írnak alá Tomáš Garrigue Masarykkal, a Csehszlovák Nemzeti Tanács elnökével. Az ún. Pittsburghi Nyilatkozat aláírói leszögezték, hogy egyetértenek a Csehszlovák Nemzeti Tanács programjával és államjogi koncepciójával a csehek és szlovákok közös államának létrehozásáról. E megállapodás szerint a létrehozandó állam köztársaság lesz, amelynek keretében biztosítják Szlovákia nagyfokú autonómiáját, valamint a hivatalos szlovák nyelvhasználatot. A csehek később nem tartották be az egyezményt, illetve másképp értelmezték, mint a szlovákok.

központi kormány részét is képezte. A Szlovák Néppárt hat tagján kívül az Agrárpárt tizenegy, az Iparpárt egy, a Nemzeti Szocialista Párt kettő, a Fasiszta Közösség pedig egy taggal vett részt a zsolnai tanácskozáson. A megjelent pártok képviselői lemondtak pártvezetői tisztségeikről és feloszlatták magukat, és kinyilvánították a szlovák autonóm kormány megalakulását, amelyet törvényhozó és végrehajtó hatalommal ruháztak fel. Az államalakulat nevét is megváltoztatták, így ezentúl kötőjelesen, „Cseh–Szlovák Köztársaság” lett a neve. Csehszlovákia Ausztria–Magyarország mintájára dualista állammá formálódott. Csak a külügyek, a honvédelem és a pénzügy maradt közös Prágával. Zsolnán elfogadtak egy olyan dokumentumot is, amelyben a résztvevők leszögezték: „Ezen javaslattal Szlovákia államjogi helyzete végleg megoldódik”. Ez a záradék azonban csak öt hónapig maradt érvényben. Az szlovák autonómizmus eszméje az autonómia kihirdetésében öltött testet, amit azután a szlovák törvényhozás megválasztásával és az alkotmánytörvény elfogadásával a tartományi alkotmányban is rögzítettek.

Tiso, az október 6-án megalakult szlovák autonóm kormány elnöke – a Szlovák Néppárt radikális és németbarát szárnyát képviselő Šaňo Mach közvetítésével – már 1938. október 7-én felvette a kapcsolatokat Franz Karmasinnal,⁶⁹ a szlovákiai Német Párt vezetőjével. A Német Birodalommal való kapcsolatok kiépítéséért cserébe Tiso úgy vélte, a németek támogatásával hathatósan szállhat szembe a magyar revíziós törekvésekkel, ezért autonómiát ígért a szlovákiai németek számára, és felajánlotta, hogy szabadon kinyilváníthatják csatlakozásukat a nemzeti szocializmushoz.⁷⁰ Ezzel a lépéssel azonban nem ért el egyebet, minthogy belülről aknázza alá az amúgy is gyenge alapokon nyugvó cseh–szlovák államot, és következésképpen valójában hozzájárult Cseh-Szlovákia széteséséhez.

⁶⁹ Franz Karmasin: (1901–1970) szudétanémet származású politikus, aki a Szlovák Köztársaság idején a Német Párt vezetője lett.

⁷⁰ Graziano–Eördögh, 2006. 174–175. p.

II/3. A komáromi tárgyalások

A magyar vezetés számára nyilvánvalóvá vált, hogy a müncheni döntés után a korábbi békerendszer összeomlott. S a versailles-i békemű véglegesen érvénytelenné vált, és ezzel lehetőség nyílt Trianont is hatályon kívül helyezni. Nyilvánvalóvá vált, hogy Csehszlovákia nem számíthat a nagyhatalmak védelmére. A Csehszlovákiával szembeni a magyar kormány taktikájában az elsőrendű szerepet a tárgyalások kapták. Így, 1938. október 3-án a magyar kormány öt pontból álló jegyzéket küldött Prágába a barátságos tárgyalási légkör kialakításának feltételeiről. A magyar kormány követelése a csehszlovák kormánnyal szemben a következők voltak: „1. Magyar nemzetiségű politikai foglyokat haladéktalanul bocsássa szabadon. 2. Magyar nemzetiségű katonákat haladéktalanul szereltesse le, s bocsássa haza. 3. Élet- és vagyonvédelem biztosítására helyi rendfenntartó osztagokat állítson fel, vegyes vezetés alatt.”⁷¹ Ezenkívül – területek átadásának szimbolikus jele gyanánt – két-három határ menti város azonnali Magyarországhoz csatolását kérte, valamint azt, hogy kezdjenek kétoldalú tárgyalásokat Komáromban. A tanácskozás megindítását cseh–szlovák részről erősen hátráltatta a Németországnak átadandó és a Lengyelország által birtokba vett területek kiürítése miatt kialakult káosz. Az autonómiát nyert Szlovákia követelésének engedve a prágai kormány úgy döntött, hogy a Magyarországgal folytatandó tárgyalások lebonyolítását az újonnan megalakult szlovák kormányra bízta.

1938. október 9-én Rév-Komáromban⁷² megindultak a cseh–szlovák–magyar tárgyalások. A magyar küldöttség a *Zsófia* hajóval érkezett, és azon is szállt meg, míg a cseh–szlovák delegáció a város egyik szállodájában lakott. A tárgyalásokat a megyeházán tartották, amelyet felfegyverzett cseh–szlovák katonák őriztek. Rév-Komárom magyar lakossága óriási várakozással tekintett a tárgyalás elé, örömeiket de ellenszenvüket sem leplezve a tömeg kórusban kiabálta hol az egyik, hol a másik település nevét, amelynek a visszaadását követelte.

Esterházy János beadványban kérte, hogy ő képviselhesse a csehszlovákiai magyar nemzetcsoport érdekeit a tárgyalások alatt, de végül csak mint megfigyelő

⁷¹ DIMK, II. k. 449. dok., 707. p.

⁷² A komáromi tárgyalások előzményeiről lásd: Sallai, 2002. 57–104. p.

vehetett azokon részt. Így érdemben nem tudta befolyásolni a tárgyalások kimenetelét. Esterházy még azt is megpróbálta, hogy nyitraújlaki kastélyába egy oldott hangulatú találkozóra hívja mindkét felet, ám Kánya elutasítása miatt ez nem valósult meg.⁷³

A magyar és a cseh-szlovák delegáció tagjai megegyeztek abban, hogy a tárgyalási nyelv a francia lesz, mivel azonban a tárgyalópartnerek valamennyien beszéltek magyarul, végül ezt használták, a jegyzőkönyveket pedig magyarul, szlovákul és franciául készítették.⁷⁴ A tárgyalások dokumentációs alapja a csehszlovákiai magyar területek statisztikai és térképi tényanyaga lett az egymást követő népszámlálások tükrében. A magyar delegációt Kánya Kálmán és Teleki Pál, a cseh-szlovákot pedig Jozef Tiso az autonóm szlovák kormány miniszterelnöke vezette. Tisóra a magyar kormány a Vatikán révén kívánt befolyást gyakorolni. Barcza György⁷⁵ vatikáni magyar követ felvetette kormányának, hogy az alábbi érvrendszert terjesszék a Vatikán képviselője elé, aki azt elfogadva nyomást gyakorolhat majd Tisóra. Okfejtése így hangzott: „Az új Csehszlovákia a jelek szerint erős német befolyás alá fog kerülni. Ezért a Vatikán érdekében állna, ha minél nagyobb rész jutna át Magyarországhoz, azaz magyar egyházmegyékhez, ahol az egyház helyzete kitűnő és érdekei megvédetnek, míg az új Csehszlovákiában német és ateista irányzatok mellett ennek ellenkezője várható.”⁷⁶ A Vatikán meghallgatta a magyar álláspontot, de a kérdésben semleges maradt.

Magyarország a magyar többségű területeket kérte vissza 14 153 négyzetkilométernyi területsávval. Követeléseinek alátámasztására bemutatta a Szlovákia nemzetiségi viszonyait megjelenítő statisztikákat és térképeket (az első nemzetiségi számbavételtől) az 1880., 1910., és 1930 évi népszámlálásokig. Ezt megkönnyítette, hogy Teleki vezetésével korábban évtizedes rendszerező munkát végeztek az Államtudományi Intézetben. A cseh-szlovák delegáció ilyen részletes tárgyalási anyaggal és kimutatásokkal nem rendelkezett. Tagjainak a nemzetiségi összetételről csak felületes ismereteik voltak. A magyar delegáció vázolta a cseh

⁷³ Hory, 1987. 406. p.

⁷⁴ AMZV–Prahá, VI./4. 61. doboz. Feljegyzések a csehszlovák-magyar tárgyalások komáromi üléséről. 1938. október 9.

⁷⁵ Barcza György: 1933–38 vatikáni, 1939–1941 áprilisáig londoni magyar követ.

⁷⁶ DIMK. II. 482. dok. 735. p.

legionárius betelepítéseket a színmagyar Csallóközbe, valamint az erőszakos csehesítés kulturális és gazdasági eszközeit. Tisóék először autonómiát ajánlottak, amelyet a magyarok azonnal visszautasítottak. A szlovákok viszont nem fogadták el az 1910 évi népszámlálási adatokat. Tiso arra hivatkozott, személyes tapasztalatból tudja, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia idején nagy számban voltak olyan szlovákok, akik ideiglenesen elszakadva saját nemzetiségüktől magyarnak vallották magukat, következésképpen az 1910 évi népszámlálás adatai a nemzetiségi viszonyról nem adhatnak reális képet. Emellett a cseh–szlovákok ellenérvelésükben gazdasági és stratégiai szempontokat vetettek fel. Többek között utaltak arra, hogy: „Nyitra vidékén épül az ipar, és ennek kiútra van szüksége a Dunához.”⁷⁷ Tiso véleménye szerint a szlovák–magyar kérdést egy nagyszabású közép-európai újjárendezés szempontjából kell vizsgálni, és olyan rendezési alternatívát kell keresni, amely tökéletesen biztosítja az érintett népek gazdasági és kulturális együttélését. A nemzetiségi kérdéstről kifejtette: „A szlovákok maguk tudják a legjobban, mit tesz az, ha egy nép nemzetiségi szempontból nem élheti ki magát. Ezért a szlovák kormány nem fog abba a hibába esni, hogy a magyar lelkeket el akarja nemzetietleníteni. Legyen a magyar delegáció meggyőződve, hogy a csehszlovák delegációban senki sincs, aki egy új Trianont akarna csinálni. Ha ebből a magasabb szempontból tekintjük a kérdést, úgy kétségtelen, hogy egy olyan rendezés, amelyik az egyik fél szempontjából nincs tekintettel a gazdasági életérdekekre, nem lehet tartós. Ezt a közelmúlt eseményei kellően megmutatták.”⁷⁸ Tiso kifejtette, hogy ezt ő semmiféleképpen nem engedheti meg.

A hangzatos és ígéretes szavak ellenére a szlovák fél stratégiájának vezérelve az volt, hogy minél kevesebbet adjanak vissza a vitatott területekből, és minél több maradjon náluk. Eközben Szlovákia szerte nagyon feszült viszony alakult ki a szlovák és a magyar kisebbség között, több kisebb atrocitás is történt. Az egyik legsúlyosabb eset az volt, hogy Stern Jenő magyar nemzetiségű zsidó vallású személy, aki ebben az időben a szlovák hadseregben Pozsonyban szolgált, kitűzte laktanyájára a magyar zászlót. Sternt veréssel büntették és tettéért hadbíróság elé állították, továbbá árulásért

⁷⁷ AMZV-Praha, VI./4. 61. doboz. 1938. Feljegyzések a csehszlovák magyar tárgyalások komáromi üléséről. 1938. október 10.

⁷⁸ DIMK II. 488. dok. 749. p.

halálos ítélettel fenyegették meg. A katonát Esterházy János fellépése mentette meg az ítélet végrehajtásától.⁷⁹

1938. október 10-én a német hadsereg megszállta és Németországhoz csatolta Ligetfalut. Ennek következtében Pozsonyban a lakosság körében félelem uralkodott el, a város jövőjével kapcsolatban, féltek, hogy ők is Németországhoz kerülhetnek.⁸⁰

1938. október 11-én délután a magyar küldöttség néhány szakértője meghívta a szlovák delegáció tagjait a komáromi Centrál Szálló sörözőjébe. Itt a magyar szakértők elmondták, hogy az esetleges közös védekezés érdekében megegyezésre lenne szükség a szlovákok és a magyarok között, mivel Németország nagyon előrenyomult. A magyar katonai szakértők azt bizonygatták, hogy sok előnye származna Szlovákiának abból, ha Magyarországhoz csatlakozna. A tárgyalások sikertelensége esetére pedig mintegy megfenyegették a szlovákokat, hogy a magyar hadsereg elfoglalhatja országukat. A magyar delegáció ezzel azt sugallta, hogy Németország biztosította támogatásáról a magyar kormányt.

A Csehszlovákia elleni magyar katonai fellépés azonban megfontolandó volt. Egy nyílt agresszió a környező államok ellenakcióját vonhatta volna maga után. Erre példaként a belgrádi magyar követ egyik jelentése szolgált, mely szerint „egy túl korán meginduló magyar támadás itten a legveszedelmesebb következményekkel járhatna”.⁸¹ Ennek következtében a foganatosított katonai intézkedések mértéktartóak voltak. Mozgósítás helyett önkéntes zászlóaljok toborzását határozták el, amelyeknek személyi állományát egyenlő arányban helyezték el a közös határ vonalán.⁸² Ezenfelül Budapesten attól is féltek, hogy az erőszakos fellépés kiválthatja a nagyhatalmak megmozdulását, Magyarország pedig bűnbak lesz.

1938. október 11-én Ďurčanský, az autonóm szlovák kormány miniszterelnök-helyettese, a cseh-szlovák delegáció tagja, elhagyta a tárgyalásokat, és Németországba repült, ahol Hitlerrel és Hermann Göringgel tanácskozott a magyar–csehszlovák határ

⁷⁹ Molnár, 2008. 83. p.

⁸⁰ Simon, 2007. 13. p.

⁸¹ DIMK. II. 367. dok. 627. p.

⁸² MOL, K 429, Kozma Miklós naplója. Kozma iratok, 27. csomó. (továbbiakban: cs.) (1938. szept. 24.)

kérdéséről. Innen október 13-án tért vissza.⁸³ Ďurčanský Berlinben kijelentette, hogy a szlovákok sohasem akartak uniót Magyarországgal, és teljes függetlenségre és Pozsonynak, mint fővárosnak a megtartására törekednek. Szándékuk szerint a jövőben szoros politikai, katonai és gazdasági kapcsolatokat kívántak kiépíteni Németországgal. Göring úgy látta, hogy nagyobb mértékben kell támogatni a szlovák függetlenségi mozgalmat, így a cseh állam Szlovákia nélkül nagyobb mértékben lenne kiszolgáltatva Németországnak. Szlovákiát a keleti területek elleni támadások kiindulópontjának és a légibázisok kiépítése szempontjából is fontos területként határozta meg.⁸⁴ A magyar diplomácia értesülése szerint Ďurčanský útját a német vezetőkhez Franz Karmasin egyengette a bécsi nációkkal együtt, akik Hitler uralma alatt a Habsburg Monarchia egyfajta helyreállítását remélték, amelyben ők a szakértő helytartók szerepét tölthetnék be.⁸⁵

Közben a magyar–szlovák tárgyalások október 12-én folytatódtak.⁸⁶ Ekkor Tiso felajánlotta a Csallóközt, azzal a feltétellel, hogy Komáromban cseh-szlovák szabad kikötőt létesítenek. Ez az ajánlat körülbelül 1800 négyzetkilométer nagyságú területet érintett volna 121 ezer lakossal, amelyből 117 ezer magyar nemzetiségű volt. A magyar delegáció ezt nem tudta elfogadni, mivel ez a magyarlakta területek alig 11 százalékát tette volna ki. Tiso, látva a magyar fél elutasítását, kifejtette, hogy a Kis-Duna vonala szilárd határvonal, és emellett lakosságcserét ajánlott. „Nem volna-e lehetséges a jelenleg Magyarországon élő szlovákok és a Csallóköztől északra élő magyarság között kölcsönös áttelepítést csinálni.”⁸⁷ Teleki Pál elutasította a lakosságcserét, mivel azt nem lehetne az érdekeltek megkérdezése nélkül keresztülvinni. Ráadásul hosszú időt venne igénybe, és ő egyébként sem támogatná azt. Tiso kijelentette, hogy a szlovák nép semmilyen körülmények között sem tudna belenyugodni abba, hogy 400 ezer testvérét

⁸³ 1938. október 12-én Ďurčanský, Alexander Mach-al közösen Herman Göringgel tanácskozott. ADAP, Ser. D. Band IV. 1951. 76. p.

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Bystrický, 2001. 51. p.

⁸⁶ Egy szövegszerkesztés szerint az egyik tárgyalási napon Kánya egy letakart papírlapot mutatott fel Tisonak, amelyen csak egy aláírás látszott és egy név magyarul Tiso József. Tiso Kánya kérdésére elismerte, hogy az aláírás az övé. Kánya ezek után megmutatta az egész lapot, amely az 1910-es népszámlálás íve volt, amely azt tartalmazta, hogy akkor még Tiso magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Erről eddig forrást nem találtunk. Niederhauser, 2001. 322–323. p.

⁸⁷ DIMK, II. k. 491. dok., 762. p.

Magyarországnak engedjék át, ezzel a szlovák közvélemény sohasem békülne meg. A szlovák delegáció egy másik tagja még azt is hozzáfűzte Tiso kijelentéséhez: „a szlovákok inkább a háborút választanák, mint hogy 400 ezer szlovákot Magyarországnak átengedjenek”.⁸⁸

Végül 1938. október 13-án 5405 négyzetkilométernyi területet ajánlottak fel, 349 ezer lakossal, amelyből 342 ezer magyar nemzetiségű volt. Teleki a cseh-szlovák ajánlatot „lemérsékelt” Trianonként jellemezte, amely stratégiai és közlekedési szempontokon alapult, és amelynek értelmében 90%-os többségben lévő magyarlakta területeket hagyott volna Szlovákia birtokában. Ráadásul az ajánlatból több magyar népességű város is kimaradt. „Azért hogy ne kelljen esetleg egyes területeken új vasútvonalakat építeni – jelentette ki Teleki –, nem lehet zárt etnikai egységeket megbontani. Nem lehet városokat önkényesen visszatartani és a városok vásárterületének biztosítása címén nagy magyar tömböket szlovák területeken meghagyni.”⁸⁹ Teleki úgy vélte továbbá, hogy a cseh-szlovák javaslatot⁹⁰ a húsz évvel korábbi szempontok alapján állították össze, ezért azt teljes egészében elfogadhatatlannak tartotta a magyar delegáció számára. Ugyanakkor Teleki a magyar területi követeléseket egyértelműnek vélte, amelyek tisztán etnikai elveken alapultak. Ezek azonban nem voltak tekintettel a szlovák fél közlekedési és stratégiai szempontjaira.

Đurčanský felhívta Teleki figyelmét arra, hogy javaslatuk tekintettel van az egyenlőség elvére. A határokat ugyanis úgy jelölték ki, hogy pontosan annyi magyar maradjon Szlovákiában, mint amennyi szlovák Magyarországon. Ez az egyetlen elv – jelentette ki Đurčanský –, amelynek alapján el lehet járni, mivel a lakosság vegyes összetétele miatt ezeken a területeken szerinte lehetetlen etnikai határt kijelölni.⁹¹ Teleki ezt úgy értékelte, hogy „magyarokat akarnak túsökként fogva tartani”. Válaszában figyelmeztette Đurčanskýt, „itt most arról van szó, hogy egy igazságos határmegvonás útján megalapozzuk a két nemzet barátságát, nem pedig arról, hogy kölcsönösen

⁸⁸ A megjegyzést Jozef Zvrškovec, a szlovák delegáció tagja tette, lásd: DIMK, II. k. 491. dok., 763. p.

⁸⁹ DIMK, II. kötet. 492. dok., 766. p.

⁹⁰ A cseh-szlovák delegáció ellenjavaslatát Lásd erről: DIMK, II. k. 492/b. dok., 770. p.

⁹¹ Đurčanský javaslat egyáltalán nem az egyenlőség elvén nyugodt volna, mivel a magyar és szlovák delegáció is más-más kisebbségi összeírási számadatokat fogadott el.

túszokat tartsunk egymás birtokában”.⁹² Ők nem akarnak magyarokat Szlovákiában visszatartani, felelte Ďurčanský. Ha ezt úgy megtehetnék, hogy Magyarországon se maradjon szlovák, készséggel visszaadnának mindent Magyarországnak. Teleki leszögezte, hogy a magyar álláspont szerint a határvonal legalább 50–60 %-át egyszerűen és problémák nélkül ki lehet jelölni, mivel azok homogén összetételű nemzetiségű területek. Az említett szakaszokon az etnikai határok az 1880., 1910. és 1930. évi népszámlálások adatai szerint is azonosak voltak.

Azt a tényt, hogy a másik fél még ezekre az egyértelmű határszakaszokra vonatkozóan sem fogadta el a magyar javaslatot, Teleki a cseh-szlovák delegáció rosszindulatúságának tekintette. Ďurčanský Teleki észrevételére megismételte, hogy kénytelenek az egyenlő elbánás elvéhez ragaszkodni, ezért választották ezt a megoldást. Végül a két fél álláspontja között áthidalhatatlan szakadék jött létre. Kánya Kálmán, bár nem hitt a tárgyalások sikerében, nem akarta megszakítani azokat, mert kíváncsi volt, meddig mehetnek el a szlovákok. Úgy látta: „[...] az új határokra nekünk ma reggel átnyújtott ellenjavaslat annyira eltér a mi felfogásunktól, hogy az újjárendezés alapelveit illetőleg oly úr tátong a két delegáció által képviselt álláspont között, hogy annak áthidalását meggyőződésünk szerint ezektől a tárgyalásoktól nem remélhetjük”.⁹³ Végül a magyar delegáció Imrédy Béla magyar miniszterelnök sürgetésére megszakította a tárgyalásokat. Október 13-án, „zárszavában” Kánya kifejtette: azért kell felhagyni a tárgyalásokkal, mert a viták túlságosan elhúzódtak, közeledés nélkül. Így nem látja értelmét a folytatásnak. Mint mondta, saját követeléseiken tudtak volna kisebb módosításokat eszközölni, de arra, hogy a másik fél mennyire nem veszi figyelembe az etnikai elvet, és milyen keveset ajánl, nem voltak felkészülve. Kánya ezután Tiso felé kissé meghajolt, s anélkül, hogy a szlovák delegáció többi tagjától elbúcsúzott volna, kisetett a teremből. A magyar bizottság tagjai követték példáját.

A cseh-szlovák delegációt nem lepte meg túlzottan a magyar bejelentés, melyet határozott megkönnyebbüléssel vettek tudomásul, bízva a németek segítségével. A szlovákok optimizmusát Ďurčanský németországi látogatásán szerzett tapasztalatai támasztották alá, amelyek szerint a németek mögöttük állnak és segíthetnek nekik. A

⁹² DIMK. II. köt. 492. dok., 767. p.

⁹³ DIMK, II. k. 493. dok., 771. p.

szlovák fél a komáromi tárgyalásokon abban reménykedett, hogy közvetlen részvételével képes olyan kompromisszumot elérni, amely elvben nem sérti Szlovákia területi egységét, és ezzel egyúttal nemzetközi téren is megmutatja a szlovák államalkotó mozgalom erejét. A tárgyalások azonban nem váltották valóra a várakozásokat. A három cseh-szlovák ajánlat arról tanúskodott, hogy Tisóék nem vették figyelembe a valós aktuálpolitikai helyzetet és a kért terület etnikai összetételét.

A magyar igény 14 153 négyzetkilométernyi terület visszacsatolásáról szólt, 1 091 000 fővel, melyből 849 000 volt magyar nemzetiségű, ami 78%-ot tett ki. A Jozef Tiso vezette cseh-szlovák küldöttség nem volt hajlandó „kielégíteni” a magyar területi igényeket. A komáromi tárgyalások eredménytelenségének három fő oka volt. Először eltérőek voltak a statisztikai adatok, amelyeket használtak, illetve elismertek. A magyar fél az 1910-es kimutatásokat használta, míg a cseh-szlovák delegáció az 1930-as számadatokat ismerte el. Másodsor a cseh-szlovákok stratégiai és gazdasági érveket vonultattak fel, míg a magyarok etnikaiakat. Harmadszor mindkét fél maradéktalanul bízott a németek segítségében, így egyik sem mutatott kellő kompromisszumkészséget. Érdekes adalék, hogy Mecenzéf, Stósz, Pozsonypüspöki német lakossága Hitlerhez írott levelében kérte Magyarországhoz csatolásukat.⁹⁴

Kánya és az egész magyar delegáció ellenezte a katonai megoldást. Így a komáromi tárgyalások megszakadása lehetőséget adott Imrédy Béla kormányának arra, hogy a döntést visszautalja a négyhatalmi konferencia hatáskörébe.⁹⁵ A magyar kormány október 14-én Csáky külügyminiszteri kabinetfőnököt Rómába, Darányi Kálmán ex-miniszterelnököt pedig Berlinbe küldte. Követein keresztül pedig Londenal és Párizssal is fölvette a kapcsolatot, hogy tájékozódjanak az újabb négyhatalmi konferencia lehetőségéről. Mussolini szívesen fogadta a magyar kezdeményezést, és

⁹⁴ Wojatsek, 1980. 131. p.

⁹⁵ Kánya a kormányülésen úgy vélte: „Nekünk a négyhatalmi bázist elhagyni nem lehet”-annál is kevésbé, mivel német részről Kárpátalja hovatartozásának eltérő megítélése miatt Magyarország nem kapna kellő támogatást. Lásd: MOL, (K 27), Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, (Az 1938. október 13-i ülésének jegyzőkönyve), 10. f. Véleményünk szerint Kánya terveiben nem kudarcként könyvelte el a komáromi tárgyalásokat, hiszen ezzel a magyar külpolitika csak közeledett két évtizedes törekvésének beteljesüléséhez, hogy a trianoni szerződés felülvizsgálata széles nemzetközi egyetértéssel menjen végbe. Ezt azzal bizonyíthatnánk, hogy Kánya többször is a tárgyalások megszakításával fenyegetőzött attól tartva, hogy a szlovákok megszerzik időközben Hitler támogatását, majd ő szorgalmazta legerősebben a négyhatalmi konferencia összehívását. Ld erről: DIMK, II. k. 491, 493. sz. 760, 771. p.

felajánlotta, hogy az egyik észak-olaszországi városba néhány napon belül ezt összehívja. Mussolini teljes mértékben egyetértett a magyar elképzelésekkel és megkezdte a multilaterális konferencia előkészítését. Erről az olaszok a nagyhatalmak követségeit is értesítették, de azok a javaslatot elvetették.⁹⁶

II/4. Cseh-szlovák és magyar diplomáciai akciók 1938-ban

1938. október 14-én Darányi Kálmán volt magyar miniszterelnök tárgyalásokat folytatott Hitlerrel.⁹⁷ Darányi jelentette a Führernek, hogy a komáromi tárgyalások megszakadtak, mivel a csehek és szlovákok a magyarok által lakott területeknek csak egy töredékéről lennének hajlandók lemondani. Térképeket vett elő és arról panaszkodott, hogy a szlovákok majdnem mindegyik magyar várost és vasútvonalat meg akarták tartani. A Führer megkérdezte, akarnak-e harcolni a magyarok. Darányi erre azt felelte, hogy Magyarország nem tűrheti a szlovákok magatartását. Hitler borúlátóan nyilatkozott egy katonai akcióval kapcsolatosan, mivel Magyarország teljesen egyedül maradna, és egy nagyhatalmi konferencia eredménye szintén kétségesen alakulhatna. Korábban úgy informálták őt a magyar politikusok, hogy a szlovákok és a ruszinok is egyesülni akartak Magyarországgal, most viszont úgy látja, hogy ez megváltozott. Hitler szerint a döntő tényező nem az, kinek van igaza, hanem az, kinek van hatalma. Ezzel összefüggésben egy leendő konferencián, ahol területi kérdéseket vitatnának meg, Magyarországot mindazonáltal támogatásáról biztosította. A Führer rámutatott Szlovákia térképére, és azt kérdezte, lát-e arra esélyt Darányi, hogy Magyarország az említett ország egyik részét megszállja, míg a másikat népszavazás útján szerezze meg. Darányi erre azt válaszolta: „meg kell kérdeznie kormányát, de úgy gondolja, hogy ami magyar, azt föltétlenül meg kell szállni”.⁹⁸ Hitler lebeszélte a népszavazásról a magyar vezetést, mert annak eredménye szerinte kétséges lenne.

⁹⁶ A berlini olasz nagykövetség közlése, 1938. október 14. ADAP, 1951 Serie D. Band IV., 60. dok. valamint DBFP, III. k, 1950–203. sz. dokumentuma.

⁹⁷ Imrédy miniszterelnök kérte a budapesti német követet, hogy eszközölje ki Darányi fogadását Hitlernél. A volt magyar miniszterelnök, azzal a céllal utazott Berlinbe, hogy a Németország és Magyarország között felmerült nézeteltéréseket megszüntesse és mindkét fél szándékát, tisztázza. DBFP, D. IV. 1953. 57. számú irata.

⁹⁸ Wilhelmstrasse, 1968. 149. dok. 304. p.

Darányi úgy vélte, kedvezőbbé válna a légkör ezeken a területeken, ha a cseh katonák kivonulnának onnan. Hitler javasolta, hogy hívják oda a szintén ekkor ott tartózkodó be Ferdinánd Chvalkovský külügyminisztert.⁹⁹ Darányi azonban kijelentette, hogy kormánya öt ilyen tárgyalásokra nem hatalmazta fel. Végül a Führer utasította Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminisztert, beszéljen a csehekkel abból a célból, hogy megállapítsa, milyen maximális igények várhatók a cseh-szlovákoktól, és ezzel kapcsolatban milyen minimális területi követeléssel állnak elő a magyarok, s erről majd tájékoztassák őt.

Ribbentrop 1938. október 19-én fogadta Tisót és Ďurčanskýt,¹⁰⁰ akik egyhangúan a magyar követelések ellen nyilatkoztak, kijelentvén, hogy az 1910-évi népszámlálási adatok hamisak.¹⁰¹ Egyúttal hangsúlyozták Kassa mint közlekedési csomópont életbevágó szerepét. A népszavazást elvetették Szlovákia területén, mivel attól tartottak, hogy az a magyarok ügyeskedése miatt kedvezőtlenül alakulna a szlovákok számára. Tiso azt állította, hogy a magyarok összefognak a kommunistákkal és a zsidókkal. Ezért eleve minden féle népszavazást elleneztek. Ribbentrop rokonszenvéről biztosította a szlovákokat, de egyúttal a megértés szükségességét is hangsúlyozta a magyarok jogos követeléseit. Ígéretet tett a szlovákoknak arra, hogy Kassát, Munkácsot és Ungvárt megmenti számukra.¹⁰²

1938. október 20-án a cseh-szlovák kormány német közvetítéssel eljuttatta végleges területi ajánlatát a magyar kormányhoz, melyben 11 300 négyzetkilométernyi területről volt hajlandó lemondani, ebben azonban nem szerepeltek a felvidéki magyar városok, úgy mint Nyitra, Rimaszombat, Kassa, valamint Ungvár és Munkács. Ezért ezt az indítványt a magyar kormány nem fogadta el.¹⁰³ Kánya erre a berlini magyar követnek a következő utasítást küldte: „Szíveskedjék a német kormánnyal hivatalosan közölni, hogy bár nagyon hálásak vagyunk azért a presszióért, amelyet a csehekre és Tisóra gyakoroltak a határkérdés kedvező és gyors megoldása érdekében, az új cseh

⁹⁹ A Führer külön-külön fogadta Darányit és Chvalkovskýt. Mindkettőjüknek azt mondta, hogy döntőbíráskodás esetén csak Németországban bízhatnak, mivel a nyugati hatalmak a másik fél javára döntenének.

¹⁰⁰ Deák, I. kötet. 2002. 99. dok. 159. p. A szlovák politikusok találkozását Ribbentroppal Ferdinand Chvalkovský külügyminiszter eszközölte ki. Lásd még: ADAP, 1951. Ser. D. IV., 75. p.

¹⁰¹ ADAP, 1951 Ser. D. IV., 79-83. p.

¹⁰² SNA, Národný súd (Nemzeti Bíróság), 43. doboz . 6/46-II/I-2.

¹⁰³ DIMK. II. k. 563. dok. 829. p.

javaslat Magyarország szempontjából még mindig oly kedvezőtlen megállapításokat tartalmaz, hogy azoknak elfogadása a magyar közvéleményt a legnagyobb mértékben felizgatná, a helyzetet tovább elmérgesítené, s olyan viszonyokat teremtene, melyek kétségtelenül veszélyeket rejtenek magukban. Áll ez elsősorban Kassára, de Ungvárra és Munkácsról történő esetleges lemondásra is.”¹⁰⁴ 1938. október 23-án Darányi levelet intézett Ribbentrophoz, amelyben Pozsony, Nyitra, Kassa, Munkács és Ungvár kérdéséről egyeztetett. Darányi ragaszkodott Kassa és a két kárpátaljai város magyar fennhatóság alá kerüléséhez, Nyitra, Jolsva, Szomolnok és környéke esetében pedig továbbra is a népszavazást tartotta volna a legjobb megoldásnak.¹⁰⁵ Ribbentrop Ungvár és Munkács elcsatolása ügyében a cseh-szlovák pozíciót támogatta, Kassát illetően viszont elismerte a magyar igény jogosságát.¹⁰⁶

A döntőbíróági ítélet a még vitatott területek, és főleg a határ menti fontos városok miatt vált szükségessé. Körülbelül 700 négyzetkilométernyi terület volt a két delegáció javaslata közötti különbség.¹⁰⁷ Ha a magyarok elfogadták volna ezt a kisebb területet, akkor létrejöhetett volna a kétoldalú megegyezés. Így viszont továbbra is a nemzetközi döntőbíráskodás előkészítésén munkálkodtak. A szlovák rádió még 1938. október 14-én bejelentette, hogy a cseh-szlovák csapatok teljes készültségben vannak. Felhívták egyúttal a lakosság figyelmét, hogy, ha kell, a határokat akár fegyverrel is védjék meg a magyaroktól, ha átlépnék azokat.¹⁰⁸

Ciano olasz külügyminiszter rendkívüli alaposítással akart fölkészülni a magyarok és északi szomszédjuk közötti vitára, ezért magyar szakértők segítségét kérte Teleki Páltól. Adatokra volt szüksége, bizonyító erejű statisztikákra és térképekre Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter érveivel szemben. Ciano Rómában a következőket mondta: „Ebben a párharcban én szeretnék az alapos német lenni, és szeretném, ha Ribbentrop lenne a felületes olasz.”¹⁰⁹ Esterházy János, miután megtudta, hogy magyar szakértők utaztak az olasz külügyminiszterhez, azonnal Olaszországba akart menni. Összeköttetései révén szerzett egy magyar katonai vadászrepülőgépet, és

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Wilhelmstrasse, 1968. 152. dok. 309–311. p.

¹⁰⁶ Wilhelmstrasse, 1968. 153. dok. 311. p.

¹⁰⁷ Szarka, 1998. 195. p.

¹⁰⁸ Vavra–Eibel, 1963. 74. p.

¹⁰⁹ Rónai, 1993. 114. p.

Rómába repült. Útközben viharzónába kerültek, Esterházy rosszul lett, és megérkezéskor eszméletlenül emelték ki a gépből. Gyengélkedése ellenére már este a római magyar követségen volt, mégis lekészt az olasz külügyminiszter felkészítéséről, és már csak annyit tudott kérdezni a magyar delegációtól: „Mit végeztetek?” Ciano ekkorra már a fontos tudnivalók birtokába került, kitűnő ismerője lett a magyar–szlovák nyelvhatárnak, a Felvidék földrajzának, valamint közállapotainak. A dátumokat és adatokat fejből citálta, ismerte azok magyar és cseh forrásait, és a vitatott területek térképét emlékezetből le tudta rajzolni.

Október 22-én a cseh-szlovák kormány elküldte a magyar kormányak újabb javaslatát. A javaslat 93%-ban azonos volt a bécsi döntésben később elfogadott területtel. Kassa, Ungvár és Munkács hiányzott az ajánlatból.¹¹⁰ A magyar kormány 1938. október 24-i jegyzékében népszavazást követelt a vitatott területeken, és kijelentette: amennyiben erre nem kerül sor, akkor a müncheni egyezményt aláíró négy nagyhatalom döntőbíráskodását fogja kérni.¹¹¹ Két nap múlva a prágai kormány elfogadta a német és olasz kormány bíráskodását. A cseh-szlovák kormány az angol kabinet véleményét is kikérte, mielőtt beleegyezett a tengelyhatalmak döntőbíráskodásába. A válasz teljesen megnyugtató volt. Az angol kormány ugyanis nemcsak a cseh-szlovák kormányak adta tudtára, de a magyaroknak is, hogy a döntőbíráskodást Németországnak és Olaszországnak engedte át. Nagy-Britannia és Franciaország érdektelenséget mutatott az ügy iránt, mivel kellemetlen lett volna asszisztálniuk volt szövetségesük újabb megcsonkításához. „Őfelsége kormányak örömmel fogja látni, ha a csehek és magyarok nézeteltéréseiket az olasz és német kormány döntőbíráskodásával rendezik.”¹¹²

Esterházy János 1938. november 1-jén a Cseh-Szlovákia területén élő magyarokat a „rend és a nyugalom megőrzésére” szólította fel. Felhívása nyomán a magyar lakosság sehol sem tanúsított rendbontó magatartást, utcai tüntetésekre és zavargásokra sem került sor. A magyar és a cseh-szlovák kormány október 28–29-én

¹¹⁰ Szarka, 2007. 57. p.

¹¹¹ DIMK. II. k. 580. d. 847–849. p.

¹¹² DBFP, III. Vol. 3. 202–203. p. (Halifax okt. 26-i üzenete Perth római angol követnek.)

felkérte Németországot és Olaszországot ítéletük meghozatalára.¹¹³ 1938. november 2-án a bécsi Belvedere-palotában a német–olasz vegyes bizottság jelölte ki az új magyar–cseh–szlovák határt. A magyarok az olaszokban, míg a szlovákok a németekben bíztak. Az olasz kormány érdekelt volt abban, hogy a Közép-Duna mentén ne csak Németország nagyhatalmi érdekei érvényesüljenek, s fontos volt számára az is, hogy a szövetségesként számon tartott Magyarország erősödjön a hevesen németbarát szlovákokkal szemben. A nemzetiszocialista német vezetés nehezen háríthatta volna el a nemzetiségi elvet, hiszen ő is ezen az alapon követelte a szudéta–német területeket. A döntés alapját a nemzetiségi statisztikák adatai szolgálták.

Bécsben Ciano és Ribbentrop felkérte először Kánya Kálmán magyar, majd Ferdinánd Chvalkovský cseh-szlovák külügyminisztert, hogy fejtsék ki érveiket, de ezek érdemben már nem befolyásolták a döntést. Chvalkovský javasolta, hogy a döntőbírók hallgassák meg Jozef Tisót valamint Augusztin Volosint¹¹⁴ is. Ribbentrop azonban fölöslegesnek ítélte további „szakértők”¹¹⁵ meghallgatását. Kijelentése nagy felháborodást váltott ki a cseh–szlovák delegáció körében, amelynek tagjai kérték, hogy az említett személyeket ne nevezzék szakértőknek. Meghallgatásukra csak az ünnepi ebéd alkalmával volt lehetőség néhány perc erejéig. Ezt követően a döntőbírók szakértőikkel együtt egy külön helyiségbe vonultak, ahol zöld vonalat húzva, 1:750 000-es léptékű térképen berajzolták az új határt. Ez a vonal egybeesett az etnikai-nyelvi határ legnagyobb részével. A Nyitra környéki vegyes területeket nagyjából megfelezték, míg Kassa körül számos községet Magyarországnak ítélték. A vonal a valóságban csak 750 kilométeres sávot jelentett, minek következtében több község hovatartozását később a helyszínen kellett meghatározni.

Az első bécsi döntés határozata alapján megrajzolták a térképen az új cseh-szlovák–magyar határt, amelyet a két ország erre alakított közös bizottsága a helyszínen jelöl majd ki. Ennek munkálatai azonban nagyon sokáig elhúzódtak.¹¹⁶

¹¹³ AMZV, Právni sekce (Jogi Osztály) 58. doboz. Szám nélkül.

¹¹⁴ Volosin 1938. október 26-tól 1939. március 15-ig Kárpát-Ukrajna miniszterelnöke volt.

¹¹⁵ Ribbentrop szakértők alatt Volosint és Tisót értette.

¹¹⁶ Suba, 1994. 98-102. p.

A döntés ismertetésekor Volosin a helyszínen elájult, Esterházy János pedig a döntés kihirdetése után mélyen meghatva a könnyeit törölgette.¹¹⁷ Tiso a határozatról a következőket mondta: „Mindent elvesztettünk. Népünk, bár nem saját hibájából, de áldoztává vált. Tudtunk nélkül, tehát ellenünk döntöttek. A német olasz döntőbíróóság nem az etnikai helyzet alapján döntött. [...] Nincs mit tenni, csak fejet hajtani, és dolgozni. De senki sem akadályozhatja meg nekünk, [szlovákoknak] hogy az egész világ előtt kijelentsük, a szlovák nemzet tragikus sérelmet szenvedett el.”¹¹⁸ Tiso ráadásul erősen fontolgatta lemondását. Tiso a Bécsben történtek és a döntés negatív eredménye miatt a cseh-szlovák központi kormányzatot tette felelőssé, mivel azok korábban súlyos külpolitikai hibákat követtek el.

Magyarország a bécsi döntés értelmében 11 830 négyzetkilométernyi területsávot kapott vissza, valamivel több, mint egymillió lakossal. Tényként lehet megállapítani, hogy a bécsi döntés gyakorlatilag a magyar etnikai terület visszaadásáról rendelkezett. A korábbi európai kisantra és a Franciaországra épülő biztonsági rendszer ezzel összeomlott, a közép és délkelet-európai államok mozgástere minimálisra csökkent. Winston Churchill így joggal jelenthette ki 1938 végén: „Hitler előtt nyitva az út a Duna völgyén át a Fekete-tengerig.”¹¹⁹ Franciaország és Nagy-Britannia elfogadta a bécsi döntést, illetve nem ellenezte azt. Chamberlain meglegedését fejezte ki azért, hogy a problémát békésen oldották meg, és a brit kormány részéről nem volt szükség cselekvésre.¹²⁰ Churchillnek a bécsi döntésről a következőket mondta: „Magyarország Szlovákia rovására kapott egy koncdarabot”.¹²¹

Magyarország az olasz fellépésnek köszönhette, hogy visszakapta Kassát, Munkácsot és Ungvárt. Ribbentrop a végsőkig kitarított Pozsony és Nyitra szlovák fennhatósága mellett, ami arról tesz tanúbizonyságot, hogy a szlovák állam létesítésének gondolata már ekkor szerepelt a német diplomácia célkitűzései között.¹²² A szlovák társadalom a területvesztést egyértelműen agressziós cselekedetként fogta fel, és

¹¹⁷ Szegedy–Maszák, I. k. 1996. 229. p.

¹¹⁸ Deák, 1997. 34-35. p.

¹¹⁹ Wilhelmstrasse, 385. p.

¹²⁰ Eubank, 1963. 242. p.

¹²¹ Churchill, I. kötet. 1948. 260. p.

¹²² Ormos, 1998. 196. p.

Szlovákia területi integritásának a megsértéseként is értelmezték.¹²³ A magyar delegáció 1938. november 2-án különvonattal indult vissza Budapestre. Hegyeshalomtól kezdve minden állomáson ujjongó tömeg üdvözölte. Kánya korábbi, Hitlerrel szemben¹²⁴ tanúsított magatartása miatt kegyvesztetté vált, és még az első bécsi döntés eredményei sem tudták megakadályozni elmozdítását a külügyminiszteri posztról. Utódja gróf Csáky István lett.

1938. november 4–11. között a magyar honvédség nagyobb atrocitások nélkül több szakaszban birtokba vette a visszakapott területeket. A cseh–szlovák rendfenntartó egységek kivonulásuk utolsó percéig megőrizték tekintélyüket, és a magyar kisebbség hazafias megnyilvánulásait is mérsékelni tudták. Leszedették a korábban kitett magyar zászlókat és a díszkapukat is. A magyar lakosság csak titokban készülhetett a magyar honvédek fogadására.¹²⁵

Magyarországon eufórikus hangulat uralkodott. Budapest lakossága az utcára özönlött. Örömtüntetések rendeztek a német, lengyel és olasz követségek előtt. Horthy fehér lovon vonult be november 6-án Komáromba, majd november 11-én Kassára. Az egész ország területén félórás harangzúgással, Budapesten ráadásképpen kétperces csönddel is ünnepeltek. Horthy így emlékezett később az eseményekre: „Aki úgy, mint én, látta mindkét városban az öröm megható és keresetlen kitöréseit, aki látta, mint borultak az emberek egymás karjába vagy hullottak térdre az út mellett és hogyan sírtak örömükben, az megértette, hogy valódi felszabadulás ment végbe, mégpedig háború és minden vérontás nélkül.”¹²⁶

A visszacsatolt területekre bevonuló honvédcsapatok ünnepélyes fogadtatását a magyar kormány és az Egyesült Magyar Párt közös erővel szervezte meg. Minden felvidéki településen diadalkapu, zászlók, virágot hintő leányok, ünnepi szónokok, éljenző tömeg fogadta a magyar katonákat. A Felvidék lakossága természetesen az ott maradó szlovákokat kivéve-örömmel üdvözölte a korábban csak titokban remélt pillanatot, hogy húsz év után ismét magyar állampolgárokká válhattak. A Kassai Újság

¹²³ Zelenák, 2002. 185. p.

¹²⁴ Kánya mindig ellenezte, hogy Magyarország részt vegyen a Cseh–szlovák állam ellen tervezett katonai támadásban, amit Hitler tudomására is hozott, aki ezért neheztelt rá.

¹²⁵ Simon, 2007. 16. p.

¹²⁶ Horthy, 1990. 221-222. p.

azonban 1938. november 4-én visszafogott hangnemben szólt a történekről és önmérsékletre intett: „[...] Tartózkodjunk attól, hogy a bánkódók bánatát és keserűségét súlyosbítsuk és fokozzuk, ezt megköveteli tőlünk a magyar lelkület és emelkedett szellem s a csorbíthatatlan magyar becsület. Úgy ünnepeljünk, hogy ellenfeleink menekülő tábora is kalapot emelhesen a magyar nemzet előtt.”

A magyar diplomácia duplán ünnepelt, mivel három hónap helyett öt hét alatt elérte a szóban forgó területek visszaadását. A döntés kétségtelenül a nemzetiségi elvet vette figyelembe. A magyar kormány ugyanakkor további területek visszaszerzését remélte. Erről tanúskodik a magyar vezérkar főnökének a visszaátcsatolt térségek megszállásában részt vevő csapatoknak adott parancsa: „A m. kir. honvédség csapatai megálltak a bécsi döntőbírák által kijelölt vonalakon, de bízunk kell abban, hogy az a nemes lelkesedés és tettekérség, amely az elmúlt hetekben a Honvédség minden egyes tagját eltöltötte, még alkalmat fog találni nagy cselekedetek végrehajtására.”¹²⁷ A kisebbségi és az anyaországi magyarság nagy eredménynek érezte a bécsi döntést, és nem számolt azzal, hogy ezt majd még számon kérhetik rajta.¹²⁸ Egyedül Esterházy érezte már ekkor, hogy az első bécsi döntésnek még negatív következményei lehetnek.

Esterházy elégedetlen volt mind a komáromi eseményekkel mind a bécsi döntéssel. A komáromi tárgyalások kudarcát szerencsétlenségnek tartotta. A magyar kormány szemére vetette, hogy a szlovákokkal szemben Komáromban meglehetősen türelmetlen magatartást tanúsítottak, ami helytelen volt. A bécsi döntést el lehetett volna kerülni, ha kellő türelemmel és tapintattal közelítettek volna a kérdéshez – mondta Esterházy. A magyar kormánynak azt javasolta, hogy önként mondjon le mintegy 1000 négyzetkilométernyi területről, melynek révén a magyarok visszaszerezhetnék a szlovákok jóindulatát, és a két nép is közeledhetne egymáshoz. Esterházy a Surány és Tótmegyer közötti területet javasolta, amely amúgy is szlovák többségű volt. A magyar kormány azonban elzárkózott: „Magyarországot Trianon oly nagy területektől fosztotta meg, hogy most aztán egyetlen centiméterről sem mondhatunk le abból, amit a bécsi

¹²⁷ Tilkovszky, 1967. 33. p.

¹²⁸ A szlovák történészek majdnem egyhangúlag elítélik a bécsi döntést és annak 1945-os hatálytalanítását magától értetődően igazságszolgáltatásként üdvözlük. Lipták, 1998. 263-265. p.

döntés visszaadott”¹²⁹ – mondták Esterháznak. Esterházy a bécsi döntés után szózatban fordult a cseh-szlovák államkeretben maradt magyarokhoz: „Kis sereg, de megpróbáltatásokon megedzett, küzdelmekben kipróbált sereg ez, mely most felsorakozik a nemzeti munkára. „[...] Büszkén állok annak élére, mint ahogy eddig a milliós sereg élén állottam, büszkén és telve bízó hittel, mert tudom, hogy a visszamaradt népcsoport, ha kevesebb tagból áll is, nem kisebb senkinél, és felfogja hivatásának teljes súlyát. Könnyű lett volna nekem, most kényelmesebb, kevésbé felelősségteljes és könnyebb hivatást és munkakört választanom. Egy pillanatig sem foglalkoztam ezzel a gondolattal, mert elválaszthatatlanul összenöttem azzal a talajjal. „[...] Amit én cselekszem, ahogy én gondolkozom, azt várom velem együtt visszamaradt testvéreimtől. Maradjon mindenki ott, ahová a Sors állította, legyen éltető ereje annak a megkisebbedett, küzdő magyar családnak, amelyre most fokozottan fontos és nagy feladatok várnak [...]”¹³⁰

A Szlovákia és Kárpátalja jövőjével kapcsolatos német–magyar vita az első bécsi döntés után is folytatódott. A budapesti német követ egyik jelentésében beszámolt, arról, hogy a felvidéki bevonulás során, a magyar tömegek a „Mindent vissza! Pozsonyt vissza! Magyar–lengyel határt!” jelszavakat hangoztatták, valamint arról, hogy a magyar közvéleményben elterjedt a hír, hogy ha csak egyedül Olaszország döntött volna, Magyarország nagyobb területet kaphatott volna vissza. Kárpátalján a vitatott városok közül Ungvár, Munkács és Beregszász került átadásra.

A bécsi döntés új helyzetet teremtett. Tiso személyes megbízottjaként Ján Farkašt a komáromi katolikus újság újságíróját 1938 végén Varsóba és Budapestre küldte azzal, hogy tájékozzódjon ezeknek az országoknak Szlovákiával kapcsolatos terveiről. A magyar politikusok arra biztatták Farkašt és rajta keresztül Tisót, hogy Cseh-Szlovákia felbomlása esetén Szlovákia csatlakozzék Magyarországhoz.¹³¹

¹²⁹ Esterházy L., 1991. 95. p.

¹³⁰ Új Hírek, 1938. október 6., 1. p.

¹³¹ Rychlík, 1997. 142. p.

II/5. A szlovák–magyar viszony az első bécsi döntés után

A magyar–szlovák viszony az 1938. november 2-i első bécsi döntés következtében tovább romlott. Az autonóm Szlovákia elvesztette legértékesebb mezőgazdasági területeit. Tiso a *Slovák* című, Pozsonyban megjelenő kormány-napilap egyik számában kifejtette, hogy Bécsben a két tengelyhatalom ugyanúgy bánt Szlovákiával, ahogy Münchenben bántak a csehekkel. Igyekezett elhárítani, hogy bűnbaknak tekintsék: „ezért a területi veszteségért a felelősség az előző cseh-szlovák kormányt terheli” – nyilatkozta Tiso.¹³² A hivatalos szlovák propaganda ettől kezdve a háború utolsó esztendejéig változó intenzitással, a rabságba került szlovákok és az elrabolt területek felszabadításának szükségességét hangsúlyozta, továbbá a magyar uralom alá került szlovákok sanyarú sorsát és szenvedéseit ecsetelte. A déli területek nagy részének elvesztése szlovák részről intenzív sérelmi politika és irredenta propaganda kialakulását eredményezte.

Tiso legnagyobb belpolitikai dilemmája az volt, miként nyugtassa meg az elcsatolt területek szlovák lakosságát, hogy tudniillik ne alakuljon ki pánik, valamint, hogy az hogyan akadályozza meg az ottani szlovák értelmiség tömeges elmenekülését. A kormány nevében felhívást intézett az állami alkalmazottakhoz, és arra kérte őket, hogy ne hagyják el a helyüket. Cserében a jövőben is segítséget és védelmet ígért nekik. Különleges figyelmet szentelt a tanárok helyben maradásának, hogy legalább ők, mint szellemi vezetők, ne hagyják el az elcsatolt területeket. A cél az volt, hogy a szlovák nyelv oktatása az iskolákban továbbra is fennmaradjon, s ezzel gátat szabhassanak az asszimilációs folyamatnak.

A bécsi döntés után az 1938. decemberi rendkívüli népszámlálásai, földbirtok és állatösszeírás adatai szerint a visszacsatolt területen a kárpátaljai részeket is beleértve 1 041 401 polgári személy tartózkodott. Az összeírt népesség anyanyelvi megoszlása a következő volt: magyar 879 007 (88,4 százalék), szlovák 123 864 (11,9 százalék), rutén 19691 (1,9 százalék), német 10 010 (1,0 százalék), egyéb és ismeretlen anyanyelvű 8 829 (0,8 százalék).¹³³ A magyar politika deklarálta, hogy a visszatért területeken

¹³² Slováky, 1938. november. 4. 1. p.

¹³³ Popély, 2006. 112. p.

biztosítani kell az anyanyelvi oktatást az iskolákban. Ennek ellenére előfordult, hogy erre nem volt lehetőség.

Az autonóm szlovák kormány kezdettől fogva azt az álláspontot képviselte, hogy a bécsi döntést felül kell bírálni. Erre mindaddig lehetőség lett volna, amíg a határmegállapító vegyes bizottság le nem zárja munkáját. A szlovákok és a magyarok számára azonban egyaránt figyelmeztető jelzés lehetett, hogy 1938. november 11-én német egységek megszállták a Pozsony melletti Ligetfalut, majd 1938. november 21-én a stratégiai szempontból fontos Dévényt.

Vojtech Tuka¹³⁴ tárgyalta erről Ribbentroppal és Göringgel, és kifejtette nekik, hogy Dévénynek nemcsak helyi, de történelmi jelentősége is van a szlovákok számára.¹³⁵ A német tárgyaló partnerek erre azt válaszolták, hogy csak a szabad nemzeteknek vannak szent helyeik. Tuka csodálkozásának és meglepetésének adott hangot, amiért Németország, mint nagyhatalom elvesz a szomszédos államtól egy dombot. Felvilágosították azonban, hogy arról a dombról támadást lehet intézni a bécsi repülőter ellen, ezért a németeknek arra szükségük van.¹³⁶

Esterházy a szlovák parlament 1939. február 22-i ülésen mondott rövid beszédében, a szlovákiai magyarság egyetlen képviselőjeként, támogatást ígért az autonóm szlovák kormánynak, továbbá a Szlovákiában maradt magyarság nevében békés együttműködést ajánlott fel a szlovák nemzetnek „egy boldogabb jövő elérésének” érdekében.¹³⁷ Esterházy komolyan gondolta és a sajtóban is többször megismételte az együttműködés szükségességét: „Mi a szlovák néppel most szorosabb közjogi kapcsolatba kerültünk, mindenkor testvérünknek tekintettük s fogjuk tekinteni a

¹³⁴ Vojtech Tuka: (1880–1946) jogász, egyetemi tanár, politikus. A pécsi jogakadémián majd a pozsonyi egyetemen tanított. A kezdetektől részt vett a titkos magyar katonai szervezkedésekben és a csehszlovákiai magyar politikai pártok megalakításában. Belépett a Hlinka-féle Szlovák Néppártba, annak alelnöke, 1925-től parlamenti képviselője lesz. Ő dolgozta ki a párt első autonómiatervezetét. 1929-ben mint magyar kémét a csehszlovák hatóságok letartóztatják, és 15 évi börtönre ítélik. 1937-ben amnesztiával szabadul. A Tiso-féle szlovák állam megalakulása után miniszter-helyettes, majd 1939 októberétől 1944 szeptemberéig miniszterelnök. 1946-ban mint háborús bűnöst kivégzik.

¹³⁵ A szlovákok ugyanis azt „szent helynek” tekintették. Itt ugyanis több szláv sírt feltártak és egy templom maradványait is megtalálták, s a helyet ős szlovák kegyhelyként azonosították, amelyek szerintük még a Nagymorva Birodalom idejéből származtak. A szlovák régészek a helyről azt gondolták, hogy az jelentős politikai és kultikus szerepet töltött be a Nagymorva Birodalom idején. Így ezek a leletek a szlovák történelem részét képezik.

¹³⁶ SNA, Nemzeti Bíróság, Vojtech Tuka II. A 918. sz. mikrofilm, Tuka 1946. február 5-i vallomása.

¹³⁷ A szlovák parlament jegyzőkönyve 1939. február 21 és 23. 99–102. p.

jövőben is. [...] A szlovák nép éppúgy kis nép, mint mi, éppúgy küzdött önállóságáért, szabadságáért, elismeréséért és érvényesüléséért, mint mi. Mi az Istennek megadjuk, ami az Istené, Szlovákországnak, ami Szlovákországé.”¹³⁸

Az új autonóm Szlovákiában a németek már egy „önálló” szlovák állam megteremtésének lehetőségeit kutatták, és egyre irreálisabbá váltak azok a magyar elképzelések, hogy autonómia ígérétevel a szlovákokat a Magyarországhoz való csatlakozásra lehessen bírni. Erről azonban véglegesen még nem tettek le. Ebben az időszakban az autonóm kormány tagjai és a Szlovák Néppárt vezető politikusai hangoztatni kezdték, hogy az 1938. október 6-i zsolnai egyezményt és az 1938. november 22-én elfogadott, autonómiáról szóló alkotmánytörvényt már meghaladta az idő. Egyre többször került szóba az önálló szlovák állam gondolata, amelyet hivatalosan külső beavatkozás nélkül, belső fejlődéssel akart megvalósítani. A szlovák politikusok egyre nyíltabban hangoztatták elszakadási törekvéseiket. 1939. február 5-én pl. Alexander Mach,¹³⁹ ekkor a *Slovák* lap főszerkesztője, a Hlinka Gárda egyik gyűlésén nyíltan kimondta, hogy a szlovákok célja az önálló állam megvalósítása. „Saját állammal rendelkezni azt jelenti, hogy van becsületünk, szabadságot és a nemzet továbbélését jelenti. Ha nincs önálló államiságunk, az a szlovák nemzet halálát jelenti.”¹⁴⁰

Tiso 1939. február 21-én terjesztette a szlovák parlament elé kormányprogramját. Ebben már felvetette az önállóságot, de arra nem tért ki, vajon ennek az államnak Csehszlovákiával közösen, vagy nélküle kell-e létrejönnie. Beszédét Berlinben érdeklődéssel fogadták, Prágában viszont riadalmat okozott. Tiso Berlinnel gazdasági tárgyalásokat is kezdeményezett, ami a cseh-szlovák állam alkotmányával ellentétben állt. A külkapcsolatok ugyanis kizárólag a központi kormány hatáskörébe tartoztak, és nem sérthették a közös állam érdekeit. A Szlovákia és Németország közötti kétoldalú kapcsolatok azonban titokban már a zsolnai egyezményt követően, Franz Karmasin közvetítésével megkezdődtek.

¹³⁸ Új Hírek, 1938. december 22. 1. p.

¹³⁹ Alexander Mach: (1902–1980), szlovák politikus. 1920-1939 a Szlovák Néppárt lapjának a *Slováknak* a főszerkesztője. A párt radikális vonalához tartozott. A Tuka-per egyik vádlottja volt, de felmentették. A szlovák állam alatt belügyminiszter, illetve a Hlinka Gárda főparancsnoka. 1947-ben 30 év börtönbüntetésre ítélték. 1968-ban amnesztiával szabadult.

¹⁴⁰ Ctibor, 1942. 49. p., valamint Čarnogurský, 1992. 142. p.

1939. február 12-én Berlinben Tuka Hitler támogatását kérte a szlovák függetlenség érdekében. Hitler kezdetben nem szánt szerepet a szlovákoknak, és ezt elmondta Tukának is.¹⁴¹ Hitler 1938 szeptemberéig úgy vélte, hogy a szlovákok el akarnak szakadni a csehektől, de ezt csak azért tették, hogy a magyarokhoz csatlakozhassanak. Csak a müncheni válság idején tudatosult benne, hogy a szlovákok saját és független létet akarnak. Erre bizonyíték az 1939. február 12-én, a birodalmi kancellária épületében készült jegyzőkönyv, valamint Tukának a Nemzeti Bíróság előtt 1946-ban tett vallomása. A jegyzőkönyv szerint Tuka megköszönte Hitlernek, hogy lehetővé tette a találkozásukat, és „Mein Führer”-nek szólította. Tuka elmondta, hogy ő egyszerű ember létére az egész szlovák nép nevében szól. A cseh bíróságok és a börtönben eltöltött évek jogot és alapot adnak neki ehhez az állításhoz. Úgy vélte, a Führer volt az első, aki elismerte a szlovák nemzet méltóságát.¹⁴² Kijelentette, hogy a szlovák nemzet örömmel harcol majd a Führerrel az európai civilizáció megtisztításáért. Ő és a kollégái–mondta–eltökéltek, és alávetik magukat a szlovák nép akaratának, megvalósítják a szlovák önállóságot. Így Szlovákia sorsa a Führertől függ. „Ha felkelés törne ki, ezt a csehek készek lennének elnyomni, de a Führer egyetlen szava megállíthatná ezeket a kísérleteket. Ugyanez érvényes Magyarországra és Lengyelországra is. Ezeket is megállítaná a Führer egyetlen szava. Nemzetem sorsát az ön gondoskodására bízom” fejezte be mondandóját Tuka.¹⁴³

Tuka Hitlerről mindig nagy elismeréssel és csodálattal beszélt. Véleménye szerint a kis nemzeteknek mindig védelmezőt kell keresniük, és ők azt a Führerben megtalálták. „Szerencsénk van, hogy Adolf Hitler védelme alatt állunk és jó vezéreink vannak. Hűséget hűségért.”¹⁴⁴

A következő találkozóra 1939. február 25-én került sor, amelyen Tukán kívül Ferdinand Durčanský külügy és Mikuláš Pružinský gazdasági miniszter is megjelent. A látogatás célja az volt, hogy gazdasági kérdésekről tárgyaljanak. Berlin segítséget ígért

¹⁴¹ SNA, Nemzeti Bíróság, Vojtech Tuka II. A, 918. sz. mikrofilm.

¹⁴² Tuka a börtönben átértékelte korábbi álláspontját és elvetette a magyarokhoz csatlakozás gondolatát. A német szövetséget választotta. Fabian, 1966. 31, 91. p.

¹⁴³ Tuka erre később a következőképpen emlékezett: „Én voltam az első a szlovákok közül, akik beszélhetek a birodalmi kancellárral, Adolf Hitlerrel.” SNA, Nemzeti Bíróság, Vojtech Tuka II. A, 918. sz. mikrofilm.

¹⁴⁴ Szlovák, 1939. április 18. 2. p.

nekik e téren, de a német tárgyalók hangsúlyozták, hogy ezt csak akkor garantálják, ha kikiáltják a szlovák állam függetlenségét.¹⁴⁵ 1939. március elején Ribbentrop Edmund Veesenmayer diplomatát azzal a céllal küldte Pozsonyba, hogy felmérje, mely politikusokra számíthatnak Németország céljainak megvalósításában.¹⁴⁶ Veesenmayer Tisót kereste fel, aki arra kérte, hogy szervezzen meg egy találkozót Hitlerrel. Mivel Németország kezdetben békés úton kívánta felszámolni Cseh-Szlovákiát, szüksége volt a szlovákok támogatására. Hitler 1939. március 7-én Veesenmayer Tiso és Karol Sidor miniszterelnök-helyettes¹⁴⁷ tudomására hozta, hogy Németország elhatározta Cseh-Szlovákia felszámolását, így lehetőség lesz Szlovákia önállóságának megvalósítására.¹⁴⁸

A németek Karol Sidort is megkönyékezték, és Szlovákia önállóságának kikiáltását kérték tőle, de ő azt a németek meglepetésére visszautasította, mégpedig azzal az indokkal, hogy ő maga nem kompetens e lépés megtételére, ugyanis az teljesen alkotmányellenes lenne.¹⁴⁹ Sidor számára világos volt, hogy ha Szlovákia leválik Csehországról, egyúttal az a cseh-szlovák állam létezésének felszámolását jelentené, ezzel megszűnne a jogi keret is, amelyen belül a szlovák és a cseh nép függetlenségét elismerték és garantálták. Ha ez a jogi keret széttörik, a szlovák nép, de ugyanúgy a cseh nép is üres térben találja magát, alkotmány és szövetségi támasz nélkül, mindenki prédájára. Sidor válaszában kifejtette, hogy a szlovák állam létrehozásáról lehet ugyan szó, de csak a jövőben, és ehhez Szlovákiának evolúciós úton kell eljutni. Sidor egyúttal visszautasította az 1939. március 13-i találkozást Artur Seyss-Inquarttal, Hitler bécsi helytartójával.¹⁵⁰ Sidor találkozott viszont Esterházyval, aki ezt követően Budapestre utazott.¹⁵¹ Sidor Lengyelország segítségével is reménykedett, de a lengyel tárgyalóbizottság már csak az önálló állam kikiáltása után érkezett meg.¹⁵²

¹⁴⁵ Hoensch, 1965. 233. p.

¹⁴⁶ Rašla–Žabkay, 1990. 164–165. p.

¹⁴⁷ Karol Sidor: (1901–1953) politikus, újságíró. 1939–1945 között Szlovákia vatikáni követe. 1945 után Kanadába emigrált.

¹⁴⁸ Lipscher, 1957. 286. p.

¹⁴⁹ Wilhelm Keppler német külügyi államtitkár 1939. március 11-ről 12-re virradó éjszaka Pozsonyban járt, hogy rávegye Sidort, mondják ki az önálló szlovák állam megalakulását. Keppler kész kormánylistát hozott Pozsonyba.

¹⁵⁰ Katuninec, 2000. 646. p.

¹⁵¹ Esterházy és Sidor megbeszéléseiről nem maradt fenn forrás.

¹⁵² Uo. 647. p.

Ugyanebben az időben Ferdinand Chvalkovský, Csehszlovákia külügyminisztere, magához kérte a prágai német ügyvivőt, és megkérdezte tőle, vajon Németország valóban érdekelt-e Szlovákia elszakadásában. A német ügyvivő tájékoztatlannak mutatta magát az ügyben és Joachim von Ribbentrop korábbi utasításának megfelelően válasz nélkül hagyta a kérdést. A németeknek nem volt érdekük felfedni szándékaikat Prága előtt. A cseh politikai vezetés megelégedve a hátuk mögött zajló szlovák–német szervezkedést, katonai puccsot hajtott végre Szlovákiában.

A köztársasági elnök, Emil Hácha elmozdította tisztségéből a Tiso vezette autonóm Szlovák Kormányt. A katonai és csendőri erők elfoglalták Szlovákia stratégiaileg kulcsfontosságú pontjait, és több mint kétszázötven személyt letartóztattak, köztük a Hlinka Gárda¹⁵³ vezetőinek nagy részét. Szlovákiában a hadsereg vette át a hatalmat. A szlovák közvélemény egyértelműen elítélte a katonai beavatkozást. A német titkosszolgálat március 10-én Bécsből ügynököket küldött a zavargások fokozására, titkos fegyverszállítmányokkal és robbanóanyaggal segítette a megmozdulásokat.

A németek biztatására Szlovákiában egyre határozottabban léptek fel a terület függetlenségét követelő csoportok. Az eltávolított Szlovák Autonóm Kormány tagjainak nagy része passzívan figyelte az eseményeket. Tiso báni plébániájára távozott. A magyar diplomácia viszont aktív figyelemmel kísérte a fejleményeket. A pozsonyi magyar konzul ekkor azt jelentette, hogy vám – és pénzunió készül Szlovákia és a Német Birodalom között. Szabó György szerint, aki ekkor még pozsonyi magyar konzul ha ez egyszer bekövetkezne, Magyarországra nagyon súlyos veszélyt jelentene, melyet nem nézhetne ölbetett kézzel. Egyszersmind annak a félelmének is hangot adott, miszerint: „Szlovákia még erősebb bekapcsolódása német birodalomba – vélte a konzul – elsősorban német és szlovák kisebbségek nyugtalanságát idézné fel Magyarországon,

¹⁵³ A Hlinka Gárda: A Hlinka Szlovák Néppárt félkatonai alakulata. 1938 júliusában illegálisan alapították, 1938 októberében legalizálták. Szlovákia önállóságának kihirdetése után tagjai aktívan részt vettek a csehek, magyarok, zsidók és kommunisták üldözésében. Katonai egységei harcoltak a Lengyelország és a Szovjetunió elleni háborúban. 1944 őszén részt vettek a Szlovák Nemzeti Felkelés felszámolásában. Fővezérük 1938-tól Karol Sidor, 1939-től Alexander Mach, 1944-től Otomar Kubala. Legfőbb vezetőjük Jozef Tiso pártelnök volt. 1945-ben feloszlatták, vezetőit háborús bűnösökként népbíróság elé állították. Összefoglalóan lásd: Janek, 2008. 14–16. p.

ami hovatovább belső megrázkódtatásokhoz vezetne.”¹⁵⁴ Szabó továbbá súlyos problémaként említette, hogy a szlovákság nem sokáig tartaná tiszteletben a bécsi döntőbíróság által megállapított határokat. Csáky külügyminiszter erről értesülve, számjeltáviratban kérte Cianót, vesse latba befolyását annak érdekében „hogy a németek ne hagyják a szlovákok által magukat oly útra téríteni, amely csakis kiszámíthatatlan kalandhoz vezethet”.¹⁵⁵ Csáky ugyanis attól félt, hogy a németek esetleg olyan területekre is igényt tartanának, amelyek nagyobb számú magyar elcsatolását eredményezhetnék, és e szempontból, szerinte Pozsony és környéke volt főként veszélyben. Tartott attól is, hogy a szlovákok majd esetleg kárpátaljai és más magyar területeket követelnek, de ez alaptalannak bizonyult.¹⁵⁶

A prágai vezetés intézkedései a Cseh–Szlovák Köztársaság megmentését célozták, de a kormány 1939. március 12-én német nyomásra kénytelen volt beszüntetni a rendcsinálási akciót. Sidor attól félt, hogy amennyiben cseh tisztek, rendőrök és katonák tovább folytatják az összecsapásokat a szlovákokkal, Hitlernek indoka lesz arra, hogy német csapatokat küldjön az országba. Ezért a katonaságot és a rendőrséget arra utasította, hogy szüntessék be támadásaikat, és vonuljanak vissza laktanyáikba.¹⁵⁷ Hitler már március 11-én megküldte parancsát a Wehrmacht főparancsnokságának (Oberkommando der Wehrmacht), melynek értelmében a csapatoknak készen kellett állniuk a katonai akció végrehajtására az előzetes tervek szellemében. Sidor azonban nem volt hajlandó együttműködni a nácikkal. Így Hitler számára Tiso testesítette meg az utolsó reményt, hogy Szlovákiában megvalósíthassa politikai és stratégiai terveit. Ezért személyes megbeszélésre hívta meg őt. Már meghívásában tudatta vele, hogy ha nem megy el a találkozóra, akkor a magyarok nemcsak Kárpátalját, hanem Szlovákiát is meg fogják szállni, és, hogy két német hadosztály készen áll Pozsony elfoglalására.

Március 12-én Hitler közölte a berlini magyar követtel, hogy napirenden van Cseh-Szlovákia felszámolása, és hogy Szlovákia függetlenségét Németország el fogja ismerni. A Volosin-féle kárpátukrán kormánynak azonban 24 óráig nem ad hasonló

¹⁵⁴ DIMK, III. k. 414. sz. irat, 551–552. p.

¹⁵⁵ Uo. 552. p.

¹⁵⁶ DIMK, III. k. 401. számú iratának 51. számú számjeltávirata. 540. p. Csáky értesüléseit Sztójay berlini jelentésére alapozta.

¹⁵⁷ SNA, Pozostalost' Karola Sidora, Karol Sidor hagyatéka. 2. doboz, (Karol Sidor levele Konstantin Čulennek. 1939. április 14.)

elismerést, így Magyarországnak lenne 24 órája arra, hogy „megoldja” Kárpátalja kérdését.¹⁵⁸

Március 13-án Hitler magához rendelte Tisót. A berlini repülőtéren az általában csak államfőnek kijáró katonai tiszteletadással fogadták, jóllehet Tiso ekkor éppen semmilyen hivatalos tisztséget nem viselt.¹⁵⁹ Hitler csak az esti órákban találkozott vele. A Führer nyájas, de határozott volt. Több alkalommal is visszatért arra a momentumra, hogy Magyarországgal szemben ő mentette meg Szlovákia önállóságát. Kifejtette: régóta foglalkoztatja a gondolat, ugyan megengedje-e magyar barátainak Szlovákia megszállását. Félő ugyanis, hogy ha nem elégíti ki a magyarok igényeit, ők elidegenedhetnek Németországtól. „Ha előre tudta volna, hogy Sidor szembeszáll Szlovákiának a Cseh-Szlovák szövetségből való kilépésével, akkor nem idegenítette volna el magyar barátait, hanem hagyott volna mindent menni a maga útján” – mondta Tisónak.¹⁶⁰ Hitler azt is közölte vele, hogy Csehszlovákiában a helyzet tarthatatlan, és a németekkel rosszul bánnak. Mit akarnak a szlovákok, miért nem fordulnak nyíltan a cseh kormány ellen? – tette fel a kérdést Tisónak.¹⁶¹ Ha kikiáltják önálló államukat, ő támogatja azt, ha nem, területeiket elfoglalják a magyarok.¹⁶² Hitler ezután kijelentette: „Csak az a kérdés, hogy vajon Szlovákia akarja-e a függetlenséget vagy sem. Nem kívánja nemzetét, de egyetlen katonáját sem feláldozni egy olyan dolog érdekében, amit a szlovák nemzet nem akar. Nem szeretné, ha Magyarország számon kérné, hogy olyasmit mentett meg, ami nem akart fennmaradni.”¹⁶³ Hogy a színjátékot még hatásosabbá tegye, a Führer a megbeszélésen jelen lévő birodalmi külügyminiszterhez fordult, nem óhajt-e valamit hozzátenni az elmondottakhoz. Itt egy olyan döntésről van szó, amelyet órákon, nem napokon belül kell meghozni – jelentette ki Ribbentrop,¹⁶⁴ és nyomatékkal a Führer elé tett egy akkor érkezett jelentést, amely hírül adta, hogy a ma-

¹⁵⁸ DIMK, III. k. 414. sz. irata. 551. p.

¹⁵⁹ Hoensch, 1965. 289. p.

¹⁶⁰ Hitler és Tiso tárgyalásait lásd: ADAP, Serie D. Bd. IV. 202. dok. 212–214. p.

¹⁶¹ DIMK, III. k. 420. sz. irat, 555. p.

¹⁶² Čierna-Lantayová, 1992. 14–15. p., Bystrický, 1992. 124–135. p., Kamenec, 1992. 24–27. p., Sidor, 1991. 158–165. p.

¹⁶³ SNA, Nemzeti Bíróság, II. A, 920. sz. mikrofilm. (Hitler és Tiso találkozásáról készült jegyzőkönyv.)

¹⁶⁴ Kirschbaum, 2000. 65. p.

gyarok csapatösszevonásokat hajtottak végre a szlovák határon.¹⁶⁵ A jelentést Hitler átnyújtotta Tisónak, és egyenes választ kért: „akar-e Szlovákia elszakadni Csehországtól és független állammá válni?”¹⁶⁶

Hitler tehát választ elém állította a szlovákokat: vagy megragadják az önálló állam kikiáltására kínálkozó történelmi pillanatot, vagy a sorsukra hagyja őket. Hitler terve az volt, hogy ha Tisoék nem fogadják el a függetlenséget, Szlovákia területének egy részét megszállja, a maradékot pedig szétosztja a magyarok és a lengyelek között.¹⁶⁷ Egy másik verzió szerint Hitler határozottan felszólította Tisót, hogy válassza el Szlovákiát Csehországtól. „Amennyiben ezt nem teszik – jelentette ki Hitler –, ellenségnek tekintem Önöket, azaz a Reichhez csatolom Nyugat-Szlovákiát, és az ország többi részét a szomszédai között osztom szét. Szlovákia tehát meg fog szűnni. Ellenkező esetben, ha a szlovákok önként különválnak a csehektől, és jószántukból kikiáltják az önálló szlovák államot, akkor legnagyobb jóindulatunkra számíthatnak, és én meg fogom védeni Szlovákiát mindentől, ami fenyegetheti.”¹⁶⁸ Tiso egy későbbi nyilatkozata szerint a tárgyalás folyamán azonnal felismerte, hogy „az évszázad legnagyobb embere” előtt áll, s biztosította a Führert Szlovákia hűségéről.¹⁶⁹

A tárgyalást azzal zárták le, hogy Tisónak másnap délig választ kell adnia. Tiso még Berlinből másnapra, március 14-re 11 órára összehívta a parlamentet.¹⁷⁰ A szlovák parlament gyorsan választ adott Hitler kérdésére: a szlovákok Tiso vezetésével 1939. március 14-én kikiáltották az önálló Szlovákiát, és ezzel formailag is felbomlott a cseh-szlovák államszövetség.¹⁷¹ Martin Sokol, a szlovák törvényhozás elnöke később így emlékezett a függetlenséget megszavazó parlamenti szavazásra: „A szlovák

¹⁶⁵ Jan Rychlík cseh történész erről a következőket mondta: „Németország soha nem akarta Szlovákiát Magyarországnak hagyni, mivel így a keleti határon túlságosan erős állam alakult volna meg, amely kicsúszott volna a német ellenőrzés alól. (...) Szlovákia önállóságának kikiáltása német érdek volt, és ha Tiso nem értett volna egyet ezzel, akkor a nácik más szlovák politikust választottak volna.”- Rychlík szerint a szlovák történetírás azon állítást, hogy Tisoék nem akartak elválni Prágától, és ezt csak a német kényszer miatt tették, a tények ismeretében egyértelműen cáfolható. Rychlík, 1997. 170–171. p. Rychlíknek azt az álláspontját a tények ismeretében magyar részről elfogadhatónak véljük.

¹⁶⁶ ADAP, Serie D. Bd. IV. 202. dok. 214. p.

¹⁶⁷ Hoensch, 2001. 173. p.

¹⁶⁸ Esterházy L., 1991. 109. p.

¹⁶⁹ Hoensch, 1965. 291. p.

¹⁷⁰ Az 1939. február 27-e és 1939. március 23-a közötti időszak szlovákiai eseményeinek részletes leírását lásd: Sidor, 1971. valamint Bystrický, 1999. 105–114. p.

¹⁷¹ Čierna-Lantayová, 1992. 14–15. p.

törvényhozás nem arról döntött, vajon a Cseh–Szlovák Köztársaság további fennmaradását akarja-e vagy sem. Erről már előbb döntött Adolf Hitler. A kérdés, amelyről döntenünk kellett, az volt, hogy Szlovákiát Magyarországhoz csatolják-e, vagy esetleg megmaradjon egy egységként, önálló államot alkotva. A szlovák küldöttek válasza e kérdésre nem lehetett egyéb, mint a szlovák állam kikiáltása. A csehek iránti szimpátiából nem követhettünk el öngyilkosságot, és az adott helyzetből olyan politikai következményt kellett teremtenünk, amely véleményünk szerint a legjobban szolgálta a nemzet érdekeit.”¹⁷² Sokol visszaemlékezése jól érzékelteti a szlovák politikusok „magyarfélelmét”.

Csáky István magyar külügyminiszter 1939. március 14-én utasítást küldött a pozsonyi magyar konzulnak¹⁷³ arra az esetre, ha Szlovákia függetlenségét bejelentené: „Amennyiben Szlovákia teljes függetlensége proklamáltatik, üdvözölje a kormányelnököt és magyar utasításra hivatkozva helyezze kilátásba magyar követség mielőbbi felállítását. Ha azonban nem volna megállapítható, vajon Szlovákia szuverenitása teljes lesz-e, akkor csak igen melegen üdvözölje a kormányelnököt és biztosítsa Magyarország jóindulatú, testvéries támogatásáról.”¹⁷⁴ 1939. március 15-én Magyarország ugyan elsőként ismerte el az önálló Szlovákiát, de a magyar politika nem fogadta el Szlovákia területének megváltoztathatatlanságát, és továbbra is számolt a területei revízióval, amit a későbbi események is bizonyítottak.

Németországban a március 14-ről 15-re virradó éjjel Hitler kikényszeríttette Emil Hácha elnök beleegyezését, hogy a német hadsereg megszállja Csehországot. A Német Birodalom fennhatósága és patronálása alatt létrejött a Cseh-Morva Protektorátus. Csehszlovákia megszűnésével, az ország területének feldarabolásával Közép- és Délkelet-Európa politikai egyensúlya teljesen felborult. A Német Birodalom kizárólagos hegemóniához jutott a Duna-medencében, ami rendkívül veszélyes helyzetet teremtett mind a revíziós célját részben elért Magyarország, mind a történelem során először önálló államisághoz jutott Szlovákia számára. A látszólagos külpolitikai

¹⁷² Uo.

¹⁷³ Pozsonyban 1927-ben állították fel a magyar konzulátust, amely e minőségében 1939-ig működött. 1939 márciusától a konzulátus követséggé alakult, és 1945 márciusáig működött Pozsonyban. Az első ügyvivő Szabó György volt, őt követként Kuhl Lajos (1941–1944), majd Forster Pál követte. Szlovákiát Magyarországon 1939 és 1945 között Ján Spišiak követ képviselte.

¹⁷⁴ DIMK. III. k. 420. sz. irata, 555. p.

sikerek áraként politikailag és gazdaságilag mindkét állam a Német Birodalom kiszolgáltatottjává vált.

III. A SZLOVÁK–MAGYAR KIS HÁBORÚ 1939 MÁRCIUSÁBAN

III/1. Kárpátalja elfoglalásának és a „kis háború” kialakulásának előzményei

1939. március elején a magyar kormányhoz olyan híresztelések jutottak el, miszerint Németország Szlovákia teljes elfoglalására készül.¹⁷⁵ A bizonytalanság és a félelem a kedvező pillanat elszalasztásától arra készítette Teleki Pál miniszterelnököt, hogy 1939. március 10-én a Minisztertanács ülésén kierőszakolja a döntést, mely szerint a német hadsereg Cseh–Szlovákiába bevonulása, illetve Szlovákia függetlenségének kikiáltása esetén a magyar hadsereg elfoglalja Kárpátalját. Még akkor is, ha ehhez a németek nem adják a beleegyezésüket. Ugyanis ha a szlovákok a Német Birodalom fennhatósága alá kerülnének, „Magyarország minden rizikót vállalva, erőszakkal megbolygatott hatalmi egyensúlya helyreállítására az immár mások által megszegett bécsi döntés határozatát félretolva, a ruszin földet haladéktalanul meg fogja szállni. Stratégiai szempontból a szlovákság hátában felvonuló magyar katonaság legyengíthetne minden, esetleg nyugatról jövő, természetes határokkal nem védett katonai vagy politikai nyomást.”¹⁷⁶

A határozatról sürgősen értesítették Rómát és Varsót,¹⁷⁷ és nem feledkeztek meg utalni arra, hogy ha Szlovákia a Német Birodalom hatalma alá kerülne a lengyel–magyar közös határ létrejötte nélkül, ez olyan hatalmi túlsúlyt biztosítana Németországnak, amely nemcsak a magyar, de a lengyel és olasz érdekeket is veszélyeztetné. A magyar kormány stratégiai okokból, a lengyel–magyar közös határ megteremtése érdekében rendkívül fontosnak tartotta Kárpátalja elfoglalását. Meg voltak győződve, hogy a közös határ geostratégiai szempontból is javítaná

¹⁷⁵ DIMK. III. k. 408. sz. irata, 548. p.

¹⁷⁶ DIMK. III. k. 414. sz. irata, 552. p.

¹⁷⁷ DIMK. III. k. 414. sz. (551. p.) és 415. sz. (552. p.) iratait.

Magyarország helyzetét. Kozma Miklós¹⁷⁸ ekkor az alábbiakat jegyezte fel naplójában: „A trianoni Magyarország ketrecében bezárva él 9 millió magyar. Három oldalról a kisantant veszi körül, negyedik az Anschluss óta Németország. Ha a jövőben, amiben ma már senki sem kételkedik, békésen vagy vérrel visszkapjuk a magyar területeket, az magában véve csak annyit jelent, hogy egy valamivel nagyobb ketrecben, valamivel több magyar fog élni. A Ruténföld ellenben azt jelenti, hogy a Kisantant gyűrűjét Románia és Csehország között megszakítottuk s megvan a közös határunk Lengyelországgal [...]”¹⁷⁹

1939. március 12-én Hitler közölte Sztójay berlini magyar követtel, hogy Csehszlovákia széttrörese hamarosan bekövetkezik. „Ha a csehek bármit mernek tenni ellenünk, szétverni őket” – mondta Hitler.¹⁸⁰ Azt is hozzátette, hogy Szlovákia függetlenségét el fogja ismerni. A Volosin-féle kormánynak azonban nem ad hasonló esélyt, egy napig nem ismeri el, ami azt jelentette, hogy Magyarországnak van 24 órája, mely idő alatt megoldhatja Kárpátalja kérdését.¹⁸¹

A magyar vezetés az olasz kormányt is értesítette a szlovákiai eseményekről és tervekről, amit Gigliucci Luigi Vinci budapesti olasz követ és Vörnle János, a magyar külügyminiszter állandó helyettese között lezajlott, március 14-i beszélgetésről készült feljegyzés őrzött meg a leghitelesebben. Vörnle azt jelentette: „Közöltem vele azt is, hogy Szlovákia ma délelőtt kikiáltotta függetlenségét, aminek következtében Ruszinszko a levegőben lóg, és a bizonytalan helyzet előreláthatólag újabb kilengéseket és incidenseket fog kiváltani, amelyekkel szemben nem maradhatunk tétlenek.”

Vinci válasza erre az volt, hogy Olaszország eddig sem ellenezte Magyarország terveinek keresztülvitelét, az akadály eddig Berlinben volt. Vinci érdeklődött, vajon a németek beleegyeztek-e ebbe. Vörnle tájékoztatta beszélgetőpartnerét, hogy amennyiben Kárpátalja hovatartozása szóba kerül, „Németország érdektelenséget (désinteressement) fog tanúsítani.”¹⁸² Magyarország hivatalos indoka Kárpátalja

¹⁷⁸ Kozma Miklós: (1884–1941), politikus, belügyminiszter a Magyar Távirati Iroda elnöke. A Rongyos Gárda egyik szervezője. Életéről bővebben: Ormos, 2000. I–II. k.

¹⁷⁹ MOL, K-429. Belügyminisztériumi iratok, Kozma iratok.

¹⁸⁰ Andorka, 1978. 114. p.

¹⁸¹ DIMK. III. k. 413. dok. 68. számú lábjegyzetét 551. p. A folyamat részleteiről uő: Juhász, 1988. 199–214. p.

¹⁸² DIMK. II. k. 433. dok. 562–563. p.

megszállására a következő volt: mivel Szlovákia független állam lett, és ezzel Cseh–Szlovákia mint államalakulat megszűnt létezni, a bécsi döntés elvesztette érvényességét. Magyarország így elnyerte a jogot, hogy érvényesítse Kárpátaljára vonatkozó igényeit. Cseh–Szlovákia szétesése bebizonyította, hogy a bécsi döntés utáni ország „politikai torzszülötté” vált, életképtelennek bizonyult, s a csonka ország pusztulásra van ítélve.

1939. március 14-én a Volosin-kormány proklamálta Kárpátalja önállóságát, és kérte a Német Birodalom védnökségét. A magyar támadás pontosan akkor indult meg Kárpátalja ellen, amikor a világ hírszolgálatai hírül adták, hogy Hitler bevonult Prágába és bejelentette Csehszlovákia megszűnését. A magyar hadvezetés 1939. március 13-án elrendelte a katonai készenléteket a kárpátaljai határ térségében. A magyar szabadcsapatokat diverzáns feladatokkal dobtak át a határon. A Rongyos Gárda nevét is megváltoztatták, ezt követően időnként „Térképhelyesbítő csoportnak” is nevezték. A terv az volt, hogy az általa provokált incidenseket okként használhatták fel a magyar reguláris csapatok megindítására egy alkalmas politikai helyzetben.¹⁸³

Kárpátalján a csehszlovák kormányt követő Volosin-kormányt sem a magyar állam, sem a németek, sem a szlovákok nem ismerték el hivatalosan. A Volosin-kormány fegyveres alakulatai, a „Szics”-gárdisták összecsapásokba keveredtek a magyar csapatokkal, de a visszavonuló cseh hadsereggel is. A magyar kormány még március 14-én reggel ultimátumot küldött a prágai kormánynak. Az ultimátum a cseh csapatok 24 órán belüli kivonását követelte Kárpátaljáról. A magyar hadsereg katonai beavatkozását az itt élő magyar lakosság fenyegetett helyzetével magyarázták.

A Kárpátalja területén lévő cseh-szlovák fegyveres alakulatoknak elrendelték, hogy mindennemű fegyverzetüket kötelesek átadni a magyar csapatoknak. Ezt követően a cseh és szlovák nemzetiségű katonák szabadon elvonulhatnak. Amennyiben a fegyverek leadását megtagadják, a magyar hadseregnek parancsa volt a fegyveres fellépésre. A prágai kormány tehát utasította kárpátaljai csapatait az ország elhagyására. A parancs azonban nem jutott el minden helyőrséghez, ezért több helyen is összetűzésre került sor. A magyar honvédség Kárpát-csoportja 1939. március 15-én hajnalban három irányból (az Ung völgyében az Uzsoki-hágó, a Latorca folyó mentén a Vereckei-hágó,

¹⁸³ A Rongyos Gárda tevékenységéről lásd: Ormos II. kötet, 2000. 549–590. p.

valamint Beregszászból Huszt felé) kezdte meg előnyomulását Kárpátalja visszavételére.¹⁸⁴ Az előnyomulás végig sikeresen haladt előre, így Werth Henrik, a magyar hadsereg vezérkari főnöke már március 18-án a reggeli órákban arról értesítette Teleki Pál miniszterelnököt, hogy a magyar csapatok Kárpátalja egész területét elfoglalták.¹⁸⁵

A magyar csapatok 1939. március 15–18 - között elfoglalták Kárpátalján a számukra előre kijelölt részeket, és eljutottak egészen a lengyel határig. A csapatok azt a parancsot kapták, hogy amennyiben a románok átlépnék a határt, fegyverrel verjék ki őket. Március 17-én a lengyel vezérkar táviratban felajánlotta, hogy az Ung völgyében elhelyezett cseh csapatokat, ha a magyarok beleegyeznek, hátbatámadják.¹⁸⁶ A magyar vezérkar elvetette az ajánlatot.

III/2. A szlovák és a magyar hadsereg helyzete 1939 márciusában

1939. március 20-án reggel 6-órakor érkezett a magyar 6. gépkocsizó zászlóalj Beregszászra. Itt március 21-ig tartózkodtak, ahol az időt pihenéssel és a készletek feltöltésével töltötték. A zászlóalj március 22-én Ungvárra vonult, ahol azt a parancsot kapta, hogy készítse elő a támadást Szobránc, Alsóhalas, Felsőhalas irányában. A támadást 23-án reggel öt órára tervezték. A 6. gépkocsizó zászlóaljtól jobbra állást kiépítő 9. önálló dandár támadásának célja pedig Kispereszlő és Kiskolon helységek elfoglalása volt. Az Ungvár mellett állomásozó 6. gépkocsizó zászlóalj bal oldalán a 2. lovas dandár helyezkedett el, amelynek a feladata az volt, hogy elérjen a Zahar, Sárosremete, Pálócson át a Halaspatak-Ung vonaláig. A jobb oszlop menetvonalára Beregszászt, Munkácsot, Szerednyét, Ungdaróczot célozta meg. A bal oszlop támadási iránya Beregszász, Vásárosnamény, Mándok., Csap, Minaj volt. A csapatokhoz a támadásra a parancsot március 22-én este 20-óra 30 perckor juttatta el a magyar

¹⁸⁴ Czima, 1961. 28. p.

¹⁸⁵ Kárpátalja visszaszerzése alkalmából a magyar csapatok vesztesége egy korabeli jelentés szerint 37 halott és 131 sebesült. A cseheké 150–200 halott volt, és 200–300 emberük került magyar hadifogságba. MOL, K-28, 59. tétel. 1939-P-15936. számú irata.

¹⁸⁶ Andorka, 1978. 117. p. (1939. március 17. bejegyzés.)

főparancsnokság. A kései időpont azért volt indokolt, mert attól tartottak, hogy a támadás napja és pontos órája esetleg kiszivárog, és a szlovákok tudomására juthat.

Az elővigyázatosság ellenére Szlovákiában már március 17-én, olyan hírek terjengtek, hogy a magyarok megtámadják a szlovák határszakaszt. Óvintézkedésként a szlovák parancsnokság március 18-án a szlovák határ őrzésének megerősítésére egy század katonát Stakčinja küldött.¹⁸⁷ A szlovák állások elleni hadműveletekben magyar részről a következő egységek vettek részt: az 5. gyalogezred 7. önálló dandárja, a 17. gyalogezred 9. önálló dandárja, a 24-ik gyalogezred 24-ik önálló dandárja. A tüzérség részéről a 2-ik lovas tüzérezred (2. lovas dandárja), a 2. gépkocsis tüzér osztály (2-ik gépkocsis dandárja), a 9. könnyű tüzérezred (9. önálló dandárja). A lovasság részéről az 1. huszárezred (2.-ik lovas dandárja), 2-ik huszárezred (2.-ik lovas dandárja). A gyorscsapatok közül a 15-ik könnyűpáncélos zászlóalj (2-ik lovas dandárja), 13-ik könnyűpáncélos zászlóalj (1. lovas dandárja), a 6. gépkocsis zászlóalj (2-ik gépkocsizó dandárja), a 2. felderítő zászlóalj (2-ik gépkocsis dandárja) vett részt.¹⁸⁸

A szlovák erők főparancsnokává Ferdinand Čatlos¹⁸⁹ tábornokot nevezték ki. Čatlos a magyar csapatok előrenyomulásának megállítására három taktikai csoportot hozott létre. A katonákat az éppen csak szerveződő szlovák egységekből és a volt csehszlovák hadsereg maradékából állították ki. Ez a három hadtest az V., VI., és VII. számot kapta. Elhelyezésük Trencsénben, Iglón és Besztercebányán történt.¹⁹⁰ A szlovák északi csoport (az V. hadtest egységei képezték) a stakčini elnevezést kapta. Őket a 16-ik gyalogezred egységeiből hozták létre körülbelül 700 emberrel. Bevetésüket Kis-Berezna és Takcsány környékén tervezték. A déli csoport (VII. hadtest egységei) a Michalovská más jelentések szerint a Zemplinská nevet kapta. Létszámukat körülbelül 1000 főre tehetjük. Ezeket a 20., 112., és a 12-ik¹⁹¹ hadtest részeiből alakították meg. Feladatuk Ungvár és Nagymihály irányába állást foglalni és előrenyomulni. A harmadik csoportot (a VI. hadtest egységei) a „Prešovská” alkotta, amelynek állománya a 11. gyalogsági és a 17. hegyivadász hadosztály egységeiből szervezték meg. Nekik a

¹⁸⁷ Strieženec, 1940. 32. p.

¹⁸⁸ Czima, 1961. 29–30. p.

¹⁸⁹ Életéről és tevékenységéről lásd: Štefanský, 1998.

¹⁹⁰ Rajniecec, I. k. 1997. 21. p.

¹⁹¹ A 12-ik egység katonái tankelhárító lövegekkel is föl voltak szerelve Lásd erről: Rajniecec, I. k. 1997. 21. p.

taktikai tartalék szerepe jutott.¹⁹² A negyedik harci egységet a szlovák légierő gépei alkották, melyek fő bevetési bázisa Igló repülőtere volt.¹⁹³ Parancsnokuk Augustín Malár alezredes lett. A repülőezredek feladata a szlovák csapatok légi támogatását célzó felderítés és a magyar légierők támadásának elhárítása, valamint az előretörő magyar csapatok lassítása volt.

1939. március 17-én a cseh nemzetiségű tisztek, tiszthelyettesek, katonák parancsot kaptak Szlovákia területének elhagyására. Amilyen gyorsan csak lehetett, vissza kellett térniük a Cseh–Morva Protektorátusba. Kézifegyvereiket és hadianyagukat azonban hátra kellett hagyniuk.¹⁹⁴ Kárpátalján maradt a 12. cseh hadosztály, amely Kárpátalja Magyarországhoz csatolásával elveszítette közvetlen összeköttetését anyaországával. Parancsnokuk, Lev Prchala tábornok utasítására a hadosztály egyik része átverekedte magát Szlovákia területére, másik része Románián, Jugoszlávián és Ausztrián át tért vissza cseh területre.

A cseh-szlovák hadsereg hadfelszerelését felosztotta egymás között a német és a szlovák állam. A felosztás a következőképpen történt: azt a hadianyagot, amely a cseh történelmi területeken volt elraktározva, a német hadsereg vette birtokába; a maradékot a szlovák hadsereg kapta meg. A felosztás alól mentesültek azok az egységek, amelyek a védelmi övezet, az úgynevezett „Schutzzone”¹⁹⁵ területén helyezkedtek el. Ezeknek a fegyverzete a német hadsereg, majd hosszas tárgyalás után a szlovák hadsereg kezébe került, de már csak 1939 szeptemberében és 1940 elején. A német hadsereg a „Schutzzone” területén nemcsak a hadianyagraktárakat foglalta el, hanem az itt található katonai bázisokat, repülőtereket, kaszárnyákat, és a gyárak nagy részét is.

Témánk szempontjából ez az esemény azért nagy jelentőségű, mert a tüzérségi és a légvédelmi fegyverekhez szükséges lőszer nagyobb részét ezen a területen raktározták el. A hadműveletek alatt óriási lőszerhiány alakult ki a szlovák gyalogságnál és nehéztüzérségnél. Muníció nélkül a fronton nem tudtak hathatós ellencsapást

¹⁹² Krnáč, 1940. 134–136. p. és 1940/11.

¹⁹³ Petrik, 1999. 14–15. p.

¹⁹⁴ Strieženec, 1940. 32. p.

¹⁹⁵ A „Schutzzone” területe a Cseh-Morva Protektorátus határai előtt a lengyel határtól egészen a korábbi osztrák határig 30–40 kilométeres sávban húzódott végig Szlovákia területén. A kérdésről bővebben: Hubenák, 1967. 319–327. p.

végrehajtani és komoly ütközetekbe bocsátkozni.¹⁹⁶ A német katonai vezetés politikájának az lett az eredménye, hogy amikor a magyar repülők Igló városát bombázták, a légvédelmi ütegeknek nem volt lőszerük a védekezéshez. Ennek ellenére Čatloš tábornok 1939. március 23-án kiadta a parancsot „[...] kerül, amibe kerül, azonnal meg kell állítani az ellenséget és a határok mögé kell kergetni. Államiságunk létéről van szó, bizonyítanunk kell, hogy meg tudjuk védeni saját határainkat [...]”¹⁹⁷

A volt cseh-szlovák hadseregben körülbelül 13 000 tiszt szolgált, ebből csak 420 volt szlovák nemzetiségű. A 140 tábornok között csupán egy volt szlovák származású.¹⁹⁸ A számadatok azt bizonyítják, hogy a szlovák hadseregben krónikus vezetőhiánnyal küzdöttek. A helyzet orvosolására és a tisztii állomány pótlására a szétválás után a szlovák hadsereg új főparancsnoka, Ferdinánd Čatloš több felhívást is kiadott a volt cseh-szlovák hadsereg tisztjei számára. Ezekben arra kérte a tiszteket, hogy akit valamilyen kapcsolat fűz Szlovákiához, azok szolgáljanak tovább annak hadseregében. Azok a tisztek pedig, akik az előző hadseregből beléptek az új szlovák hadseregbe, azonnali hatállyal magasabb rendfokozatot kaptak. A cseh és a ruszin katonák elvonulása után a 2000–3000 fős ezredek létszáma 70–400 főre csökkent. Az új hadsereg egyelőre megtartotta a korábbi egyenruhákat. A szlovák katonákat úgy lehetett megkülönböztetni cseh társaiktól, hogy a sapkájukra kitűzték a szlovák zászlót jelvény alakjában.¹⁹⁹

1939. március 17. után a szlovák legfelsőbb hadvezetésnek több sürgős katonai feladatott kellett megoldania. Ezek közül a legfontosabbak az alábbiak voltak: 1. Biztosítaniuk kellett, hogy a cseh és a ruszin nemzetiségű katonák háborítatlanul elhagyhassák Szlovákiát. 2. Lefegyverezni, majd elkísérni a Protektorátus és Szlovákia határáig a fegyveres 12-ik cseh hadosztály maradék alakulatait. 3. A kárpátaljai harcok során megsérülteket elhelyezni és ellátni. 4. Likvidálni vagy lefegyverezni a kárpátaljai Szics – gárda fegyveres tagjait, akik Szlovákia területére kerültek. 5. Megfigyelni a

¹⁹⁶ A magyar hadvezetés a német hadvezetéshez fűződő jó viszonya, valamint kémhálózata következtében a védelmi övezetben uralkodó viszonyokat és annak megszállását.

¹⁹⁷ Vojensko Historický Archív (továbbiakban: VHA Trnava), Fedinand Čatloš fond, 6. doboz. (Rendezetlen anyag.)

¹⁹⁸ Ő a később a Szlovák Nemzeti Felkelésben híressé vált Rudolf Viest generális volt.

¹⁹⁹ Strieženec, 1940. 33. p.

magyar, a német és a lengyel határtevékenységet. 6. Biztosítani Szlovákia határainak épségét.

III/3. A kis háború diplomáciai előkészítése

A kis háború szoros összefüggésben állt Kárpátalja Magyarországhoz 1939. márciusában történt visszacsatolásának eseményeivel. 1939. március 15-én Hory János varsói magyar követ számjeltáviratot küldött Csáky István magyar külügyminiszternek, amelyben azt javasolta, hogy a magyar fennhatóságot valamilyen ürüggyel terjesszék ki a kárpátaljai adminisztratív határokon túl és szállják meg a homonnai vasútvonalat is. „Ez még Szlovénia elismerése előtt, most volna lehetséges.”²⁰⁰ A magyar kormány lépését kárpátaljai határai kitolására a német felső vezetés bizonytalan állásfoglalása is inspirálhatta. Március 15-én Sztójay berlini magyar követ a Führer elnöki irodájának vezetőjével, Otto Meißnerrel beszélgetett, aki megkérdezte, vajon nem csatlakoznak-e a szlovákok Magyarországhoz, mert szerinte ez a terület önmagában nem látszik életképesnek. Meißner valószínűleg nem tudott arról, hogy a szlovák kormány képviselőivel már folytak a tárgyalások a Németországgal kötendő védelmi szerződésről.²⁰¹ Március 15-én Magyarország formálisan is elismerte Szlovákia szuverenitását. Erről tanúskodik a berlini magyar követ Sztójay jelentése, melyben többek között kijelentette a „részünkről való gyors elismerés gesztus szlovákok felé és honorálása Hitler kancellár óhajának, hogy ne bántsuk a tótokat.”²⁰²

A lengyel kormány már 1939 márciusában kezdte érezni²⁰³ a Német Birodalom határai kitolásának következtében előállt új helyzetet. Ezért ellensúlyként egyfajta kelet-közép-európai összefogást próbált kialakítani, elsősorban Szlovákia, Magyarország és Románia bevonásával. A fentiek szellemében a budapesti lengyel követ azt kérte Vörner Jánostól, a magyar külügyminiszter állandó helyettesétől, hogy a „tótokkal szemben a legbarátságosabb magatartást tanúsítsuk. Ezeket megnyerni nem lesz nehéz, mert annak következtében, hogy Németország a Vág völgyéig megszállja

²⁰⁰ DIMK. III. k. 441. sz. 568. p.

²⁰¹ DIMK. III. k. 449. sz. 572–573. p.

²⁰² DIMK. III. k. 463. sz. 583. p.

²⁰³ A német kormány ekkor már hivatalosan is követelte a danzingi (gdanski) kérdés megoldását.

őket és ezzel kettévágja országukat, a tótok ki fognak ábrándulni némentszeretetükből.”²⁰⁴

Magyar szempontból a cseh kérdés 1939. március közepére megoldódott, de hátra volt Szlovákia hovatartozásának ügye. A német befolyás korlátozása Szlovákiában a magyar és lengyel kormány közös érdeke lett volna. Így egyfajta versenyfutás indult meg Szlovákiáért magyar és lengyel oldalról, amelynek célja az volt, hogy a gazdaságilag kiszolgáltatott országban Hitlert megelőzzék. 1939 augusztusában a németek a Lengyelország elleni háború előtt a magyar katonai részvétel megszerzése érdekében Szlovákia területének egy részét Magyarországnak ígérték. Hitler közölte, hogy neki „Szlovákia csak katonailag jelent fontos területet”, a szlovákok sorsa számára közömbös.²⁰⁵

Csáky azt javasolta József Beck lengyel külügyminiszternek, hogy használja fel kapcsolatait, és a szlovák politikusoknál szálljon síkra Szlovákia Magyarországhoz csatolása mellett. A magyar kormány március 18-án felvetette a varsói kormánynak, hogy alakítsanak egy magyar–lengyel vegyes bizottságot, és ez dolgozzon ki terveket a Szlovákiával való gazdasági együttműködésre vonatkozóan, a német befolyás megelőzésének szándékával. Hitlernek ugyanis ekkor már távolabbi tervei voltak Szlovákiával. A magyar kormány elképzelése, hogy Hitler esetleg átengedné számára egész Szlovákiát, megalapozatlan volt. Hitler távlati tervei között szerepelhetett az a megoldás, hogy Szlovákia esetleg cseretárgyként szolgálhat Lengyelország számára. Azaz, ha Lengyelország lemondana Gdańskról és a lengyel korridorról, úgy kárpótlásként megkaphatná Kelet-Szlovákiát. Szlovákia maradékán Magyarország és Németország osztozott volna.²⁰⁶ Egész Szlovákia átengedése azonban ekkor már nem állt Hitler szándékában.

A német diplomácia Szlovákiával kapcsolatos szándékáról egy 1938-ban kelt német külügyminisztériumi dokumentum szolgál kiindulópontul, amelyet Hitler számára készítettek. Az irat Szlovákia további sorsát illetően négy elméleti lehetőséget sorolt fel: a) önálló Szlovákia, b) szlovák autonómia, csehszlovák államszövetségben, c)

²⁰⁴ DIMK. III. k. 454. sz. 576. p.

²⁰⁵ Wilhelmstrasse, 1968. 241. dok. 419. p. a kérdéshez lásd részletesen: Nebelin, 1989. 9–76. p.

²⁰⁶ Kamenec, 1994. 92–93. p.

autonóm Szlovákia Magyarországhoz csatolva, 4) autonóm Szlovákia Lengyelországhoz csatolva.²⁰⁷ Az elemzés szerint az első esetben Szlovákia csak akkor maradna életképes, ha gazdaságilag kapcsolódna Németországhoz, ennek további előnye lenne, hogy bázisul szolgálhatna a kelet felé történő német előrenyomulásnak. A második megoldás Csehország német megszállásával és a Cseh–Morva Protektorátus kialakulásával teljesen aktualitását veszítette. A harmadik megoldás Magyarország számára lenne fontos, ami nem érdeke Németországnak, és a szlovákok sem támogatnák. A negyedik megoldás hamar elvetésre került, ugyanis Ribbentrop Szlovákiára vonatkozó ajánlatát a varsói kormány 1939 márciusában elutasította.

A lengyel kormány 1939. március 20-i számjeltáviratában tudatta Budapesttel, hogy örülne, ha a magyaroknak sikerülne a szlovák határt nyugat felé eltolniuk.²⁰⁸ A lengyel kormány a szlovák–lengyel határ közelében csapatösszevonásokat hajtott végre.²⁰⁹ 1939. március 21-én Csáky számjeltáviratot küldött Hory András varsói követnek, amelyben arra kérte, hogy közölje bizalmasan Józef Beck lengyel külügyminiszterrel: „igyekezni fogok a ruszin–szlovák határt fajt accompli teremtésével kitolni. Helyzet ott amúgy is nyugtalan, összeütközések máris voltak. Honvédség két napon belül megindul s a helyzet alakulásához képest fog megállni”.²¹⁰ Werth Henrik Andorka Rudolf emlékirata szerint–március elején arról fantáziált, hogy egész Szlovákiát elfoglalják a magyar csapatok.²¹¹ Csáky külügyminiszter március 22-én már arra kérte Horyn keresztül Becket, vesse latba tekintélyét Sidor szlovák miniszternél annak érdekében, hogy ne viszonyuljanak ellenségesen Magyarországgal szemben, mert az ellentétes lenne a lengyel–magyar érdekekkel. Csáky kifejtette Horynak: „Hálás volnék, ha Sidor közölné Beckkel, ki volna az a kelet-szlovák, akiben Sidor megbízik, és akinek megbízatásában a keleti szlovákság kézzelfogható bizonyítékát láthatná magyar kormány ama szándékának, hogy szlováklakta földet megfelelő önkormányzattal szlovákoknak kívánja juttatni, és katonai operációk azon csak

²⁰⁷ ADAP, 1951 Band. IV. k. 45. p.

²⁰⁸ DIMK. IV. k. 8. sz. 92. p.

²⁰⁹ SNA, MZV, 79. doboz. 88/1939. sz. távirata, 1939. március 24.

²¹⁰ DIMK, IV. k. 13. sz. 95. p.

²¹¹ Andorka, 1978. 1939. március 10–11. bejegyzés. 110. p.

ideiglenes jellegűek.”²¹² Hory András Csákynek küldött válasz-számjeltáviratában tudatta miniszterével, hogy Sidor nem tartózkodik Varsóban, és a lengyel–szlovák kapcsolat az utóbbi időben Szlovákia irányában nagyon lazák. Kitért arra is, hogy a lengyelek szeretnék megtudni a magyar külügyminisztertől, ugyan létezik-e megállapodás Magyarország és Németország között Szlovákia területi integritásának tekintetében. Ugyanis ennek alapján tudják csak megítélni, mennyire felelne meg az új helyzet Lengyelország érdekeinek. A lengyel vezetés szerint az lett volna a legmegfelelőbb, ha Szlovákiát teljes egészében Magyarországhoz csatolnák.²¹³ A lengyelek határvonalukat szívesebben látták volna magyar kézben, mert úgy vélték, hogy a későbbiekben onnan nem kellene támadástól tartaniuk.

A diplomáciai cselekményeket felváltotta a fegyveres összecsapás. Kárpátalja visszavétele után a mozgósított magyar csapattesteket a Tisza völgyéből Szlovákia keleti határaihoz csoportosították át. Feladatuk azt kapták, hogy foglalják el az Ung völgyétől nyugatra fekvő területet a Zellő–Cirókafalu–Takcsány–Remetevasgyár–Szobránc–Sárosremete vonalig.²¹⁴ A szlovák területek elleni támadást a Magyar Honvédség Kárpát-csoportjának²¹⁵ alakulatai hajtották végre. Parancsnokuk vitéz Szombathelyi Ferenc vezérkari őrnagy volt.²¹⁶ Az indok az volt, hogy az Ungvár–Uzsoki-hágó vasútvonal nincs kellően biztosítva. Az akcióra három magyar harcsegységet jelöltek ki; északon Kisberezna és Nagyberezna körzetében a 9. önálló dandárt, középen Ungvárnál a 2. gépkocsizó dandárt, délen, Nagykapos környékén pedig a 2. lovasdandárt. A felvonult magyar csapattest harci állománya összesen 20–25 ezer fő lehetett. A Nagybereznától északra az Uzsoki-hágóig vezető vasútvonalat ebben az időben a 101-es és a 104-es számú magyar páncélvonat védelmezte, amelyek a

²¹² DIMK, III k. 528. sz. 648. p.

²¹³ DIMK, III k. 532. sz. 651–652. p.

²¹⁴ Az említett sávot 1938. szeptember 29-i müncheni egyezmény után, a Szlovákiának adott autonómia alkalmával csatolták területéhez.

²¹⁵ A Kárpát-csoportot 1939-ben hívták életre kifejezetten Kárpátalja megszállására, amely kezdettől részt vett a „kis háború” cselekményeiben is. A Kárpát-csoport 1939. március 14-én a kassai hadtestparancsnokság irányítása alatt az 1. és 2. lovasdandárból, a 2. gépkocsizó dandárból, a 24. gyalogezredből, valamint a VIII. hadtest területén állomásozó kerékpáros és határvadász zászlóaljából alakított hadműveleti csoport volt. A hadműveletekhez már Kárpátalján csatlakozott az 1939. március 13-án mozgósított és a Dunántúlról átirányított 8., 9., és 11. gyalogdandár. A hadműveleti csoport működését március 24-én állították le. Második alkalommal 1941. június 30-án a Szovjetunió elleni háborúban került bevetésre.

²¹⁶ Feletteseül Álgya Papp Zoltán vezérkari alezredest nevezték ki. Czima, 1961. 28. p.

későbbi harci cselekményekben nem vett ott részt.²¹⁷ Március 24-re, mintegy húsz kilométeres mélységű előnyomulás után,²¹⁸ a seregtettek megállásra kaptak parancsot, ugyanis az addigra elfoglalt területsáv már elegendő volt az említett vasútvonal biztosítására. Szlovákia, mint Csehszlovákia jogutódja, Kárpátaljának erre a sávjára is igényt tartott, és a következő napokban elkeseredett támadásokat indított a magyar katonai csapatok ellen.

1939. március 23-án reggel 5.30-kor a szlovák csapatokat teljesen váratlanul érte a magyar támadás. Szlovákia éppen hogy csak megalakult Cseh-Szlovákia romjain. A volt közös hadseregből alakulófélben lévő szlovák hadsereg megpróbált ellenállni, de a magyar hadsereg előrenyomulását nem tudta megállítani, csak lassítani. A Szlovák Köztársaság határvédelmét még túlnyomórészt cseh-morva-szlovák csendőr és pénzügyőrök látták el, és ezekhez csatlakoztak az éppen akkor létrejövő szlovák hadsereg csapatai, valamint a Hlinka Gárda alakulatai. A magyar egységek a korábbi hírszerzési és a határ közelében tevékenykedő csendőr alakulatok révén megszerzett információk alapján ismerték a határ túloldalán elhelyezkedő ellenség támaszpontjait. Így történhetett, hogy a cseh-szlovák pénzügyőr őrsöket az előrenyomuló magyar csapatok a legtöbb helyen meglepték és már laktanyáikban lefegyverezték.

A szlovákok elsősorban az iglói repülőtéren állomásozó repülőegységek bevetésével védekeztek. Ezek március 23–24-én a magyar gyalogos és gépkocsioszlopokat alacsony repüléssel géppuskázták. 24-én a szlovák repülők bombázták Ungvárt, Szobráncot és Nagybereznát. Szobránc fölött légi harc bontakozott ki. Ellencsapásként a magyar légierő alakulatai bombázták az Iglón tartózkodó ellenséges gépeket, amelyek közül sokat megrongáltak. Ezután a szlovák gyalogság megpróbálta a magyar alakulatokat kivetni elfoglalt állásaikból, de vállalkozásaik sorra kudarcba fulladtak. Március 25-ére fegyverszünet lépett életbe.

A magyar diplomácia okfejtése az eseményekkel kapcsolatban az volt, hogy Szlovákia és Kárpátalja között korábban soha nem volt kialakított és rögzített

²¹⁷ SNA, MZV. 79. doboz. 85/1939. számú 1939. március 23-i távirata.

²¹⁸ A háború alatt a magyarok területi nyeresége 1600 négyzetkilométer volt. Ld. erről: Cséfalvay-Kázmérová, 2007. 7. p.

határvonal.²¹⁹ Az első bécsi döntés sem határozta meg pontosan Szlovákia keleti határait.²²⁰ Ekképpen, a magyar hadvezetés feljogosítva érezte magát a vitatott területek megszállására. A szlovák kormány tiltakozó táviratot intézett a magyar külügyminiszterhez, kifogásolva, hogy Kárpátaljáról a magyar csapatok szlovák területekre nyomultak be. Csáky az ügy haladéktalan kivizsgálását ígerte. Véleménye szerint a lokális vita abból keletkezhetett, hogy a határok sohasem voltak rögzítve.²²¹ A magyar kormány felhívta a szlovák kormány figyelmét, hogy szüntesse be a felesleges vérontást. Ehhez még hozzáfűzte: – Magyarország nem akar ereje túlsúlyával élni, mert a legnagyobb súlyt arra helyezi, hogy szlovák szomszédjával jó viszonyban éljen. Csáky a felmerült vitás kérdések eldöntésére a szlovákokat meghívta Budapestre.²²² Március 24-én este 20.50-kor Čatloš hadügyminiszter a szlovák csapatok harci tevékenységének beszüntetésére adott parancsot. Egyúttal szigorú utasítást adott arra, hogy a megszerzett pozíciókat mindenáron meg kell tartani. Az eredetileg tervezett nagy erejű szlovák támadás, amelynek célja a magyar egységek kiszorítása lett volna a vitatott területekről, március 25-én befejeződött.

Igló bombázása után a szlovákoknál fölmerült az Yperit nevű harcigáz alkalmazásának lehetősége. Zsolna és Dubnica között nagyobb mennyiségben volt raktáron ebből a harcigázból, ennek bevetését repülőről akarták végrehajtani, amit azonban a pilóták nem vállaltak. Így elmaradt e terv megvalósítása.²²³

1939. március 25-én reggel Iglóra érkezett Ján Ambruš, a szlovák légierők parancsnoka, mégpedig azzal a céllal, hogy ellencsapást szervezzen Budapest és Ungvár célponttal.²²⁴ Amire azonban a gépek nagy része bevethető állapotba került, már megérkezett a parancs a támadás beszüntetéséről. Ám a működő hadigépezetet menet közben nehéz volt leállítani. Néhány szlovák gép már csak Rimaszombat, Miskolc és Ungvár bombázása után értesült a fegyvernyugvásról, de az általuk okozott károk

²¹⁹ A magyar diplomácia, hogy a Saint-Germain-i, 1919. szeptember 10-én Csehszlovákiával aláíratott kisebbségi szerződés 10. cikkelyére hivatkozott, amely akként rendelkezett, hogy az önkormányzattal felruházandó Ruténföld és Szlovákia közötti határt a nagyhatalmak állapítják majd meg. Ez azonban sohasem történt meg.

²²⁰ Rajninec, I. k., 1997. 20. p.

²²¹ Felvidéki Magyar Hírlap, 1939. március 24. 3. p.

²²² Felvidéki Magyar Hírlap, 1939. március 28. 2. p.

²²³ VHA, Prírastkové Číslo. X-112-113. Guljanič Mikuláš. Spomienky Letci 1938–39. 11. p.

²²⁴ Rajninec, I. k. 1997. 29. p.

jelentéktelennek bizonyultak.²²⁵ Egy Budapest elleni bombázás a két állam közötti helyi konfliktus kiszélesedéséhez vezethetett volna. Ezen túlmenően a szlovák repülőerők további főleges veszteséget szenvedtek volna, ugyanis a magyar főváros védelmére a hadművelet idejére vadászrepülőket rendeltek, és a léghárító ütegeket is készütségbe helyezték. Budapest részint túl nagy célpont lett volna, részint pedig a szlovákok a politikai és a közhangulat ijedtségén kívül komolyabb károkat nem tudtak volna okozni. Hadászati szempontból a légitámadás az öngyilkossággal lett volna egyenlő, hiszen a határszakasz körül kialakult konfliktusra nézve komoly következményeket vonhatott volna maga után.

Jóllehet, mint arra fentebb utaltunk, a szlovák katonai vezetés 1939. március 24-én kiadta a parancsot a fegyverszünetre, Stakčín környékén csak 25-én reggel 7.30-kor szűnt meg a lövöldözés. A demarkációs vonal többi részén azonban nyugalom uralkodott. Aznap 12-órákor a magyar tüzérség a Stakčín közelében lévő 287. számú magaslati pontot lőtte, majd a magyar gyalogság elfoglalta azt is. Ugyanaznap délutánra a szlovák gyalogság ellentámadással visszavette a magaslatot. Az akciót követően a szlovák hadsereg azt a parancsot kapta, hogy ismételt támadásra már ne vállalkozzon, csak reagáljon, ha magyar csapatok újra támadnának.²²⁶ Március 26-án a reggeli órákban létrejött a teljes fegyverszünet, amelyet időnként mindkét fél egyformán megsértett.²²⁷ Március 28-ra a frontok teljesen lecsendesültek. A határvonal pontos megállapítását egy vegyes határkijelölő bizottságra bízta.

Március 28-án Sztójay berlini magyar követ telefonszámjeltáviratot küldött Csákyknak, amelyben tudatta főnökével, hogy a „kis megoldás” végrehajtható: azaz azt a területet, amelyet a magyar csapatok március 23-ig elfoglaltak Kárpátalja és Szlovákia határán, Magyarország megtarthatja. A követ kifejtette, hogy ez a vonal nagyjából megfelel annak a vonalnak, amelyet ő személyesen még az előző napon, 22-én térképen berajzolva már bemutatott Ribbentropnak. Véleménye szerint a német kormány nem avatkozik be, ha a szlovák–magyar tárgyalásokon sikerül elérni, hogy a határvonalat a

²²⁵ Petrik, 1999. 46. p.

²²⁶ SNA, MZV, 79. doboz. 398/39 /1939.

²²⁷ A további összecsapásokról lásd: SNA, MZV, 79. doboz. 51653 /1939., 51675/1939., 51708/1939.

magyarok az érintett térségben békés úton saját javukra „korrigálják”.²²⁸ A magyar politikai körök elfogadták a „kisebbik megoldást” – már csak azért is, mert olyan hírek keringtek, hogy Pozsonyt és a Kis-Kárpátok térségét is Németországhoz fogják csatolni. Több német lapban olyan cikkek jelentek meg, amelyek e területek Németországhoz kapcsolását szorgalmazták. Ráadásul a pozsonyi németek egyenesen Hitlernek címezve kérvényezték Pozsony elcsatolását. A magyar politikai vezetés ezeknek az értesüléseknek a birtokában álláspontja abban összegződött, hogy, amennyiben Németország mégis elfoglalja Szlovákia nagy részét, a magyar katonapolitikai érdekek azt kívánják, hogy Magyarország határait addig tolják ki, ameddig csak lehet. Azaz a tisztán szlováklakta területek kerüljenek inkább Magyarországhoz, mint Németországhoz.

A „nagy megoldás” az lett volna, ha a magyar csapatok egészen a Tátraig, Poprádig eljuthatnak. Megítélésünk szerint ez a megoldás az adott szituációban a magyar katonai vezetés számára nem szerepelt komolyan megvalósítandó célként.²²⁹ Csáky március 24-i számjeltáviratában utasította Hory András követet, hogy közölje Beck lengyel külügyminiszterrel: Magyarország és Németország között nincs megegyezés Szlovákiáról, sőt még csak kísérlet sem történt ilyesmire. „Csak annyit tettem – írta Csáky –, hogy az Ung-völgyi vasút védelmére a legfontosabb stratégiai pontokat elfoglaltattam, tekintettel arra, hogy a ruszin–szlovák határ mindig vitás volt.” Saját szerepét az ügyben az alábbiakban foglalta össze: „A németek és szlovákok heves tiltakozására csapataink előrenyomulását megállítottam, egyrészt mert nem akarom a magyar–szlovák vagy a magyar–német viszonyt elmérgesíteni, másrészt mert katonai szakértőink szerint stratégiai célt elértük. Kísérletet fogok tenni szlovákokkal folytatandó békés tárgyalások útján csekély további területnyereségre.”²³⁰ Érdekes adalék, hogy Čatloš tábornok másképpen emlékszik a történetekre. Visszaemlékezései szerint a magyar vezetés nem akart tudni a honvédek szlovák területre történő

²²⁸ DIMK. III. k. 553. sz. 672–673. p.

²²⁹ Ladislav Deák szerint, ha a magyar csapatok „kis megoldást” sikeresen végrehajtották volna, azt követte volna a „nagy megoldás”, amelynek eredményeként egész Kelet-Szlovákiát magyar fennhatóság alá vonták volna. In: Deák, 1993. 13–14. p.

²³⁰ DIMK. IV. k. 24. sz. 109. p.

előnyomulásáról, és arra hivatkozott, hogy a határvonal kérdésében csak valami félreértés támadt.²³¹

A német kormány elutasította a szlovák kormánynak azt a kérését, hogy rászorítsa a magyar kormányt a béketárgyalásokon területi engedményekre.²³² A szlovák kormánynak nem maradt más választása, mint elfogadni Berlin ajánlatát, és a magyarokkal tárgyalóasztal mellé ülni. A március 28-i szlovák–magyar tárgyaláson a felek megállapodtak az ellenségeskedés beszüntetéséről, és a két hadsereg között egy semleges zónát hoztak létre. Megállapodtak abban is, hogy a magyar csapatok már elfoglalt állásaikban maradhatnak, a szlovákok pedig a magyar csapatokkal szemben két-három kilométerrel visszavonulnak. Megegyezés született továbbá arról, hogy igyekeznek az összecsapásokat elkerülni, és a két fél foglyait negyvennyolc órán belül kicserélik. A két katonai vezetés óvintézkedései és parancsai ellenére a magyar–szlovák határon még hetek teltek el, amikor végleg megszűntek a kölcsönös incidensek.

Csákyt 1939. március 30-án Hory arról értesítette, hogy a lengyelek információi szerint egész Eperjes és környéke Magyarországhoz kíván csatlakozni. A lengyelek ezért kevesellték a Szlovákiával szembeni magyar területi követeléseket és március 31-én mély csalódásukról értesítették a magyar vezetést.²³³ Ők ugyanis azzal számoltak, hogy jöllehet a felbomló Csehszlovákia után a megmaradó Cseh-Morvaország Németország vazallusa lesz, de Szlovákia sorsát nem így képzelték el. A lengyel politikai körök arra számítottak, hogy ez a terület teljes egészében Magyarországhoz fog csatlakozni és így a közös határ a régi határral fog egybeesni.

A németek kérésére végül a magyarok és szlovákok közti határvonal pontos kijelölését egy vegyes tagságú határkijelölő bizottságra bízta.²³⁴ A tanácskozására Vörnlé János és Jozef Zvrškovec szlovák külügyi államtitkár vezetésével Budapesten került sor.²³⁵ A határkijelölő vegyes bizottság munkája kapcsán több társadalmi szervezet – így a Ruszinsztkóiak Egyesülete, Felvidéki Egyesületek Szövetsége, Szepesi Szövetség – közös kérvényt nyújtott be a magyar miniszterelnöki hivatalhoz, amelyben

²³¹ VHA, Trnava, Spomienky Ferdinand Čatloš. 4. doboz. 25. p.

²³² DIMK. III. k. 560. sz. 682–683. p.

²³³ DIMK. IV. k. 42. sz. 127. p. a kérdéshez lásd: Deák, 1993. 19. p.

²³⁴ MOL, K-28. 2. csomó. A közös bizottság 1939. április 4-én rögzítette a határvonalat.

²³⁵ Felvidéki Magyar Hírlap, 1939. március 29. 1. p.

hangot adtak annak az óhajuknak, hogy az új magyar–szlovák határ a Csorba folyó²³⁶ legyen. Ezt azonban a magyarok a tárgyalások során ad acta tették.²³⁷

A Magyarország és Szlovákia közötti új keleti határ kérdésében 1939. március 27. és 30. között, valamint április elején tárgyalták. A magyar és a szlovák delegáció március 31-én Vörle János és meghatalmazott miniszter elnöklete alatt ülést tartott. A szlovák delegáció a magyar kormány március 28-án átadott javaslatára válaszul magyar területre jelentett be igényt, amit a magyar delegáció kereken visszautasított. A tárgyalásokat április 1-jén folytatták és a jegyzőkönyvet április 4-én írták alá. A megegyezést nagyban befolyásolta Németország állásfoglalása.

1939. április 3-án Otto von Erdmannsdorff budapesti német követ felkereste Csáky külügyminisztert. Beszélgetésük során szóba került a szlovákiai határ kérdése is. A német követ elmondta, hogy a szlovák kormány Németországhoz fordult támogatásért, hozzáfűzve azt is, hogy a szlovák kormány tudára adták: az adott helyzetben az általuk kívánt régi határvonal maradéktalan visszaállítása sikertelen törekvés lesz. Csáky a német követ kérdésére – hajlandó a magyar kormány bizonyos területi engedményekre – azt válaszolta, hogy az elképzelhetetlen, mert „ahová a magyar katona betette a lábát, ott marad”.²³⁸ A magyar kormány legfeljebb csak bizonyos gazdasági ellenszolgáltatásokra lenne hajlandó, mivel a pozsonyi magyar követség értesülései szerint Szlovákiában máris ellátási zavarok jelentkeztek. Erdmannsdorff kijelentette, nem hozta volna szóba a kérdést, „ha a szlovákok nem hivatkoznak a folyó hó 28-i megnyitó ülésekor elhangzott, a magyar delegáció ama nyilatkozatára, hogy néprajzi áldozatokról is szó lehet”. Csáky elismerte, hogy ezt valóban kijelentették, de ilyen áldozatokra csak abban az esetben kerülhetett volna sor, ha Bródy András, a volt kárpátaljai miniszterelnök kérésének a határmegállapító bizottság eleget tett volna.²³⁹

A magyar–szlovák határ megállapításáról szóló jegyzőkönyvet²⁴⁰ április 4-én

²³⁶ A Csorba folyó a Poprád és a Dunajec között, a régi Liptó és Szepes vármegye határ folyója volt. Ha ez a határ megvalósult volna, akkor a szlovák–magyar határt egészen a Tatra aljáig sikerült volna kitolni.

²³⁷ MOL, K-28. M.E. Miniszterelnökségi Iratok, 2. csomó. 16141. szám alatt, 1939. április 4.

²³⁸ DIMK, IV. k. 56. sz. 140–141. p.

²³⁹ Bródy kérése az volt, hogy egész Kelet-Szlovákia ruténeklakta területét a szlovák enklávékkel együtt Magyarországhoz csatolják.

²⁴⁰ A jegyzőkönyv szövegét ismerteti: Janek, 2001. 310–311. p.

írták alá.²⁴¹ Magyarország megtarthatta a Szlovákiától elfoglalt, mintegy hatvan kilométer hosszú, és csaknem húsz kilométer széles sávot, ami összesen 1056 négyzetkilométert tett ki, 74 településsel, valamint 40-45 ezer lakossal.²⁴² A szlovák források 30 civil és katonai veszteséget ismertek el.²⁴³ A megszerzett területet a magyar hatóságok Kárpátaljához csatolták, amely 1944-ig ott is maradt. 1945-ben az újjáalakuló Csehszlovákiának le kellett mondania a Csap–Ungvár-vasút és az Ung vonaláról, mert attól 10-15 km-re nyugatabbra húzták meg a csehszlovák–szovjet, vagyis a mai szlovák–ukrán határt.

A konfliktussal kapcsolatban aligha tévedünk, ha azt a következtetést vonjuk le, hogy ezen a többségében szlovák és ruszin lakos által lakott területnek a megszerzésével a magyar politikai vezetés óriási baklövést követett el. A magyar kormány a szlovák államiság önállóságának elsőkénti elismerésével megszerzett jóindulatot a szlovák nép körében elveszítette, ami azután a két állam viszonyában a második világháború végéig tapasztalható kölcsönös ellenszenvet és a reciprocitáson alapuló sérelmi politikát támasztotta alá.

A konfliktusnak más téren is hatása volt, mivel jelezte Szlovákia védtelenségét. Tiso kormányfő a németek által felajánlott védelmi szerződés aláírásával egészen március 23-ig várt, az okmányt csak a magyar támadás megindulása után írta alá. Tuka és Durčanský már március 18-án Bécsbe utazott, hogy ott a védelmi szerződés egyes pontjairól tárgyaljanak, Tisonak azonban – aki néhány nap múlva követte őket – fenntartásai voltak. Mint Hitlernek elmondta, a védelmi zóna Szlovákia megszállását jelentené. Hitler biztosította a szlovák küldöttséget arról, hogy Németországnak nincsenek rossz szándékai, a védelmi zóna stratégiai szempontból fontos. „Igaz, hogy német csapatok állomásoznak majd ott, de szlovák közigazgatás alatt lesz.”²⁴⁴ A kis háború végeredménye az lett, hogy a szlovákok a németekkel szemben még azt a látszat-önállóságot sem tudták megőrizni, amit más csatlós államok.

²⁴¹ SNA, MZV, 120. doboz. 23471/ 1939. sz.

²⁴² A Felvidéki Magyar Hírlap szerint március 23. és 28. között a szlovák haderővel történt összeütközések során a magyar hadseregnek 25 halottja és 56 sebesültje volt. A hadműveletek során 360 szlovák és 211 cseh-morva nemzetiségű katonát ejtettek foglyul. 1939. március 28. 2. p. ld. erről 1939. március 29. 1. p.

²⁴³ Lacko, 2008, 42. p.

²⁴⁴ SNA, Népbírósági, Vojtech Tuka II. A, 918. sz. mikrofilm. (Tuka 1946. május 14-i vallomása.)

Az új magyar–szlovák határon a védelmi szerződés aláírása után sem szüntek meg az összecsapások, melyek csak 1939 májusában csendesedtek el. Egyébként inkább lokális jellegűek voltak s jórészt erőfitogtatásnak számítottak.²⁴⁵

III/4. A szlovák légiereő helyzete 1939 márciusában

Csehszlovákia hat önálló repülőezreddel rendelkezett, ezek kötelékébe 1630 repülő tartozott, ebből 1029 vadászgép volt. A gépek legnagyobb része minden felszereléssel együtt a németek kezébe került. A cseh repülőgépgyártás üzemei túlnyomórészt a cseh területeken voltak kialakítva, és ezek elvesztek a szlovák hadvezetés számára. Állandó állomáshelye Szlovákia területén a hat repülőezred közül csak egynek, a 3-as számú Milan Rastislav Štefánik tábornokról elnevezettnek volt. 1939 márciusában Szlovákia területén 358 különböző rendeltetésű repülőgép állomásozott.²⁴⁶ A gépek csekély száma mellett óriási hiány mutatkozott a jól képzett pilótákból is. A repülőrajok feltöltése folyamatosan történt, annak mértékében, ahogyan a szlovák pilóták visszaérkeztek a cseh területekről. Túlnyomó többségük altiszti fokozatú volt, ám a szlovák légiereőnél egy ranggal azonnal feljebb léptek. A visszatérők közül a legmagasabb beosztású is csak főhadnagyi rangban szolgált. Nehezítette a helyzetet, hogy amikor a szlovák gárdisták és katonák átvették a repülőterek őrzését és irányítását, a tovább maradó vagy éppen elvonulni készülő cseh nemzetiségű katonákat teljesen megbízhatatlannak tartották. Ezért nekik feladatokat nem mertek adni. Ferdinand Čatloš tábornok a légiereő főparancsnokává Ján Ambruš őrnagyot nevezte ki. A repülőezrednek körülbelül 220–230 repülőgépe volt, de ebből csak 82 darab volt harcképes állapotban.

²⁴⁵ Április 30-án Werth Henrik jegyzőkönyvet küldött Telekinek, amelyben ismertette az április 20–22-én Szobránc térségében a kölcsönös fegyverhasználat következtében kialakult helyzetet. Teleki az ügy alapos kivizsgálására adott parancsot. A két fél közös vegyes bizottságot hozott létre, amely április 27-én Szobráncon, a katonák kihallgatása után, jegyzőkönyben rögzítette a történeteket. Eszerint 1939. április hó közepe óta a határ mentén kölcsönös nyugtalanság uralkodott, amit a bizottság arra vezet vissza, hogy a helyi viszonyokat még nem ismerő határőrizeti szervek több ízben határsértést követtek el, amikor a ködben és éjszaka a szomszédos állam területére tévedtek át. MOL, K-28. M. E. 2. csomó. 3762/ eln. I. VKF. 1939. sz. és SNA, MZV, 20. doboz. 51809/1939.

²⁴⁶ Rajniecec, I. 1997. 13–14. p.

A szlovák légierők fő erőit Igló (Spišská Nová Ves) és Sebastova repülőterén (Eperjes mellett) vonták össze. A körülbelül 70–80 gépből álló flotta főleg Avia B-534-es típusú vadászokból, Letov Š-328-as típusú felderítő és bombázó gépekből, és 10 Avia B-71-es közepes bombázó repülőgépből állt. Az iglói repülőterén 1939. március 4-én a 12. és a 13. vadász valamint a 47. és 49. felderítő megfigyelő század gépei állomásoztak. A szakképzett repülős személyzet pótlására a zsolnai 15. vadászrepülő századtól és négy másik repülőszázadtól is vezényeltek át pilótákat. Az egység megerősítésére március 23-án Pöstényből Andrej Dumbala főhadnagy parancsnoksága alatt átvezényelték az 1. vadászszázadot Iglóra. 1939. március 14-e után Szlovákia területén csak egy légvédelmi ezred, a 153-as számú állomásozott. Az ezred egységeit három részre osztották föl, akiknek feladata Pozsony, Igló és Pöstyén légvédelmének ellátása volt.²⁴⁷

A magyar légierőt a vezérkari főnök parancsára 1939. március 16-án riasztották és elrendelték békebeli körleteiből áttelepülését, tekintettel a kialakulóban lévő hadi helyzetnek megfelelően. A pápai 3/II. bombázóosztály két századával a 3/4. Sárkány és a 3/5. Hüvelyk Matyi, valamint a veszprémi 3/3. bombázószázad (Sárga Vihar) Debrecenbe, az 1. vadászrepülő-ezred (parancsnokuk Gyiresy Sándor alezredes) kötelékéből Börgöndről az 1/1. a vezérkari főnök parancsára vadászszázad (Íjász) Ungvárra, az 1/2. vadászszázad (Ludas Matyi) Veszprémből Miskolcra települt át. A veszprémi 1/3 vadászszázad (Puma) Heppes Aladár százados parancsnoksága alatt Csapon szükségrepülőtéren rendezkedett be, ahol azonban beragadt a sárba, így bevetésére nem kerülhetett sor.²⁴⁸

A magyar vadászszázadok állományába 9–9 Fiat CR-32-es repülőgép, az 1. önálló távolfelderítő osztály állományába 16 Heinkel-HE 70-K-s, a bombázószázadokhoz 9–9 Junker Ju-86-K-2-es tartozott. 1939 március elején a magyar légierő északra települt egységei csupán felderítő repülések végrehajtására szorítkoztak. Az első szlovák hadi jellegű légitámadás március 22-én reggel 7-órakor indult, amikor

²⁴⁷ Az I/153-as Pozsonyba, II/153-as Iglóba, III/153-as Pösténybe volt telepítve. Minden egység három üteggel rendelkezett, ezek négy Škoda típusú 83,5-es kaliberű légvédelmi ágyúval voltak felszerelve. Az ezred további hét század VGPL-típusú 20 mm -es légvédelmi gépfegyverrel is rendelkezett. Lásd: Petrik, 1999. 15. p.

²⁴⁸ Pataky–Rozsos–Sárhidai, 1992. 20–21. p.

az Š 328 egység 12. számú gépe fedélzetén F. Wagner pilóta és Andrej Slodička megfigyelőtiszt felszállt. Feladatuk Szlovákia déli határainak megfigyelése volt. A szlovák katonai parancsnokság Rimaszombat és Hernádszentistván irányából várta a magyar támadást. A felderítést végző repülős egységnek semmilyen ellenséges tevékenységet nem sikerült felfedeznie a vizsgált terepen. A következő napon, március 23-án reggel három B. 534-es folytatta a keresést a Kassa környéki szlovák területek átvizsgálásával. Ez szintén eredménytelenül zárult. A magyar csapatok hollétére tett légifelderítési kísérletek nem voltak összehangolva a szlovák VI. hadtest parancsnokságával. Erre csak 23-án délelőtt került sor.

1939. március 23-án a magyar csapatok előrenyomulása olyan gyors volt, hogy reggel 9-óra 50-re már csak 7 kilométerre álltak Szobráncától. A helyzet tisztázására most már a VI. hadtest parancsnoksága parancsot adott a szlovák repülőegységeknek, hogy azonnal derítsék föl az ellenség támadási irányát és csapatainak hollétét. A szlovák hadvezetésnek egy március 21-i feljegyzése szerint már voltak információi a magyar hadsereg hadmozdulatairól, de azok pontos célja nem volt ismert számukra. Feltételezésük szerint ezek a csapatmozdulatok azt célozták, hogy biztosítsák a magyar határt a német hadsereggel szemben, mely Szlovákia területén vonult fel. A másik feltételezésük az volt, hogy a magyarok Szlovákia lerohanására és megszállására készülnek. A támadás megindulásának időpontját azonban március 23–24-re tették.²⁴⁹ Március 23-án Ján Hergot vezetésével a B-534. repülőszázad egyik kötelékének sikerült megállapítania, hogy a magyar csapatok átlépték a határt és Szlovákia belső területei felé tartanak. A felderítés eredményeire hivatkozással a Stakčín csoport egységei 11.50-kor azt a parancsot kapták, hogy a rendelkezésre álló erőkkel állítsák meg a magyarok előrenyomulását.²⁵⁰

A katonai helyzet a szlovák egységek szempontjából egyre súlyosabbá vált, ezért a szlovák VI. hadtest parancsnoksága Ulcás–Ugar–Nagy Berezna irányába egy 3 gépből álló rajt 13.00 órakor kiküldött azzal a céllal, hogy derítse fel és bombázza az ellenséget. A parancsot a raj nem tudta teljesíteni, mivel a rossz időjárási viszonyok miatt a gépek annak ellenére, hogy olykor 20 méterre ereszkedtek le, még sem tudták

²⁴⁹ SNA, MZV, 79. doboz. 196/I/1939. sz.

²⁵⁰ VHA, Trnava, Fedinand Čatloš fond, 6. karton. (Rendezetlen anyag.)

megkülönböztetni a saját és az ellenséges erőket. Így 15 óra 28 perckor az egész egység hiánytalan bombakészlettel visszatért bázisára. Azok a csapatok, amelyeket ez a repülő kötelék földerített, mint később kiderült, a magyar 9-ik önálló brigád egységeiből álltak. Ezek akkor éppen Ugar- Kiskolon térségében haladtak.²⁵¹ 13 óra 14 perckor újabb három szlovák gépből álló kötelék szállt fel, amely a B 534. -49-ik századának gépeiből állt. Pilótáik, J. Prháček, Š. Devan és C. Martiš Ulcás pályaudvarán megpillantották a 9-k magyar önálló brigád egységeit, amelyek éppen egy légvédelmi és tüzérségi löveget állítottak fel. Őket azonnal megtámadták és szétszórták.²⁵²

Délután három órakor a szlovák földi csapatok támogatására újabb 3 gépből álló (B-534.-45. századának gépei; parancsnokuk J. Hergott, kísérői J. Svetlik, M. Danihel pilóták voltak) raja szállt föl. Ulcás fölött észrevették, hogy a katonák az egyik ház udvarában magyar autókról fegyvereket és lőszert raktak ki, valamint egy éppen fölállított ágyút. A szlovák pilóták támadásba lendültek, de már az első rárepülésnél Ján Svetlik gépét eltalálta egy légelhárító géppuska, amely azonnal kigyulladt és a község közelében lezuhant.²⁵³ A támadásban részt vevő gépek társuk elvesztése ellenére tovább bombázták és géppuskázták a magyar csapatokat. Mivel a legveszélyesebb helyzet az Ulics-Ubla-Stakčín háromszögben alakult ki, ezért a VI.-k hadtest parancsnoksága ide újabb 3 gépet a B 534 - 49. század gépeit küldte ki, J. Prháček, Š. Devan, C. Martiš pilótákkal. 23-án Ulcás légtérben Štefan Devan pilóta gépét találat érte, ennek ellenére Stakčín vasúti állomás közelében sikerült leszállnia.²⁵⁴ A maradék két gép Ulcás vasúti pályaudvarát és a Végasszó felé vezető utat bombázta. Ugyanebben az időben 16. óra 30-perckor szintén fölszállt egy gép az iglói reptérről J. Ondriš pilóta és J. Slodička megfigyelő tiszttel. Alsóhalas központjában, egy gazdasági udvarban magyar Ansaldo 35 M típusú tankokat és hat gépkocsit fedeztek fel. Több bombát ledobtak, amelyekkel

²⁵¹ Wágner, F.: Katonai jelentések a Szlovákia keleti frontján történt eseményekről 1939. március 23-án és 24-én. VHA, Trnava, O-S MNO, KM 3/6, 5. boboz.

²⁵² Ján Hergot: Boj za obranu Slovenska. Id: Martiš, C: Katonai jelentések a Szlovákia keleti frontján történt eseményekről 1939. március 23-24. VHA Trnava, O-S MNO, KM 3/6, 5. boboz.

²⁵³ A magyar katonai források ezt Szobránc környékén jelentik és március 24-én 12-órákor. Lásd: H. L. VKF/I. 1939. B/227. mikrofilmdoboz. 277/1272/1988. iv. 3675-ös iratát.

²⁵⁴ A szlovák gyalogság, hogy a megsérült gép ne kerülhessen a magyar hadsereg kezébe, azt kézigránátokkal, segítségével felrobbantották. Rajinec, I. 1997. 23. p.

telibe találtak néhány tehergépkocsit és egy a közelben lévő házat is megrongáltak.²⁵⁵ A támadó szlovák gép pilótája a lábán megsérült, ennek ellenére a nagymihályi kaszárnya udvarában ledobott egy üzenetet a szlovák 20.-ik gyalogsági ezred parancsnoka számára, amelyben tájékoztatta őt a magyar csapatok haladási útirányáról. A sérült pilóta a kedvezőtlen időjárás, valamint sérülése miatt gépével kénytelen volt Gálszecs közelében kényszerleszállást végrehajtani.²⁵⁶

Ez a repülési akció a szlovák légierő részéről az első nap utolsó harci cselekménye volt. Estére veszteségként két B 534-es és négy darab sérült, teljesen használhatatlan gépet könyvelhettek el. Két pilóta meghalt, egy pedig súlyosan megsebesült. Ennek ellenére a szlovák légierő ellenállása nem volt eredménytelen, hiszen a magyar csapatok előnyomulását sikerült lelassítani, aminek következtében több idő jutott a védelem megszervezésére. Időközben a szlovák vezetéshez a következő segélykérő jelentés futott be: „A helyzet annyira válságos, hogy Kelet-Szlovákia határainak védelmére azonnali katonai segítséget kell küldeni Nyugat-Szlovákiából. A kelet-szlovákiai katonai egységek teljesen hasznavethetetlenek, és eddig érdemlegesen csak a légierőnk lépett fel eredményesen.”²⁵⁷

A kérést a határ közelében lévő egyik katonai parancsnokság küldte, így az abban foglaltakat megvalósítandó 1939. március 24-én reggel 4.30-kor a szlovák Stakčínská és a Michalovská hadtest ellentámadásba ment át. A légi fedezetet a szlovák csapatok részére egy négy repülőből álló rajnak (Š.328 -12. vadászszázadnak) kellett volna biztosítani. Máig sem tisztázott körülmények miatt 5.45-kor csak egy gép szállt föl, amit F. Wagner és J. Gurský pilóta vezetett. Feladatukat a sűrű köd miatt nem tudták teljesíteni, s ezért a Szobránc és Tibava közötti úton vonuló 15-ik magyar gépesített zászlóalj tehergépkocsijait géppuskázták és bombázták.²⁵⁸ A támadás következtében a magyar menetoszlopban többen súlyos sérüléseket szenvedtek. Tibaván

²⁵⁵ A magyar források szerint az út menti kocsmák és a helyi szeszfőzde falán jelentéktelen repeszgránátok okoztak sérüléseket. A magyar egységeknél négy könnyebb sérültet regisztráltak, a gépkocsik elvesztését nem jelentették. H.L-VKF/I. 1939. B/227. mikrofilmdoboz. 2777/1272/1988. ív. 3675.

²⁵⁶ Slodička, A: Jelentések a keleti front feletti repülésekről. VHA, Trnava, O-S MNO, KM 3/6, 5. doboz.

²⁵⁷ Nagymihály parancsnokának telefonjelentése 1939. március 24-i. SNA, MZV. 79. doboz. 92/1939. sz. alatt.

²⁵⁸ Wagner, F: Jelentések a keleti frontról Szlovákia keleti határaitól március 23–24. 1939. VHA, Trnava O-S MNO, KM 3/6, 5. doboz.

az út szélén két ház tetőzete a foszforos lőszerből kigyulladt, majd leégett.²⁵⁹ A szlovák repülőek támadásai azonban nem tudták megállítani a magyar hadsereget.

III/5. Igló bombázása

A magyar katonai vezetés felbecsülhetetlen információkhoz jutott a március 23-i légi harcok folyamán a magyar egységek fogságába esett Jozef Zachar nevű szlovák pilótától. A szlovák katona azt vallotta, hogy gépével Igló repülőteréről szállt fel. A magyar felderítő gépek már korábban felfedezték, hogy a szlovák gépek valószínűleg Iglóról hajtják végre bevetéseiket, ami így megerősítést nyert.²⁶⁰ A megszerzett információk alapján a magyar hadvezetés megtorló támadásra szánta el magát az iglói és az eperjesi Szebasztova melletti katonai repülőtereken lévő szlovák gépek bázisai ellen. A támadás időpontját 17- óra és 17-óra 30 perc közöttre időzítették.²⁶¹ Az időpont pontos betartása nagyon fontos volt, mivel a két állam között formálisan nem jött létre hadiállapot, így a Varsó - Budapest Malért JU 52/3 polgári gép menetrendszerűen ebben a térségben továbbra is közlekedett. A gépnek Igló légterébe a 16.30-17.00 körül kellett beérnie, ezért a Magyar Légierők Parancsnoksága úgy döntött, hogy a támadást a polgári gép elhaladása után lehet csak végrehajtani.²⁶² A parancs pontos végrehajtására azért is szükség volt, mert a Malért gépnek rossz időjárási viszonyok esetén a Kárpátok hegyeiben történő átkelésnél segítségére lehetett az iglói irányítótorny rádióadója, amelyről feltételezték, hogy a támadás folyamán megsemmisülhet.

A Magyar Légierők Parancsnoksága előzetes terve szerint a támadás végrehajtására öt század (45 darab) JU-86 K-2-es bombázógépet akartak összevonni március 24-én 16 órára Miskolc légterében, parancsnokuk, Kovács Elemér alezredes vezetése alatt. A vadászbombázókat 18 db Cr-32-es vadász kísérte volna Igló és Eperjes katonai reptereinek bombázására. Az akciót 18 bombázóval JU-86 K-2gépekkel 3/3 KB Sárga Vihar, 3/4. KB Sárkány, és a 3/5. KB Hüvelyk Matyi századai hajtották volna végre. A második támadó egységet újabb 18 bombázó alkotta volna, 9–9 géppel a 2/3.

²⁵⁹ H. L.-VKF/I. 1939. B/227. mikrofilm doboz. 277/1272/1988. iv. 3675.

²⁶⁰ Petrik, 1999. 35. p.

²⁶¹ Uo.

²⁶² Punka, 1991. 5. p.

KB-buzogány századából, valamint 2/5. KB-Halál század egységeiből. A vadászkiéreret, 27 Fiat CR-32-es gépből álló egység látta volna el. A vadászgépeket a következő századok gépeiből állították volna ki: 1/1. V. Íjász, 1/2. V. Ludas Matyi, 1/3. V. Puma. A támadást Igló repülőtere ellen két hullámban kellett volna véghezvinni. A valóságban ez teljesen másként történt, mint ahogyan azt előzetesen eltervezték. A kivitelezés nagyfokú összehangolatlanságról és szervezetlenségről tett tanúbizonyságot, amit a későbbi események is alátámasztanak.

Végül csak a 3/4. Sárkány és a 3/5. Hüvelyk Matyi Ju-86K-2-es gépek köteléke indult bevetésre. A földi személyzetnek összesen csak 15 gépet sikerült felkészíteni a támadásra. Kovács Elemér alezredes, akinek mindkét egység hadműveletei irányításában részt kellett volna vennie, Youbert Edvin pilóta gépének hátsó lövészülésében foglalt helyet. Az alezredes a start után vette észre, hogy nem hozta magával térképét, és a rádióadója sem működik. A lövegtoronyból a téli nehéz öltözet miatt nem tudott átmászni az alsó pilótafülkébe, hogy az ottani rádiót kezelhesse. Az akció alatt a parancsnok saját támadógépeinek az irányításától teljesen elzárva, mindvégig tehetetlen szemlélője maradt az eseményeknek.²⁶³ A startnál a 3/5. század 3. raja állva maradt, mert az egyik gépen gyújtógyertyacserét kellett végrehajtani. Így Kovács Elemér raja 8–10 perccel később szállt csak fel.

A késlekedés behozására a parancsnok a kijelölt Debrecen–Miskolc–Igló útvonal helyett egyenesen Igló felé indult gépeivel. A rossz látási viszonyok és a navigációs műszer meghibásodása miatt az egyik gép pilótája Rozsnyó városát²⁶⁴ nézte Iglónak, és azt kezdte bombázni. A bombák az ottani lovassági laktanyától 600 méterre lévő szántóra estek, távol az épületektől, így nem okoztak kárt. A gyújtóbombák egy része pedig nem robbant fel.²⁶⁵ A 3/5. század egyik gépén Lévay Győző hadnagy fölismerte, hogy nem Igló fölött van, ezért gépével és bombaterhével együtt visszatért debreceni bázisára. A 3/5. század gépei közül a Tula zászlós által vezetett gép és egy másik is Miskolc katonai reptere fölött oldotta ki bombáit, nagy szerencse, hogy a vadászkiéreret alkotó 1/2. Ludas Matyi vadászszázad már fölszállt, így őket nem

²⁶³ Punka, 1991. 2-6. p.

²⁶⁴ Az első bécsi döntés következtében ez a város akkor már Magyarországhoz tartozott.

²⁶⁵ H.L.-VKF/I. 1939. B/227. mikrofilm doboz. 2777/1272/1988. ív. 3675.

találták el a bombák. A század egy másik gépének meghibásodott a bombakioldó kapcsolója, ezért visszafordult. A Szombathelyen állomásozó JU-86-os bombázókból álló két repülőraj, amely 18 bevethető géppel rendelkezett, Miskolc légtérében lekészte a találkozást. Ugyanis gépeik bombaterhét többször is megváltoztatták, ami 4–5-órányi szereléssel járt. Az akció végrehajtására Miskolc légtérében a megadott 16.00 órakor végül a 3/5. század nyolc gépe és a 3/4. század két gépe, valamint 1/2 Ludas Matyi századának kilenc Fiat gépe találkozott. A Ludas Matyi vadászszázadot Tímár István kapitány vezette, gépei szárnyai alá darabonként nyolc húsz kilós bomba volt szerelve. Nekik Šebastová (Sebes) tábori repülőterét kellett volna bombázniuk, mivel a magyar felderítés szerint arra lehetett számítani, hogy az erősítésül küldött szlovák repülőgépek, ezen a repülőtéren állomásoznak.

Végül 1939. március 24-én 16.45 perckor értek Igló fölé a magyar támadógépek. A támadást mindössze 9 replőgéppel hajtották végre, melyek délkeletről, Murány irányából érkeztek, három egymást követő kötelékben. A város lakossága az első percekben fel se fogta, mi történik. Kezdetben arra gondoltak, hogy valamilyen katonai légbemutató folyik. Az utcák tömve voltak sétáló vagy dolguk intézésével foglalkozó emberekkel, akik értetlenül figyelték az eseményeket. A magyar bombázó gépek 900 darab 10–50 kilogrammos bombát dobtak le, ebből 640 gyújtóbomba volt. Az egész bombateher 7,2 tonnát tett ki.²⁶⁶ A bombák nagy része a Hernád partja környékére, a repülőter előtti téglagyárra és a hangárookra estek. A téglagyár területén több, a szlovák hadsereg számára fenntartott lőszerraktár volt. Ezeket a gyújtóbombák fölrobbantották, melyek következtében számos munkás életét veszítette. A repeszbombák közül sok a város szélére esett, ahol egy része belefürödött a földbe anélkül, hogy felrobbant volna.

A város légifigyelő és riasztószolgálatát nem működött. Annak kiépítése éppen csak folyamatban volt. A repülőter védelmére fölállított vadászszázad nem volt bevethető állapotban. A szlovák légvédelem egységei Iglón csak 1939. március 23-án alakultak meg, fegyverzetük 8 darab könnyű légvédelmi géppuskából, 12 darab 20 milliméteres légvédelmi ágyúból, valamint a repülőter területén további 12 darab 22-es kaliberű 83,5 milliméteres léghárító ágyúból állt. A szlovák védelem helyzetét

²⁶⁶ Petrik, 1999. 36. p.

nehezítette, hogy egyrészt hiányzott a légvédelmi ágyúhoz a megfelelően kiképzett kezelőszemélyzet, másrészt krónikus lőszerhiánnyal küzdöttek.²⁶⁷ Egy magyar pilóta, aki részt vett a harcokban, a következőképpen írja le a bombázást: „[...] Körülbelül 2000 méter magasságból [a bombázók] leereszkedtek 1000 m-re, hogy a célzás pontosabb legyen. Amikor meglátták a célt, a 12 gép rajokba tagozva hajtotta végre a bombatámadást. A hármás rajok egyszerre oldották ki a bombákat. Pontosan meg lehetett állapítani, hol állnak szétszórva a repülőtéren a szlovák gépek. Számszerint vagy 20–24 gép. A modern épületek, műhelyek, hatalmas hangárok, az első raj bombázása után szürke és fekete füstfelhőbe borultak. A bombatámadás mintaszerű pontossággal sikerült. Ellenállás nem volt, vadászgépeinknek nem akadt dolga. Az összes századok a támadás után rendezett kötelékben simán visszatértek repülőtereikre „[...]”²⁶⁸

A magyar vadászgépek egyik célpontja, a sebastovói repülőtér teljesen üresen állt. Ennek ellenére az egység parancsnoka, Tímár százados azt a parancsot adta, hogy a gépek dobják le bombaterhüket az üresen álló mezőre.²⁶⁹ Iglón a bombázáskor Fratišek Cyprich szlovák pilótának sikerült beugrania egy B-534-es vadászgépbe, és keresztbe haladva, a bombatölcsérek között szlalomozva, sikeresen fölszállt. Indulása nem volt egyszerű, mert a kisegítő személyzet elmenekült a támadás miatt, így az ő feladatát is a pilóta végezte el. Teljes gázzal repülve Branyiszko térségében utolérte a magyar bombázókat, amelyekre tüzet nyitott, de nem találta el azokat. A pilóta későbbi visszaemlékezéséből kiderül, ő azt hitte, több szlovák gépnek is sikerült fölszállnia.²⁷⁰ Szlovák részről szerencse volt a szerencsétlenségben, hogy a bombázás idején a város főterén a zsolnai 126-ik tüzérségi ezred kocsioszlopa a benzinkútnál tankolt. A kocsik összetorlódtak, soruk végig húzódott az egész városon, így egy pontos találat, de még egy eltévedt bomba is óriási tüzeket okozhatott volna a város épületeiben.

Az iglói repülőtér szlovák parancsnoka a magyar gépek bombázása után a megmaradt repülőgépek nagy részét a közelben lévő tábori repterekre telepítette át, és a

²⁶⁷ A légvédelmi ütegek számára a lőszer Nemsó városában volt elraktározva, amelyek a német hadsereg fennhatósága alatt állt. Rajnec, I. 1997. 28-29. p.

²⁶⁸ H.L-VKF/I. 1939. B/227. mikrofilm doboz. 2777/1272/1988. iv. 3675.

²⁶⁹ A magyar légierő szabályzata előírta, hogy a pilótáknak a szárnyak alatt rögzített bombákkal tilos leszállni.

²⁷⁰ VHA Trnava, X. 112-113. Spomienky Letci. Cyprich František. 3–4. p.

pilótákat Pöstyénbe küldte.²⁷¹ Pöstyénből erősítésül egy vadászszázad települt Igló környékére, a titkos tábori katonai repülőterekre, mégpedig a védelem megerősítésére egy esetleges újabb magyar támadás megakadályozása végett. A bombázók Igló repülőterén 16-óra 43 perckor 11–12 repülőgép elpusztításáról tettek jelentést (10 darab Š-328-as és B-534-es, egy azonosítatlan repülő, továbbá egy B-71-est). Egy hangár megrongálódott, és a repülőter használhatatlanná vált. A magyar távolfelderítők által készített légi fénykép elemzése után 17 repülőgép pusztulását állapították meg. A veszteségek mértékéről a magyar és szlovák források eltérőek. Az utóbbi szerint a bombázás alatt az iglói reptéren összesen 10 gépet ért találat, és azokat is rövid időn belül ki lehetett javítani. A magyar gépek sem Igló bombázásakor, sem a korábbi összecsapások alkalmával nem szenvedtek veszteségeket.

A Magyar Királyi Légierők Parancsnokságának előzetes terve reális volt az iglói repülőter ellen, hiszen az akcióhoz 45 bombázó és 18 vadászgépet rendelt. A terv kivitelezésébe azonban több hiba csúszott, mivel a cél fölé már csak 9–12 gép ért el, amit a pilóták gyakorlatlanságával lehet magyarázni. Ha a tervekben előre meghatározott létszámú támadó magyar repülőgép eléri Iglót, akkor a szlovák légierő több mint kétharmada megsemmisül, ami a teljes magyar légifölényt eredményezte volna. A légi győzelem tehát gyakorlatilag a magyar gyalogsági alakulatok gyors előrenyomulását segítette volna elő. Az iglói repülőterén és a korábbi légi csatákban elszenvedett szlovák veszteségek a légi háborút végleg a magyar légierő javára dönthették el. A szlovák légierő az anyagi és a morális veszteséget már csak nagyon nehezen tudta volna kiheverni, illetve pótolni.

A magyar gépek bevetése után a Magyar Királyi Légierő Parancsnoksága hadbírói eljárást indított a bombázás során elkövetett hibák kivizsgálására. A vizsgálat eredményeként Kovács Elemér alezredest leváltották posztjáról. A 3. raj pilótáit és megfigyelőit felmentették, Youbert pilóta büntetésül szobafogságot kapott. A magyar pilóták később harci sikereik elismeréseként kitüntetésben részesültek. A Magyar Királyi Honvéd Légierők Parancsnoksága által 1939. március 28-án készített jelentés szerint létezett egy olyan verzió is, amely szerint nem tudtak Kovács Elemér őrnagy

²⁷¹ Uo. 4–5. p

részvételéről a támadásban, és azt hitték, hogy az akciót Essenyi Dénes százados vezette. A jelentésben az állt, hogy Kovács Elemér az elinduláskor a bombázókötelék végén repülő csonkaraj vezérgépén foglalt helyet. Ez a csonkaraj (2 gép) Miskolc elhagyása után a felhőzet takarása miatt elszakadt a köteléktől és önálló irányt vett Igló felé. Téves navigáció következtében azonban a raj Poprádra repült. A csonkaraj vezérgépének megfigyelője a Poprád nyugati részén lévő sima területet az iglói reptérnek gondolta, és már csak 7 darab 50 kg-os bomba ledobása után vette észre tévedését. A csonkaraj másik gépe nem dobott le bombát, mert megfigyelője már eleve felismerte a tévedést. A csonkaraj ezután Iglót érintve önállóan repült vissza Debrecenbe, ahová körülbelül ugyanakkor érkezett meg, mint a csoport többi 10 gépe.²⁷²

A szlovák ellenakció nem késett a magyar bombázásra, és annak a szlovákiai magyarság lett az áldozata. A pozsonyi magyar követ értesülései szerint március 24-én, az iglói repülőtér bombázása után a Hlinka gárdisták megtámadták az iglói magyar házat és a helyi pártirodát, valamint letartóztattak nyolc magyar személyt, akik magyarul énekeltek az egyik vendéglátóhelyen, és Lőcsén börtönbe zárták őket. Az iglói magyarokat ugyanebben az időben szinte naponta érték atrocitások a nemzetiségi hovatartozásuk miatt.²⁷³ A Hlinka–Gárda tagjai éjjel minden különösebb indok nélkül házkutatást tartottak a magyaroknál. A pozsonyi magyar követség tiltakozott az atrocitások ellen.²⁷⁴

A szlovák sajtó elítélte a magyar csapatok előrenyomulását. Az alaphang az volt, hogy Szlovákiát sérelem érte. A sajtóorgánokban a revízióról cikkeztek. A *Slovák pl.* az egyik cikkében hangot adott annak a határozott szlovák álláspontnak, hogy a kelet-szlovákiai határkiigazítást éppúgy, mint a déli határ megvonását a szlovákok nem tartják igazságosnak. A cikk szerzője, Pavol Čarnogursky akkori szlovák sajtófőnök azt hangoztatta, hogy ezeket a határokat meg kell változtatni. Hajthatatlanul kitarított továbbá amellelt, hogy azok a szlovákok, akik most Magyarországon élnek, nem

²⁷² H. L. VKF I/1939. 3581. sz. irat. B/227. Mikrofilm doboz. 277/1264/1988 ív.

²⁷³ SNA, MZV, 79. doboz. 09800. sz. alatt 1939. április 7. A pozsonyi magyar követség telefonsürgönye a szlovák külügyminisztériumnak.

²⁷⁴ A pozsonyi követség levelére a szlovák Külügyminisztérium referense azt a bejegyzést tette tintával, hogy nem szükséges válaszolni. SNA, MZV. 79. doboz. 1939. április 4-én.

maradhatnak ott, „...ezt az erőszakot – írta – soha el nem ismerhetjük”.²⁷⁵ Más szlovák lapok szintén hangsúlyozták, hogy érvényesíteni kell a nemzeti önrendelkezés jogát a magyarországi szlovákok érdekében, ugyanúgy, ahogy azt a magyarok korábban megtehették.

²⁷⁵ MOL, M. E. Nemzetiségi és kisebbségi osztály. 153. csomag. 42/pol. sz. jelentés, P16394/1939.

IV. A SZLOVÁK ÉS MAGYAR DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK 1939-BEN

IV/1. Az önálló szlovák állam belső szerkezete és az ottani magyarság helyzete

Az 1939. március 15-én független állammá nyilvánított, 38 000 négyzetkilométer kiterjedésű, 2,6 millió lakosú Szlovákia egyike volt Európa legkisebb országainak. Az 1939. július 21-én elfogadott alkotmány szerint az ország államformája köztársaság, ennek megfelelően hivatalosan neve is „Szlovák Köztársaság”. Érdekes adalék, hogy ezt csak a hivatalos nyomtatványokon használták míg a sajtó és a politikusok gyakrabban használták a „Szlovák Állam” megnevezést. Az összlakosság 85%-át szlovák nemzetiségűek tették ki, a többit a magyar, német, ruszin stb. kisebbség alkotta. A lakosság megoszlása a következő volt: szlovák 2 260 894 (85,11 százalék), német 128 347 (4,84 százalék), cseh 77 488 (2,92 százalék), rutén 69 106 (2,6 százalék), magyar 57 897 (2,18 százalék), zsidó 28 763 (1,08 százalék), cigány 26 265 (0,99 százalék), lengyel 3848 (0,14 százalék), egyéb 0,14 százalék.²⁷⁶ 1940-ben már csak 53 128 fő vallotta magát magyarnak és ezek közül is 45 880 főnek volt szlovák állampolgársága.²⁷⁷ A többiek hontalanként szerepeltek vagy állampolgárságuk felülvizsgálás alatt állt.

A Szlovák Köztársaság gazdaságilag kiszolgáltatottá vált a német gazdaságtól. Exportja 70 %-a és ipari termelése majdnem egésze Németországba került. A németek kezdetben kifizették illetve cserébe árukat szállítottak, de a háború későbbi szakaszában ezt egyre nehezebben tudták teljesíteni, így a deficit egyre nagyobb összegű lett a szlovákok részére. Szlovákia csatlós mivolta abban is megnyilvánult, hogy a szlovák koronát 11:1 arányban váltották, ami a márka 50 százalékos túlértékelését jelentette. A reális árfolyam 6:1 lett volna. A németek bevezették a klíring elszámolást,²⁷⁸ ami Szlovákia kizsákmányolásához vezetett.

²⁷⁶ Popély, 1991. 120. p.

²⁷⁷ Hetényi, 2007. 95. p.

²⁷⁸ Ez azt eredményezte, hogy Németország 1944-re 8 milliárd koronával tartozott Szlovákiának.

Szlovákiának kezdetben három szomszédja volt: Németország, Magyarország és (1939 szeptemberéig) Lengyelország. Az ország vezetői eleinte azt az illúziót próbálták kelteni polgáraikban, hogy Szlovákia Svájc-hoz hasonló szerepet tölthet be Németország, Magyarország és Lengyelország között és mindegyikkel szemben semleges álláspontot képviselt. A valóság azonban más volt: Szlovákia megalakulása után szinte azonnal elvesztette függetlenségét.

Szlovákia 1939. március 23-án Németországgal védelmi szerződést (*Schutzvertrag*)²⁷⁹ írt alá, amelyben a Német Birodalom 25 évre garantálta az ország függetlenségét, Szlovákia pedig kötelezte magát, hogy külpolitikáját a német kormánnyal szoros együttműködésben, katonai erejének szervezését a német véderővel közösen valósítja meg. Ezen felül beleegyezését adta egy védelmi övezet a (*Schutzzone*) létesítésébe, amely az ország területének mintegy 5 %-át tette ki. Emellett a németek a szerződéssel lehetőséget kaptak arra, hogy a szlovák állam gazdasági életét fokozatosan ellenőrzésük alá vonják, s a belpolitika színpadán zajló eseményekbe is beavatkozzanak. Érdekes adalék, hogy Jozef Tiso azonban a védelmi szerződést másképp értelmezte. Ő úgy gondolta, ez egy lehetőség arra, hogy a legszorosabban együttműködhessen Németországgal, és ez a szövetség segítséget nyújtson Szlovákia talpra állításához. Tiso úgy vélte: a szerződésben lefektetett 25 év elegendő idő ahhoz, hogy szabadon elérjék azt a szintet, amikor idegen segítség nélkül is meg tudják majd magukat védeni.²⁸⁰

A Szlovák Köztársaság kezdettől fogva a német nagyhatalmi politika sakkfigurája volt, államisága a német külpolitikai érdekektől függött. A német követ pl. Pozsonyban egyszer nyíltan kijelentette: „Szlovákia a mi életterünkben van, azaz csakis a mi kívánságaink a mérvadóak.”²⁸¹ A szlovák nemzeti érdekek szempontjából a németek által nyújtott védelem kezdettől fogva kettős arculatot mutatott. Garantálta ugyan Szlovákia határait a szomszéd országok igényeivel szemben, ám ezt Szlovákia szuverén jogainak a rovására tette. Ez volt az ára a támogatásnak, amelyet nemzetközi szempontból Németország Szlovákiának nyújtott. Enélkül nemzetközi helyzete aligha

²⁷⁹ A szerződés szövegét lásd: Harsányi–Jemnitz–Székely, 1988. 195–196. p.

²⁸⁰ Slováky, 1939. május 2. 1. p.

²⁸¹ Kaiser, 1969. 371–372. p. valamint Škorváneky, 1991. 24–29. p.

stabilizálódhatott volna. Berlin ugyan már a szerződés aláírását megelőzően egy nappal elismerte Szlovákiát, de sem ez a tény, sem a szerződés aláírása nem adott választ a végső soron a legfontosabb kérdésre, tudniillik arra, hogy Hitlernek valójában mennyire volt fontos a szlovák állam önállósága. Jóllehet a védelmi szerződés kezdetben nem tisztázta a szlovák biztonság számos létfontosságú követelményeit, Szlovákia nemzetközi helyzetére mégis stabilizáló hatással volt. Megerősítette a németbarát orientációt, és a szlovák-német viszonyban nem voltak konfliktusok; továbbá a pozsonyi kormánynak a külkapcsolatok terén meghagyta az elengedhetetlen minimális és látszat-mozgásteret. Pozsony ezt igyekezett is kihasználni: nagy érdeklődést mutatott a német politika hatalmi ellenpólusát alkotó államokkal történő szoros kapcsolatok kialakítása iránt is. Így azonnal felvette a kapcsolatokat a Szovjetunióval, amint arra lehetősége nyílt. Az önálló szlovák államot összesen 26 ország ismerte el.

Az állam élén Jozef Tiso állt. A szlovák állam polgárai meglelégedéssel, megkönnyebbüléssel és nagy reményekkel vették tudomásul államuk megalakulását. A szlovák államiság szuverenitásának korlátozott volta a polgárok többség részére ekkor még ismeretlen volt. Élvezte eleinte a lakosság tömeges támogatását, mivel az új állam hatóságai olyan intézkedéseket fogantatosítottak, amelyek a népesség életszínvonalának növekedéséhez vezettek. Útépítések, építkezések kezdődtek, az iparosítás lendületes volt, háborús konjunktúra bontakozott ki. Az állam iránti lojalitás kezdetben többek között azért volt olyan nagy mérvű, mert annak élén egy pap állt és az államot a hivatalos egyházi körök is támogatták. Tiso közkedveltsége nem politikai tetteinek volt köszönhető, hanem papi hivatásából fakadt, mivel vallása sokak számára biztosíték volt a politikai, erkölcsi és emberi feddhetetlenségére. Emellett Tiso a szlovák köztudatban a „kisebbik rosszat” testesítette meg. Az ő személye tűnt a korabeli „választékból” még a legmegfelelébbnek. Személyét egyfajta védelmezőként fogták fel, aki gátat szabhat a németek túlkapasainak, valamint Tuka és Mach politikai kicsapongásának, akik az ország teljes fasizálását és a németek teljes kiszolgálását akarták elérni. Tiso személyi kultuszának kiépítése már 1939-ben megindult, 1942-ben pedig megerősítést nyert, amikor a parlament a „Vezér” címet ítélte oda neki. Tiso népszerűsége 1944-ig megmaradt, akkor azonban a felkelés idején elvesztette hitelét, mivel nem állt a felkelők oldalára, és egyértelműen a németeket támogatta.

Az országban egypártrendszer alakult ki. Az egyetlen szlovák párt, amelynek működését engedélyezték a Hlinka által alapított Szlovák Néppárt volt. A párt tényleges erejét az 1938 októberében legalizált Hlinka Gárda jelentette. A gárdisták nacionalista-soviniszta propagandája támadta a cseheket, a magyarokat (az utóbbit mint ősi ellenséget), valamint a zsidókat. A szlovák alkotmány a csehekkel és a zsidókkal ellentétben viszont a német és a magyar kisebbséget „meghonosodott nemzetiségi csoportnak” tekintette, és engedélyezte számukra, hogy külön politikai pártokat hozzanak létre, továbbá azt is, hogy politikai pártjuk révén az államhatalomban is részt vállaljanak.

Szlovákia területét hat megyére (pozsonyi, nyitrai, trencsényi, Garam-menti, Tátra–alatti, Sáros–Zemplényi), 61 járásra és 2659 önálló községi igazgatású településre osztották fel. Szlovákia fővárosának Pozsonyt választották, ahol a legtöbb központi politikai és gazdasági intézmény kapott helyet. Az 1939. július 21-i alkotmány szerint az ország a köztársasági államformát választotta, így elnevezése Szlovák Köztársaság volt. A miniszterelnök Jozef Tiso lett. Az első szlovák kormány tagjai a következők voltak: a külügyminiszter Ferdinand Ďurčanský, a belügyminiszter Karol Sidor, a pénzügyminiszter Mikulaš Pružinský, a gazdasági ügyekkel foglalkozó miniszter Gejza Medrický. Az igazságügyi tárcát Gejza Fritz, a közlekedésit Július Stano, az iskolaügyit Jozef Sivák, a honvédelmit Ferdinánd Čatloš kapta. Vojtech Tuka kezdetben tárca nélküli miniszteri posztot kapott; csak a későbbiekben jutott komoly pozíciókhoz.

Az állam élén az elnök állt. Ezt a pozíciót 1939. október 26-tól szintén Jozef Tiso töltötte be. A tényleges hatalmat a kormány és az egyeduralgoló Szlovák Néppárt (SZNP) gyakorolta.²⁸² Az alkotmány rögzítette az SZNP hatalmi monopóliumát. A legfőbb kormányzati és pártfunkciók egyazon kézben összpontosultak, ám a funkciók megszerzéséért a politikusok között kemény harcok folytak. A kormányban a személyi változásokat a németek kezdeményezték vagy erőszakolták ki Tisótól. Az állam az államigazgatási és hatalmi apparátus intézményeit és személyi állományát Csehszlovákiától örökölte; ezeket részben meghagyta, de a sajátjai létrehozását is megkezdte, amelyek a totalitárius rendszer kiépítésére irányultak. Új intézmény volt az

²⁸² Kamenec, 2008. 37. p.

Állambiztonsági Központ, a Propagandahivatal, a Központi Munkaügyi Hivatal. A rendszer ellenségei számára internáló és munkatáborokat állítottak fel. Az említett intézményeket német mintára és tanácsadók közreműködésével és felügyeletével hozták létre. A közélet megszervezését is célul tűzték ki az SZNP vezetői. Ennek érdekében betiltották minden nem néppárti szervezet és egyesület tevékenységét, kivéve az egyházi csoportosulásokat, és saját szervezeteket alakítottak. Ezek közül a még 1938 júniusában alapított Hlinka Gárda és a Hlinka Ifjúság lett a legfontosabb szervezet.²⁸³ Mindkettő náci mintára alakult meg, és a párt fegyveres félkatonai és rendfenntartó alakulatait képezte.²⁸⁴ Pártideológiai szellemben ezeken a szervezeteken keresztül akarták irányítani a nevelési, a kulturális és a sporttevékenységet.²⁸⁵ A Hlinka Gárdának nem lehettek magyar nemzetiségű tagjai.

Szlovákia legfőbb törvényhozó testülete a Szlovák Köztársaság Nemzetgyűlése volt. Ezt még 1938 decemberében, a Cseh-Szlovák időszakban választották meg. A szlovák parlamentnek összesen 80 képviselője volt.²⁸⁶ A szlovák parlament a szlovák politikai életben mindvégig másodlagos szerepet játszott. A fontos kérdésekben a döntést nem a parlament hozta, hanem a kormány. Az országban kiadott jogszabályok többsége kormányrendeletként, és nem a parlament által elfogadott törvényként lépett életbe. A parlamentben elhangzott beszédek az újságok a cenzúra ellenőrzése után közölték. Így a nyilvánosság az ott történekről korlátozottan és megkésve értesült. A parlamentnek nem volt beleszólása a legfontosabb kül- és belpolitikai döntésekbe.

Sajátos volt a német kisebbség helyzete Szlovákiában. A gyakorlatban a németek számára már az autonóm kormány idején államtitkárságot létesítettek, mely a köztársaságban is fennmaradt, bizonyos szervezeteik támogatást kaptak a költségvetésből, önálló osztályuk volt az iskolai és nemzetművelődési minisztérium mellett, és létrehozhatták fegyveres alakulatukat (Freiwillige Schutzstaffel – FS). Ezek

²⁸³ Milla, 2008. 36–37. p.

²⁸⁴ Kamenec, 2008. 41. p.

²⁸⁵ Milla, 2008. 39. p.

²⁸⁶ Rychlík, 1997. 180. p.

„állam az államban” pozíciót foglalták el. A Német Párt (Deutsche Partei) elnöke, Franz Karmasin a Szlovákiában is berendezkedő német belügyi szervekre támaszkodhatott.²⁸⁷

A magyar kisebbség kulturális és politikai életének letéteményese az Esterházy János gróf által vezetett Magyar Párt volt, amelynek működését a szlovák hatóságok – hosszú diplomáciai csatározások után – csak 1941 novemberében engedélyezték. 1939–1941 között csupán félhivatalosan működhetett. Az első bécsi döntés következtében összefüggő magyar nyelvterületet csak a Pozsony és Nyitra környéki magyarság alkotott. A két város lakosságát is beszámítva ebben a két régióban élt a szlovákiai magyar kisebbség több mint 80 %-a, mintegy 70–80 ezer ember. A többiek vidéken elszórva, illetve más városokban éltek.

Esterházy legfőbb feladatának a magyar kisebbség összekovácsolását tekintette, s a közösség életét egy nagycsalád formájában képzelte el. A Magyar Párt elnökeként rendszeresen végigjárta a magyarlakta városokat és falvakat, és igyekezett orvosolni az ott élők panaszait. A pártnak 12 kerülete volt; ezek élén egy-egy kerületi elnök tevékenykedett. A Magyar Párt – a politikai érdekképviseleten kívül – mindenekelőtt a Magyar Házak létrehozását, illetve a szociálisan rászoruló magyar családok rendszeres segélyezését tekintette fő feladatának.

Szlovákia törvényhozó testületének egyfajta második kamarája volt az Államtanács, amelynek a tagjai az alkotmányos szervek, tagjai a Szlovák Néppárt, a Hlinka Gárda, a katolikus valamint a református egyház és a nemzeti kisebbségek legmagasabb szintű képviselői voltak. Soraiból hiányoztak az egyes nemzeti kisebbségek – ukránok, ruszinok, csehek és zsidók – képviselői. Az Államtanács feladata volt az államelnök működésének és az alkotmányos alapelvek betartásának ellenőrzése. Az Államtanács önálló jogkörrel nem rendelkezett, a kormánynak és a többi alkotmányos szervnek csupán ajánlásokat tehetett. Szlovákiában a tényleges hatalmat a kormány és az egyeduralkodó Szlovák Néppárt gyakorolta. Szlovákia

²⁸⁷ A Deutsche Partei (Német Párt) volt a 150 ezer fős szlovákiai németiség pártja lett. Alapja a (Karpatendeutsche Volksgemeinschaft) Kárpátnémet Népközösség, amely Franz Karmasin vezetése alatt 1929-ben egyesült a Kárpátnémet Párttal. Hitler hatalomra kerülése után a párt a Sudetendeutsche Heimats Partei tagja lett. 1938 szeptemberében betiltották, de 1938 októberében Deutsche Partei néven alakult újjá. Célja a Szlovákiában élő németek egyesítése volt. 1939 és 1945 között az egyetlen legálisan működő német párt volt Szlovákiában. Taglétszáma 1940-ben 59 600 fő volt. A párt vezére Karmasin, hivatalos lapja a „Deutsche Stimmen” volt. A párt kémkedett Németországnak, fegyveres egységeit bevetették az ellenállással és a szlovák nemzeti felkeléssel szemben. 1945-ben betiltották.

katolikus jellege nem tette lehetővé a fasiszta ideológia korlátlan hirdetését, de az ország így is fasiszta típusú állammá alakult, annak egyik saját változatát fejlesztette ki.²⁸⁸ Német mintára meghirdették a szlovák nemzeti szocializmus eszméit.²⁸⁹

Szlovákiában a második világháború alatt a magyarság mindvégig megtűrt kisebbség maradt. Esterházy János, a magyarság képviselője, akinek a személyisége a szlovák–magyar kapcsolatok szempontjából ebben az időszakban megkerülhetetlen volt, afféle megtűrt, egyszemélyes ellenzékként volt tagja a szlovák törvényhozásnak. Ennek oka az volt, hogy a szlovák vezetés tartott a magyar állam revíziós törekvéseitől, illetve kényelmetlenül érintette, hogy Esterházy és pártja elutasította a német náci ideológiát. „A nemzetiszocialista programmal semmi közösségünk nincs és nem is lesz”²⁹⁰ – mondta Esterházy 1939-ben, és emellett mindvégig szilárdan kitartott. Szalatnai Rezső szlovákiai magyar író a következőket írta a szlovákiai Magyar Pártról: „[...] nem ideológiai tömörülés volt, hanem egyszerű embervédelmi szervezet, közművelődési, iskolai és szociális ügyvezetés, amely az egy szál magyar parlamenti képviselőre volt bízva”.²⁹¹ A Magyar Párt rendezvényeit a szlovák biztonsági szervek gondosan figyelték, és rendszeresen értékelték. Elsősorban a magyar propaganda hatásait követték nyomon, azt, hogy tudniillik vajon nem hangzanak-e el a szlovák–magyar határ további revízióját ösztönző, vagy a Szent István-i állameszmét propagáló kijelentések. Ennek az lett a következménye, hogy több magyar klasszikus irodalmi mű, vers vagy ének előadása is kihágásnak számított, és ebből több konfliktus is származott.

Esterházy a magyar párt nevében a szlovák parlamentben olyan kérdésekről beszélt, amelyek nem szerepelhettek a sajtóban vagy a politikai nyilvánosság egyéb helyein. Azért sorolja elő a parlamentben a magyarság sérelmeit – jelentette ki az egyik beszédében –, mert híján van minden más fórumnak, „ahol nagyobb nyilvánosság előtt őszintén nyilatkozhatunk meg, mert a cenzúrának rendkívül szigorú gyakorlata a sajtót már szinte megfosztja egyik legnemesebb és legfontosabb hivatásától, hogy tárgyilagos bírálója és ellenőre legyen a közélet minden megnyilvánulásának”.²⁹² A párt nem

²⁸⁸ Niederhauser, 1993. 125. p. és Kamenec, 1995. 74. p.

²⁸⁹ Rychlík, 1997. 184. p.

²⁹⁰ Új Hírek, 1939. április 6., 2–3. p.

²⁹¹ Szalatnai, 1982. 16. p.

²⁹² A szlovák parlament jegyzőkönyve 1939. július 25-i. 38. p.

rendelkezett jelentős politikai befolyással, a hatalom képviselői mégis számoltak vele. Esterházy és pártja munkájukban a magyar kisebbség munkavállalási, társadalmi és kulturális érdekeire összpontosított, de reciprocitási alapon ezt a tevékenységüket is korlátozták, nevezetesen a magyarországi szlovákok helyzetétől függően. Esterházy egyedül döntött a tagfelvételtől és a pártból való kizárásról, és ő nevezte ki a párt járási és helyi szerveinek tisztviselőit, ő határozta meg a politikai irányvonalat is.

A szlovákiai magyarság akkori helyzetéről leginkább Esterházy 1939. július 21-én elmondott parlamenti beszédéből értesülhetünk, amelyben a szlovák alkotmány hiányosságait ecsetelte. A szlovák kormányt hibáztatta azért, hogy az alkotmány nem nyújtott biztosítékot arra, hogy a „szlovák nemzet [...] minket, magyarokat bármilyen téren és tekintetben alsóbbrendűnek nem tekinthet, s egyenjogúságunk rovására semmit sem tehet.” Esterházy azt javasolta, hogy a szlovákiai népcsoportoknak adják meg az alkotmányban azokat a jogokhoz, amelyekre nemzeti létük megéléséhez szükségük van. Azaz teljes egyenjogúságot, korlátlan szabadságjogokat és önrendelkezési jogokat kért a magyar kisebbség számára. Az alkotmányozás egyik elvi követelményeként emelte ki, hogy „itt, a Kárpátok alján nem egy nép él, ez nem egy népnek az élettere – hogy a modern frazeológiából merítsek, hanem hogy itt a határokon belül és kívül az évszázados sorsközösség van”. Képviselőként többször felszólalt a szlovákiai magyarság védelmében a szlovák parlamentben, rámutatva a szlovák hivatalok által a magyarok rovására elkövetett sérelmekre. Esterházy jól értette a viszonyossági elv politikáját, ezért gyakori magyarországi útjai alkalmával és a magyar diplomatákkal folytatott tárgyalásain mindig a szlovák kisebbséggel szembeni mérsékeltebb és liberálisabb nemzetiségi politika érvényesítését kérte. A Magyarország és Szlovákia közötti viták egyik fő oka kezdettől a szlovák kormány által képviselt merev reciprocitás-szemlélet volt, amelyet a szlovák alkotmány 95. paragrafusában a következőképpen rögzítettek: „A nemzetiségi csoport alkotmányban foglalt jogai csak annyiban érvényesek, amennyiben ugyanazokat a jogokat élvezzi az illető nemzetiségi csoport anyaországának területén lakó szlovák kisebbség is.” A reciprocitás-politika így a két állam közötti viszony meghatározó elemévé vált.²⁹³ Ezt a paragrafust a

²⁹³ Bárdi, 2004. 89. p.

gyakorlatban szinte kizárólag a magyar kisebbségre alkalmazták, hiszen tulajdonképpen csak itt volt lehetőség a „reciprocitásra”.

IV/2. A szlovák külpolitika dilemmái és a szlovák–magyar kétoldalú diplomáciai kapcsolatok 1939 első felében

1939-ben a szlovák külpolitika legfontosabb célkitűzése az államiság jogi elismertetése volt mind regionális, mind szélesebb európai kontextusban. Ezen kívül meg akarták ismertetni a nemzetközi közvéleményt Szlovákiának, mint közép-európai politikai tényezőnek a létrejöttével és szerepével. A kormány egyúttal igyekezett megakadályozni, hogy Szlovákia idegen uralom alá kerüljön. Összességükben ezek a feladatok jelentették a szlovák külpolitika alapvető céljait.

Ferdinand Ďurčanský külügyminiszter első lépése a március 14-én kelt 1/1939. sz. rendelet kiadása volt, melyben hivatalosan bejelentette a szlovák állam kikiáltását és hangot adott annak az óhajnak, hogy az új államot nemzetközi jogi értelemben más államok is elismerjék, és erről kormányát tájékoztassák. A jegyzéket 45 állam külügyminisztériumának küldték meg.²⁹⁴ A Szlovák Köztársaság ezzel egyidejűleg bejelentette a szlovák vámterület önállóságát, és magára vállalta a Cseh–Szlovák Köztársaság nemzetközi gazdasági szerződéseiből fakadó kötelezettségeket.

A címzett államok közül néhányan azonnal reagáltak a Ďurčanský-jegyzékben megfogalmazott kérésre. Több ország viszont hezitáltak vagy egyszerűen tudomást sem vett Szlovákia létrejöttéről. A Szlovák Köztársaságot a jelentősebb európai államok már 1939-1940 folyamán elismerték. Így Magyarország és Lengyelország, majd Németország után: Olaszország, Japán, Svájc, Észtország, Litvánia, Lettország, a Vatikán, Románia, Spanyolország, Svédország, Bulgária, Hollandia, Belgium, Finnország, Jugoszlávia (később Horvátország), Mandzsúria, a Nankingban székelő kínai kormány, a Vichy-i francia kormány, Costa Rica és Ecuador. 1939 szeptemberéig Anglia és Franciaország szintén elismerte és fenntartotta konzulátusát Pozsonyban. A későbbiekben 1942-ben elismerte a Francia Állam (Vichy), 1943-ban pedig Burma és

²⁹⁴ SNA, MZV, 112. doboz. valamint Slovenská politika. 1939. március 16. 1. p.

Thaiföld is. Közismert, hogy Lengyelország másodikként ismerte el Szlovákia önállóságát. Varsó ezzel meg akarta akadályozni, hogy Szlovákia német megszállás alá kerüljön, s esélyt kívánt adni a szlovákoknak önálló külpolitikai lépésekre.²⁹⁵ A szlovák külpolitika örült a gesztusnak, egyrészt, mert azt az ország létjogosultságának nemzetközi elismeréseként, másrészt Németországgal szembeni pozíciója erősödéseként értékelte. A lengyel kormány lépését azonban az önvédelem motiválta, mivel úgy gondolta, hogy az önálló Szlovákia felől nem kell számítaniuk támadásra. Ebben azonban tévedtek, mint a későbbiekben látni fogjuk.

A védelmi szerződés aláírását követő első hónapban Magyarország és Lengyelország, Németország mellett Szlovákiát elismerte a Szentszék, Olaszország, Svájc és Spanyolország, tehát három semleges és egy Németországgal szövetséges állam. Az elismerés Szlovákia számára nagy jelentőségű volt. A pozsonyi külügyminisztérium azt a következtetést vonta le, hogy Szlovákia külpolitikai helyzete „lényegében jó”; ugyanakkor tudatában volt annak, hogy „mivel [...] az erők, melyek Európát mozgatták, még tevékenyek, sőt ellenkezőleg, úgy tűnik, megkétszerezik nyomásukat, nem lehet egyértelműen állást foglalni államunk külpolitikai súlyát illetően sem”.²⁹⁶ Ezért a külügyminisztérium azt tanácsolta kormányának, hogy „éberem őrködni kell és következetesen figyelmeztetni a német köröket a védelemre, mely a német-szlovák szerződésben került kifejezésre,”²⁹⁷ miközben igyekezni kell kibővíteni a kapcsolatokat a nyugati hatalmakkal. Feladatukat nehezítette, hogy Londonban és Párizsban azon a véleményen voltak, hogy a szlovák állam létrejötte a német mesterkedések eredménye,²⁹⁸ és emiatt ezek a hatalmak bizalmatlanok voltak Szlovákiával szemben, ami politikájukban is megnyilvánult.

A háború eszkalálódásával az elismerő országok száma megfogyatkozott. A feszült nemzetközi helyzetre és a kiterjedő világháborúra való tekintettel. A semleges országokkal fenntartott diplomáciai viszony gazdasági kapcsolatok létesítésére és közvetítésére redukálódott. A Szlovák Köztársaság bizonyos fokú elszigeteltségét az is növelte, hogy a Hitler – ellenes nagyhatalmak 1941-től fokozatosan elismerték az

²⁹⁵ Deák, 1991. 195. p.

²⁹⁶ SNA, MZV, 112. doboz.

²⁹⁷ Uo.

²⁹⁸ Ivaničková, 1994. 125. p. ld még: Petruš, 1993. 694. p.

emigráns csehszlovák kormány legitimitását és Csehszlovákia folytonosságát eredeti határain belül képzelték.

Szlovákia külpolitikai helyzete eleinte labilis volt.²⁹⁹ Budapest, Varsó és Berlin 1939. március 14. után is hatalmi övezetének tekintette ezt a területet. A magyar kormány ugyan elsőként ismerte el a szlovák államot, és pozsonyi konzulátusát azonnal követségi rangra emelte, de az új helyzetet nem tartotta véglegesnek, mert Szlovákia továbbra is geopolitikai érdekeinek tárgya maradt.³⁰⁰ 1939-ben a magyar államot nemcsak a történelmi előzmények motiválták, hanem az a szándék is, hogy közös határt alakítsanak ki Lengyelországgal. Ez ugyanis egyes feltevések szerint lehetővé tette volna Magyarország számára, hogy a jövőbeni német nyomásnak ellenálljon, illetve növelje Magyarország súlyát Közép-Európában.

Budapest Szlovákia iránti érdeklődése egyúttal fenyegető is volt, mert Olaszország támogatását élvezte.³⁰¹ Az olaszok támogatták a magyar-lengyel határ létrejöttét, mivel tartottak Berlin túlzott közép-európai befolyásától. Ez utóbbi tény a szlovák politika állandó veszélyforrásként tartotta számon, és úgy interpretálta, hogy a Szent István-i állam eszméje támogatókra talált Olaszországban. Mivel Pozsony számára ismert volt Olaszország álláspontja, a külügyminisztérium ezért már 1939. április 27-i 1. számú jelentésében hangot adott aggodalmának. A jelentés szerint el kell kerülni „hogy a tengelyhatalmak másik partnerének, Olaszországnak a nyomása, mely következetesen támogatni kívánja Magyarország terveit, ne kerüljön túlsúlyba Németország azon döntése felett, hogy biztosítja függetlenségünket”.³⁰²

A magyar törekvéseket a lengyel kormány, sőt a Vatikán is támogatta. Ez utóbbiról Pozsonyban azt tartották, hogy az „Közép-Európában még változásokra számít, és világos, hogy Németországgal szemben a Szent Korona országát támogatja majd...”.³⁰³ Alapvető kifogásuk a franciáknak és a briteknek sem volt Budapest szándékaival szemben, mert München után Cseh-Szlovákiát már nem tekinthették a német terjeszkedés akadályának. Így nem zárták ki annak lehetőségét sem, hogy

²⁹⁹ Kropilak, 1985. 354. p.

³⁰⁰ Deák, 1991. 150. p.

³⁰¹ Kropilak, 1985. 356. p.

³⁰² SNA, MZV, 112. doboz.

³⁰³ Uo.

Szlovákiának Magyarországhoz, vagy Lengyelországhoz csatolásával új németellenes gát alakulhatna ki.

Miután a britek 1939. március 17-én tiltakoztak „a német katonai beavatkozás révén Cseh-Szlovákiában végbement változások ellen”, a helyzet fokozatos rendezését az a tény tette lehetővé, hogy az említett tiltakozás nem közvetlenül az önálló szlovák állam létrehozására vonatkozott³⁰⁴ (mivel annak létrejöttével összefüggésben nem került sor katonai akcióra), hanem a Cseh- és Morvaország protektorátus alá vonása és megszállása miatt emeltek kifogást. A tengelyhatalmak táborán kívül álló nagyhatalmak közül elsőként Nagy-Britannia ismerte el Szlovákiát. Az 1939. május 5-i de facto elismerés azonban nem jelentette a szlovák állam támogatását. Ezt Sir Neville Henderson berlini brit követ jelezte Matuš Černák berlini szlovák követnek 1939. május 22-én folytatott beszélgetésük alkalmával. Henderson kifejtette, hogy Anglia semmilyen módon sem kívánja elkötelezni magát a szlovákok mellett, és azt tanácsolta, hogy igyekezzenek a szlovákok semlegesek maradni.³⁰⁵ A semlegesség abban az időben legfeljebb csak a szlovák állam ideálja lehetett. Realitása ennek egyáltalában nem volt, mert a védelmi szerződés egészen más kötelezettségeket tartalmazott Szlovákia számára. Nagy-Britannia elismerése mindenesetre lehetővé tette a londoni szlovák főkonzulátus megnyitását. Ennek felállítása 1939. július első felében,³⁰⁶ hivatalos megnyitására pedig ugyanazon év augusztus 18-án került sor.

Londonhoz hasonlóan Párizs is tiltakozott 1939. július 17-én a németek cseh-szlovákiai behatolása nyomán kialakult helyzet miatt, de ez kifejezetten a cseh országrészekre vonatkozott, nem a március 14-én kikiáltott szlovák állammi önállóságra.³⁰⁷ Végül 1939. július 14-én Franciaország de facto szintén elismerte Szlovákiát: döntését Nagy-Britannia példája befolyásolta.³⁰⁸

A későbbiekben már csak az USA és a Szovjetunió elismerése hiányzott. F. D. Rooseveltnél 1939. március 27-én Benešhez intézett levelében kifejtette, mivel

³⁰⁴ Ďurčanský, 1991. 55. p.

³⁰⁵ SNA, MZV, 112. doboz.

³⁰⁶ Slovenská politika, 1939. július 8. 1–2. p.

³⁰⁷ Ďurčanský, I. k., 1991. 99. p.

³⁰⁸ Amíg Pozsonyban az elismerés idején francia konzul működött (1935 óta), Szlovákia nem töltötte be a párizsi diplomáciai (konzuli) posztot, mert a kapcsolatok fejlődését a német lengyel háború hamarosan megszakította.

„Cseh- és Morvaország német katonai megszállás alá került és most a német hatóságok közös irányítása alatt áll”, ezért az USA kormánya nem ismerte el ezt a helyzetet jogszerűnek.³⁰⁹ Ebből következően Szlovákia függetlenségét sem ismerték el, annak ellenére, hogy jelentős szlovák kisebbség élt az USA-ban.

Végül összesen 26 ország ismerte el Szlovákiát de iure, vagy de facto. A szlovák állammal való diplomáciai kapcsolatok létesítését az a körülmény is vitathatatlanul megkönnyítette, hogy Pozsonyban már az első Csehszlovák Köztársaság idején 17 ország rendelkezett konzulátussal, és ezek közül több a szlovák függetlenség kikiáltása után is folytatta diplomáciai tevékenységét.

1939. április elején a „kis háború” következményeként magyarellenes propaganda hadjárat indult Szlovákiában. A magyar kormány elveszítette viszonylagos népszerűségét, amelyet korábban azzal szerzett, hogy elsőként ismerte el a szlovák államiséget.³¹⁰ Mind a szlovák vezetők megnyilatkozásaiban, mind pedig a tömegtájékoztatásban nagy hangsúlyt kapott a magyarellenesség, amelynek igen hatékony táptalaja volt az első bécsi döntés előtti országhatárok visszaállítására törekvő szlovák irredentizmus.

A magyar politika által hirdetett Szent István-i állameszmével a Nagy-Szlovákia és a Nagy-Morva Birodalom elméletét állították szembe. Felfogásuk szerint Nagy-Szlovákia területébe az első bécsi döntéssel elcsatolt, valamint a Morvaországban élő szlovákok által lakott területek is beletartoznának. Az így létrejövő területről kitelepítenék a zsidókat, a magyarokat, a cseheket és a cigányokat. Hazahoznák viszont az USA-ban élő szlovákokat, és így egy olyan, számbelileg erős, nemzetileg homogén szlovák terület alakulhatna ki, amely ellen tudna állni mind a cseh, mind a magyar hatalmi törekvéseknek. Az ezeréves múltra hivatkozó és a kultúrfőlényt hangoztató magyar propagandára is megszületett a válasz. A szlovák verzió szerint Pribina birodalmában már magas fokú kultúra virágzott, amikor a barbár magyarok még Ázsia pusztáin nyereg alatt puhították a húst. „Mit kérkednek mindig Szent Istvánnal, sokkal nagyobb volt nála Cirill és Metód” – hangoztatta a szlovák propaganda. Egyes hivatalos szlovák politikai személyek Vácot, Esztergomot, Miskolcot követelték.

³⁰⁹ Beneš, 1947. 102. p.

³¹⁰ Lantayová, 2006. 234. p.

Esterházy János ezzel szemben a magyar–szlovák egymásra-utaltságot hangoztatta, és a feszültségek feloldását próbálta elérni. Pártja egyik gyűlésén a következőket mondta: „Ha a magyar és a szlovák egymás ellen fordul, ennek mindkettő kárát vállalja. [...] A rendkívüli mozgalmasságú márciusban forradalmi jelenségek között vált önállóvá Szlovákia. Az itteni magyarság nevében rögtön teljes nyíltsággal és őszinteséggel jelentkeztem konstruktív munkára. Sajnos, a legteljesebb jóakaratomat, úgy látszik, egyes tényezők vagy meg nem értették, vagy félreértették, mert nem tudom magamnak másképp megmagyarázni azt, hogy helyzetünk itt március óta minden tekintetben lényegesen rosszabbodott. Elég rámutatnom arra, hogy Szlovákia önállóságának elérése óta megtiltották az *Új Hírek* megjelenését, megtiltották a Szlovákiai Magyar Kulturális Egyesület működését, a gyűléstilalom tovább is tart. Ehhez még hozzájárul az is, hogy nagy fontosságú beadványaink hónapok óta hevernek elintézetlenül, pedig ezek a beadványok tisztán szociális és kulturális kérdésekre vonatkoznak.”

Esterházy kifogásolta továbbá, hogy a Hlinka Gárda jogi alap nélkül juttathat magyarokat börtönbe. „Mi, magyarok, éppen a márciusi forradalmi időkben, higgadt és nyugodt magatartásunkkal akartuk tanújelét adni annak, hogy örömmel vesszük tudomásul Szlovákia önállóságát, és ennek határain belül reméltük elérni végre azt, hogy egyenrangú állampolgároknak ismerjenek el bennünket, és ne kezeljenek minket úgy, mint valamikor a csehszlovák éra alatt. Annak, hogy bárki bárhol is öntudatosan vallja magát magyarnak, szlováknak vagy németnek, nem szabad maga után vonnia azt, hogy ebből akár az egyénnek, akár a népcsoportnak bármilyen hátránya származhassék. Ha itt, Szlovákia területén négy ultrasoviniszta szlovák úgy véli önálló hazájának érdekeit legjobban szolgálni, hogy egy nyitrai, pozsonyi, eperjesi vagy besztercebányai magyarnak a pártjelvényét leszakítja, vagy őt nemzeti érzésében provokálólag sérti, úgy ez az ultrasoviniszta szlovák éppúgy árt hazájának, mint ahogyan árt az a magyarországi ultrasoviniszta magyar, aki akár szóval, akár tettel igyekszik a magyarországi szlovákok nemzeti fejlődését megakadályozni vagy gátolni.”³¹¹

³¹¹ Esti Újság, 1939. május 14. 1–2. p.

1939. május elején tovább fokozták a bizonytalanságot a Szlovákia nélkül létrehozandó német-lengyel-magyar befolyásról szóló hírek, amelyekről Hitler 1939. április 28-i beszédében a birodalmi gyűlésen említést tett. Bár a szlovák kormány diplomáciai úton Varsóban, majd később Budapesten is tisztázta, hogy olyan javaslatról van szó, amelyet Varsó nem fogadott el,³¹² az ügy egyértelművé tette Szlovákia bizonytalan helyzetét. Azaz Szlovákia léte erősen függött Németország politikai terveitől, amelyek egyelőre még nem voltak tisztázottak. Mindenesetre az a lehetőség is felmerült, hogy Szlovákia bizonyos részeit vagy egész területét átadják Magyarországnak.³¹³

A szlovák kormánynak érdekében állt a magyarok elleni hangulatkeltés, mert féltő volt, hogy a magyar propaganda hatására a magyaron kívül a szlovákság egy része is a Magyarországhoz való csatlakozást pártolná. Szlovák részről már 1939. április 10-én megkezdődött a közvélemény megdolgozása. Kezdetben csupán a szlovák rádió és sajtó támadta a szlovákiai magyarságot, később beszédekben a politikusok is. „A sajtó a magyarokat gyilkosoknak, a magyar csendőröket vérszomjas bestiáknak nevezte”,³¹⁴ ami a korábban lezajlott katonai összecsapások (kis háború) miatt sokkolta a szlovák közvéleményt. A szlovák kormány arra hivatkozott, hogy Magyarországon a reciprocitásra hivatkozva több szlovák kisebbségi aktivistát inzultáltak a magyar hatóságok. Ezek mintegy reakciók voltak arra, hogy a szlovák hivatalos szervek több vezető magyar értelmiségit letartóztattak. A szlovák rendőrség házkutatást tartott a pozsonyi *Új Hírek* szerkesztőségében, majd betiltotta a lapot. Az indok az volt, hogy a szlovák kormány úgy értesült: a magyar hatóságok nem engedélyezik a magyarországi szlovákok egyik új nemzeti lapjának a kiadását. Az események hatására 1939. április 17-én a pozsonyi magyar követ tudatta a szlovák kormánnyal, hogy Magyarországon időközben engedélyezték a lap megjelenését. A magyar követ bejelentésére sem csökkent a magyarok elleni támadások intenzitása.

A szlovák hatóságok fellépésén kívül a szlovák lakosság részéről is előfordultak magyarellenes megnyilvánulások. 1939. április 17-én a pozsonyi utcán sétáló magyarok

³¹² SNA, MZV, 133. doboz. 2589. sz., Lengyel–szlovák kapcsolatok. Ld. még erről: MZV, 112. doboz. Politikai jelentések 11334/1939. sz.

³¹³ Ivaničková, 1998. 253. p.

³¹⁴ MOL, KÜM, K-63, 456. csomó. 51/pol. 1939. sz. (Pozsonyi magyar követség jelentése.)

pártjelvényét letépték, több magyart összeverték. A pozsonyi magyar követ értesülése szerint a magyarok elleni atrocitásokat a Hlinka Gárda szervezte. A gárda tagjai arra hivatkoztak, „hogy felsőbb parancsuk szerint kötelességük bántalmazni a magyarokat”.³¹⁵

A Magyarországgal 1939 áprilisában kötött sajtóbéke³¹⁶ megsértése súlyos következményekkel járt, mivel nemcsak a magyar fél tiltakozását váltotta ki, hanem olyan kemény szankciók számára is alapot szolgáltatott, mint amilyen a gazdasági tárgyalások elhalasztása volt 1939 júliusában. Ján Spišiak³¹⁷ szlovák követ rendszeresen felhívta a szlovák külügyminisztérium, valamint közvetlenül a szerkesztőségek, a rádió és a Propaganda Hivatal figyelmét arra, hogy az olcsó szidalmak, sértegetések semmilyen megoldással nem szolgálnak a két ország kapcsolatában, és nem járulnak hozzá Szlovákia jogos revíziós igényeinek teljesüléséhez. Megalapozott tudományos érvelést, bizonyító erejű tudományos munkákat szorgalmazott. Spišiak észrevételei nem maradtak minden visszhang nélkül. A későbbiekben a szlovák külügyminisztérium az általa képviselt irányvonalat kötelező érvényű utasítás formájában minden jelentősebb sajtóorgánum főszerkesztőjének eljuttatta: „Méltóságon aluli dolog apró dolgok miatt csipkedni a szomszédot vagy leköpní őt. Elegendő, ha időnként méltóságteljesen megszólalnak nagy revíziós ágyúink. Gyakori nyelvöltögetéssel nem érünk el semmit.”³¹⁸

A szlovák hatóságok a helyenként felerősödő magyarellenes indulatokat aktuálpolitikai érdekeiktől függően hol gerjesztették, hol pedig mérsékelni próbálták. Ďurčanský a szlovák parlament külügyi bizottságában tartott egyik előadásában 1939. május elején kijelentette, hogy a Magyarország és Szlovákia közötti viszony az elmúlt időszakhoz képest javult, de még nincs kielégítő színvonalon. Ďurčanský ezt az alábbiakkal magyarázta: a magyar közvéleményt megerősítették abban a tévedésben, miszerint a szlovák nemzet hajlandó politikai és nemzeti öngyilkosságot elkövetni

³¹⁵ Uo.

³¹⁶ Az egyezmény szövege nem maradt fenn, de utalások alapján ismerjük annak tartalmát. Eszerint egyik fél sem támadja saját sajtójában a másikat.

³¹⁷ Ján Spišiak: (1901-1981) szlovák jogász, diplomata. 1939–1944-ig a Szlovák Köztársaság követe volt Budapesten. A háború után a szovjetek elhurcolták majd börtönbe került. 1947-ben szabadult. Nyugdíjba vonulásáig egyetemi oktatóként tevékenykedett.

³¹⁸ SNA, MZV, 144. doboz. Sajtóügyek, 53251/40. sz.

azzal, hogy a magyar koronához csatlakozik. Kijelentette továbbá, hogy a magyar Szent Korona-tan elavult, és az sem vezethet célhoz, ha a magyarok gazdasági vagy politikai nyomást gyakorolnának Szlovákiára.³¹⁹

1939. május elején Sztójay Döme magyar követ Berlinben tárgyalt Matuš Černák berlini szlovák követtel a szlovák-magyar viszony normalizálásának lehetőségeiről, illetve barátságos mederbe terelésének feltételeiről. Černák úgy vélte, hogy a magyarok és a szlovákok a korábbi félreértések ellenére is egymásra vannak utalva, és barátságban kellene élniük egymás mellett. Egyúttal javasolta a két állam közti korábban felmerült nézeteltérések rendezését. Sztójay azt kérte, hogy a szlovák kormány néhány vezető egyénisége hagyjon fel a magyarelles magatartásával, valamint, hogy a szlovák sajtó is hagyja abba az uszítást, s a Hlinka Gárda se intézzen támadást a magyar kisebbség ellen. Ha ez megvalósulna, a továbbiakban kedvező légkörben tárgyalhatnának. Černák nehezményezte azonban, hogy a magyar kormány, ahogy a 19. század végén és a 20. század elején, úgy 1939-ben sem vette komolyan a magyarországi szlovák kisebbség igényeit. Sztójay szemére vetette azt is, hogy a bécsi döntés által elcsatolt területekről a szlovák nemzetiségű tanárok nagy részét kiutasították. Arra kérte tehát a magyar követet, hogy országa tanúsítson nagyobb megértést a szlovák kisebbség iránt, és adja meg számára a kulturális jogokat, és a szlovák tanítási nyelvű iskolák is zavartalanul működhessenek. Amíg a magyarok ezeknek a feltételeknek nem tesznek eleget, a szlovákiai magyarok kisebbségi helyzete sem javulhat. Černák Sztójayn keresztül azt is kérte a magyar kormánytól: „[...] vegyék tekintetbe, hogy ők egy újonnan született s nemzeti életükben felébredt kis ország, amely nemzeti önállóságára rendkívül féltékeny”.³²⁰ A magyar követ biztosította beszélgetőpartnerét arról, hogy a magyar kormány nem fogja a szlovákok nemzeti életét akadályozni, és területeiket sem fogják csonkítani. A magyar kormány az országban élő valamennyi kisebbséggel szemben egyforma bánásmódot tanúsít. Egyetértett Černákkal abban, hogy a jóbaráti-szomszédi viszony mindkét állam érdeke, de jelen helyzetben ezt elsősorban Pozsony magatartásától tette függővé.

³¹⁹ MOL, KÜM, K-64, 89. csomó. 1940 /65. tétel az MTI Rádiófigyelő szolgálatának jelentése.

³²⁰ MOL, K-28, Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi osztályának jelentése. (Továbbiakban: M. E. Nemzetiségi Kisebbségi. oszt) 6. csomó. P17111/1939. sz. 1939. május 16.

1939. május 1-jén Erdmannsdorff budapesti német követ tárgyalta Telekivel és Csákyval. Csáky a német követen keresztül kérte Ribbentropot, hasson oda, hogy a birodalmi kormány bécsi szervei ne avatkozzanak be túlságosan a Szlovákia és Magyarország közötti politikai kapcsolatokba. Szerinte Pozsonyban Bécsből kiinduló uszítás folyik Magyarország ellen. Erdmannsdorff válaszul előadta a szlovákok hozzájuk benyújtott panaszait, amelyekben határincidenseket, a szlovák kisebbség magyarországi elnyomását, valamint a budapesti szlovák követ megbízólevele átvételének megtagadását tették szóvá. Egyúttal tolmácsolta Ribbentrop üzenetét, miszerint a birodalmi külügyminiszter nem kíván ezen ügyekben állást foglalni, de örülne, ha a problémák nyugvópontra jutnának. Teleki a határincidensek miatt a Hlinka Gárdát tette felelőssé. Csáky ehhez hozzáfűzte, hogy a szlovák követ megbízólevelét csak azért tagadták meg, mert Ivan Milecet, a csehszlovák követség sajtóattaséját jelölték követüknek, amit nem fogadhattak el.³²¹ Csáky végül arra kérte Erdmannsdorffot, hogy kormánya gyakoroljon nyomást a szlovák vezetésre, mivel az úgy véli, hogy a szlovák állam a megígért német védelem tudatában túlzottan sok mindent megengedhet magának Magyarországgal szemben. Konkrét panaszként megemlítette, hogy Pozsonyban hatvan magyart letartóztattak, és az egyiket úgy megverték, hogy az belehalt sérüléseibe.³²²

1939. május 4-én Nyitrán az Állami Kereskedelmi Akadémia diákjai több esetben is bántalmazták a magyar hallgatókat. Az akciókban számos Komjátról és Surányból menekült szlovák fiatal vett részt.³²³ A szlovák hatóságok a kedélyek lecsillapítására rendőröket küldtek ki, akik megmagyarázták a fiataloknak: „az ilyen meggondolatlan viselkedés, még ha a legjobb szándékból ered is, nekünk nem segít, hanem csak árt, hiszen azt a rosszindulatú propaganda megfelelően kihasználhatja annak bizonyítására, hogy nálunk, úgymond, rendetlenség és jogi bizonytalanság uralkodik”.³²⁴ A rosszindulatú propaganda alatt a magyar sajtót értették. A szlovák

³²¹ A magyar kormány Ján Spišiak követi megbízását fogadta el, aki 1939. május 23-án foglalta el helyét.

³²² Wilhelmstrasse. 388-391. p.

³²³ A két település a „kis háború” következtében került Magyarországhoz.

³²⁴ SNA, Prezídium Krajinského úradu. (Pozsonyi Központi Tartományi Hivatal elnökségének iratai) K 256. 689/1939. sz. (Nyitra, 1939. május 4.)

vezetés ugyanis attól tartott, hogy a magyarok esetleg a politikai bizonytalanság indokával beavatkozhatnak Szlovákia belügyeibe.

1939. május 31-én Vinci budapesti olasz követ megbeszélést folytatott Spišiak követtel, aki beszámolt neki a korábbi találkozásáról Csákyval. Eszerint Csáky szemrehányást tett Spišiaknak, hogy Csehszlovákia felosztásakor Szlovákia nem csatlakozott Magyarországhoz. A budapesti szlovák követ megjegyezte továbbá, hogy Teleki és Csáky korábbi beszédei a magyarországi szlovák kisebbség helyzetével kapcsolatban csak ígéreteket és szép szavakat tartalmaztak. Ez neki bizonyíték arra, hogy módszereik ugyanazok, mint korábban. Spišiak úgy látta, megerősítést nyert, hogy a németek ellenzik Szlovákia bármilyen formában történő egyesülését Magyarországgal, de a szlovákság sem támogatná azt. Meglátása szerint „nem annyira Németország kívánta így, hanem maga Szlovákia sem akart visszatérni Magyarországhoz”.³²⁵ Spišiak kifejtette azt is Vincinek, hogy Szlovákia közvéleménye a bécsi döntés miatt erősen magyarelles, és az ő feladata az, hogy csökkentse az ellentéteket és orvosolja az incidensek következtében előállt nem kívánatos helyzetet.

1939. június 6-án Ján Spišiak budapesti szlovák követ látogatást tett Jaross Andornál³²⁶, a felvidéki ügyek tárca nélküli miniszterénél.³²⁷ Arra kérte őt, járjon közbe a két állam közötti gazdasági tárgyalások mielőbbi megindítása érdekében, és támogassa egy szlovák nyelvű napilap indítását. A beszélgetésben a kisebbségi kérdés is szóba került. Csak az az állam lehet erős, fejtette ki Jaross, amelynek kisebbségei elégedettek a sorsukkal; ha ez nincs meg, akkor a kisebbségek akár egy állam gyenge pontjai is lehetnek. Magyarország a németeken kívül több mint egymillió szláv kisebbségi polgárral rendelkezik, ezért ha netalán Szlovákia Magyarországhoz kerülne, az egészségtelen viszonyokat eredményezne, és ő ezt ellenzi. Szerinte a magyar érdek is az lenne, hogy Szlovákiában jól működjön a gazdaság, mert ha a szlovákok helyett a németek szereznék meg a gazdaság irányítását, az a magyar érdekeket szintén

³²⁵ Réti, 2007. 185. p.

³²⁶ Jaross Andor: (1896–1946) szlovákiai magyar politikus. A csehszlovákiai Magyar Nemzeti Párt egyik vezető személyisége. 1936-os pártegyesítést követően az Egyesült Magyar Párt országos elnökévé választották. Az első bécsi döntést követően a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere lett Magyarországon, amit 1940-ig töltött be. 1940-ben Imrédyvel együtt megalakította a szélsőjobboldali Magyar Megújulás Pártját. Részt vett a zsidóüldözések törvényeinek megalkotásában. A nyilasok alatt tisztségeket vállalt 1946-ban ezen tevékenységei miatt kivégezték.

³²⁷ Spišiak, 1994. 100–101. p.

kedvezőtlenül befolyásolná. Ezért azt kívánja, hogy a kétoldalú viszony mielőbb rendeződjön, és a magyar-szlovák kapcsolatok fejlődésnek induljanak. Ha a két állam kapcsolatai tovább fejlődhetnének, az együttélés más formái is kialakulhatnának.³²⁸ Spišiak újólaj leszögezte, hogy Szlovákia mindig is ragaszkodni fog szuverenitásához és azt semmilyen áron nem adja fel.³²⁹

A szlovák külpolitika abbéli félelmét, hogy országát esetleg megszüntetik, eloszlatta az az értesülés, amelyet 1939. június 6-án Matuš Černák berlini szlovák követ titkos jelentésként küldött kormányának: „A legutóbbi beszélgetéseim alkalmával vezető, befolyásos német politikusoktól azt az értesülést szereztem, hogy számolnak országunk fennmaradásával, és az fontos nekik.”³³⁰

1939. július elején Esterházy Tiso elnöknel tett látogatást. A beszélgetésen többek között kifejtette: a magyar kormány nehezményezi, hogy a szlovák kormány a bécsi döntés óta semmi könnyítést nem tett a kisebbségi jogok terén a szlovákiai magyarság számára. Esterházy ennek ellenére nem zárkózott el attól, hogy tárgyalásokat folytasson a két ország kapcsolatainak szorosabbra fűzése érdekében. A magyar kormány akkor menne bele ilyen jellegű tárgyalásokba, ha Tiso rajta keresztül előre megüzenné elvárásait és szándékait azzal kapcsolatban, hogy mit kívánnak tenni az ottani magyarság helyzetének javítása érdekében. Esterházy jelezte Tisonak, hogy Magyarországnak nincsenek területi követelése Szlovákiával szemben, minden ilyen jellegű nem hivatalos hír „rosszakaratú koholmány”.³³¹

Tiso örömmel nyugtázta a kijelentést, és elmondta, ő személy szerint mindig is őszintén szerette volna, ha a két állam között fejlődhetnének a baráti kapcsolatok. A komáromi tárgyalásokat ekkor már másképpen ítélte meg: „Ha én Komáromban nem hagyom magam részint a csehektől, részint másoktól félrevezetni, úgy meg vagyok győződve, hogy arbitrázsra [döntőbíráskodásra] sosem került volna sor. De hát az én helyzetem ott, mint kétnapos miniszterelnöknek nagyon nehéz volt, mert hiszen jószántából senki sem ad le nagyobb területeket, mint amit éppen muszáj, és magának fölöslegesen mondom, hogy német részről voltak ígéreteink, melyekre építettem, és

³²⁸ Valószínűleg közös unió létrehozására gondolt Jaross.

³²⁹ Spišiak, 1994. 100–101. p.

³³⁰ Winberg, 1994. 519. p.

³³¹ MOL, K-64. KÜM, 89. csomó. 1940-65 tétel. Szám nélküli irat. 1939. július 6.

amelyek úgy szóltak, hogy Kassa, Munkács és Ungvár a köztársaság határain belül maradnak.”³³²

Tiso saját bevallása szerint akkor még nem sejtette, hogy a magyar diplomácia ilyen sikeres lesz a németek kegyeinek megszerzése terén, és hogy offenzívájuk megmásítja a döntést. Úgy vélte, ha előre tudja, milyen határmódosítás következik be, Komáromban megegyezett volna a magyar kormánnyal az átadandó területek nagyságáról. Valószínűsítette, hogy amennyiben így alakult volna a helyzet, 1939 elején már gazdasági, kulturális és politikai megállapodásokat köthettek volna Magyarországgal. „Itt hibáztam el én a dolgot”³³³ – mondta Tiso. Azt viszont a magyar kormány szemére vetette, hogy a bécsi döntés után a magyarországi szlovákokkal nem úgy bántak, ahogy azt Horthy kassai beszédében megígérte.³³⁴ Az 1938 november és 1939 július közötti atrocitások miatt viszont magyarellenes lett a szlovák közvélemény. Ő, Tiso személy szerint ezért nem akarta kezdeményezni a két ország közötti közeledést. Ezzel ugyanis saját lemondását készítette volna elő.

Javasolta Esterháznak, hogy a két kormány kezdjen gazdasági tárgyalásokat, melyek keretében titkos megbeszéléseket is folytathatnának, és olyan kulturális és politikai megállapodásokat köthetnének, amelyekről a németeknek nincs tudomásuk. Garanciát vállalt volna továbbá arra, hogy a szlovák kisebbségi követelések nem lesznek túlzóak, valamint azt, hogy csak annyit kérnének a magyarországi szlovákok számára, amennyit a magyar kormány jóakarattal megadhat. Tiso végül kérte, hogy a két állam között három héten belül induljon meg a gazdasági párbeszéd, mert ha addig nem kötnék meg a kétoldalú kereskedelmi szerződéseket, akkor Jugoszláviával kezdenek tárgyalásokat. Márpedig ha ez megtörténne, végképp szertefoszlik a lehetőség, hogy Szlovákia Magyarországgal jobb viszonyt alakítson ki. A tárgyalásokat a jugoszláv kormánnyal a németek szorgalmazzák – jelezte Tiso beszélgetőpartnerének –, ugyanis amennyiben a jugoszlávokkal megkötik a kereskedelmi szerződést, a németek azt terjeszthetik, hogy az esetleges gazdasági fellendülés nekik köszönhető, a magyar kormány pedig éppen ennek meggátolására húzta-halasztotta a tárgyalásokat a

³³² Uo.

³³³ Uo.

³³⁴ Horthy Miklós beszédét a magyar rádió is közvetítette. Beszéde egyes részeit szlovákul is felolvasta. A magyarországi szlovákok számára egyenjogúságot ígért a magyarokkal.

szlovákokkal. Esterházy a beszélgetés végén megígérte Tisonak, hogy minderről beszámol a magyar külügyminiszternek.³³⁵ 1939-ben ugyan nem jött létre politikai és kisebbségi megállapodás Magyarország és Szlovákia között, kisebb kereskedelmi szállításokról azonban megegyeztek. Így Esterházy közvetítő szerepe nem volt teljesen eredménytelen, de igazi áttörést sem eredményezett.

A magyar külpolitika elképzelését, amely szerint a szlovákok visszatérhetnek Magyarországhoz, minden szlovák politikus elvetette. 1939. június 18-án Töketerében Alexander Mach beszédet mondott, amit a szlovák rádió is közvetített. „Teljesen értelmetlen minden jósolgatás, hogy államunk gazdasági vagy pénzügyi okok miatt bomlik fel, és hogy csak akkor lesz itt gazdasági stabilitás, ha visszatérünk a régi, ezeréves határok közé. Nos, az élet állandóan halad, és az élet nem engedi meg, hogy visszatérjünk. Lehetetlen, hogy visszatérjen az oligarchikus rendszer, a feudális kormány. [...] Nézzetek Európa térképére, és meglátjátok, micsoda erő áll a szlovák nemzet oldalán. Meglátjátok, hogy nincs Európában olyan erő, amely mérkőzhetnék azzal, amely mellettünk áll, és amely támogatja a mi igazságunkat. Mi napról napra erősebbek vagyunk, míg ellenségünk napról napra gyengébb, és mind kevésbé egységes. Velünk van az erő, és velünk van az igazság is.”³³⁶

1939. június 25-én a trencsényi nagyülésen, Jozef M. Kirschbaum, a Szlovák Néppárt főtitkára³³⁷ mondott beszédet. Többek között kifejtette, mindent elkövetnek annak érdekében, hogy az elszakított szlovákokat visszaszerezzék, ezért követelik a határok igazságos revízióját, amelynek alapján valamennyi szlovák község visszatérhet a szlovák anyaországhoz. „Ami a másé, azt nem követeljük, de igenis követeljük az utolsó pontig mindazt, ami a miénk. A tőlünk elszakított testvéreinknek üzenjük, hogy tartsanak ki az eszme mellett, amelyet az elszakítás napjáig vallottak.”³³⁸

³³⁵ MOL, K-64. KÜM, 89. csomó. 1940-65 tétel. Szám nélküli irat. 1939. július 6.

³³⁶ Uo.

³³⁷ Jozef M. Kirschbaum: (1913–2001) jogász, szlovák politikus, diplomata, szlovakista. 1938-tól a Nástup szlovák folyóirat főszerkesztője. 1939–1940 között a Hlinka Párt főtitkári pozícióját töltötte be. Ferdinánd Ďurčanský híveként a salzburgi tárgyalások után neki is távoznia kellett Szlovákia politikai életéből, így Rómába került az ottani szlovák követségre. 1942–1945 között követ volt Svájcban. Távollétében Csehszlovákiában 20 év fegyházra ítélték. 1949-ben Kanadába emigrált majd az ottani egyetemeken oktatott.

³³⁸ MOL, K-64. KÜM, 89. csomó. 1940-65 tétel. Szám nélküli irat. 1939. július 6.

1939. július 2-án a szlovák rádióban Kirschbaum ismertetett a *Szlovák* című lapban korábban megjelent cikkét, amelyben szóba került a két állam közötti viszony és a kisebbségek ügye. „Déli szomszédunkhoz való viszonyunk mindenkor visszhangja lesz annak a bánásmódnak, amelyben a magyar határokon belül élő testvéreinket részesítik – írta a szerző. Arra, hogy határaink megváltoztatását követeljük, nemcsak a szokásos politikai érvek jogosítanak fel bennünket, de a mi oldalunkon van az igazság és a természetes jog is. Ennek következtében egyetlen szlovák nemzedék sem mond le arról, hogy az összes szlovákok zárt nemzeti egységet alkothassanak.”³³⁹

1939. június 29-én Tiso miniszterelnök Nagymihályon tartott beszédet, amely nagy felháborodást váltott ki Magyarországon.³⁴⁰ Beszédében az önálló szlovák hadsereg fontosságát és fejlesztésének szükségességét hangsúlyozta: „[...] mert ha nem állna a határon a szlovák hadsereg, örök ellenségeink nem férnének bőrükbe, és elvakultságukban nem riadnának attól sem vissza, hogy leigázzanak bennünket”. A szlovák hadsereg célja nem a támadás, hanem az állam védelme – mondta Tiso. Beszéde alatt a tömegeből közbekiáltások hangzottak el, amelyek a szlovák revíziót és Kassát követelték vissza. Tiso megígérte hallgatóságának, nem hagyja, hogy a szlovák nemzetet „ezeréves ellensége” (vagyis Magyarország) ismételten leigázza. „Déli szomszédaink napról napra azt üzenik, hogy kiéheztetnek bennünket, hogy lázadásokat idéznek elő, hogy térden állva könyörgünk majd kegyelemért. [...] A déli sógoraink annyi gondot okozunk, hogy meg akarnak bennünket szállni. Jobb egy darab száraz kenyér szabadon, mint zsíros kenyér rabságban. Ezt legjobban látjuk elszakított testvéreinknél. A szlovák nemzet soha nem lesz többé arra ráutalva, hogy az elnyomóktól fogadjon el kenyeret, és hogy jóindulatú szomszédainak udvaroljon. Nem is kérdezzük elszakított testvéreinktől, mi fáj nekik, mert tudjuk, hogy szívesen térnének vissza az összes szlovákok szabad államába. Ismerjük az igazságtalanságot, amelyet sógoraink ellenük elkövetnek, és tudjuk, hogy ázsiai módon bánnak velük. De egyszer majd ennek is vége szakad. Az új Európa térképe, nemcsak a mi számunkra, de minden szlovák számára szebb jövőt fog hozni.”³⁴¹

³³⁹ Uo.

³⁴⁰ Fabricius-Hradská, 2007. 132–133. p.

³⁴¹ Uo.

A pozsonyi magyar követ kormánya nevében tiltakozását jelentette be a szlovák politikusok beszédei ellen, amelyek ismételten a kapcsolatok romlását eredményezték. A pozsonyi külügyminisztérium 1939. július 29-i feljegyzése arról tanúskodik, hogy Szlovákia Magyarországhoz és Lengyelországhoz fűződő viszonyában érezhető visszalépés következett be.³⁴² Mind a magyar, mind a lengyel államnak meggyőződése, hogy a szlovákiai revizionista szólamok inspirálója Németország, ezért komolyan foglalkoztak a beszédek tartalmával. A szlovák külügyminisztérium határozottan utasította a varsói és budapesti szlovák diplomatáit, hogy a lehető leggyorsabban tegyenek meg mindent a viszony rendezése érdekében, mindkét szomszédal. „A Németország által Szlovákiának juttatott támogatást természetesen nem szabad alábecsülni, és nyilván senkinek sem jut eszébe, hogy ezt tegye. Ám a reálpolitikának minden lehetőséggel számolnia kell, még ha némely ezek közül kellemetlennek tűnik is. Ezért elméletileg azzal a lehetőséggel is számolni kell, hogy a német erő egyszer, bizonyos körülmények között, meggyengülhet, ami azt jelentené, hogy Közép-Európának azon részében, ahol Szlovákia található, a döntéshozatali hatalom Lengyelországra, valamint a vele baráti viszonyt ápoló Magyarországra szállna. Ezzel az elméleti lehetőséggel számolni kell, és Szlovákia Lengyelországhoz és Magyarországhoz fűződő viszonyát úgy kell alakítani, hogy az, a lehetőségekhez mérten, a legjobb legyen. Ez a reálpolitika nem jelentene germanofóbiát és nem volna polonofil vagy hungarofil sem. Csak arról van szó, hogy fölöslegesen ne égezzünk fel előre minden hidat.”³⁴³ A szlovák külügyminisztérium azt javasolta, hogy szüntessenek be Lengyelországgal szemben mindennemű revizionista propagandát, és a magyarelles propagandában pedig módosításokat korlátozásokat eszközöljenek, de azzal ne hagyjanak fel. „A Magyarországgal szembeni revíziós propaganda már azért is szükséges, mert ez ideig olyan erőteljesen került kifejtésre, hogy belpolitikai nehézségek jelentkezhetnének, ha hirtelen abbamaradna.” A tanács úgy hangzott, nem kell tehát megingatni Budapestnek azt a meggyőződését, hogy a magyarelles propagandát Berlinből diktálják, de a húszéves magyar revíziós propaganda mintájára korlátozni kell a hivatalos személyek megszólalásait és az egészet egy „nem hivatalos”

³⁴² SNA, MZV, 129. doboz. 8928/39. sz. Szlovák–magyar kapcsolatok.

³⁴³ Uo.

szervezetnek kellene átvennie.³⁴⁴ Ezen kétpólusú szlovák politikára a németek miatt volt szükség, akik nem nézték jó szemmel, ha a szövetségeseik között elmérgesedik a hangulat.

IV/3. Horváth József országgyűlési képviselő budapesti parlamenti felszólalása Szlovákia politikájáról 1939-ben

1939 júliusában a szlovák propaganda újra nyíltan állást foglalt arról, hogy a szlovákoknak nem szabad belenyugodni országuk jelenlegi határaiba. Propaganda gépezetük folyamatosan azt hirdette, hogy a szlovákok német segítséggel ki fogják harcolni a bécsi döntőbírói határozat revízióját. A szlovák részről megnyilvánuló propaganda leplezetlenül azt a célt szolgálta, hogy a visszacsatolt terület szlovák lakossága a fennálló állapotokat ne tekintse véglegesnek. Ezek a szólamok olykor komoly nyugtalanságot idéztek elő Magyarországon a visszatért területen mind a szlovák, mind a magyar lakosság körében.

A nyugtalanság csillapítására és a lakosság megnyugtására Horváth József képviselő felszólalt a magyar parlamentben. 1939. augusztus 2-án elhangzott beszédében a szlovák–magyar kapcsolatokat alakulását elemezte. Hangsúlyozta többek között a magyar állam és társadalom jóindulatát Szlovákiával szemben. Beszámolt arról is, hogy 1939 július második felében magyar újságírók jártak Szlovákiában, és nagyon kedvező színben szóltak tapasztalataikról. Ezekről a magyar jelentésekről a szlovák sajtó is pozitívan nyilatkozott. Horváth képviselő azonban megállapította, hogy a szlovák újságok gyűlölettel írtak a magyarokról, és a hivatalos szlovák személyek között is egyre gyakrabban hallatszanak Magyarországot támadó szavak. Horváth a Szlovákiában maradt magyarság helyzetét aggasztónak ítélte meg. Idézte Esterháznak a pozsonyi parlamentben elmondott beszédét, amelyet Horváth segélykiáltásként értelmezett, mert sérelmet szenvedett a magyarok szólás, sajtó, véleménynyilvánítási, szabadsága, illetve egyesülési és gyülekezés joga. Horváth elítélte a szlovák hatóságok magatartását is a szlovákiai magyarsággal szemben: az ok nélküli letartóztatásokat,

³⁴⁴ Uo.

házkutatásokat, internálásokat. Kicsinyes dolognak tartotta, hogy 300 szegény sorsú szlovákiai magyar kisgyermek balatoni nyaralását nem engedték meg a szlovák hatóságok. Lehetetlen, jelentette ki, hogy e sérelmek miatt a magyar kormány és a társadalom ne tiltakozzon: „[...] testvérek, ne feledjétek el a megpróbáltatás napjaiban, hogy veletek érez és segítségetekre is készen áll minden pillanatban ennek a területében és erejében megnagyobbodott országnak minden gyermeke” – üzent a szlovákiai magyaroknak és üldözőiknek.³⁴⁵

Horváth beszéde második részében a Magyarország elleni szlovák propagandaháború néhány példáját hozta fel. Kifogásolta, hogy a szlovák rádió lázítja a magyarországi szlovákokat.³⁴⁶ Példaként a szlovák rádió 1939. július 23-i adását említette, amelyben a következők hangzottak el: „Várunk benneteket, hogy értünk jöttök – jeligére üzenjük (mondta a bemondó), hogy minden igazságtalanság után el kell jönnie az igazságnak és a visszafizetés napjának.” Horváth nehezményezte, sőt arcátlanságnak és rágalmazásnak minősítette, hogy a szlovák rádió magyarországi településeken élő közéleti személyeket név szerint említett meg, mint hazaárulókat. Felháborította őt, hogy a *Slovák* 1939. július 9-i számában megjelent híradás szerint a szlovák katolikus diákság besztercebányai kongresszusán határozatot hozott a szlovák revízió elindításáról a magyar területek megszerzésére. Horváth, hogy hallgatóságát közelebről is megismertesse a helyzettel, magyar fordításban szó szerint idézte azt: „Igazságos revíziót követelünk, főleg déli határainkon, hogy visszatérhessenek azok a területek, amelyek jog szerint bennünket illetnek meg. Ennek érdekében erőnket és életünket áldozni is megígértük. Főleg ti, elnyomott és üldözött testvérek Magyarországon, higgyetek a szlovák újjászületésben, amikor újra találkoztok a szlovák állam polgáraival.”³⁴⁷

Horváth kifogásolta a július 23-án a Trencsén melletti szlovákiai Skalkán Alexander Mach propagandafőnök beszédét is, amelyben szerinte többek közt az alábbiak hangzottak el: „Meg kell mutatni az egész világnak, főként pedig a falánk szomszédok előtt, hogy a szlovákok mindenkor katonák maradtak. A szlovákok

³⁴⁵ MOKN, 1940. II. k. 18. ülése 1939. augusztus 2. 386. p.

³⁴⁶ A propaganda következményeiről és a magyarországi szlovák helyzetéről. Lásd: Hetényi, 2008. 104–114. p.

³⁴⁷ MOKN, 1940. II. k. 18. ülése 1939. augusztus 2. 386. p.

szövetkeztek az egyetlen szomszédal, amely nem akarta őket felfalni. Talán a lengyelekkel kellett volna szövetkezni, vagy a magyarokkal, akik egymás után szakították le a szlovák területeket, és folytatták volna ezt a fosztogatást, ha nem akadályozták volna meg a szlovák katonák és gárdisták. És akiknek nem volt másuk a szlovákok számára, mint a járom.”³⁴⁸

Horváth Mach beszédét önmagában is elegendő bizonyítéknak tartotta arra, hogy érzékeltesse: Szlovákiában államilag támogatott irredenta propaganda folyik Magyarországgal szemben. Ennél súlyosabb bizonyítékként hozta fel Tiso 1939. július 16-i tapolcsányi beszédét, amelyet a szlovák rádió is közvetített. Ebből Horváth a következőket emelte ki: „Ezer éven át mesterségesen és erőszakosan titkolták a szlovákok előtt az ezeréves tradíciójukat, hogy tudatlanságukban ne vonhassák le a politikai következtetéseket. Volt leigázónk – mondta Tiso – azt hiszi, joga van a Felvidékre. [...] Nekünk az a feladatunk, hogy átfussuk az elmúlt ezer esztendő és ott kapcsolódjunk be nemzetünk történelmébe, ahol elődeink elhagyták. [...] Pannónia is szlovák volt – hangoztatta a szlovák miniszterelnök.”³⁴⁹ Horváth szerint Tiso beszéde után Alexander Mach, aki ekkor a Hlinka Gárda vezetője is, arra buzdította a közönséget, álljanak katonának és maradjanak katonák mindaddig, amíg nem kapják vissza a tőlük elvett területeket. Biztosította hallgatóságát, hogy a revízió ideje már nincs messze. Ő maga is csak addig kíván a Hlinka Gárda főparancsnoka lenni, amíg ezeket a célokat el nem éri. Horváth Tiso és Mach beszéde után idézte Kirschbaumot, a Szlovák Néppárt titkárát is, aki szenvedélyes szavakkal jelentette ki, hogy: „[...] nemcsak Nyitra, Surány, Komját és Megyer, hanem Esztergom és Vác is atyáink földje. [...] Ha becsületes harcban kivívtátok ezt az államot, az a kötelesség is vár rátok, hogy visszakapjuk azokat, akiket elszakítottak tőlünk. Ismétlem és ismételni fogom mindenkor, hogy amint eddig az autonómia zászlaja alatt küzdöttünk, most a revízió zászlaja leng Szlovákia felett. Mindent vissza, amit tőlünk most és a múltban elvettek. Igen, Vác is a mi földünk, valamint a többi, amiért harcolni akarunk. Ha pedig a magyarországi 600 ezer szlováknak nincsenek meg a jogai, a legjobb út, ha a

³⁴⁸ Uo. 386–387. p.

³⁴⁹ Uo. 387. p.

természetes jog szellemében csinálunk rendet.”³⁵⁰ Nem vagyunk egyedül, tette hozzá Kirschbaum fenyegetően, hatalmas barátaik vannak, akiknek szintén van elszámolnivalójuk szomszédaikkal.³⁵¹

Horváth felszólalása további részében Franz Karmasin szerepéről szólt, aki Esterházy János szerint – és ezt a véleményt ő is osztja – egymásra uszítja a szlovákiai magyarságot és a szlovákokat, és ellentéteket próbál szítani Szlovákia és Magyarország között. Ez a szlovák propaganda mindkét nemzetre kedvezőtlen hatással volt, és a szlovák fiatalokban azt a hamis illúziót keltette, hogy az említett területek napokon belül visszaszerezhetők. Horváth nevetségesnek tartotta azokat az elképzeléseket, amelyeket ebben az időben Szlovákia több megyéjében is terjesztettek. Amikor Kassáról a magyar katonai hatóságok néhány használt íróasztalt elszállítottak, Szlovákiában már arról beszéltek, hogy a magyarok kezdik kiüríteni a várost. Amikor pedig a kassai dómban lopás történt, azt már a város evakuációjaként emlegették. Az ellenséges propaganda ellentéteket szül a szlovákok és a magyarok között, sőt a magyarok és a németek közé is éket verhet – jelentette ki Horváth. Emiatt a magyar diplomáciának ügyelnie kell arra, hogy idejében közbeléphessen, mert nem elszigetelt jelenségekről, hanem céltudatos, rosszindulatú magyarelles propaganda-ról van szó. Dicsérte és jó döntésként említette a magyar kormány válaszlépését, azt, hogy az akkor a két állam között folyó gazdasági tárgyalásokat megtorló intézkedésként a magyar külügy leállította.³⁵²

Horvát képviselő ezután Csáky István külügyminisztert arra kérte, fejtse ki, mit tesz a magyar diplomácia a szlovákiai magyarok érdekében. Csáky válaszában a szlovák propagandatámadásokkal kapcsolatban kijelentette, hogy a magyar külpolitikának igen nagy türelemre és önuralomra van szüksége, és hogy tartózkodnia kell a megtorlás erélyesebb eszközeinek alkalmazásától. A magyar kormány tekintettel volt arra, hogy Szlovákia csak néhány hónapja létezik, és „mint a gyermek a játékszerének, örvendezik új államiságának. Tekintettel vagyunk arra is, hogy sokkal

³⁵⁰ Uo.

³⁵¹ Uo. Kirschbaum a németeket értette ezalatt.

³⁵² Magyarország, hogy demonstrálja Szlovákia életképtelenségét, sokáig halasztotta a kétoldalú gazdasági kapcsolatok megkötését. Ugyanis ezzel akarta elérni, hogy a szlovákok szélesebb körű kisebbségi jogokat adjanak a szlovákiai magyaroknak.

erősebbek vagyunk, és tekintettel vagyunk arra a körülményre, hogy tudjuk, hogy a magyarellenes hajtóvadászatot Szlovákiában a szlovák nép túlnyomó többsége nem helyesli”.³⁵³

Csáky válasza további részében kifejtette: a szlovák politikusok magyarellenes megnyilvánulásait is szóvá tette Spišiak budapesti szlovák követnek, aki erre írásban jelentette ki, hogy a szlovák politikusok a sajtóban vagy rádióban elhangzott magyarellenes kirohanásai sohasem történtek meg, illetve egyes nyilatkozatokat a magyar diplomácia félreértett. Csáky Spišiak reagálását a következőképpen kommentálta: „ezeknek a politikusoknak biztosan elkerülte a figyelmét, hogy beszédeik a szlovák sajtóban is megjelentek” – jegyezte meg gúnyosan Spišiaknak. Mire Spišiak azt felelte: lehetséges, hogy a hallgatóság közbekiáltásait tévesztették össze magával a beszéddel. Csáky a magyar külpolitika jövőbeni terveiről szólva hangoztatta, hogy hosszú időtávlatokban gondolkoznak, és a szlovák propaganda-támadásokat mindaddig nem veszik túlságosan komolyan, amíg azok a szlovákiai magyar nemzetiség életbevágó érdekeit nem érintik. Ígéretet tett arra is, hogy a magyar rádió és a sajtó a legnagyobb mérsékletet fogja gyakorolni a szlovákiai viszonyok elbírálásánál. Úgy ítélte meg, hogy a magyar diplomácia mindent megtett a baráti kapcsolatok fejlesztése érdekében. Példaként említette, hogy 1939 márciusában felajánlották a függő kérdések rendezését és a gazdasági szerződések megkötését. Tiso akkor azt válaszolta, hogy sokkal fontosabb dolga van, és majd visszatér ezekre a kérdésekre.

A szlovák kormány júliusban kérte a magyar kormánytól a tárgyalások megkezdését, amit 1939. július 26-ra tűztek ki. A magyar kormány azonban, hivatkozással arra, hogy a szlovák politikai és közigazgatási hatóságok elmérgesítették a légkört, és ez kedvezőtlen hatással lenne a tárgyalások kimenetelére is, elnapolta a megbeszélést. A következő időpontot majd a magyar kormány fogja javasolni, amint arre elérkezettnek látja az időt. Abban az esetben, ha a Magyarország ellen munkálkodó szlovák politikai törekvéseknek módjában állna a magyar nemzet becsületének akár Szlovákiában, akár más államokban ártani, azonnal fellép ellenük – jelentette ki Csáky. A magyar kormány most más komoly problémákkal van elfoglalva, „de azért néha

³⁵³ MOKN, 1940 18. ülése 1939. augusztus. 2. II. k. 389. p.

észreveszi azt az okvetetlenkedést, amellyel a hatalmi tényezőiben, úgy látszik, túl lassan fejlődő szlovák kormányzat egyes közegei a magyar államnak kellemetlenkedni szeretnének, de komolyan csak akkor figyel fel, ha a szlovákiai magyar nemzetiség jogait próbálják kijátszani”.³⁵⁴

Csáky beszéde további részében arra kérte a magyar országgyűlést és az egész magyar nemzetet, hogy továbbra is türelemmel kövessék a szlovákiai eseményeket, valamint arra, hogy ne hagyják magukat elragadtatni a szlovák propaganda támadásai miatt. Ugyanis nem feledhetik el, hogy mögöttük egy ezeréves állam élettapasztalata és tradíciója áll. Megnyugtatta hallgatóságát, hogy Magyarország külpolitikai érdekei megvédésére máris tett lépéseket. A szlovák vezetőknek pedig azt üzentte, hogy nagyobb elővigyázatosságot és óvatosságot tanúsítsanak a magyar nemzettel szemben, „mert az sokat elbír, de mindent nem!” Csáky bízott abban, hogy Szlovákiában is felülkerekedik a józanabb politizálás és normalizálódhatnak a kétoldalú kapcsolatok. A magyar nemzet és a parlamenti képviselők megnyugtatóására pedig a kijelentette: „Méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy a kormány az országot fenyegető minden sérelmet észrevesz és semmiféle eszköztől sem riad vissza a jóvátétel kicsikarása érdekében, ha azt a nagy nemzeti célok összességének tekintetbe vétele mellett szükségesnek és időszerűnek tartja.”³⁵⁵ A magyar parlamentben elhangzottak óriási negatív visszhangot váltottak ki Szlovákiában, ami ismételten a két oldal egymástól való távolodását eredményezte.

³⁵⁴ Uo. 389. p.

³⁵⁵ Uo.

V. SZLOVÁKIA A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN, KÜLPOLITIKAI KAPCSOLATOK

V/1. Szlovákia részvétele a Lengyelország elleni hadjáratban

A Németország és Lengyelország között 1939 tavaszától egyre növekvő feszültséget a pozsonyi kormány aggodalommal figyelte. A német–lengyel viszony kiéleződése nyomán azonban új helyzet állt elő Szlovákiának a két szomszédhoz fűződő viszonyában. A korábbi viszonylagos barátságos viszony feszülté vált. 1939. augusztus 1-jén a varsói szlovák követ, Ladislav Szathmár³⁵⁶ terjedelmes jelentést küldött a szlovák külügyminisztériumnak, teljesen megbízható forrásra³⁵⁷ hivatkozva.

A jelentés szerint Jozef Beck lengyel külügyminiszter³⁵⁸ attól tartott, hogy Magyarországon a nyilasok kerülhetnek hatalomra, és azt követően Magyarország Németországgal tart, „ahogy a történelem során mindig.” Jozef Beck ezt megakadályozandó, egy olyan terven kezdett elgondolkodni, amely biztosítaná Magyarországot semlegességét, valamint ezzel egyidejűleg garantálná Lengyelország déli határait. Szathmár szerint Beck Magyarországnak titkos szerződést javasolt Szlovákia felosztásáról abból a célból, hogy meggátolják a német terjeszkedést Szlovákiában. Szathmár ezt a lengyel törekvést megelőzendő azt javasolta kormányának, hogy szerezzék meg Berlin egyetértését Szlovákia formális semlegességéről egy háború lengyel német háború esetére. Ezzel vélte megóvni országát attól, hogy belekeveredjen a háborúba. Szathmár emlékeztette kormányát arra, hogy Németország 1939 márciusában a kis háború végén Magyarország követeléseit támogatta, amikor a határt kijelölték, mert így kívánta megszerezni Magyarország jóindulatát. Véleménye szerint ez meg ismétlődhetne, ha Németország versenyre kelne Lengyelországgal Magyarország kegyeinek megszerzéséért – Szlovákia kárára. Szathmár attól félt, hogy a három érintett ország felosztaná Szlovákiát, vagy abból jelentős területeket szerezne

³⁵⁶ Ladislav Szathmár: (1895–1946), diplomata, jogász. Szlovákia varsói követe. Lengyelország megtámadása után csatlakozott Beneš emigrációs kormányához.

³⁵⁷ SNA, MZV, 208. doboz. 8970/39. sz.

³⁵⁸ Jozef Beck: (1894–1944) lengyel politikus, 1932–1939 között külügyminiszter. 1939 szeptemberében Romániába emigrált.

meg. A táviratot az akkor éppen Tátrafüreden tartózkodó Tisónak és Durčanskýnak is megmutatták, azzal a hírrel együtt, hogy Lengyelországban 1939. augusztus 3-a óta csendes mozgósítás zajlik. A szlovák vezető politikusok megvitatták Szathmáry „neutralizációs” tervét, de végül elutasították. Augusztus 9-én pedig közölték vele, hogy erről most még csak elmélkedni sem szabad, „mert Szlovákia intrikák áldozatává válhatna”.³⁵⁹

A szlovák politikusok a lengyelországi hadjárattól azért tartottak, mert félték Magyarország részvételétől, amit a németek honorálnának az ő területeik kárára. Ezt támasztja alá egy 1939. május 22-i beszélgetés Spišiak és a John F. Montgomery budapesti amerikai követ között. Ebből megtudhatjuk, hogy Spišiak szerint 1939. május 1-én Telekivel és Csákyval Berlinben közölték, ha kitör a háború Lengyelországgal, a magyaroknak Németország oldalán kell hadba lépniük és ezért jutalmuk Szlovákia lenne. Spišiak országa politikai jövőjét nagyon kényesnek ítélte meg és a németek szándékáról az alábbiakat jegyezte meg: „ha megpróbálnák Szlovákiát átadni Magyarországnak, a szlovákok biztosan fegyvert ragadnának, még ha tisztában lennének is azzal, hogy semmire sem mennek. Mindazonáltal meggyőződése, hogy a németek kettős játékot játszanak a magyarokkal, és egyáltalában nem fogják olyan könnyen odaadni nekik Szlovákiát, bár azt is hozzátette, hogy biztosat nem tud, mert a németek, ha úgy tartja a kedvük, a szlovákokat éppúgy becsapják”.³⁶⁰

Bár a Szathmáry által szerzett értesülések igazságtartalma bizonytalan volt, a szlovák külügyminisztérium mégis lázasan igyekezett kideríteni Berlinben, Budapesten és Varsóban, vajon milyen valóság alapja lehet a dolognak, különös tekintettel arra, hogyan viselkedne Magyarország, ha konfliktus robbanna ki Gdańsk miatt. Mít várna a szlovákoktól Németország, és mit Lengyelország. A szlovák külügy bizalmatlanságát táplálta a varsói német követség kitérő válasza is, amelytől annak a Lengyelországban elterjedt hírnek a cáfolatát kérték, miszerint a tengelyhatalmakhoz csatlakozásért cserébe Németország Magyarországnak ítélné Szlovákiát. A pozsonyi külügyminisztérium utasította berlini követét, azonnal lépjen közbe, és érje el, hogy

³⁵⁹ SNA, MZV, 208. doboz. 8970/39. sz.

³⁶⁰ Frank, 2002. 231. p.

német részről oszlassák el ezeket a híreszteléseket, mert e nélkül árthatnak a szlovák–német viszonyoknak.³⁶¹

Időközben a magyar diplomácia is aktiválta magát az ügyben, így 1939. augusztus 8-án Hitler és Csáky tárgyaltak a Berghofban, ahol szóba került a szlovák–magyar viszony is. Hitler kifejtette, hogy Németországnak nincsenek érdekei a Kárpátoktól keletre, ezalatt azt értette, hogy a Cseh-Morva protektorátus és a Szlovák határán lévő Schutzzonén túl, amit már korábban megszállt. A szlovákok sorsa számára személyileg közömbös. „Katonailag sem akarjuk magunkat egy keleti feregnyúlvánnyal megterhelni. Jelenleg Szlovákia csak katonailag jelent fontos területet számunkra, Lengyelországra való tekintettel.”³⁶² Hitler megjegyezte továbbá, hogy a lengyelek megőrültek, amikor nem vele kötöttek szerződést. A lengyel hadsereget már ekkor „hullafoltosnak” mondta.³⁶³ Hitler sajnálkozott Csáky előtt, hogy a magyarok nem tartanak vele a hadjárat során. Csáky ezek után biztosította a lengyel külügyminisztert, Becket, hogy egy német-lengyel háború esetén Magyarország nem csupán semlegességét őrzi meg, de ellenállást is fog tanúsítani, ha a német hadsereg emiatt megsértené országa határait.³⁶⁴

A szlovákok is érzékelték,³⁶⁵ hogy államuk léte még mindig nem áll biztos alapokon, így a németek minden kívánságát igyekeztek teljesíteni és a kedvükben járni. 1939 augusztusában már biztosra vették, hogy a lengyelek elleni támadás küszöbön áll, úgy vélték, amennyiben abban részt vennének államiságuk függetlenségét is biztosíthatják. Ernst Woermann, a német Külügyi Hivatal politikai osztályának vezetője, helyettes külügyi államtitkár augusztus 22-én arra a kérdésre, milyen tervei vannak Németországnak Szlovákiával, és ugyan tettek-e bármilyen ígéretet Magyarországnak, az utóbbira kategorikus nemmel válaszolt, egyébként pedig a védelmi szerződést ajánlotta Černák figyelmébe.³⁶⁶ A későbbiekben viszont Lengyelországról a német és szlovák diplomáciai tárgyalások során egyáltalán nem

³⁶¹ SNA, MZV. 208. doboz. 8970/39. sz.

³⁶² Wilhelmstrasse, 419. p.

³⁶³ Uo.

³⁶⁴ Macartney, I. k. 1957. 362. p.

³⁶⁵ A szlovák diplomáciának is voltak értesülései arról, hogy a német–lengyel tárgyalások alkalmával felmerült Szlovákia területe, mint cserekompenzáció.

³⁶⁶ DGFP, D. kötete, VII., 1961. 187. dok. 222. p.

esett szó, mert akkor már teljes erővel folyt a Lengyelország ellen irányuló katonai akció előkészítése.

A szlovák hadseregbe augusztus elejétől kezdték behívni a tartalékosokat, augusztus 11-től pedig Észak-Szlovákiában nyári katonai táborokat szerveztek. Augusztus 23-a után ez a készülődés még intenzívebbé vált. Annak érdekében, hogy a hadsereg egy része felszabaduljon, a déli határnál a Hlinka Gárdistákat is határőrizeti feladatokkal bíztak meg. Hans Bernard pozsonyi német követ augusztus 27-én közölte a szlovák kormánnyal, hogy a védelmi szerződés értelmében német csapatok érkeznek Szlovákiába, hogy azt megvédjék Lengyelországtól. 1939 augusztus végén Szlovákia több városában – mintegy a háború pszichológiai előkészítéseként már a Hlinka Gárda tüntetéseket szervezett Lengyelország ellen. A háború előkészítése miatt még a magyaroktól visszaszerzendő területekre irányuló propaganda is háttérbe szorult, és a sajtótámadások is ritkábbá váltak.

1939. szeptember 1-jén Németország megtámadta Lengyelországot. Szlovákia számára az lett volna az ideális megoldás, ha a két ország közötti fegyveres konfliktusból ki tud maradni, és képes megőrizni semlegességét, ám ezt a változatot kizárta Szlovákia geopolitikai helyzete és Berlin politikai irányvonala, mely utóbbinak fontos volt, hogy új szerződéses partnerét bevonja a katonai akcióba.³⁶⁷ Szlovákia ezért egyetértett a lengyelelles offenzívával. Ennek a lépésnek azonban negatív következményei lettek a szlovák külpolitikára nézve, mert azzal egyrészt azonnal elfordította magától Nagy-Britanniát és Franciaországot, másrészt még szorosabbra fűzte a Németországhoz való függését. E mellett Szlovákiára az agresszióban részt vevő katonai cinkos árnyéka is vetült amiatt, hogy Németország rendelkezésére bocsátotta területét és hadseregét.³⁶⁸ A lengyelelles hadművelet megkezdését követően a britek és a franciák hadat üzentek Németországnak, aminek következtében hadiállapot állt be, és ez a szlovák külpolitikát is behatárolta. Ladislav Szatmáry, varsói szlovák követ nyilvánosan tiltakozott a varsói rádióban kormánya hadba lépése miatt, és azonnal

³⁶⁷ A németeknek szükségük volt Szlovákiára is mivel területéről is német csapatok vonulhattak Lengyelország ellen.

³⁶⁸ A kérdésről ld: Ďurica, 1983. 260. p.

Benešékhez pártolt át, ami nagy felháborodást okozott a németeknél.³⁶⁹ Szatmáry levelet is írt a lengyel külügyminiszternek, amelyben nemzete nevében bocsánatot kért a lengyelektől.³⁷⁰

Jóllehet a magyar kormány nem tett közzé hivatalos semlegességi nyilatkozatot, ennek ellenére törekedett arra. Felhívást intézett a magyar közvéleményhez, amelyben felszólította az ország lakosságát, hogy őrizze meg nyugalma. A magyar nép nagyobb része a lengyelországi támadást megütközéssel vette tudomásul. A németeknek a szövetségeseik köreiből a lengyelországi hadművelethez nyugalomra volt szükségük, ezért 1939. szeptember 3-án Ernst Woermann, a német helyettes külügyi államtitkár magához kérte Sztójay Döme berlini magyar követet. A megbeszélésen a magyar–szlovák kapcsolatokról esett szó.³⁷¹ Woermann kérte a két ország közötti viszony javítását, ha másképp nem, legalább átmeneti időszakra. Ugyanezt kérte a berlini szlovák követtől is. Sztójay kifejtette, hogy Magyarország készen áll a Szlovákiával való megegyezésre. Hangsúlyozta, hogy a kialakult helyzetért – egyebek mellett a két ország közötti kétoldalú gazdasági tárgyalások megghiúsulásáért – nem Magyarország a felelős, hanem Szlovákia; a magyarok Mach és más szlovák politikusok magyarellenes kijelentései miatt voltak kénytelenek felfüggeszteni a megbeszéléseket.³⁷²

Ahogy arról már fent szoltunk, 1939 nyarán a szlovák állam teljes erővel hangoztatta propagandájában, hogy német segítséggel rövidesen kiharcolja a bécsi döntés revízióját. Sőt több konkrét időpont is felmerült ezzel kapcsolatosan. Nyilvánvaló, hogy a szlovák propaganda mögött ekkor német érdekek is álltak: a németek a szlovákokat használták fel arra, hogy segítségével nyomást gyakorolhassanak Magyarországra. Ezt valószínűsíti az a tény is, hogy az efféle híreszteléseket nemcsak a pozsonyi rádió, hanem a bécsi rádió szlovák nyelvű adásai is terjesztették. A propaganda eredményeképpen mindkét állam lakosságának köreiből nyugtalanság lett úrrá, és rémhírek kaptak szárnyra. 1939. szeptember 5-én Franz Karmasin a szlovákiai német párt vezére, – aki komoly élelmezési zavaroktól tartott Szlovákiában, megkereste Esterházyt, és arra kérte, járjon közbe a magyar kormánynál,

³⁶⁹ Kamenec, 1995. 58. p.

³⁷⁰ Němeček, 1997. 449–450. p.

³⁷¹ Wilhelmstrasse, 434–435. p.

³⁷² Uo.

hogy a két ország között megkezdődhessenek a gazdasági tárgyalások. Esterházy közbelépéséért cserében a szlovákiai magyarság helyzetének javításával kecsegtette. A magyar kormány sohasem zárkózott el a gazdasági tárgyalások megkezdése előtt – mondta válaszában Esterházy –, de azokat 1939. július 26-án kénytelen volt megszakítani a szlovák kormány támadásai és vezető politikusainak kijelentései miatt. Ő maga egyelőre nem kíván a kérdésbe beavatkozni, – folytatta – célszerűbbnek tartotta, ha az ügyben a szlovákok a pozsonyi magyar követség közbenjárását kérik. Amennyiben azonban a „szlovák kormány bizonyos garanciákat vállal arra nézve, hogy a mostanáig tapasztalt Magyarország elleni, és általában a magyarellenes propaganda megszűnik, akkor a magam részéről a szlovák kormány kívánságát teljes egészében magamévá teszem és támogatni fogom” – jelentette ki.³⁷³

1939. szeptember 6-án Tuka kérte Esterházy közbenjárását az ügyben, arra hivatkozva, hogy Szlovákia területén nagy ellátási nehézségek várhatóak a lengyelországi háborús események miatt. Tuka kifejtette: kormánya kötelezettséget vállalt arra, miszerint az ország területén elhelyezett német katonai alakulatokat élelmiszerrel fogják ellátni, és ezt akkor is folytatniuk kell, ha a németek Lengyelország területére lépnek. A szlovákok cserébe Jávorinát és más lengyel területeket kapnak majd a németektől. Amíg a szlovák kormány nem hagy föl Magyarországgal kapcsolatos revíziós elképzeléseivel – válaszolta Esterházy –, addig ő nem tehet semmit. „[...] Szálljanak le arról a magas lóról, és kérjék meg hivatalosan ők a magyar kormányt, hogy a tárgyalásokat megkezdjék”.³⁷⁴ Hozzátette, amint garanciákat kapnak a szlovákoktól arra, hogy a Magyarország elleni propaganda megszűnik, és a szlovákiai magyarok helyzete is javul, támogatni fogja a tárgyalások megindítását. Abban az esetben pedig, ha létre jönne a megegyezés, Esterházy ragaszkodni fog ahhoz, hogy ha a kisebbségi megállapodásokat a szlovák fél nem tartja be, a magyar hatóságok azonnal leállítsák a szállításokat. Tuka elfogadta Esterházy feltételeit, és arra kérte, utazzon Budapestre s tárgyaljon ez ügyben.

A szlovák propagandában a lengyelországi katonai akciót közvetlenül összekapcsolták Magyarországgal. „Ha lesújtottak a kézre, melyet a szlovák állam sírja

³⁷³ MOL, M. E., K-28. 19. csomó. 19013. sz. (Esterházy jelentése. 1939. szeptember. 12.)

³⁷⁴ Uo.

fölött akart a lengyel a magyarnak nyújtani, azzal lesújtottak a magyar reményekre is, és egyszer s mindenkorra sírba tették Szlovákia magyar uralom alá hajtásának magyar tervét is. Magyarország e tervét illetően Lengyelországra támaszkodott....” –hangzott a propagandafőnök és a Hlinka–Gárda parancsnokának, Machnak a szónoklata a rádióban 1939. szeptember 8-án.³⁷⁵ Ekkor már újra széles körű revizionista kampány zajlott Szlovákiában. A gárdisták Dél- és Kelet-Szlovákiában terjesztett röplapjaikban az alábbiakat híresztelték: „Ma mindenkinek tudnia kell: 1. Ha nem kapcsolódunk be a harcokba a német nemzet oldalán, elszakított testvéreink mindörökre elvesznek. 2. Ha a lengyelek győznek, akkor a magyarokkal együtt felosztják maguk között Szlovákiát. 3. Háború, vérontás nélkül is kiszabadítjuk a szlovákokat Magyarországról, ha német szövetségeseink oldalán mindannyian becsületesen teljesítjük kötelességünket! Éljen a szlovák–német szövetség, mely szabadságot hoz a rabszolgasorba juttatott szlovákoknak délen is!”³⁷⁶ A röplap szövege világosan tükrözi a magyarelles propaganda célkitűzéseit, amelyek automatikusan a magyar kormány hivatalos tiltakozását vonták maguk után.

A németek bizalmatlansággal szemlélték az óvatos magyar magatartást a lengyel ügyben. Nehezményezték például, hogy a magyar sajtóban lengyelbarát megnyilvánulások is megjelentek. Kifogásolták továbbá a *Pester Lloyd* egyik vezércikkét, melyben a főszerkesztő azt nyilatkozta, hogy még nem jött el az ideje annak, hogy erről a tragikus háborúról „végleges ítéletet alkossunk vagy a felelősséget tárgyilagosan megállapítsuk”.³⁷⁷

1939. szeptember 7-én Csáky és Ribbentrop találkozott Németországban. A német külügyminiszter megkérdezte Csákyt, vajon Magyarország óhajt-e határkiigazítást a lengyel-magyar határon.³⁷⁸ Csáky nemmel felelt és ezt azzal magyarázta, hogy Magyarország nem törekszik olyan területek bekebelezésére, amelyek a történelmi Magyarország határain kívül találhatók.³⁷⁹

³⁷⁵ Slováky, 1939. szeptember 10. 1–2. p.

³⁷⁶ SNA, MZV, 128. doboz, 51165/40. sz.

³⁷⁷ DIMK, IV, k. 499. p.

³⁷⁸ DIMK, IV, k. 487. p.

³⁷⁹ Kerekes–Ádám–Juhász, 1966, 78. sz.

A németek a háború eszkalációja miatt szeptember 9-én Magyarországot is megkereste, hogy a német csapatok a Kassa–Nagyszalánc és Velejte vonalon, tehát magyar területen vonulhassanak át Szlovákiából Lengyelországba. Ribbentrop Csákyt lakásán hívta és ezt a kis „szívességet” kérte tőle. Magyarország beleegyezése esetén kilátásba helyezte, hogy a magyarok bekebelezhetik a Sambor környéki lengyel olajmezőket. Választ egy órán belül kért. Csáky arra hivatkozva, hogy ebben csak Horthy dönthet, sikerült a választ szeptember 10-ig elodáznia.³⁸⁰ A magyarok Ciano véleményét is kikérték, aki azt javasolta, hogy a német kérést udvarias formában utasítsák el. A magyar vezetés a német kormány említett kérését úgy értelmezte, mint Magyarország későbbi megszállásának előjelét. Horthy javaslatára elhatározták, amennyiben a németek megkísérelnék az erőszakos átvonulást, levegőbe repítik az ország valamennyi hídját.³⁸¹ Végül a német átvonulási kérést a magyar vezetés azzal utasította el, hogy az nem lenne összeegyeztethető a magyar nemzeti becsülettel, és a semlegesség megsértését jelentené; ezenfelül azonnal a nagyhatalmak hadüzenetét vonná maga után. Az elutasítás másik oka az volt, hogy a német csapatok mellett felvonultak a Hlinka Gárda és a szlovák hadsereg osztagai is. Ha pedig ezek német vezetés alatt átlépik a magyar határt, az főleges konfliktusokhoz vezethetne a két állam között, és ezenfelül erősítené a szlovák irredentizmus propagandáját, s a felvidéki magyar területek visszaszerzésének szándékát. Sőt, amennyiben a hadjárat keretében szlovák egységek lépnének magyar területre, ezt a szlovák revizionisták biztatásnak tekinthetnék a jövőt illetően és területi követelésekkel állhatnának elő, – gondolták többek között a magyar politikusok.

1939. szeptember 11-én a szlovák kormány is jegyzékkel fordult Csákyhoz, azt kérve, mivel a németekkel közös hadjáratuk miatt a szlovák hadseregnek bizonyos rendszabályokat kell Kelet-Szlovákia területén fogantatnia,³⁸² a magyar kormány arra kérték, engedélyezze katonai szállítmányok áthaladását leplombált szlovák vagonokban a Kassa-Nagyszalánc vasúti vonalon keresztül, anélkül, hogy azok magyar területen megállnának. Csáky úgy vélte, hogy összefüggés van a szlovák kormány és

³⁸⁰ Macartney, I. k. 1957. 367. p.

³⁸¹ Szinai–Szűcs, 1962. 219. p.

³⁸² Wilhelmstrasse, 441. p.

Ribbentrop kérése között. Csáky elutasította a szlovák folyamodványt, Erdmannsdorf budapesti német követnek pedig leszögezte: amennyiben a szállítást mégis megpróbálnák, azt a magyar kormány támadó hadi cselekménynek tekintené, és azonnal katonai eszközökkel reagálna. Csáky a kassai határ és vasúthálózat védelmére azonnal csapatok küldését helyezte kilátásba.

A magyarok leginkább azon ütköztek meg, hogy a szlovákok – a jegyzékből egyértelműnek tűnik – a németekre hivatkozva adták elő kérésüket, amiképpen Magyarország elleni barátságtalan lépéseiket is általában német ösztönzéssel indokolták. Csáky a jegyzéket megmutatta a német követnek, kifejezve felháborodását. Egyúttal közölte azt is, hogy a magyar kormány elutasítja a kérést. A magyarok erről az olasz kormányt is tájékoztatták. Erdmannsdorf budapesti német követ kormányának nevében figyelmeztette a magyar kormányt, hogy Szlovákia német védelem alatt álló ország, és az ellene irányuló minden akció szükségszerűen maga után vonná Németország hasonló akcióját Magyarország ellen.³⁸³ Csáky válaszában utalt a szlovákiai magyarelleses propagandára, a szlovák revizionizmus növekedésére, de megemlítette azt is, hogy a szlovák határon álló magyar csapatokat egyelőre nem erősítették meg.³⁸⁴ Csáky ezután utasította Sztójajt, közölje a német külügyminisztériumban: a magyar kormány a szlovák követelés következtében kénytelen lesz semlegességi nyilatkozatot közzétenni.³⁸⁵ A szlovák kérés ezután nem ismétlődött meg, amiből az következik, hogy a német-lengyel háború idején Németországnak nem volt érdeke a magyar-szlovák konfliktus kirobbantása.³⁸⁶ A szlovákok önállóan viszont nem mertek támadni Magyarországot ellen. Az okok között a következők voltak a hadseregük nem volt felkészülve, valamint egy ilyen lépésre Németország is azonnal közbelépet volna..

A szlovákok fellépését és kérését ezúttal a németek sem nézték jó szemmel. Ernst Woermann német külügyi államtitkár-helyettes 1939. szeptember 12-én táviratot

³⁸³ ADAP. Serie D. VIII. 67. sz.

³⁸⁴ Uo.

³⁸⁵ DIMK IV. 508. p.

³⁸⁶ Azzal, hogy Budapest mind a német és a szlovák kérést elutasította, lehetővé tette a lengyelek számára, hogy Lengyelország délkeleti határain át 1939. szeptember 17-ig kb. 140 ezer lengyel menekülhessen el a nácik elől Magyarországra, majd innen a nyugati szövetségesekhez. Pontos számuk nem ismert. Ld. erről: Kapronczay, 1992. 14. p.

küldött Hans Bernard pozsonyi német követnek, amelyben utasította őt: jelezze a szlovák kormánynál, hogy a két állam közötti védelmi szerződéssel ellentétben, ha a szlovákok ilyen nagy horderejű külpolitikai ügyben előzetes megbeszélés nélkül, önállóan cselekszenek. „Kérem ott élénk megütközésünket kifejezni, és biztosítani, hogy ilyesmi ne ismétlődjék meg.”³⁸⁷ Woermann táviratában utalt arra is, hogy a szlovákok lépése károsan befolyásolhatja a magyar–német tárgyalásokat a hadigazdálkodási együttműködésben. Woermann végül felszólította Bernardot tartson szorosabb érintkezést a szlovák kormánnyal, hogy ilyen jellegű meglepetések a jövőben ne fordulhassanak elő. A fentiekből egyértelműen látszik, hogy a külpolitika terén milyen csekély mozgásteret hagytak a németek Szlovákiának.

A szlovák hadsereg a Lengyelország elleni támadásban nemcsak azokra a területekre nyomult be, amelyekre Szlovákiának revíziós igényei voltak. A hadműveletek során átlépte a régi szlovák–lengyel határt is. A Lengyelország elleni sikereken felbuzdulva a szlovák vezetés úgy gondolta, hogy van reménye a további terjeszkedésre, s ezt a propagandában is igyekeztek kihasználni. A hadjárat befejezése után szlovák nyelvű rölapokat jutattak el Magyarországra, amelyekben arra hivatkoztak, hogy Hitler már nem garantálja a szlovák–magyar határt, sőt kijelentették, a magyar fennhatóság alá került szlovákok mögött az önálló Szlovákia áll, amely Európa legerősebb hatalmának, Németországnak a szövetségese. Azt is megemlítették, hogy a szlovák hadsereg benyomult Lengyelországba, és három szlovák hadtest nyolc lengyel hadtestet győzött le. A rölapban továbbá kiemelték: „A magyar katonaság kisebb és gyengébb, mint a lengyel. Nincsen szó csupán határokról. Forradalmi változások következnek, és Magyarország belsőleg szétesik. [...] Lengyelország nagyobb volt és erősebb, nagyobb hadserege volt, mint Magyarországnak, és mégis elbukott.”³⁸⁸

A magyar rendőrség galántai határszéli kirendeltsége 1939. szeptember 26-i jelentésében arra hívta fel a belügyminisztérium figyelmét, hogy egyre fokozódik a Hlinka Gárda részéről a Magyarország-ellenes uszítás. A galántai rendőrség beszámolt

³⁸⁷ Wilhelmstrasse, 442. p.

³⁸⁸ MOL, M. E, Nemzetiségi osztály. K-28. 4. csomó. H 19961/1939. sz.

róla, hogy térségükben olyan röpcédulákat találtak, amelyek arra utalnak, hogy a „lengyelekkel már elbántak”, és már a magyarok következnek.³⁸⁹

A szlovák kormány azzal indokolta a részvételét a hadjáratban, hogy kénytelen volt a német nemzet oldalán harcolni, mert ellenkező esetben az elszakított kisebbségi szlovákok örökre elvesztek volna Szlovákia számára. „Harc és véráldozat nélkül kiszabadítjuk a szlovákokat Magyarországról, ha a német szövetséges oldalán mindannyian tisztességesen teljesítjük kötelességünket” – hangoztatta a szlovák propagandagépezet a sajtóban. A *Slovák* c. napilap a szlovák–német szövetséget éltette 1939. szeptember végén, amely majd a „rab szlovákoknak” délen is meghozza a szabadságot.³⁹⁰

Szlovákiában a lengyelországi hadjárat után az a hiedelem járta, hogy Hitler hálából a szlovák csapatok lengyelországi részvételéért visszaadja a korábban Magyarországhoz csatolt területek egy részét, mégpedig Kassával együtt. A pozsonyi magyar követ szerint ennek a tévhitnek az volt az alapja, hogy Hitler Tisóhoz köszönő táviratot intézett, amelyben háláját fejezte ki a Lengyelország elleni hadjáratban nyújtott segítségért. A távirat reményekkel töltötte el a szlovákokat, de e remény alaptalan volt.

Mach elérkezetnek látta az időt, hogy beszédeiben újra hangoztassa Szlovákia területi követeléseit. A németek szeptember 12-i figyelmeztetése miatt immár körmönfontabban és burkoltabban utalt országa területi igényeire, és Magyarországot nem említette. 1939. szeptember 21-én Mach Zakopanében az egyik szlovák helyőrséget meglátogatva, az alábbiakat mondta: „Szlovákia soha nem akart idegent magának, és most sem kér ilyet, ami azonban az övé, azt mindig és mindenütt el fogja venni.”³⁹¹ Szeptember 24-én Eperjesen is beszédet intézett az ottani helyőrséghez, amely szerint „a fő dolog az, hogy megőrizzük egészséges idegeinket és mindenben megvárjuk a megfelelő időpontot”.³⁹² Mach retorikája azonban nem volt több kardcsörtetésnél. Tényleges lépések nem követték a beszédet.

A magyar kormány sem mondott le teljesen Szlovákia közvéleményének befolyásolásáról. A szlovákság körében növekvő németellenes hangulatot próbálta

³⁸⁹ MOL, M. E, K-28, 25. csomó. 65. tétel. P 19284/139. sz.

³⁹⁰ *Slovák*, 1939. szeptember 29. 5. p.

³⁹¹ MOL, KÜM, K-63. 1939/65. 456. cs. 35/pol. 1939. sz. (A pozsonyi magyar követség jelentése.)

³⁹² Uo.

felhasználni arra, hogy az egy Magyarország felé orientálódás kiindulópontja legyen. A németeket pedig megpróbálták meggyőzni arról, hogy az önálló Szlovákia életképtelen, és egy magyar uralom alatti Szlovákia a németek számára is hasznosabb lenne. E propagandának a jegyében Szlovákia területén, 1939 második felében több helyen magyar röpcédulákat szórtak szét. Az egyikben például Hitlert tankok, ágyúk és más fegyverek, Horthyt viszont búzászsákok és kenyerek közt ábrázolták. A kép alján a következő felirat volt olvasható: „Szlovákok, válasszatok. Melyik kell, amelyik fegyvert, vagy amelyik kenyeret ad a kezetekbe?” Egy másik plakáton Horthy állt, kezében sonkát és kenyeret tartva, vele szemben Tiso, sovány arccal, meggörnyedve, csöpögő nyállal nyújtja a kezét a kenyérért és sonkáért.³⁹³ A plakátokon ábrázoltakban volt valami igazság: Szlovákia 1939 március–szeptember között magyar gazdasági blokád alatt állt (a blokádot a kormány a szlovák propaganda-támadásokkal indokolta), ami átmeneti élelmiszer-hiányhoz vezetett. Az intézkedést a németek nyomására visszavonták, egyúttal belátták azt is, hogy Szlovákiát nem tudják kiéheztetni, mivel az ország máshonnan is beszerezheti a szükséges árucikkeket, így például ekkor már Jugoszláviából, amellyel folyamatban voltak a gazdasági tárgyalások.

A hadjárat után Szlovákia jutalmul visszakapta az 1938-ban Lengyelországhoz csatolt szlovák területeket, néhány lengyel faluval megtoldva.³⁹⁴ Szabó György pozsonyi magyar követ 1939. október 2-i jelentésében arról számolt be, hogy az egyik szlovák katonai alakulat – miután a lengyelországi hadjárat befejeződött – fellázadt a rossz élelmezés miatt, és parancsnokuk azzal nyugtatta meg őket, „hogy egy hét múlva jóllakhatnak Debrecenben kolbásszal és paprikás szalonnával”. Erre a rendbontásnak vége lett.³⁹⁵ A magyar követ felhívta kormányra figyelmét arra, hogy a Magyarországgal kapcsolatos szlovák revíziós remények füstbe menetele mindenekelőtt a szlovákiai magyarság és tulajdona elleni támadásokat vonhat maga után. Jóslatában nem csatlakozott: a szlovák politikai elit a lengyel területi nyereségen felbuzdulva belügyi szerveinek a magyar kisebbségi vezetők és párttagok letartóztatására adott parancsot, és

³⁹³ Tilkovszky, 1967. 116–117. p.

³⁹⁴ A szlovákok a lengyelektől 221 négyzetkilométernyi területet, 9914 lakossal szereztek vissza. Baka, 2005. 26. p.

³⁹⁵ MOL, KÜM, K-63. 1939-65. 456. csomó. 35/pol. 1939 sz. (A pozsonyi magyar követség jelentése.)

ennek következtében ismét atrocitásokra került sor több szlovák városban. A szlovák sajtó egyúttal éles kirohanásokat intézett a magyarok ellen.

1939. szeptember végétől, Lengyelország megszállása után a magyar politika puhatólni kezdett: Németországnak valóban szüksége van-e Szlovákiára. A németek viszont arról érdeklődtek, vajon a magyaroknak milyen érdekük fűződik ahhoz, hogy Szlovákia Magyarországhoz kerüljön. A magyarok az ezeréves együttéléssel hozakodtak elő, kiegészítve ezt azzal, hogy egy stabil, erős és rendezett államot tartanának fenn. Tudatták a németekkel, hogy átmenetileg belenyugodnak ugyan a helyzetbe, de változatlanul igényt tartanak Szlovákia nagyobb részére. A német álláspontot jól tükrözte egy későbbi beszélgetés, amely a Bernardot követő új pozsonyi német követ, Manfred von Killinger és Esterházy között zajlott le: „Ja, területi követelések! Miért nem harcoltak velünk 1939-ben a lengyelek ellen, mint ahogy azt a tótok tették? Miért nem engedték át azon a pár kilométeren a csapatainkat? Egyáltalán, miért nincs egy határozott és félreismerhetetlen vonala a magyarországi politikának?”³⁹⁶ Killinger úgy vélte, hogy Magyarország az összes lehetőséget megjátszotta, ahelyett, hogy a befutó németekre tett volna. „Tiso és Tuka rögtön jól játszottak, miért nem teheték ezt meg maguk?”³⁹⁷

1939 október elején megkezdődött a Lengyelország elleni hadjáratban részt vett szlovák csapatok leszerelése. A csapatok nagyobb része, azok az egységek, amelyek nem harcoltak a fronton, biztosítási feladatot kaptak Kelet-Szlovákiában nagyrészt a Lőcsétől Nagymihályig terjedő sávban, mégpedig úgy, hogy a magyar határtól mintegy 20 km-es sávot üresen hagytak, elkerülendő az incidensek kialakulását. Szlovákiában ekkor azt terjesztették, hogy ezeket a seregrészeket Magyarország megtámadására és Kassa visszaszerzésére vetik majd be. Összesen 14 ezer katona törne be Magyarországra: részint Kassa, a részint Szobránc irányában.³⁹⁸

A szlovák állam részvétele a Lengyelország elleni támadásban jelentős hatással volt a Magyarországgal fennálló kapcsolatok alakulására, mivel Szlovákia abból megerősödve és győztesen, területi nyereséggel került ki. A Lengyelország

³⁹⁶ MOL, KÜM, K-64. 89. csomó. 1940. aug. 12. (Esterházy jelentése a Killingerrel folytatott megbeszélésről.)

³⁹⁷ Uo.

³⁹⁸ MOL, KÜM, K-63, 1939-65. tétel, 456. cs. 29/pol. 1939. sz., 1939. szeptember. 20.

megtámadásakor tanúsított szlovák magatartást Hitler rendkívül nagyra értékelte, különösen Magyarország magatartásához viszonyítva. Hitler üdvözlő táviratot is küldött Tisonak.³⁹⁹ Szlovákia részvétele a harcokban azonban valójában csak szimbolikusan tekinthető, mivel a szlovák hadsereg nem képviselt számottevő erőt. Hitler ennek ellenére elégedett volt, ezért Tisonak magas kitüntetést adományozott, részben propaganda célból és részben a magyarok bosszantására.⁴⁰⁰ Sok szlovák politikus úgy látta, hogy országuk háborús részvételével a „*Schutzstaat*” pozícióból német szövetségessé léphetnek elő, ami nagymértékben fölértékelné az ország presztízsét. Az elkövetkező hónapokban a német vezetés időnként érezte is a magyarokkal, hogy nagy különbséget tesznek a „példás” Szlovákia és Magyarország között.⁴⁰¹

1939. október 21-én Matuš Černák látogatást tett a Führernél. Černák a tárgyalás során azoknak a határterületeknek a visszacsatolását kérte Hitlertől, amelyeket a lengyel állam 1920-ban, illetve 1938-ban kebelezett be. Černák területi követeléseit történelmi, etnikai, nyelvi, katonai és erkölcsi okokkal indokolta. A szlovák vezetés már korábban ígéreteket kapott ezekre a területekre. Černák célja csupán az írásos beleegyezés megszerzése volt, amelyet a Führer készséggel teljesített. A kérdéses területeket Németország hivatalosan 1939. november 21-én át adta Szlovákiának a segítségért és lojalitásért cserébe.⁴⁰² Ezt követően a berlini szlovák követ sürgette az első bécsi döntés revízióját, és hangsúlyozta, hogy annak következtében 600 ezer szlovák került kisebbségi sorba. Hitler válaszában utalt rá, hogy Németország a jövőben támogatni fogja Szlovákia követeléseit. A bécsi döntés során tanúsított német magatartás, – mondta Hitler –, az akkori szlovák kormány viselkedésének volt köszönhető.⁴⁰³ A megbeszélésen Hitler nyilvánvalóvá tette, hogy a területi vitákban csak az az ország részesülhet előnyben, amelyik egyértelműen magáévá teszi Németország politikáját és a nemzetiszocialista ideológiát. Egyúttal érdeklődést tanúsított a Magyarországon élő szlovák népesség statisztikai adatai és a szlovákok magyarországi nehéz sorsa iránt. Černák tárgyalásait Hitlerrel a következőképpen kommentálta: „[...] tudomásul kell

³⁹⁹ Slováč, 1939. szeptember 26. 1. p.

⁴⁰⁰ Hoensch, 1978. 102. p.

⁴⁰¹ Hitler és Gobbels többször nyilvánosan is dicsérte Szlovákiát. A német sajtóban is pozitív cikkek jelentek meg, méltatva a szlovák hadsereg hősiességét.

⁴⁰² Hillgruber, 1970. 54. p.

⁴⁰³ Uo. 57. p.

venni, ha egy nép nem lép fel Németország elsődleges érdekei ellen, akkor a maximális lojalitásra számíthat, amint ez Szlovákia esetében is történt”.⁴⁰⁴ Szlovákia így, a Lengyelország elleni hadjárat befejezése után a győztes szerepében tetszeleghetett Magyarországgal szemben.

V/2. A szovjet diplomácia állásfoglalása a szlovák–magyar viszonyt illetően 1939–1941 között

1939. március 18-án a szovjet külügyminisztérium feljegyzést adott át a moszkvai német követnek, amelyben leszögezte: nem ismeri el a Cseh–Morva Protektorátust és Szlovákia látszatfüggetlenségét.⁴⁰⁵ Ez a tény kezdetben nehezítette Szlovákia diplomáciai kapcsolatainak kiépítését a kommunista országgal. A helyzet azonban a Ribbentrop–Molotov paktum⁴⁰⁶ megkötése után megváltozott. A német–szovjet szerződés a diplomáciai kapcsolatokat illetően azonnali változást eredményezett. A mérvadó szlovák politikusok ezt az aktust „történelmi fordulatnak” értékelték, ami lehetővé teszi majd Németország és Oroszország természetes szolidaritásának megvalósulását egymás iránt.⁴⁰⁷

A szerződés aláírását követően a Szovjetunió már nem a destruktív erők megtestesítője volt a szlovák politika számára. A bolsevik politikai rezsimhez fűződő korábbi viszonyukat is kénytelenek voltak átértékelni, és feladták a teljes elutasítást Oroszországra mint Németország szövetségesére másként kezdték tekinteni. A szlovák politikának a Szovjetunió váratlanul szövetségese lett, és ez az álláspont a sajtóban is tükröződött: „Oroszország teljes kimeríthetetlen hatalmával és súlyával Németország oldalára állt”⁴⁰⁸ – írta az egyik pozsonyi lap. A Szovjetuniót korábban elítélő cikkek után ez nagy meglepetésként hatott a szlovák közvélemény számára gyors fordulatot hozott.

⁴⁰⁴ Uo. 58. p.

⁴⁰⁵ Beneš, 1947. 438–440. p.

⁴⁰⁶ 1939. augusztus 23-án Ribbentrop és Molotov megneemtámadási szerződést és ehhez kapcsolódóan titkos paktumot írt alá, amely Lengyelország felosztását is tartalmazta.

⁴⁰⁷ Slovák, 1939. október 11. 1. p.

⁴⁰⁸ Slovenská politika, 1939. október 24. 1. p.

A Németországhoz közeledés következtében a Szovjetunió szintén átértékelte Csehszlovákia feldarabolásával kapcsolatos korábbi álláspontját. Ennek leglátványosabb eleme kétségkívül az „önálló” Szlovákia elismerése és a két ország közötti diplomáciai kapcsolatfelvétel volt. A szlovák külpolitika, tudomásul véve a két nagyhatalom viszonyának gyökeres változását, szinte azonnal döntött a Szovjetunióval kapcsolatok felvételéről. A szlovák kezdeményezésre válaszul a Szovjetunió berlini követe, Alekszej Skvarcev 1939. szeptember 16-án közölte ottani szlovák kollégájával, Matuš Černákkal, hogy országa kész a diplomáciai kapcsolatok felvételére Szlovákiával.⁴⁰⁹

Ezt követően a Szovjetunió és Szlovákia között 1939. szeptember elején diplomáciai kapcsolat létesült. Pozsonyba Georgij Makszimovics Puskind, Moszkvába pedig Jozef Tiso elnök unokaöccsét, Fraňo Tisót⁴¹⁰ nevezték ki követnek. A pozsonyi kormány a gazdasági előnyök szempontjából nagyra értékelte az új kapcsolatokat, mivel a Szovjetunió legalább részben kompenzálhatta a nyugati kereskedelmi kapcsolatok megszűnéséből eredő veszteségeket. A szlovákok Nyugat-Európával ugyanis akkor már semmilyen jelentősebb gazdasági együttműködésre nem számíthattak, még kevésbé stabil politikai kapcsolatokra. A szovjet diplomaták jelentéseikben Szlovákiát úgy jellemezték, mint „egy kaput a Balkán irányába” és mint egy „szemet” Európa nyugati felére, és ezért fontosnak tartották, hogy az ott történő eseményekről jelentésekről Moszkva értesüljön.⁴¹¹

A szlovák újságok nagy lelkesedéssel vették tudomásul a diplomáciai kapcsolatok felvételét. A *Slovenská politika* például erről úgy tudósított, hogy Szlovákia helyzete ezzel még szilárdabb lesz, mert a német védelemhez a Szovjetunióval való baráti viszony társult. A cikk szerint a német–szovjet paktum konszolidációs tényezőként fog hatni Szlovákia nemzetközi helyzetére, és a magyarok akár Kárpátalját is elveszíthetik.⁴¹² A szlovák sajtó és újságírók utasítást kaptak, hogy semmiféle olyan hírt ne közöljenek, amely a szlovák–szovjet viszonyt veszélyeztetné. Erre azért volt

⁴⁰⁹ Marjinová, 1994. 830. p.

⁴¹⁰ Fraňo Tisót a németek pánszlávnak tekintették és németellenes személyként tartották számon. Így nem bíztak benne, de elmozdítását nem tudták elérni. Ďurica, 1995. 166. p.

⁴¹¹ Marjinová, 1994. 830. p.

⁴¹² *Slovenská politika*, 1939. szeptember 19. 1. p.

szükség, mert a szlovák vezetés tudta, hogy a szovjet diplomácia figyelemmel fogja kíséni a szlovák sajtóorgánumban megjelenő írásokat, és nem akartak okot szolgáltatni a kapcsolatok megromlására.⁴¹³

Csehszlovákia szétesése után Zdeněk Fierlinger, Csehszlovákia korábbi moszkvai követe Moszkvában maradt, és az ottani külügyminisztérium alkalmazottaival továbbra is összekötetésben állt. Szlovákia elismerésével helyzete azonban azonnal megrendült. Molotov külügyi népbiztos utasította beosztottait, hogy szakítsák meg a kapcsolatokat Fierlingerrel, és többet ne fogadják őt hivatalosan. Az országot mindazonáltal nem kellett elhagynia. Ezentúl úgy kezelték őt, mint egy „szimbolikus állam és ország” képviselőjét.⁴¹⁴ Fierlinger a szovjet-szlovák kapcsolatfelvételt a következőképpen értékelte a londoni emigráns kormánynak írt jelentésében: „Moszkva kezét soha nem kötötték formális vagy szentimentális megfontolások. Szlovákia mostani elismerésével a Szovjetunió a megfelelő pillanatban át akarja venni a német protektorátus helyét.”⁴¹⁵ A szovjet érdekszféra kialakítása akkor még nem tűnt megvalósíthatónak ebben a térségben, és Beneš várakozó álláspontra helyezkedett.

Moszkvába érkezését követően Fraňo Tiso azonnal kapcsolatba lépett az ottani német nagykövetséggel. December végén kérte Pozsonyt, hogy a szlovák sajtóban és a nyilvános beszédekben kerüljék azokat a megfogalmazásokat, amelyek árthatnának a Szovjetunióval fennálló kapcsolatok fejlődésének.⁴¹⁶ Fraňo Tiso az elsők között kereste fel Kristóffy József moszkvai magyar követet, akinek kifejtette véleményét a szlovák-magyar kapcsolatokról. Kinyilvánította szimpátiáját Magyarország iránt, de egyúttal csalódását is tolmácsolta amiatt, hogy a szlovák-magyar kapcsolatok rosszul alakultak. Ennek okát a komáromi tárgyalásokkal magyarázta. A tárgyalásokról Kristóffy az alábbiakat jelentette: „Ez, úgy látszik, egy fájó pontja a szlovák követnek, miután több ízben kitért arra, hogy Komáromban mily keserű tapasztalatokat szereztek, és ezek nyomán hónapokig az alatt az impresszió alatt állottak, hogy Magyarországnak mindenképpen szándékában áll Szlovákia függetlenségét veszélyeztetni. A bécsi döntés is szerinte súlyos csalódást okozott részükre, és így hónapokig tartott, amíg sikerült a

⁴¹³ SNA, MZV, 198. doboz. (A moszkvai szlovák követség jelentése.)

⁴¹⁴ Šmihula, 1998. 479–480. p.

⁴¹⁵ Valentyina, 1999. 212. p.

⁴¹⁶ Lantayová, 1996. 81. p.

bizalmatlanságot, amelyet különböző oldalról egyéni ambíciók is fűtöttek, levezetni és a normális kapcsolatok megteremtése felé törekedni”⁴¹⁷ – írta jelentésében Kristóffy. A magyar követ válaszában igyekezett meggyőzni a szlovák követet, hogy magyar részről Szlovákia függetlenségének veszélyeztetése nem áll fenn. Fraňo Tiso erre közölte magyar kollégájával: moszkvai feladatai közé tartozik, hogy jó kapcsolatokat építsen ki, és kereskedelmi szerződést kössön a Szovjetunióval, amit néhány hónappal később valóban el is ért.

A szlovák politikai körök, akárcsak a szlovák közvélemény, óriási várakozással fogadták a diplomáciai kapcsolatfelvétel tényét a Szovjetunióval és talán túlzottan is sokat vártak tőle. Jozef Tiso szerint a németek és az oroszok közötti szerződés a záloga annak, hogy a „germánok és szlávok közötti együttműködés megvalósulhat Európában”. Szerinte ennek már régen meg kellett volna történnie.⁴¹⁸ Jozef Tiso az együttműködést a két nemzet jövője szempontjából is döntő lépésként értékelte. A szlovák politikusok a szovjet kapcsolatban lehetőséget láttak, hogy ellenpólust keressenek az országra nehezedő német befolyással szemben. Másrészt úgy gondolták, Magyarország ellenében is számíthatnak Moszkva támogatására. Ján Spišiak követ nagy örömmel üdvözölte, hogy ismét megnyílt a szovjet diplomáciai képviselő Budapestén. Úgy látta, hogy a magyar külügyminisztériumban azóta egész más hangnemben beszéltek vele. Benyomása szerint a magyarok felértékelték Szlovákiát, mint szláv országot, amelyet a Szovjetunió is támogat.

Jozef Tiso államfő már a megbízólevél átvételekor 1940. február 5-én Puskinnal folytatott eszmecsereje során fontosnak tartotta kiemelni a szlovák nép szimpátiáját a Szovjetunió és gyűlöletét Magyarország iránt.⁴¹⁹ Ďurčanský külügyminiszter is elpanaszolta Puskinnek, hogy Magyarország elfoglalta a szlovák területek egy részét, de a szlovákok nem adják fel a reményt, hogy ezeket idővel visszaszerzik.⁴²⁰ Ďurčanský a németekkel kapcsolatos véleményét sem hallgatta el Puskin előtt: a németek szerinte csak azért nem segítettek az első bécsi döntésnél a szlovák területi követelések

⁴¹⁷ Pastor, 1992. 148. dok. 221. p.

⁴¹⁸ Slovák, 1939. október 3. 2–3. p.

⁴¹⁹ Marjinová, 1994. 833. p.

⁴²⁰ Lantayová, 1996. 84. p.

támogatásában, mert féltek, hogy megharagítják szövetségesüket, Olaszországot.⁴²¹ A fentiek azt mutatják, hogy a szlovák politika nemcsak a német befolyást részben kiegyensúlyozó tényezőt látta Moszkvában, hanem a Magyarországgal szembeni területi vitájában lehetséges szövetségesének tartotta. Ďurčanský kifejtette Puskinnek: politikája miatt a németek „nem szeretik őt” ami, mint látni fogjuk, valóban a bukásához vezetett.⁴²²

1940 februárjában Puskin szovjet követ beszélgetést folytatott Bernard pozsonyi német követtel a magyar–szlovák viszonyról. Hans Bernard elmondta, hogy korábban felszabadították a magyarokat,⁴²³ majd a szlovákokat, így mindkét állam le van kötelezve Németországnak. „Jól tudjuk, hogy a magyarok el akarják ragadni Szlovákiát. A másik oldalon Szlovákia viszont arra törekszik, hogy visszaszerezze azokat a területeket, amelyeket a magyarok kaptak.”⁴²⁴ A két szövetséges vitájában az a legcélszerűbb magatartás, ha a németek semlegesek maradnak, és mindkét féllel jó viszonyra törekednek.⁴²⁵ A diplomatikus fogalmazás mögött nem nehéz észrevenni a német politika manipulációját, amellyel két szövetségesét megpróbálta kijátszani egymás ellen, természetesen úgy, hogy a dolgokat a németek a saját javukra kamatoztassák. Puskin számára a találkozó után az a kép alakult ki, hogy a német kormány nyíltan kigúnyolja a szlovákokat, mert Szlovákiában „úrnak” érzi magát, és úgy gondolja, hogy mindent megtehet.

1940 elején Ďurčanský abban az illúzióban ringatta magát, hogy a szlovák állam az általa megvalósított kül és katonapolitikája révén teret nyerhet az önálló cselekvéshez. Célja ezzel a német befolyás gyengítése lett volna.⁴²⁶ Ďurčanský nem is csinált titkot abból, hogy a Szovjetuniótól hathatós támogatást remélt az első bécsi döntéssel elcsatolt szlovák területek visszaszerzésére, és nyíltan is hangoztatni kezdte a Szovjetunió esetleges támogatását ebben. Ďurčanský elméletének kidolgozásánál a pánszláv szolidaritására alapozta terveit.

⁴²¹ Marjinová, 1994. 833. p.

⁴²² Lantayová, 1996. 85. p.

⁴²³ Bernard felszabadítás alatt a trianoni határok kitolását értette a magyarok javára.

⁴²⁴ Lantayová, 1996. 85–86. p.

⁴²⁵ Uo.

⁴²⁶ Lantayová, 2006. 234–235. p.

Puskin Pozsonyba érkezése után azonnal észrevette, hogy Szlovákia külpolitikájában a legfontosabb kérdés a németek mellett a magyarokhoz fűződő viszony. Puskin követ 1940 márciusában ezért megbeszéléseket folytatott a pozsonyi magyar követtel. A magyar követ elmondta neki, hogy nagyon nehéz feladata van Szlovákiában. Panaszkodott arra, hogy nem szeretik, sőt mellőzik, olykor diszkriminálják őt a szlovák politikusok. Ilyen körülmények között pedig nem könnyű elérni, hogy normalizálja és javítsa a két ország közötti kapcsolatokat. A magyar követ közölte Puskinnal azt is, hogy a szlovákok nagy hangsúlyt helyeznek a magyarországi szlovák kisebbség helyzetére, ugyanakkor általánosságban nacionalista politikát folytatnak a szlovákiai magyarsággal szemben, ami szerinte egészen abszurd módja a dolgok megközelítésének. Kifogásolta továbbá, hogy a szlovák külügyminisztérium munkatársaival franciául kell leveleznie, annak ellenére, hogy ott mindannyian jól beszélnek magyarul.⁴²⁷ Puskin rendszeresen megküldte feletteseinek a szlovák sajtó magyarelleses támadó cikkeinek másolatait és a hozzájuk fűzött összegzéseit.

1940. április 4-én a *Slovák* című lapban különösen éles hangú támadó cikk jelent meg Magyarországgal szemben. A szerző egyértelműen arra célzott, hogy Szlovákia határait vissza kell állítani, de csak „békés úton”. A cikk felkeltette a szovjet diplomácia figyelmét, és I. A. Zajcev, a pozsonyi szovjet követség első titkára tárgyalt Jozef Kirschbaummal a Hlinka Párt titkárával a kérdéstről. Kirschbaum a Magyarországhoz csatolt szlovák területek visszaszerzésének fontosságát hangsúlyozta, és a célt a szlovák külpolitika elsőrangú törekvéseként határozta meg. Azon a véleményen volt, hogy a szlovákok emiatt nem akarnak részt venni az európai háborúban, de a közeljövőben lehetségesnek tartott egy háborút Magyarországgal.⁴²⁸

Puskin úgy látta, s jelentésében, – amelyet 1940 áprilisában készített kormánya számára rögzítette, a németek Szlovákiát arra használják, hogy nyomást gyakoroljanak Magyarországra.⁴²⁹ Élénk figyelemmel kísérte a szlovák támadásokra adott magyar reakciókat is. Részletesen tudósított Szüllő Gézának és Csáky külügyminiszternek 1940. április elején a szlovák politikát minősítő parlamenti beszédeiről, valamint

⁴²⁷ Lantayová, 2002. 110. p.

⁴²⁸ Uo. 117. p.

⁴²⁹ Marjinová, 1994. 836. p.

Đurčanskýnak erre reagáló válaszáról, amely 1940. május 1-jén hangzott el, és ebben ismét élesen támadta Magyarországot.⁴³⁰ Puskin megkérdezte a szlovák külügyminisztert, miért volt szükség erre a támadó hangvétellű beszédre. A követtel jó kapcsolatban álló Đurčanský indoklásul azt hozta fel, hogy csupán Csáky beszédére reagált, aki a budapesti parlamenti beszédében kinevelte Szlovákiát. A jövőt illetően pedig el akarta venni a kedvét attól, hogy a továbbiakban ilyen és hasonló megjegyzéseket tegyen.⁴³¹ Đurčanský úgy vélte, hogy Szlovákia immár a Szovjetunió támogatását is maga mögött tudva határozottan és bátran felléphet Magyarország ellen. Így Fraňo Tiso moszkvai szlovák követen keresztül azt terjesztette, hogy amennyiben Magyarország megtámadná Szlovákiát, ezt a Szovjetunió kénytelen lenne *casus belli*-nek tekinteni.⁴³² A szovjetek e kérdésben nem foglaltak állást. Đurčanský célja ezzel a szovjet-szlovák viszony intimitásának hangsúlyozása volt illetve az, hogy Magyarországot egy esetleges radikális lépéstől elriassza. Puskin ugyanabban az időben felkereste Sztankay Zoltán, a pozsonyi magyar követség első titkára, aki arról panaszkodott, hogy a szlovák politikusok által vezetett magyarelles kampány lassan tűrhetetlenné válik. Kifejtette, hogy Csáky beszéde egyáltalán nem volt támadó, és nem is volt politikai természetű. Ezzel szemben Mach és Đurčanský nyíltan területi követelésekkel léptek fel beszédeikben. A magyar politikusok egyébként nem vették túlzottan komolyan a szlovákok ilyenfajta kirohanásait, – tette hozzá, – mert Budapesten tudják, hogy a németeknek érdekében áll a béke megőrzése Közép-Európában.⁴³³ A szovjet diplomata az esetről készített összefoglaló és elemző jelentésében arra kereste a választ, vajon Németország arra használja-e majd föl Szlovákiát, hogy idővel esetleg megtámadja Magyarországot, vagy csak csereeszköz lesz a számára egy majdani német–magyar megegyezés esetén. Úgy vélte, Đurčanský arra törekszik, hogy gyengítse a német befolyást, és biztosítsa Szlovákia önállóságát.⁴³⁴

1940. április elején a budapesti olasz követ beszámolt Ciano külügyminiszternek a szlovák–magyar viszonyt taglaló, Csákyval folytatott beszélgetéséről. A követ szerint

⁴³⁰ Đurčanský beszédét részben közölte a *Slovák*, 1940. május 5. 3. p.

⁴³¹ Lantayová, 2002. 118. p.

⁴³² Pastor, 1992. 170. dok. 243. p.

⁴³³ Uo.

⁴³⁴ Pastor, 1992. 119. p.

Csáky nem hitte végleg eldöntöttnek Németország szándékát Szlovákiával kapcsolatban. Csáky szerint Közép-Európa térségében Szlovákia az utolsó „nyitott ajtó” a szláv veszély, azaz a szovjet terjeszkedés előtt: a szovjetek Szlovákián keresztül elérhetnék a cseh és a lengyel területeket is. Csákynek arról is voltak értesülései, számolt be az olasz követ, hogy a szlovák politikusok közül többen is szoros kapcsolatokat tartottak fenn mind Moszkvával, mind Benešsel. Csáky véleménye szerint a római és a budapesti szlovák követ is Beneš ügynöke, és mindketten meggyőződéses pánszlávok, ami Magyarországra és a tengelyhatalmakra nézve egyaránt veszélyt jelenthet. Csáky ebből az alábbi következtetést vonta le: Európa, elsősorban Olaszország és Németország érdeke is az lenne, hogy Szlovákiát átadják Magyarországnak, mégpedig egy. „[...] szlávellenes előfal létrehozása, és ezzel együtt a germanizmus és a szlávág közötti töréspont megszüntetése érdekében. Magyarország léteérdeke lenne egy ilyen megoldás, amely minden erőfeszítést megérdemel”.⁴³⁵

A fentiek egyértelműen bizonyítják, hogy a magyar külpolitika vezetői még 1940 elején sem vetették el teljesen Szlovákia megszerzésének lehetőségét; ez az álláspont csak később módosult. A magyar politikai vezetés rossz néven vette Ďurčanský barátkozását a szovjetekkel, és árgus szemmel figyelte minden lépését. Amikor Jozef Sivák szlovák oktatási miniszter 1940 május elején tárgyalások végett Moszkvába utazott, és ott Vjacseslav Molotovval külügyminiszterrel is találkozott, a magyarok elérkezettnek látták az időt a cselekvésre. 1940. május 20-án Teleki Pál levelet írt Hitlernek, amelyben a pánszláv veszélyre és a bolsevizmus előretörésére hívta fel a figyelmét. Teleki szerint a szovjet kommunizmus megváltoztatta korábbi taktikáját, és megpróbál hatni a szláv nemzetekre. Ideológiájuk terjesztésében ezt a törekvését egészen Pozsonyig kiterjesztette.⁴³⁶

A német vezetés bizalmatlanságát a szlovák külpolitika szándékaival és Ďurčanský személyével kapcsolatosan a német politikai elemzők is megerősítették. 1940 áprilisában már ők is a szovjetek előretöréséről jelentettek feletteseiknek. Így Németország hamarosan döntést hozott szövetségese megrendszabályozásáról. Tiso

⁴³⁵ Réti, 2007. 328. p.

⁴³⁶ DGFP, 1961. Volume. IX. Serie D. No. 284. sz. 392–395. p. Ez a levél is közrejátszott Ďurčanský külügyminiszter későbbi bukásában.

Salzburgban 1940. július 27-én Hitlerrel folytatott tárgyalásokat. A Führer pánszlávizmussal és a Szovjetunióhoz való közeledéssel vádolta meg őt és országát. Tiso az alábbi szavakkal reagált Hitler monológjára: „A szlávokhoz tartozunk, de elsősorban keresztények vagyunk, és mint ilyenek, a bolsevik mozgalommal nem mehetünk.”⁴³⁷ Hitler a szlovák vezetéstől Ďurčanský leváltását és határozott németbarát politikát kért. Tiso Salzburgban kénytelen volt elfogadni a német követeléseket, és feláldozni Ďurčanskýt. Érdekes adalék ehhez, hogy Puskin jelentéseiben nem ezt az eseményt tekintette mérföldkőnek, hanem azt a tényt, hogy Szlovákia önálló külpolitikáját akkor veszítette el, amikor Franciaország 1940-ben kapitulált.⁴³⁸

1940. június közepe táján Pozsonyban olyan hírek terjedtek el, hogy a Szovjetunió ultimátumot küldött Magyarországnak, amelyben azt követelte, hogy a magyar kormány 24 órán belül ürítse ki Kárpátalját, ami csak rémhír volt. A pozsonyi szovjet diplomaták érdeklődéssel hallgatták a hírt, de azt nem kommentálták. Szlovákia támogatta volna, ha a Szovjetunió elfoglalja a magyarok által 1939 márciusában megszállt, korábban a cseh–szlovák állam kötelékébe tartozó Kárpátalját. Ďurčanský 1940. június 16-án beszélt erről Puskinnal. Nyíltan megmondta neki, hogy örömmel venné a szlovák–szovjet közös határt. Továbbá arról próbálta meggyőzni Puskit, hogy amíg Németország Romániával van elfoglalva, a Szovjetunió megszerezhetné magának Kárpátalját és Besszarábiát.

A szovjet követ azonban azt válaszolta: ők Kárpátalját nem tartják olyan jelentős területnek, hogy sokat beszéljenek a hovatartozásáról. Ďurčanský ezzel egyetértett, de kifejtette, hogy Kárpátaljának katonai-stratégiai szempontból jelentős szerepe van, amit a magyarok, németek és olaszok is tudnak, és ezért nem akarják átadni a Szovjetuniónak. A szlovák politikusok tehát azt remélték, hogy ha a Szovjetunió belép ebbe a térségbe, egy későbbi béketárgyalás és területi rendezés folyamán Olaszország döntőbírói helyét a szovjetek vehetnék át, ami a magyarok számára rossz fejleményt jelenthetne. A közös szovjet–szlovák határ nyilvánvalóan megnövelte volna Szlovákia egyébként meglehetősen korlátozott külpolitikai mozgásterét, a szovjet diplomaták azonban kitértek a Kárpátalja hovatartozásával kapcsolatos beszélgetések elől, és a

⁴³⁷ SNA, Fond Národný Súd, Inv. Č. 41, II-A, 925, Jozef Tiso. (3 rész).

⁴³⁸ Lantayová, 2004. 244. p.

magyar–szlovák viszonyt érintő kérdésekben nem foglaltak állást. Ezzel a szlovák politikusok számára egyértelművé vált, hogy a Szovjetunió nem fog segíteni revíziós elképzeléseik megvalósításában. A későbbiekben tehát ezt csak Berlin jóindulatától remélhették.

Saronov budapesti szovjet követ előtt Ján Spišiak és Csáky külügyminiszter is a másik felet akarta befeketíteni. A fő „vádpointok” között elsősorban a Szlovákiában maradt magyar, illetve a Magyarországhoz került szlovák kisebbség elnyomása, erőszakos asszimilálása, valamint a németeknél a másikkal szemben folytatott „intrikálás” szerepelt. Moszkva a szlovák remények ellenére tartózkodott minden olyan lépéstől, amely konfliktust eredményezhetett volna Németországgal. Berlin több ízben is világosan értésére adta a szovjeteknek, hogy Szlovákiát kizárólagos befolyási övezetének tekinti, ott semmiféle konkurenciát nem hajlandó megtűrni. Puskin 1940 júliusában készített jelentésében feljegyezte, hogy „a szlovákok többet várnak tőlünk, mint amit mi nyújthatunk nekik.”⁴³⁹ Ezen a politikai támogatást értette, és ebből kifolyólag a saját helyzetét nagyon kiváltságosnak látta Pozsonyban. Puskin fontos megfigyelőpontnak nevezte ugyan Szlovákiát, de „amíg ott a németek az urak”, addig nem látott esélyt a politikai kapcsolatok további fejlesztésére. Mivel 1940-ben a Szovjetunió harcban állt Finnországgal, nem állt érdekében a konfrontáció Németországgal. Ezért nem is tartotta fontosnak aktivizálását Szlovákiában. A szovjet vezetés korábban abban reménykedett, hogy Szlovákia velük is köt egy olyan gazdasági és barátsági szerződést, mint amilyent a németekkel, s így ezáltal növelhetik politikai befolyásukat az országban.⁴⁴⁰ Amikor azonban a németek szatellitállamuk „védelmében” egyértelműen állást foglaltak, letettek erről, és belátták, Puskinnak igaza volt, amikor 1940 decemberében azt jelentette kormányának, hogy Pozsonytól már nem lehet várni semmit, mert teljesen német politikát folytat.⁴⁴¹

1940. júniusában a szlovák külpolitika attól tartott, hogy valóra válhat a régi rémálom, miszerint a németek átadják Szlovákiát Magyarországnak. Ebbéli meggyőződésüket erősítette Teleki Pál és Csáky 1940. július 10-i németországi

⁴³⁹ Marjinová, 1994. 834. p.

⁴⁴⁰ Rychlík, 1994. 122. p.

⁴⁴¹ Uo.

látogatása. Puskin ezzel kapcsolatban a következőket írta jelentésében: feltűnt neki, hogy korábban a szlovák sajtó mennyire magyarellenes és revizionista kampányt folytatott Magyarország ellen. A magyar politikusok útjáról viszont óriási volt a csend. Sőt, a szlovák sajtó akkor is hallgatott, amikor a budapesti *Pester Lloyd*-ban támadó cikkek jelentek meg Szlovákia politikája ellen. Puskin szerint ennek az volt az oka, hogy Berlin egyértelműen megtiltotta a szlovákoknak revíziós elképzeléseik propagálását.⁴⁴²

1940 szeptemberében és október elején azonban a szlovák sajtó ismét támadásba lendült Magyarország ellen, és több tüntetés is lezajlott Szlovákia-szerte. Puskin követ erről a következőket jelentette: „Nehéz azt feltételezni, hogy a szlovákok a saját elhatározásukból cselekedtek.”⁴⁴³ Puskin a németeket tette felelőssé az újabb támadásokért, akik hallgatólagosan támogatják a szlovákokat. Véleménye szerint a szlovák–magyar határkérdés napirendre kerülését mindig a német–magyar viszonyban beállt nézeteltérésekkel lehet magyarázni. A szlovák politikusok revíziós reményei mindig akkor erősödtek fel, ha a magyar vezetés nem elég gyorsan teljesített, vagy nem támogatott valamilyen német követelést. A német diplomáciának mindig sikerült megfékezni a magyar külpolitika számára nem kívánatos szlovák fellépést, és a pozsonyi politikusok revíziós elképzeléseinek is határt tudott szabni, ha akart.

A két állam közötti vetélkedés, amelyet 1939-től Hitler kegyeinek megszerzéséért folytattak, végül oda vezetett, hogy a maguk számára már katonai téren is érdekeket igyekeztek szerezni. Így mindkét állam belekeveredett a Szovjetunió elleni háborúba, amihez a többi szatellitállam is csatlakozott. Tiso szerint Szlovákiának a Szovjetunió elleni hadba lépésére azért volt szüksége, mert ez alapot adhatott a magyarokhoz csatolt területeik visszaszerzésére.

Az 1939–1941 közötti periódusban a Szovjetunió tartózkodott attól, hogy döntőbíróként lépjen fel a két állam közötti kapcsolatok megítélésében. Szlovákia Szovjetunió elleni hadba lépése után a szovjet politika gyökeresen megváltozott, aminek már előzetesen is mutatkoztak diplomáciai jelei. Ivan Majszkij londoni szovjet követ már 1941. július 4-én találkozót kért Beneš-től, amire 1941. július 8-án került sor.

⁴⁴² Lantayová, 2002. 110. p.

⁴⁴³ Lantayová, 2004. 246. p.

Majszkij bejelentette, hogy a Szovjetunió célja Csehszlovákia megújítása.⁴⁴⁴ Röviddel ezután a Szovjetunió elismerte az emigráns csehszlovák kormányt és hitet tett Csehszlovákia München előtti határainak helyreállítása mellett.⁴⁴⁵ A szlovákok a Szovjetunió elleni hadjáratához történt csatlakozásukkal elveszítették a reményt arra, hogy a szovjet hatalom akár csak látszólagosan is támogassa független állami létüket.

⁴⁴⁴ Beneš, 1947. 241. p.

⁴⁴⁵ Táborsky, 1981. 183. p.

VI. A SZLOVÁK–MAGYAR DIPLOMÁCIAI KAPCSOLATOK 1939–1941 KÖZÖTT

VI/1. A reciprocitás kialakulása a két állam viszonyában 1939 második felében

A reciprocitás érvényesítése terén látszólag a magyar fél volt előnyben. A magyarországi szlovák kisebbség jóval nagyobb létszámú volt, mint a szlovákiai magyar.⁴⁴⁶ Pozsonyban azonban nagyon gyorsan felmérték, hogy a magyar politika és közvélemény rendkívül érzékenyen reagál a szlovákiai magyarokkal szembeni repressziókra. Ez a korábbi magyar parlamenti megnyilvánulásokból is leszűrhető volt.

Szabó György magyar követ 1939. október elején Štefan Galvánékkal, a szlovák külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjével tárgyalt a két ország viszonyáról. Galvánék azt javasolta neki, hogy a magyarok és a szlovákok is borítsanak fátylat a múltra. A szlovákok tanítómesterüknek tekintik a magyarokat – jelentette ki a szlovák külügyi tisztviselő –, akik húsz éven keresztül folytattak revíziós politikát, míg céljukat elérhették. Szlovákia ugyanezt fogja tenni. Addig fogja hangoztatni majd a „nem, nem, soha” és a „mindent vissza” jelszavakat, amíg vissza nem szerzi elveszített területeit.⁴⁴⁷ Ezt megvalósítandó a szlovák diplomácia ismét aktivizálta magát a németeknél.

1939. október 21-én Hitler Černákkal, Szlovákia berlini követével folytatott tárgyalást. Hitler nagy jóindulattal beszélt Szlovákiáról, Magyarországról viszont neheztelően nyilatkozott, és kijelentette: „az Önök viselkedése végérvényesen megalapította a szlovák államot. Mától Németország senkinek sem fogja megengedni, hogy Szlovákia jogairól intrikáljon”.⁴⁴⁸ Pozsonyban ezt úgy értelmezték, hogy a nyilatkozat Magyarország ellen szól, és máris a bécsi döntés felülbírálására gondoltak. Nagy reményeket keltett Pozsonyban egy másik kinyilatkoztatás is. 1939 őszén ugyanis

⁴⁴⁶ Magyarország megnagyobbodott területén az 1941. évi népszámlálás során 14 683 323 lakost írt össze, amelyből 270 467 fő tehát 1,8 százalék vallotta magát szlovák anyanyelvűnek, szlovák nemzetiségűnek viszont már csak 173 514-en. Ez bizonyítékul szolgálhat arra, hogy mindkét részen torz adatokat szolgáltatottak a hivatalos összeírások. Szlovákiában 65 000 főnyi magyar élt. Esterházy János számukat körülbelül 100 000 főre tette ebben az időben. Ld. erről bővebben: Popély, 1991. 123–125. p.

⁴⁴⁷ A Magyarországgal kapcsolatos szlovák revíziós terveket lásd: Janek, 2007. 8–11. p.

⁴⁴⁸ DGFP, D, VIII, 286. dokumentuma.

Hitler egyik beszédében a „nemzetileg tiszta” államokról beszélt, amelynek értelmében a nemzeti kisebbségek áttelepítendők lehetnek. Černák követ erre külön is rákérdezett. Hitler Černák érdeklődésére kijelentette, hogy elsősorban a balti államokra gondolt. Černák viszont nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy a szlovákok 40 %-a a határokon kívül, 600 ezer fő pedig Magyarországon él. Olyan ígéretet sikerült kicsikarnia Hitlertől, amikor a határok kérdése „vitára alkalmas lesz”, a Führer kapcsolatba fog lépni a szlovák kormánnyal.⁴⁴⁹ Hitler ehhez hozzátette, hogy ennek végrehajtása akár évtizedekig is eltarthat. Hitlernek ez a kijelentése megerősítette a szlovák politikusokat abban a hitükben, hogy keményebben léphetnek fel a magyar kisebbséggel szemben, és egyszersmind megerősítette őket a reciprocitásos elven alapuló politikájuk helyességében. Hitler ígéretének birtokában Alexander Mach szlovák belügyminiszter 1939 decemberében a szlovák politika fő céljaként már nyíltan a déli határok revízióját jelölte meg, és Hitler beszédére való hivatkozással hivatalosan is felvetette a terület és a lakosságcsere gondolatát. Ennek értelmében a Nyitra környékén élő zoboraljai magyarságot kívánta kicserélni az alföldi szlovákokkal.⁴⁵⁰

Esterházy János 1939. november 28-i parlamenti beszédében szóvá tette, hogy Szlovákiában a magyar nyelv használata erősen korlátozott, és egyenrangúságról a szlovák nyelvvel a közéletben szó sem lehet. Sőt, olyan rendelkezés is érvényben van, amely szerint a köztisztviselőknek még a magánéletben és a magánérintkezésekben is kerülniük kell a magyar nyelv használatát. Ugyanakkor magyar nemzetiségű tisztviselőket és munkásokat bocsátanak el pusztán nemzetiségük miatt, ami megengedhetetlen két baráti viszonyban lévő állam esetében. Kitért az egyesülési és gyülekezési szabadság magyarokkal kapcsolatos korlátozására is: a szlovák hatóságok 1939 áprilisa óta nem engedélyezik a Szlovákiai Magyar Kulturális Egyesület működését. Adminisztratív okokra hivatkozva megszüntették a Magyar Cserkészszövetséget, a Gyermekvédő Egyesületet és az Egyesült Testnevelési Védegyletet is, pedig ezek nem voltak politikai csoportosulások. Esterházy bírálta a szlovák vezetést amiatt is, hogy egyfajta „szellemi zárlatot” rendelt el, amely lehetetlenné tette a szellemi termékek „behozatalát”. Megállapította, hogy a szlovákiai

⁴⁴⁹ Ránki, 1983. 108–109. p.

⁴⁵⁰ Slováč, 1939. december 31. 2. p.

magyarságot tervszerűen és módszeresen szorítják ki a gazdasági élet egész területéről. „Tárgyilagos iparkodtam lenni mindezek előadásában – zárta beszédét. – Nem vetem fel a kérdést, diszkriminációból erednek-e ezek a sérelmek, vagy nem. Mélységesen fájlalom azonban, hogy ma itt velünk, magyarokkal az országszerte tapasztalható bánásmód azt a hitet látszik igazolni, hogy aki bántja a magyart, azt nem érheti semmilyen megtorlás, sőt ellenkezőleg, az dicsérendő és jutalmazandó cselekményt követ el.”⁴⁵¹

Esterházy a kormányprogram elfogadását a beszédére adott választól tette függővé. A beszédre Vojtech Tuka miniszterelnök válaszolt, aki elismerte, hogy az alkotmány szerint létezik egyfajta különbség a Szlovákiában élő népcsoportok között. De – tette hozzá a reciprocitásra hivatkozva – Szlovákia nem adhat több jogot egy másik nemzetiségnek, mint amennyit az illető nemzetiség hazájában a szlovákok élveznek. „Győződjék meg a magyar népcsoport vezetője arról – mondta –, hogy mennyi jogot kapnak a szlovákok Magyarországon, és ha erről meggyőződik, bármikor jöjjön hozzám, és közölje, hogy a magyarországi szlovákok ezt a jogot megkapták, és még ugyanazon a napon milliméterre ugyanannyi jogot kapnak az itteni magyarok.”⁴⁵² A miniszterelnök válaszában a nemzetiségi kérdéssel általánosságban foglalkozó részből az is kiderült, hogy a szlovák kormány a nemzetiségi kérdés rendezése érdekében a kitelepítést sem tartja lehetetlennek.

A Tuka által vázolt reciprocitás elve, a két állam viszonyában követendő alaptétellé vált. A magyarországi szlovák kisebbség megoldatlan helyzetére hivatkozva Esterházy minden kérését rendre vissza lehetett utasítani, annak ellenére, hogy felajánlotta: a maga részéről kész bármikor, bármilyen ügyben közbenjárni a magyar kormánytól az ott élő szlovákok érdekében. De felajánlásaira minden alkalommal elutasító választ kapott: „Ahányszor ezzel kapcsolatosan konkrét magyar sérelemmel jövök elő és ennek orvoslását kérem, a miniszterelnök úrtól kezdve végig minden

⁴⁵¹ Tesnopisecká zpráva Snemu slovenskej parlamenta v dňoch 1939. novembra 28. 54–55. p.

⁴⁵² MOL, M. E., K-28. 211. cs, 107/pol-1939. szám alatt. A pozsonyi magyar követ jelentése a szlovák parlament nemzetiségi vitájáról. 1939. december 4.

fórumon az illetékes tényezők, ahelyett, hogy orvoslást nyújtanának, előjönnek a reciprocitással.”⁴⁵³

Esterházy a két országban élő kisebbségek helyzetének javításával csaknem a háború teljes időszaka alatt foglalkozott. Eredményeket is elkönnyvelhetett, de közeledést, ő sem tudott elérni a két ország viszonyában. Nem rajta múlt, hogy a magyar kormányzatnak a kisebbségekkel kapcsolatos politikáját és magatartását nem sikerült kedvezőbb irányban befolyásolni. Ő maga azt vallotta, hogy a magyarországi szlovákoknak meg kell kapniuk nemzetiségi jogukat. Szerinte a reciprocitás elve viszont eltávolítja egymástól a két népet, és végül megakadályozza, hogy barátságban éljenek egymással. Márpedig a két nemzet egymásraultaltsága következtében történelmi szükségszerűség, hogy megbocsássák egymás korábbi bűneit.

Erre a megkerülhetetlen szükségszerűsége több parlamenti beszédében is felhívta a figyelmet. 1939. december 21-én, így szólt: „Nézetem szerint a Duna-medencében élő kis nemzeteknek, különösen most, ebben a háborús légkörben egymásra kell találniuk, hogy függetlenségüket megőrizve biztosítsák a Duna-medencében, vagy ha úgy tetszik, a Kárpátok medencéjének békés életét (...). – A nemzetiségi kérdésekben soha véka alá nem rejtettem felfogásomat, amely szerint minden nemzetnek vagy nemzetiségnek joga van arra, hogy nemzeti életét maradéktalanul kiélje, még abban az esetben is, hogy ha azt nem élheti saját független államának kereteiben. Ennek természetes következményeként vallom azt az elvet, hogy a magyarországi szlovákoknak meg kell kapniuk mindazt, amihez mint nemzetiségnek Isten adta joguk van. Viszont a magam részéről nem mondhatok itt le semmilyen magyar jogról, különösen akkor nem, amikor ezeket a jogokat a trianoni békeszerződés után alakított Csehszlovák Köztársaságban nehéz harcok árán vívtuk ki, és annak szétesése után átvittük őket az önálló Szlovák Államba.”⁴⁵⁴ Esterházy ugyanakkor felhívta a figyelmet a reciprocitás erőszakolt keresztülvitelének káros következményeire és elfajulásának veszélyére. „Teljesen tárgyilagosan szeretném az igen tisztelt kormány figyelmét felhívni arra, a reciprocitásnak ily gyakran és legtöbbszörre alap nélkül való hangoztatása szerintem veszélyes játék. Nekem jogom van ezt mondani, azért, mert

⁴⁵³ Esterházy János beszédét lásd: Új Hírek, 1939. december 23. 3–5. p.

⁴⁵⁴ Uo.

amióta politikai téren működöm, mindig őszintén igyekeztem a szlovák–magyar egymás mellett élés útját egyengetni. Ha ez mostanáig nem sikerült, vagy nem sikerült olyan mértékben, ahogy ezt végeredményben szeretném, és ahogy ezt a politikai realitás diktálja, úgy ez egy pillanatig sem fog elkedvetleníteni és folytatni fogom mindannyiszor ott, ahol kénytelen voltam abbahagyni, vagy ahol elgáncsoltak.”⁴⁵⁵ A reciprocitást szerinte főleg a szlovák kormány hangoztatja, s elsősorban akkor, amikor a szlovákiai magyarság sérelmeire kell válaszolnia. Ez a politika viszont a két államot teljesen eltávolítja egymástól. Ha a magyar kormány is negatívumokkal válaszolna ezekre a támadásokra, akkor mindezt „a végsőkéig lehetne fokozni, ami sajnos éppen az ellenkezőjét fogja eredményezni annak, amire mindnyájan vágyóunk, hogy a két nemzet egymással jó barátságban éljen, és a két ország nemzetiségei meg legyenek elégedve.”⁴⁵⁶ Esterházy a reciprocitással szemben fellépő és érvelő beszédében a Szent István-i elveket is megemlítette: „nézetem szerint [ezt] csak egyféleképpen lehet magyarázni, [úgy] hogy keresztény nemzeti alapon állva tiszteletben tartja a más ajkúak nemzeti érzéseit. A Szent István-i gondolat sohasem jelentett elnyomó vagy elnemzetietlenítő törekvéseket, és ez a gondolat sohasem akarja erőszakkal hatalmát rákényszeríteni arra, ami nem az övé.”⁴⁵⁷ Esterházy végül arra kérte képviselőtársait, hogy a „kicsinyes túsúrás politikája” helyett „a keresztény megértés és megbecsülés” politikájával szolgálják a békés és biztonságos együttélés gondolatát.

Esterházy beszédét a szlovákiai magyarság nagy lelkesedéssel fogadta. A szlovák körökben is nagy visszhangot keltett, ám ellenkező előjellel. Mach a beszéd elhangzása után kijelentette Esterházynek, hogy amit a Szent István-i gondolatról mondott, igen ravaszul volt megfogalmazva, úgy, hogy nem lehetett belekötni, de szerinte valójában a szlovákok ellen irányult. Galvánék, a szlovák külügyminisztérium politikai osztályának vezetője azt tanácsolta a pozsonyi magyar követnek, hogy hasznára lehetne a szlovák–magyar viszonyoknak, ha magyar politikusok kifejtenek a Szent-István-i eszme lényegét. Galvánék rákérdezett, hogy a Szent István-i eszmén a középkori magyar határok visszaállítását és a magyar uralmat kell-e érteni. A követ

⁴⁵⁵ Uo.

⁴⁵⁶ Uo.

⁴⁵⁷ Uo.

megnyugtatta beszélgetőpartnerét, hogy Szlovákia határai magyar részről nincsenek veszélyben.⁴⁵⁸ A reciprocitás elvét mind a két állam alkalmazta, nem sikerült a két állam képviselőinek kiküszöbölni és a háború végéig meghatározó negatív tényező maradt a kétoldalú kapcsolatokban.

VI/2. Szlovák–magyar diplomáciai csatározások 1940-ben

1940 januárjára a két ország közötti kapcsolatok mélypontra zuhantak. A pozsonyi magyar követ azt javasolta kormányának, hogy – amennyiben ezt a magyar kormány szükségesnek érzi – előlről kellene kezdeni a magyar–szlovák kapcsolatok építését, ehhez pedig „sok türelem és jó idegek kellene”. 1939 második felében a két állam egyfajta hallgatóságos sajtóbéke megállapodást kötött, azaz vállalták, hogy a sajtóban nem támadják egymást. A szlovákok azonban megszegték az egyezséget. 1939. december 15-én a *Nástup*, a szlovák ifjúság számára kiadott, kéthetente megjelenő lapban a „nagysurányi gyilkosság”⁴⁵⁹ évfordulójáról írtak. Ez az eset a szlovák irredenta propaganda egyik szimbóluma lett, és *Surány* címmel verset is írtak róla, amelyet több szlovák újság publikált. Bár a pozsonyi magyar követ a vers megjelenése miatt tiltakozott a szlovák vezetésnél, a szlovák sajtóban 1939 decemberében folyamatosan magyarelles cikkek láttak napvilágot. Erre a magyar politika is támadásba lendült. 1939. december 27-én a budapesti rádió adásában elhangzott a vád, hogy a szlovák kormány összeköttetésben áll a párizsi Csehszlovák Nemzeti Bizottsággal. A hírt a Szlovák Távirati Iroda másnap rágalomnak minősítette, Ján Spišiak budapesti szlovák követ pedig utasítást kapott, hogy tiltakozzon a magyar kormánynál. A szlovák kormány szerint a Magyar Rádió adásában olyan hangot ütött meg, amelyet nem szokás a jószomszédi viszonyban álló országok között használni.

A szlovák közvélemény részéről hungarofil nézetekkel meggyanúsított Tuka azon munkálkodott, hogy diplomáciai eszközökkel valamiféle sikert érjen el a területi

⁴⁵⁸ MOL, KÜM, K-63. 460. cs, 126/pol. 1939. sz. 1939. december. 29.

⁴⁵⁹ 1938 decemberében magyar csendőrök lőttek a nagysurányi templom előtt demonstráló szlovákok közé, akik saját nyelvű istentiszteletet követeltek. Egy ember meghalt, heten pedig megsebesültek. A magyar hatóságok sajnálatosnak mondták az esetet, és megígérték, hogy kivizsgálják. Ld. erről: Esterhazy L., 1991. 98. p.

revízió terén. Szlovákiában ebben az időben különbség volt a hivatalos politika és a szlovák közvélemény revíziós elképzelései között. A kormány a részleges revízió megvalósítását szerette volna elérni, a közvélemény viszont a bécsi döntőbírósági ítélet megsemmisítését tekintette volna eredménynek. A közvélemény nagyobb része ráadásul a részleges revízió követelésében gyengeséget, árulást látott, és a „mindent vissza!” jegyében képzelte el a revíziós politika sikerét. Ezt a hangulatot kihasználva a Hlinka Gárda röplapjaiban Magyarország reakciós, „feudális” jellegét hangsúlyozták, és összekapcsolták a „magyar–gróf–zsidó” kifejezéseket. Az általuk reakciónak tartott magyar „rezsimmel” szemben kiemelték a nemzetiszocializmus „forradalmi” és „népi” jellegét. Azt állították továbbá, hogy a feudális Lengyelország után a feudális Magyarország következik, Németország pedig nem fog neki segíteni, mert „Hitler a nép oldalán áll, nem pedig a mágnások és zsidók oldalán”. A gárdisták a Magyarországon élő szlovákoknak szabadulást ígértek a „nemzetek börtönéből” és a „dolgozó nép kínyzókamrájából”.⁴⁶⁰

A két állam között a következő években folytatódott a propagandaháború. Mach a *Slovák* 1940. január 1-jei számában arról írt, hogy a határmenti kompakt szlovák lakosságú területeket vissza kell adni Szlovákiának. A határrevíziót a szlovák politika fő céljának nevezte, és Hitler lakosságcserére vonatkozó tézisei alapján egyenesen azt szorgalmazta, hogy az alföldi szlovákokat cseréljék ki a Nyitra környékén élő magyarokra. Ha ez megvalósulna, Mach szerint, baráti, legalábbis felhőtlen viszony alakulhatna ki a magyar kormánnyal. A pozsonyi magyar követ a következőképpen kommentálta Mach ténykedését: „Van egynéhány szlovák, akinek a fejébe szállt a két hatalmas szomszéd, és azt hiszi, hogy ő balanszírozik velük, és nem azok labdáznak, ha akarnak, vele. Ez az optikai csalódás indítja őket a húszéves cseh nevelés utóhatásaként is a magyarok bagatellizálására. Amíg ez csak Mach-féle ripősködésben nyilvánul meg, aki a politikában úgy tekintendő, mint az utcagyerek, aki a karzatról rikolt le a színpadra, nem kell tragikusan venni, mert a propagandafőnök saját pátriájában sem próféta többé, és személye jelentőségét meghaladó megbecsülést jelentene számára, ha reflektálnának nyelvöltögetéseire.”⁴⁶¹ Szabó szerint a szlovák kormány az elmérgesedett

⁴⁶⁰ MZV, 128. doboz, 51165/1940. (Szlovák–magyar kapcsolatok.)

⁴⁶¹ MOL, KÜM, K-63. 460. cs. 2/pol. 1940. sz. (1940. január 2.)

helyzet miatt az ottani magyarokon tölti ki bosszúját. Úgy vélte, a szlovákok támadásai mögött a németek állnak, akik így akarják más irányba terelni a fokozódó németellenes hangulatot, és emellett – a *divide et impera* elv alapján – Magyarországon is bizonyos nyugtalanságot akarnak kelteni. A követ azt a lehetőséget sem zárta ki, hogy a szlovák kormány maga indította a magyarelles támadást, mert a szlovák lakosság kezdett veszélyesen németellenessé válni. Ebben a helyzetben pedig egyszerűbb volt kijátszani a magyarelles kártyát.⁴⁶²

1940. január 4-én Szabó György követ felkereste Ďurčanský külügyminisztert, és sajnálkozását fejezte ki, hogy egy olyan időszakban kell a követi posztot betöltenie, amikor a két ország viszonya éppen erősen „lefelé menő hullámban” van.⁴⁶³ Kijelentette, hogy az ellenségeskedés szlovák részről indult, mivel ők szegték meg a korábban kötött sajtóbékét. Ďurčanský erre a magyar sajtótámadásokat sorolta fel, majd szóvá tette, hogy Budapesten a Szent István-ünnepségek alkalmával a tűzijáték fényei Nagy-Magyarország határait jelenítették meg. Ezenfelül a Szabadság téren álló Észak szobrot⁴⁶⁴ is bírálta, amely szerinte sérti a szlovákok önérzetét. Végül Ďurčanský egyértelműen kijelentette: nem kívánhatják tőle, hogy beszüntessenek minden propagandát a magyarok ellen, amikor ők is támadják a szlovákokat.

Szabó azzal a benyomással távozott a szlovák külügyminisztertől, hogy Ďurčanský a szlovák–magyar viszony javításának „rosszhiszemű szabotálója”, és ebben a kérdésben Mach propagandafőnökkel közös stratégiát folytat. Egyikük sem az ellentétek barátságos megszüntetését s ezzel a két nemzet közeledésének elősegítését tartja kívánatosnak – írta jelentésében Szabó. Ellenkezőleg, politikájuk éppenséggel arra irányul, hogy akadályokat gördítsenek az együttműködés elé, s az ellentétek mesterséges kiélezésével lehetetlenné tegyék a magyar–szlovák viszony normalizálását. Ezt megelőzően Szabó 1940. január 10-i jelentésében a következőket írta: „Miután

⁴⁶² Uo.

⁴⁶³ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 9/pol. 1940. sz. (1940. január 12.)

⁴⁶⁴ Észak-szobor: irredenta szobor, amely Hungária alakjában az elcsatolt felvidéki területeket jelképezte. A szobor három méter magas volt, melyen Hungáriát keresztre feszítve női alakként ábrázolta, akihez egy kisfiú simul, aki a szlovák nemzet ragaszkodását volt hivatva szimbolizálni a régi anyaországhoz. A kettő egységét kivont karddal előre törő kuruc alakja védi, emlékeztetvén arra, hogy a magyar szabadságért Rákóczi hadaiban szlovákok is küzdöttek. A szlovák nemzetet mint kiskorú gyermeket ábrázolják, aki védelemre szorul. A szoborcsoportot 1921-ben készítette Kisfaludy Stróbl Zsigmond. 1945-ig a Szabadság téren állt, majd eltávolították onnan. Ld. erről bővebben: Pótó, 2003. 61. p.

semmi jel sem mutat arra, hogy a szlovák kormány velünk szemben eddig követett negatív politikájában a közeljövőben változás állna be, továbbá miután joggal tartani lehet attól, hogy a mindkét részről eddig alkalmazott politikai módszerek fenntartása végső eredményben a szlovákiai magyarság teljes leromlására és egyben a magyar állampolgárok szlovákiai érdekeinek feláldozásához vezethet.”⁴⁶⁵ Ezután felteszi a kérdést, vajon a korábban alkalmazott politikát nem kellene-e átértékelni és keményebben fellépni.⁴⁶⁶

1940 elején Magyarországon olyan híresztelések kaptak szárnyra, hogy Szlovákia Magyarország megtámadására készül. Szlovákiában pedig az terjedt el, hogy Magyarország el akarja Szlovákiát foglalni. A viszony rosszabbodásának körülményeit abból a beszélgetésből is rekonstruálhatjuk, amely a magyar követ megbízólevelének átadása alkalmával zajlott le egyfelől a követ, másfelől Tiso és Ďurčanský között. A magyar követ nyíltan megkérdezte Tisót, vajon igaz-e Szlovákia támadási szándéka. Tiso ezt egyértelműen cáfolta. Válaszában a következőképp kommentálta a magyar követ értesülését: „Szlovákia békében akar maradni. Nekünk mindnyájuknak itt az az érdekünk, hogy etnikai és fizikai épségünket lehetőleg megóvjuk a mai világfelfordulásban, mert ezzel biztosíthatjuk legjobban népeink érdekeit, ezért békességben kell élnünk egymással.”⁴⁶⁷

A magyar követ a beszélgetés során a kiutasításokra terelte a szót. Tiso utalt rá, hogy ő a rádióban felszólította a szlovákokat, maradjanak a bécsi döntés által Magyarországnak ítélt területeken, de azok ennek ellenére, a magyar katonaság előrenyomulása miatt tömegesen települtek át Szlovákiába. Ďurčanský szóvá tette, hogy több mint 1150 tanító jött át a Magyarországhoz visszacsatolt területekről.⁴⁶⁸ A magyar követ erre azt felelte, ezek a csehek neveltjei, szélsőbaloldali, radikális elemek, akik Szlovákiában is haszontalanok, és Magyarországnak nincs ilyen rétegre szüksége. Ďurčanský később a Magyarországról kiutasított szlovák nemzetiségű vasutasok ügyét

⁴⁶⁵ MOL, KÜM, K-64. 89. cs. 1940-65 tétel. Iktatás nélküli irat. (1940. január 10.)

⁴⁶⁶ Uo.

⁴⁶⁷ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 106/pol. 1940. sz. (1940. január 13.)

⁴⁶⁸ Szlovák források szerint 1119 tanár közül 862 hagyta el a területet. Deák, 1997. 42. p.

vetette fel.⁴⁶⁹ A magyar követ beismerte, hogy itt valóban hibák történtek, de megemlítette, hogy 1918–1920 között a magyarok tízezrei voltak kénytelenek elhagyni szlovákiai otthonukat, ami a magyar kormány számára súlyos tehertételt jelentett a nemzetiségi kérdés rendezésében. Tiso és Ďurčanský azt is felrőtták a magyaroknak, hogy a szlovák kisebbséget megaláztatások érik Magyarországon. Ennek következtében a szlovák kormány helyzete szintén nagyon nehéz saját közvéleménye miatt. Nehezen tudják féken tartani a nacionalista irányzatokat. A magyar követ arra hívta fel beszélgető–partnerei figyelmét: mindkét kormánynak arra kell törekednie, hogy a legnehezebb kérdésekben megfontoltan és higgadtan a megértés útját keressék. Tiso a beszélgetést azzal fejezte be, hogy még sokáig fog tartani, amíg a kormányok túljutnak ezeken a nehézségeken, de reméli, hogy a kölcsönös türelem végül meghozza gyümölcsét.⁴⁷⁰

Ghyczy Jenő magyar külügyminiszter-helyettes 1940. január 12-én Budapesten fogadta Spišiakit.⁴⁷¹ A szlovák követ azzal kezdte mondanivalóját, hogy nemrég tért vissza szabadságáról, és meglepetten tapasztalta: a szlovák–magyar viszony teljesen megromlott, és a két állam kapcsolata rendkívül feszültté vált. Spišiak érdeklődött, a magyar kormány szándékai felől. Ghyczy azt válaszolta, hogy ezzel a kérdéssel ne hozzá forduljon, hanem saját kormányához. Ghyczy a megromlott kapcsolatokat azzal magyarázta, hogy Szlovákiában ismételten sajtókampány indult Magyarország ellen, annak ellenére, hogy a magyar sajtó nem is foglalkozott Szlovákiával. Másik problémaként arra utalt, hogy Szlovákia olyan törvényt készül életbe léptetni, amelynek következtében külföldieket csak a belügyminiszter engedélyével lehet majd alkalmazni. Meglátása szerint ennek az a veszélye, hogy azokat a magyarokat, akiknek vitatott a szlovák állampolgársága, megfosztják munkavállalási engedélyüktől. Aminek az lesz a következménye, hogy lakhatási engedélyüket is elvesztik, és ez mintegy 21 ezer embert érintene Szlovákiában. Spišiak elismerte, hogy a szlovák sajtó támadta Magyarországot, de kifogást emelt az ellen, hogy a magyarok 600 szlovák nemzetiségű magyar vasutast

⁴⁶⁹ Az elbocsátására egy magyar igazoló bizottság eljárása szolgált alapul. Azzal vádolták a szlovák nemzetiségű vasutasokat, hogy magatartásuk nemzetiségi szempontból kifogásolható, és korábban a Hlinka-párt tagjai voltak, továbbá az, hogy szlovákul beszéltek.

⁴⁷⁰ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 106/pol. 1940. szám alatt. (1940. január 13.)

⁴⁷¹ MOL, KÜM, K-63. 460. cs. (Napijelentés Ghyczy és Spišiak közötti megbeszélésről.) (1940. január. 12.)

kívánnak elbocsátani.⁴⁷² Spišiak szóvá tette azt is, hogy sok szlovákot letartóztattak, illetve internáltak Magyarországon. Ghyczy erre azt válaszolta, hogy az elbocsátásokat a szlovákok kezdték, és Illaván sok magyart tartanak fogva. Spišiak felvetette továbbá, hogy Magyarországon szlovák kisebbségi vezetőket tartóztattak le kémgyanús tevékenység miatt. Szerinte kémkedésről azért sem lehet szó, mert a németek ettől eltiltották a szlovákokat. Ebből egyenesen következik, hogy minden ilyen velük kapcsolatos vád alaptalan.⁴⁷³

1940. január 11-én a pozsonyi magyar követ Galvánékkal, a szlovák külügyminisztérium politikai igazgatójával tárgyalt a két ország kisebbségeinek helyzetéről. A szlovák tisztségviselő sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy az első bécsi döntéssel annyi szlovák ember és terület került át Magyarországhoz. Galvánék azt javasolta, hogy a két a két kormány mindenképpen rendezze egymás között a Magyarországhoz került szlovák kisebbség sorsát. „A szlovák kormánynak nincsenek politikai aduk a kezében, ezért kénytelenek a reciprocitás eszközéhez nyúlni” – mondta Galvánék. A magyar követ erre megemlítette Esterházy megállapítását, amely szerint a szlovákok a reciprocitást csak akkor veszik elő, amikor azt a magyarság hátrányára lehet alkalmazni. Galvánék felvetette annak a lehetőségét, hogy szívesen találkozna valami felelős magyar politikussal, akivel megvitathatná a kisebbségi kérdést. Emlékeztette a magyar követet Csehszlovákia első felosztása, tehát a bécsi döntés alkalmával elhangzott magyar ígéretekre. Szerinte a csehek akkoriban attól féltek, hogy a magyarok tanultak a múltból, és úgy fogják alakítani nemzetiségi politikájukat, hogy a szlovákság végül majd inkább hozzájuk akar csatlakozni. Ő maga hasonló politikát várt volna el a magyar vezetéstől. Várakozásai azonban nem teljesültek, és a bizakodó szlovákság csalódása igen nagy volt. A magyarországi szlovákságot hideg zuhanyként érte a magyar igazoló bizottságok tevékenysége is, amelyek nemcsak csehszlovákiai tevékenységük miatt tettek ki embereket az állásukból, hanem szlovák néppárti kapcsolataik miatt is. Továbbá azért is, mert szlovák iskolába járatták gyermekeiket. A

⁴⁷² A magyar hivatalos szervek ezzel a szándékkal óriási felháborodást váltottak ki a magyarországi szlovák lakosság körében. Ez a szlovák kormányhoz is eljutott, amely ennek megfékezését a reciprocitás elvének gyakorlati megvalósításában látta.

⁴⁷³ MOL, KÜM, K-63. 460. cs. (Napijelentés Ghyczy és Spišiak közötti beszélgetésről.) (1940. január. 12.)

szlovák kisebbség legfőbb sérelme éppen az, jelentette ki Galvának, hogy a magyar igazoló bizottságok tevékenysége következtében a magyarországi szlovákság kellő számú értelmiségi és vezető nélkül maradt.⁴⁷⁴ A magyar követ erre a következőképpen reagált: „[...] tudomásom szerint éppen a magyar részen csodálkoztak azon, hogy a szlovákság intelligenciája nem okult a 18-as magyar példa következményeiből, és 38-ban tömegesen önként kivonult”.⁴⁷⁵

A két állam rossz viszonyából adódó helyzetet leginkább a kisebbségek érezték.⁴⁷⁶ Ezt jól érzékelteti a következő szomorú eset. 1940 január elején Misérd szlovák községből a szlovák csendőrök egy hetvenéves, magatehetetlen magyar nemzetiségű asszonyt vittek kocsival a határra, és a somorjai magyar útdellenőrző járőrtől követelték az idős asszony átvételét. Az asszony már beszélni sem tudott. A szlovák csendőrök semmi konkrét dolgot nem mondtak a magyar határőröknek az asszony hovatarozásáról. Mivel az asszonynak nem volt sem határátlépési, sem határátkelési igazolványa, a magyarok megtagadták az átvételét. A szlovák csendőrök ekkor leemelték kocsijukról az asszonyt és szlovák területen, a magyar határvonaltól egy méternyire lefektették a földre. Egy órával később magyar bizottság szállt ki a helyszínre, amely a helyi főszolgabíróból, a portyázó századparancsnokból, a tisztiorvosból és három tanúból állt. A tisztiorvos már csak a halál beálltát állapíthatta meg.⁴⁷⁷

Érdekes adalékul szolgál az események jobb megértéséhez Lipcsey-Magyar Sándor, a pozsonyi magyar követség katonai attaséjának egyik jelentése, amelyben a két állam viszonyát elemzi: „[...] a magyar–szlovák kérdésre a kölcsönös túszúrásokkal zavart időleges félkompromisszumok jellemzők, melyek egyik felet sem elégítik ki, még átmenetileg sem, ez pedig a kis napi politika méregzacskójának mindig új tápot ad”. Meggyőződése szerint, ha Németország beleegyezését adná, akkor Szlovákia kérdése „[...] bizonyos autonóm kereteken nyugvó bekebelezéssel békésen elintéződné.

⁴⁷⁴ Galvának azt is fölrótta, hogy a magyarországi szlovákoknak nincs fóruma, ahol sérelmeiket előterjeszhetné, és ahol panaszait orvosolni tudná. A magyar kormány tett ugyan engedményeket az ottani szlovákok ügyében, de igazi érdekképviselőjük továbbra is csak a budapesti szlovák követség maradt, amely eredményeket tudott felmutatni érdekeik érvényesítése terén és a magyar közigazgatási hatóságok túlkapásait is visszafoghatta.

⁴⁷⁵ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 16/pol. 1940. (1940. január 14.)

⁴⁷⁶ A kérdéstről lásd bővebben: Hetényi, 2006. 20–41. p.

⁴⁷⁷ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 397. sz. napijelentés, (1940. január 15.)

Katonai eszközökkel való megszállása viszont hadműveletileg a M. Kir. Honvédségnek könnyű feladat, de végrehajtásáig sok felvidéki magyar mártírt teremtene, és a Hlinka Gárdától feltüzelt szlovák lakosság makacs ellenállása révén sok vérontással járna, amellett beláthatatlan ideig ostromállapotszerű viszonyokat jelentene, valószínűleg az egész elfoglalt területen, de főleg annak nyugati kétharmadában”.⁴⁷⁸

A szlovákok még mindig tartottak a magyarok támadásától, és ezért a magyar veszélyre hivatkozva állandóan ostromolták a németeket. Černákot a német vezetés biztosította arról, hogy Magyarország semmilyen reményt nem táplálhat a határrevízió iránt, de egyelőre Szlovákia sem.⁴⁷⁹

1940 januárjának második felében a szlovák kormány a két ország közötti viszony jobbítására tett lépéseket. Erről a pozsonyi magyar követ január 16-i jelentésében számolt be. Szabadsága alatt Ján Spišiak budapesti szlovák követtel tárgyalt Budapesten, s az volt a benyomása, hogy a szlovákok megelégték az addigi helyzetet, és javítani kívánnak rajta. Beszámolt arról is, hogy miután visszatért Pozsonyba, a megbízólevele átadásakor mondott beszédének kedvező visszhangja volt a szlovák sajtóban, amit ő közeledésként érték. De más pozitív élmények is érték Szlovákiában: a Vojtech Tuka miniszterelnök rektorrá avatásakor tartott ünnepségen tüntetően barátságos fogadtatásban volt része. A külügyminiszter, Durčanský azonban, „lógó fejjel járkált egész idő alatt”, és nem beszélt vele.⁴⁸⁰ Ďurčanský a németektől függetlenebb szlovák külpolitika kialakítására törekedett, a németek azonban berlini tárgyalásai alatt éreztették vele, hogy erre nincs lehetőség – magyarázta a magyar követ Ďurčanský levertségének okát. Az ünnepség alkalmával Mach is beszélgetésbe elegyedett vele, sőt a felesége arra utalt, hogy férje volt az első, aki a szlovák–magyar közeledést támogatta. Mach kifejtette, hogy akkor jutott lelki válságba a magyarokkal kapcsolatban, amikor a magyar légierő szétbombázta az iglói repteret, és ezzel még dicsekedtek is a magyar sajtóban.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ MOL, KÜM, K-63. 460. cs. 31/23/1940. sz. alatt. (A pozsonyi katonai attasé jelentése a M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnökének.) (1940. február 8.)

⁴⁷⁹ SNA, MZV, 180. doboz. 3/40. szám. A berlini szlovák követ jelentése. (1940. január 15.)

⁴⁸⁰ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 15/pol. 1940. sz. (1940. január 16.)

⁴⁸¹ Uo.

A magyar követ a nagy barátkozási hullámot a németek hatására vezette vissz. Nekik vélte – az volt az érdekük, hogy a szlovák–magyar viszony rendezett, baráti legyen, mivel nyugalmat szeretnének Kelet-Európában. A németek közbelépésével magyarázta, hogy enyhültek a szlovák sajtó és rádió magyarelleses támadásai. Mindezt az is megerősítette, hogy a pozsonyi német követ elmondta neki: beszélt Ďurčanský külügyminiszterrel, sőt felelősségre is vonta egy nagyképű cikke miatt, amelyben átrajzolta Közép-Európa térképét, és Szlovákia határait kitolta Magyarország rovására. Ďurčanský azzal mentegetőzött, hogy éppen egy magyar atrocitásokról szóló jelentést kapott és ennek hatása alatt állt. Amikor ezt számon kérték tőle, megígérte a német követnek, hogy ilyen többször nem fog előfordulni. Szabó elképzelhetőnek tartotta, hogy a szlovákok mesterségesen szították a hangulatot, hogy a németeket bizalmatlanná tegyék a magyarokkal szemben. Nem veszi túlságosan komolyan és nem akar belemenni kormánya nevében egy olyan játékba – fejtette ki Szabó a pozsonyi német követnek –, amellyel a szlovákok azt akarják elérni, hogy Szlovákia aláássa a jó magyar–német viszonyt. A magyar követ azt ajánlotta kormányának, hogy tartózkodással szemlélje a szlovákok közeledési szándékát, és magatartását a szlovák kormány gyakorlati lépéseitől tegye függővé.⁴⁸²

A barátkozás első jeleit Galvánék és a pozsonyi magyar követ között 1940. február 15-én lezajlott beszélgetés alapján rekonstruálhatjuk. Galvánék megkérdezte, miért nem engedik meg Magyarországon, hogy az ottani szlovákok igazi érdekképviselői pártba tömörüljenek. Fenyegetésként azt is megjegyezte, el tudja képzelni, hogy a szlovákiai Magyar Pártot is feloszlatják, ha nem jöhet létre szlovák párt Magyarországon. A magyar követ azt válaszolta, hogy ez a döntés teljesen elmérgesítené a két ország közötti viszonyt. „Háborúra azért nem megyünk” – mondta Galvánék –, és kifogásolta, hogy „Magyarország mindig, mint nagyhatalom akar beszélni Szlovákiával”.⁴⁸³ A két diplomata végül egyetértett abban, hogy államaik kölcsönösen bizalmatlanok egymással szemben, mivel mindkét fél azt hiszi a másiktól, hogy be akarja csapni. Megállapodtak abban, hogy megpróbálják kidolgozni azt a megvalósítható kis programot, amellyel megkezdhetnék a jó viszony kiépítését. Ha

⁴⁸² Uo.

⁴⁸³ MOL, KÜM, K-63. 460. cs. 51/pol. 1940. sz. (1940. február 15.)

ezzel a programmal mégsem tudnának eredményre jutni, akkor az csupán kettőjüknek okozna csalódást, és nem lenne olyan hatása, mintha a hivatalos tárgyalások hiúsultak volna meg.

A magyar diplomácia továbbra sem mondott le Szlovákiával kapcsolatos igényeiről, amit a következő dokumentum is bizonyít. Teleki Pál magyar miniszterelnök 1940. március 6-án levélben fordult az angol kormányhoz, amelyet Barcza György londoni magyar követ útján juttatott el. A levélben Teleki Szlovákiáról is szólt. Szavai alapján arra következtethetünk, hogy Teleki és a magyar vezetés az első bécsi döntés és Kárpátalja visszaszerzése után sem tekintette lezártnak Szlovákia sorsát. Pontos határvonalat nem említett, de kijelentette, hogy a cseh-szlovák együttélés húszéves epizódja után a magyar és a szlovák nép ismét megtalálja az „egymás mellett élés és a barátság útját”. Teleki a szlovák államról kifejtette: „a jelenlegi szlovákiai helyzetet nem függetlenségét, hanem politikai irányát – úgy tekintjük, mint átmenetet. Az irány meg fog változni, mert a nép így akarja”.⁴⁸⁴ A levél további részében Teleki a két állam együttműködésének gazdasági előnyeit bizonygatta, mivel Szlovákia és Magyarország gazdaságilag egymásra vannak utalva. Az angol külügyi elemzők a következő feljegyzést vezették rá Teleki levelére: Teleki „becsületes földrajztudós”, de olyan igénnyel lép fel, amit csak háborúval lehetne elérni, mert a szlovákoknak eszük ágában sincs önként visszatérni Magyarországhoz.⁴⁸⁵ A brit diplomácia reálisan mérte föl a szlovák hozzáállást, és álláspontja a későbbiekben sem változott.

1940. április elején Esterházy elküldte Tuka miniszterelnöknek a Magyar Párt Elnöki Tanácsa előtt tartott beszédének másolatát, azzal a céllal, hogy felhívja a szlovák kormány figyelmét a szlovákiai magyarság helyzetére. „Mi, szlovákiai magyarok nem kívánunk semmi egyebet, mint hogy az itt élő összes nemzetiségekkel barátságosan együtt éljünk”.⁴⁸⁶ Esterházy hangsúlyozta: 1939 óta nem szólalt meg a szlovákiai magyarság ügyében. Azért hallgatott, mert a sérelmek emlegetésével nem akarta tovább élezni a feszült helyzetet, de panaszai azért voltak: „érezzük lépten-nyomon a hatóságoknak bennünket elnyomó intézkedéseit, de ez nem jelenti azt, hogy a

⁴⁸⁴ Ablonczy, 2005. 445. p.

⁴⁸⁵ Uo. 446. p.

⁴⁸⁶ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 2609/1940. sz. (Esterházy beszéde.) (1940. április 6.)

napisajtóban most újabban majdnem naponta megjelenő magyarellenes támadásokat nem tudnánk megválaszolni úgy, hogy a magyarságot ért támadásokat és az abban foglalt állításokat gyökerükben meg nem döntenénk.”⁴⁸⁷ Nem tudta azonban tétlenül nézni, ahogy a magyarság jogait Szlovákiában minden ok nélkül megnyirbálják, illetve lábbal tiporják – fejtette ki beszédében. – Azt kérte a szlovák illetékesektől, hogy hagyják békében és nyugodtan élni a szlovákiai magyarságot. „Helyes úton jár úgy a szlovák kormány, mint a magyar kormány, amikor államközi tárgyalások keretében egymást kölcsönösen segíteni akarják, és épp azért nem bírom megérteni, milyen célt szolgál az olyan szlovák magatartás, mely akkor, mikor ezen tárgyalások folynak, állandó túsúrassal illeti a szlovákiai magyarságot, de ugyanakkor meg szeretné szűrni Magyarországot.”⁴⁸⁸ Ha sikerülne megegyezni, abból mindkét nemzetnek és azok kisebbségeinek is csak haszna lehetne. Pártja nevében elvárja a szlovák kormánytól, hogy jogos panaszait orvosolják. A szlovák kormány nem reagált Esterházy beszédére.

1940. április 4-én a *Szlovákban* a magyar–szlovák határról szóló cikk jelent meg, amelyben a két állam közötti határt a szerző úgy képzelte a jövőben megállapítani, hogy egyenlő számú lakost hagyjanak mindkét állam területén. Így majd ki lehet cserélni őket, és a határt a nemzetiségi elv alapján lehet megvonni. A jelenlegi határokat „...a szlovákok sohasem ismerhetik el, és nem is fogják elismerni, míg csak egyetlen szlovák szív dobog, egyetlen szlovák lélek él a Tátra és Duna között.(...) Mi nem akarunk mást, csak ami a mienk”.⁴⁸⁹ A cikk Kárpátalja kérdéséről is szól: „A szlovák etnográfiai határ mindig Ungvárnál volt, azt az Ung folyó alkotta. Így kell ennek lennie a jövőben is. Igaz, hogy ezen a vidéken ukrán nemzeti csoport is van, de Ruszinszón is él szlovák nemzeti csoport, ami kiegyenlítődik. E problémák megoldása már időszerű. Csakis azok pontos megállapítása és indoklása hozhatja meg nekünk azon tér elérését is, melyre a szlovákoknak a Duna és Tátra közt joguk van”.⁴⁹⁰ A cikk foglalkozott továbbá a morvaországi szlovákok helyzetével is, itt szintén sok szlovák élt, akikről a cikk írója szerint Szlovákia sohasem fog lemondani. Javasolta egyúttal Nagy-Morvaország

⁴⁸⁷ Uo.

⁴⁸⁸ Uo.

⁴⁸⁹ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 136. pol/1940. sz. (1940. május 25.)

⁴⁹⁰ Uo.

megalakítását, amely kiterjedésében ugyan kisebb lenne a hajdani birodalomnál, de nagyobb történelmi tetteket hajthatna végre.

A pozsonyi magyar követ érdeklődését felkeltette a cikk, és a határkérdésről beszélgetést kezdeményezett Jozef Mračnával,⁴⁹¹ a szlovák külügyminisztérium politikai igazgatójával, aki kifejtette ezzel kapcsolatos nézeteit. A szlovák kormány részére az lenne fontos, mondta Mračna, hogy visszakapja azon szlováklakta területeket, melyek Szlovákiával etnikailag összefüggnek. Ez három fő részt foglalna magába. Az első az Érsekújvár–Vráble–Ógyalla térség, a második a Kassa környéki, a harmadik pedig a Jolsva körüli etnikai terület lenne. Jolsva különösen fáj a szlovákoknak, mert a várossal együtt hat tisztán szlovákok lakta község került Magyarországhoz.⁴⁹²

A cikk és a Mračnával folytatott beszélgetés kedvezőtlenül hatott a bilaterális kapcsolatokra, ami a németek figyelmét is felkeltette. A pozsonyi német követ 1940. április 8-án tárgyalt a pozsonyi magyar követtel a magyar–szlovák viszonyról. Hans Bernard pozsonyi német követ Szabónak jelezte, hogy a szlovák–magyar viszony a lehető legrosszabb. Rendszeresen folyik a magyarok kiutasítása, miután megfosztják őket munkahelyüktől, továbbá szlovák részről az állampolgárság kérdésének rendezését is szabotálják. A szlovákiai sajtó változatlanul provokatív hangon ír Magyarországról, a szlovákiai magyar sajtót pedig az *Új Hírek* korlátozásával büntetik, valamint betiltották a *Minerva* című pozsonyi magyar folyóiratot. Ráadásul Szlovákiában több magyar nemzetiségű újságíró letartóztattak. Bernard elcsodálkozott a hallottakon – neki az volt a benyomása, hogy a közelmúltban nyugalom állt be a két állam viszonyában. Ez a nyugalom abból ered, mondta Szabó, hogy a magyar sajtó és rádió egy szóval sem reflektált a szlovák provokációkra. Szabó Ďurčanský külügyminisztert okolta a feszült helyzet miatt: „Megjegyeztem, hogy nincsenek kétségeim eziránt [ti. a külügyminiszter szerepével kapcsolatban], mert köztudomású, hogy mennyire kezében tartja a hatalmat, és terrorizálja a kormány többi tagját. Aziránt sincsenek kétségeim – mondta –, hogy ezt párizsi barátaival⁴⁹³ egyetértésben teszi, mert spanyol kollégánk előtt tett kijelentése

⁴⁹¹ Jozef Mračna: (1900–1945) diplomata, mérnök. A szlovák külügyminisztériumban Ďurčanský és Tuka külügyminisztersége alatt fontos tisztségeket töltött be. A Vörös Hadsereg pozsonyi megszállásakor agyonlőtték.

⁴⁹² Szlovák, 1940. április 4. 3–4. p.

⁴⁹³ Azaz a beneši csehszlovák emigráció.

szerint is a németek vereségét számításba veszi”.⁴⁹⁴ A német követ feljegyezte ezt az információt.⁴⁹⁵ Szabó utalt a szlovák kormány azon szándékára is, hogy a reciprocitás címén Pozsonyból kívánják irányítani a magyar kormány kisebbségi politikáját, aminek a szlovákiai magyar kisebbség az áldozata. Ezzel azonban nem érnek célra – jegyezte meg Szabó –, mert a magyarok nem állnak bosszút a magyarországi szlovákokon, velük békés együttélésre törekednek. Bernard erre megjegyezte, hogy ezzel Ďurčanský is tisztában van. Szabó úgy vélte, Ďurčanský kétségtelenül azt látná szívesen, ha a magyarországi szlovákok minél több sérelmet szenvednének el.

Szabó más német diplomatákkal is beszélgetett a kérdésről. Az volt a benyomása, hogy a németek tisztában vannak Ďurčanský megbízhatatlanságával, és csak a háborúra való tekintettel nem akarták korábban elmozdítani. Az olasz követ előtt Bernard úgy nyilatkozott, tisztában van vele, hogy addig nem lesz baj a szlovákokkal, amíg a németek harci helyzete kedvező, és addig Ďurčanský sem nagyon mozgolódhat.

Ďurčanský külügyminiszter nem adta fel a harcot és erősen készült arra, amikor majd egy határkorrekciót hajthatnak végre és ezt érvekkel kell alátámasztania. Emiatt 1940 tavaszán felkérte Anton Granatier,⁴⁹⁶ a szlovák Statisztikai Hivatal munkatársát egy olyan, statisztikai kimutatásokkal és térképekkel igazolt tanulmány elkészítésére, amellyel meg lehet győzni a németeket az első bécsi döntéskor megállapított határ igazságtalan voltáról, és el lehetne érni annak revízióját.⁴⁹⁷

A szlovák Állami Terv és Statisztikai Hivatal 1940 áprilisában megkezdte munkáját. Az 1880., 1890., 1900 és 1910. évi magyar, valamint az 1921. és 1930. évi csehszlovák népszámlálások etnikai adatsorai alapján összeállították a Magyarországhoz csatolt községek nemzetiségi kimutatásait, majd pedig az átcsatolt területrészek a települések kataszteri határait figyelembe vevő etnikai térképét. A statisztikai kimutatások alapján elkészített térkép a Magyarországhoz csatolt területeken kívül magába foglalta a szlovák állam egyes déli, illetve a trianoni Magyarország északi

⁴⁹⁴ MOL, KÜM, K-63. 460 cs. 98/pol.-1940. sz., (1940. április 8.)

⁴⁹⁵ Korábban Sztójay berlini magyar követ Woermanak szintén említette, hogy jelentéseket kapott, Tiso és Ďurčanský kapcsolatairól a beneši emigrációval. Ld: Fabian, 1966. 51. p.

⁴⁹⁶ Anton Granatier: (1894–1954) tanár, képviselő, újság szerkesztő. Csehszlovákia megújítására törekedett a Szlovák állam alatt, emiatt börtönbe is került. Az 1945-48 között megvalósult lakosságcsere gyakorlati megvalósításának kidolgozója. 1945 után fontos állami tisztségeket töltött be Csehszlovákiában.

⁴⁹⁷ SNA, Fond: Anton Granatier, 2. doboz. O búducej slovensko-mađarskeje hranici.

részeit is. Sajátos módon a szlovák és az átcsatolt területek nemzetiségi viszonyait az 1930. évi csehszlovák, a magyarországi területekét pedig az 1880. évi magyar tehát mindkét esetben a szlovákság számára legkedvezőbb népszámlálás adatai alapján ábrázolták.⁴⁹⁸ Granatier 1944 végére elkészült munkáját titokban a beneši emigráció is figyelemmel kísérte és kapcsolatban is állt az ellenállással.

Granatier a szlovák–magyar határ jövőbeni módosításáról három lehetséges forgatókönyvet dolgozott ki. Az első változat alapján módosítás nélkül visszaállna a trianoni országhatár. Granatier véleménye szerint ez „nemzetközileg is elfogadható javaslat”, és ráadásul a szlovák közvélemény is egyöntetűen támogatja. A második lehetséges változat alapján a Dunakanyar és Tokaj közötti szakaszon a trianoni határoknál is délebbre húznák meg az új szlovák-magyar határt. Granatier szerint ez etnikai szempontból ugyan kifogásolható, stratégiaileg azonban mindenképpen előnyös lenne. A harmadik változat értelmében visszaállítanák ugyan a trianoni határt, azt azonban egy szlovák–magyar lakosságcserevel kötnék össze. Egyes térségekben esetleg korrigálhatnák a határt Magyarország javára, hogy ezáltal Magyarországon minél kevesebb szlovák, Szlovákiában pedig minél kevesebb magyar maradjon. Mindhárom tervezet szerint jelentős számú magyar kisebbség maradt volna Szlovákiában, még a lakosságcsere feltételező harmadik javaslat is mintegy 100–200 ezer magyar helyben maradásával számolt. Granatier úgy vélte, hogy a lakosságcsere után a Szlovákiában maradó magyar kisebbség már akár kisebbségi jogokkal is rendelkezhetne, „mivel az aránylag kicsi, az egész határ mentén szétszórt kisebbség már nem veszélyeztetheti az államot”.⁴⁹⁹ A sors iróniája, hogy a szlovák politikai vezetés által is sürgetett területcserét és lakosságcsere a szlovák állam bukását követően a visszaállított Csehszlovákia hajtotta végre sokkal nagyobb területre vonatkozóan. A cseh és a szlovák politikusok célkitűzései, hogy megszabaduljanak a kisebbségeiktől, politikai irányultságuktól és pártállásuktól függetlenül megegyeztek. Anton Granatier ezt a következőképpen fogalmazta meg: „Ha másban nem is, ebben biztosan mindnyájan azonos céllal rendelkezünk, csak a hozzá vezető utak különböznek.”⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ SNA, Fond: Anton Granatier, 2. doboz. Záznam o práci s etnickou mapou slovensko-maďarskou.

⁴⁹⁹ SNA, Fond: Anton Granatier, 2. doboz. O budúcej slovensko-maďarskej hranici.

⁵⁰⁰ Uo.

1940. április 21-én Nagymihályon magyarellenes tüntetések voltak. Gejza Medrický⁵⁰¹, a szlovák kormány gazdasági minisztere, és Jozef Kirschbaum, a Szlovák Néppárt főtitkára tartott beszédet. Utóbbi a következő szavakkal illette a magyarokat: „Van még Szlovákiában elég fa, amelyre fel lehet kötni a magyarokat, van elég ólom, amelyből golyót lehet készíteni részükre, és van elég hely a fegyházakban, ahová el lehet helyezni a magyarokat. A magyarok cigány-zsidó fajzat, amely lótejen nőtt fel, és ami kultúra van bennük, azt a szlovákoktól kapták.”⁵⁰² A nagymihályi tüntetés nem volt egyedüli eset: a hecckampányok szervezői gondoskodtak róla, hogy Szlovákia más városaiban is legyenek hasonló, magyargyűlölő megnyilvánulások.

1940. április 22-én Pozsonyban került sor magyarellenes tüntetésekre, az utcákon röpcédulákat osztogattak, amelyek azt követelték, hogy pusztítsák el a szlovákiai magyarokat. Április 24-én Nyitrán fejszével verték le a magyar feliratú táblákat, és inzultálták az utcán sétáló magyarokat. Több, magyarok által lakott ház ablakát betörték. Az utcákon bántalmazták a magyar és a zsidó járókelőket, a kávéházakból és vendéglőkből kizavarták őket. A tüntetők a Magyar Párt irodáját is megpróbálták feltörni, de ez nem sikerült nekik, így csak az ablakokat zúzták be. Nyitrán április 25-én is folytatódtak az atrocitások. A piacon figyelmeztették az árusokat, hogy ezentúl tilos magyarul beszélniük. A tüntetésről készült jelentés szerint a nyitrai rendőrség meg sem kísérelte megfékezni a demonstrálókat.⁵⁰³ Április 27-én Késmárkon tüntettek a magyarok ellen, egyebek mellett magyargyalázó rajzokat terjesztettek. Május 1-jén Lőcsén, Eperjesen és Nyitrán ismétlődtek meg a magyarellenes támadások, a résztvevők közül sokan a Hlinka Gárda tagjai voltak. A felvonuló tömeg plakátokat ragasztott ki a következő szövegekkel: „Váctól Miskolcig Poprádig minden a mienk! Ázsia a tietek, ez a föld a mienk!” „Fogjatok puskát és sisakot a hazug magyarok ellen!” „Szlovenszkó a szlovákoknak, Ázsia a magyaroknak! Szedjétek össze a felhalmozott rongyaitokat és menjetek Ázsiába! Azonnal mindent vissza akarunk!”⁵⁰⁴

⁵⁰¹ Gejza Medrický: (1901–1989) szlovák politikus, parlamenti képviselő, újságíró a Szlovák Köztársaság idején gazdasági miniszter.

⁵⁰² MOL, M. E, K-28, 25. cs. 65. tétel, 17528/1940. sz.

⁵⁰³ MOL, M. E, K-28, 25. cs. 65. tétel, P 17339/1940. sz.

⁵⁰⁴ MOL, KÜM, K-63. 460. cs. 15178/1940. számú jelentés. (1940. május 18.)

Eperjesen Alexander Mach tartott magyarellenes beszédet. „Lehet, hogy maholnap eldől Közép-Európa sorsa.⁵⁰⁵ Nekünk nem kell félni. Életképességünket elismeri a külföldi sajtó is. Ezerévi elnyomásunk alatt csak drótosoknak ismert minket a külföld, azok jóvoltából, akik elnyomtak. Ma ez másként van, Magyarország irigyel minket, szeretne cserélni helyzetünkkel. A magyarok inkább magukkal, a bajaikkal törődjenek.”⁵⁰⁶ A magyarellenes hangulat szítása tovább rontotta a szlovákiai helyzetet. A berlini magyar követ kénytelen volt tiltakozni Ernst Woermann német államtitkárnál a német és a szlovák sajtó magyarellenes támadásai miatt. Sztójay úgy látta, hogy a magyarellenes hangulatot a szlovák kormány egyes tagjai szítják–mondta Woermannnak. A magyar kormány a jószomszédi viszony fenntartásában érdekelt, ezt tanúsítja az is, hogy a magyar sajtó nem reagált a szlovák támadásokra, és passzív magatartást tanúsított. Korábban a berlini szlovák követ járt nála, jegyezte meg Woermann, és éppen az ellenkezőjét adta elő a magyarokkal kapcsolatban. Arra hívta fel a magyar követ figyelmét, hogy Szlovákia még serdülőkorát éli, ezért ők mint szülők igyekeznek nevelő hatást gyakorolni rá. Sztójay erre a következőképpen reagált: „Hogyha ők a szülők, akkor annál is inkább tőlük kell elvárunk, hogy rendreutasítsák, ha neveletlenségében ezeréves nagyszülőire öltögeti a nyelvét.”⁵⁰⁷ Woermann megígérte, közbenjár a szlovák kormánynál a magyarellenes kirohanások leállítására érdekében, de hozzátette, hogy ezt csak nagyon óvatosan teheti, mert Szlovákia nagyon érzékeny minden olyan kérdésben, aminek köze van szuverenitásához. A berlini magyar követ a beszélgetés tanulságát leszűrve arra hívta fel kormányára figyelmét, ne számítsanak arra, hogy a német kormány Szlovákiában magyarbarát hangulatot kelt.

1940. április 7-én a németek megtámadták Dániát és Norvégiát, ami új reményekkel töltötte el a szlovákokat. Arra számítottak, hogy esetleg nekik is lehetőségük lesz határaik megnagyobbítására. A németek győzelme a szlovákok diadala is – beszéltek Szlovákia-szerte.⁵⁰⁸ Bécsből olyan hírek érkeztek, amelyek szerint húsz német hadosztály áll készen arra, hogy Magyarországon keresztül Románia ellen vonuljon. Mach és a Hlinka Gárda erre újra egész Szlovákiában magyarellenes

⁵⁰⁵ Ezalatt, a németek Anglia és Franciaország elleni háborúját értette.

⁵⁰⁶ MOL, M. E, K-28, 25. cs. 65 tétel, K 17666/1940. sz.

⁵⁰⁷ MOL, KÜM, K-63. 460. cs. 97/pol. 1940. sz. (1940. április 8.)

⁵⁰⁸ MOL, KÜM, K-63, 459. cs. 133/pol 1940. sz. (1940. május 20.)

agitációba kezdett, mindenkit harcba szólítottak a magyarok ellen, akiknek szerintük „ütött az utolsó órája”. Azt kezdték hirdetni, hogy a németekkel együtt a szlovákok is bevonulnak Magyarországra; a Dunáig elfoglalnak mindent, ami nekik jár, és felszabadítják az elnyomott magyar parasztokat a grófok s a zsidó bárók uralma alól.⁵⁰⁹ Ezek a fenyegetések negatív visszhangot váltottak ki Magyarországon.

Válaszul 1940. április 30-án a magyar országgyűlés felsőházában Szüllő Géza⁵¹⁰ éles hangú beszédet mondott Szlovákia magyarellenes magatartásáról. Felszólalásában hangsúlyozta, hogy nem akar feszültséget kelteni a két állam között, de nem hallgathat tovább. A magyar állam mindeddig egyoldalúan ápolta a jó viszonyt Szlovákiával, de a szlovák vezetés ártó szándékkal és támadóan lépett fel Magyarországgal szemben. Szlovákia hiába *Schutzstaat*, mégsem úgy viselkedik, ahogy ebből kifolyólag elvárhatnák. „Szlovenszkóban a hamu alatt parázs ég, ezt a parazsat pedig tűzzé akarják lobbantani azok, akik el akarják égetni a mi államunkat. [...] Mi, magyarok, mind Szlovenszkóban, mind itt mindig észrevettük azokat a tüszúrásokat, azokat az ellenünk kibocsátott fullánkokat, amelyeket a kormány, a sajtó vagy a szlovákság velünk szemben jónak látott alkalmazni. Ezek azonban az állam fenségét nem érintették, és ezeket számba nem vettük, rájuk nem reagáltunk, mert a jó modor mireánk kötelező.”⁵¹¹

Szüllő beszédének további részében elmondta, hogy 1940. április 25-től magyarellenes megnyilvánulások voltak Szlovákia több városában. Ezek közül a nyitrait emelte ki, ahol az Hlinka Gárda ottani vezére szerinte a következőket mondta: „[...] Aki Nyitrán vagy Szlovenszkóban magyarul beszél, annak ki kell tépni a nyelvét, és aki magyarul beszél a köztársaságban, abba bele kell fojtani a szót”.⁵¹² Kifogásolta Szüllő azt is, hogy Pozsonyban a szlovák tüntetők betörték a magyar követség ablakait, és a helyi rendőrség ezt nem akadályozta meg. Elfogadhatatlannak tartotta továbbá, hogy Szlovákiában olyan magyarellenes röplapokat terjesztenek, amelyek azt hirdetik: fegyverrel kell elhódítani Magyarországtól a Tiszáig, Szolnokig terjedő területeket.

⁵⁰⁹ Uo.

⁵¹⁰ Szüllő Géza: (1872–1957) csehszlovákiai magyar politikus, jogász. 1920-ban a felvidéki magyarság Országos Keresztényszocialista Párt egyik alapítója, 1925–1932 között elnöke. Országgyűlési képviselőként a prágai parlamentben tevékenykedett. A bécsi döntés után a magyar felsőház tagja (1938–1944). 1945 után a politikától visszavonulva Magyarországon élt.

⁵¹¹ MOFN, I. k. (1940. április 30.) Az országgyűlés felsőházának 22. ülése. 283–284. p.

⁵¹² Uo. 284. p.

Szüllő szerint a szlovákok veszélyes játszmába kezdtek, az a céljuk, hogy megromtsák a magyarok és a németek közötti viszonyt; a szlovákok egy másik érdekcsoportja pedig Benešékkal keresi a megegyezést. Szüllő burkoltan Machot is támadta: ha Szlovákiában a németek csapatmozgásokat hajtanak végre, Mach ezt úgy tálalja hívei számára, mintha megegyeztek volna Németországgal, hogy a szlovákok elvehetik mindazokat a területeket, amelyeket Magyarország az első bécsi döntés után kapott. Szüllő azt kérte a magyar vezetéstől, lépjen fel a szlovák politika támadásai ellen, és a gazdasági szerződések révén kényszerítse Szlovákiát jobb viszony kialakítására. „Kérem, hogy a kormány értesse meg, hogy a magyar állam, ha kicsiny is, de jogaira támaszkodva erős azokkal szemben, akik jogait sértik, vagy nemes gesztusát nem értik meg.”⁵¹³

Szüllő beszédére Csáky István válaszolt, aki – mint mondta – az egész magyar nemzet nevében keserűen vette tudomásul, hogy a szlovákok felé nyújtott baráti jobb nem talált megfelelő fogadtatásra, és néhány csoport a magyar közeledést rosszakaratú rágalommal igyekezett lehetetlenné tenni. A magyar kormány a legnagyobb önuralommal csak arra törekszik, mondta Csáky, hogy elfogadható szomszédi viszonyt teremtsen Szlovákiával. A béke és a nyugalom kedvéért eddig is sok minden felett szemet hunytak, és hajlandóak ezt a türelmet a végletekig gyakorolni, mert ők nemcsak a vezetők hibáit és ténykedését nézik, hanem a két baráti nemzet jövőjére is tekintettel kell lenniük. Ismeri a Szüllő által említett magyarellenes atrocitásokat, fel is lépett miattuk az illetékes szlovák hatóságoknál, de a magyar politikának a külpolitikai helyzet miatt óvatosságra és önuralomra van szüksége. De van egy határ – mondta –, amikor a „pohár betelhet”, és akkor a magyar kormány kénytelen lesz fellépni. „Türelmünk határa ott ér véget, ha a Szlovákiában lakó magyarság jogait az emberi élethez és vagyonához, továbbá a magyar alattvalók szlovákiai vagyonát és jogait nem tartják csorbíthatatlanul tiszteletben.”⁵¹⁴ Csáky ezt fenyegetésnek szánta, és a szlovákiai magyarok védelme érdekében jelentette ki. Magyarország nem gyenge, és készen áll érdekei védelmére. Csáky beszéde végén azonban leszögezte: kormánya továbbra is a türelem és a béke politikáját kívánja folytatni. Csáky beszédét úgy értelmezhetjük, mint egy figyelmeztetést a szlovák vezetőknek, hogy hagyjanak fel a szlovákiai magyarok

⁵¹³ Uo.

⁵¹⁴ Uo.

üldözésével. Szüllő parlamenti beszéde erősen gondolkodóba ejtette a szlovákiai politikusokat, de a nagy revíziós reményeket tápláló szlovák közvéleményt is elbizonytalanította. Gyanakodni kezdtek, hogy a magyar képviselő figyelmeztető szavai mögött esetleg egy magyar–német megegyezés rejtőzik Szlovákia kárára.

Spišiak azonban nem adott hitelt Csáky fenyegető szavainak. Szerinte csak megragadta az alkalmat, hogy egy kis népszerűséget szerezzen magának, „aminek máskülönben nem kell jelentőséget tulajdonítani”.⁵¹⁵ Csáky tompítva a kialakult helyzetet kifejtette Spišiaknak, hogy neki ezt a beszédet akarata ellenére kellett elmondania Szüllő nyomására, de ő továbbra is a jó kapcsolatok fejlesztését akarja Szlovákiával. Spišiak a budapesti amerikai követnek arra a kérdésére, mit szolt Erdmannsdorff német követ Szüllő és Csáky beszédéhez, elmondta, hogy vele nem beszélt erről, mert ő úgyis mindig Csáky pártját fogja, aki az egyedüli németbarát a magyar kormányban. Ezért ez ügyben nem számíthatnak a szlovákok a rokonszenvére. „Az az érzése azonban, hogy a németek maguk sem helyeslik a dolgot, jöllehet Németország egyetlen szóval sem említette az esetet.”⁵¹⁶ Spišiak szerint a korábbi kétoldalú viszony nem változik, és ugyanúgy folytatódik, mint korábban.

A pozsonyi magyar követ a magyar külügyminiszterhez küldött jelentésében megemlítette, hogy Szüllő Géza beszéde nagy idegességet váltott ki szlovák kormánykörökben. Ő, mint a magyar állam képviselője, a diplomácia nyelvén a következő „leckét” kapta a szlovák vezetéstől: 1940. április 30-ra a szlovák külügyminisztérium díszelőadást hirdetett a pozsonyi színházba. Jelezték neki, hogy azon Tiso és a Szlovákiában akkreditált diplomáciai kar is részt vesz. A magyar követ a színházba érkezése után látta csak, hogy a többi állam pozsonyi követségeinek munkatársai nincsenek jelen.

A magyar követnek nem volt tudomása Szüllő Géza beszédéről, ezért elment az előadásra. Időközben a német követ és Ďurčanský kíséretében megjelent Tiso, de Szabót nem üdvözölték. A magyar követ kényelmetlennek érezte a helyzetet, majd a második szünet elején gyorsan eltávozott. A követ számára nyilvánvalóvá vált, hogy a szlovák vezetés azzal, hogy a német követet az elnöki páholyba hívták meg a szlovák–

⁵¹⁵ Frank, 2002. 277. p.

⁵¹⁶ Uo. 278. p.

német viszony intimitását akarta demonstrálni, pont azon a napon, amikor Budapesten éles kritika hangzott el a szlovák politikáról. Másnap a pozsonyi magyar követ szóvá tette a német követnek, milyen kínos helyzet elé állították, mire az azt válaszolta, hogy Tiso meghívása elől nem térhetett ki. A diplomáciai kar többi tagját pedig vagy meg se hívták, vagy későn kaptak értesítést, így már nem tudtak elmenni.

1940. május 1-jén Ďurčanský beszédet mondott Pozsonyban, amelyben éles kirohanást intézett Magyarország ellen. Szidta a „grófokat” és őket állította be a két ország közötti megegyezés legfőbb akadályának: „[...] nem a szlovák kormány hibája, hogy ott Délen oly magas lovon ülnek, hogy oly magasról beszélnek a szlovákokhoz és intézik hozzá üzeneteiket, hogy a lovas nem lát le a földre. És ha a lovas nem néz lova lába elé, nem juthat tudatára, hogy az megbotolhat, és ő leeshet róla. És az sem a szlovák kormány hibája, hogy a szlovák ember nem képes megérteni, hogy beszélhetnek délre tőlük testvériségről, ha olyan tapasztalatai vannak, hogy a felénk forduló arc nagyon hasonlít Káin ábrázatához. Biztosítunk azonban mindenkit arról, hogy mi nem fogjuk Ábel szerepét játszani”.⁵¹⁷ A továbbiakban kifejtette, hogy a szlovákok békét akarnak. Szlovákiában olyan államot kívánnak létrehozni, amelyben valamennyi szlovák, akiknek 45 %-a idegen országokban él, meleg otthonra talál. Jozef Kirschbaum, Pozsonyban egy gyűlésen megbízható fültanúk szerint még radikálisabban nyilatkozott meg: „Vegye tudomásul mindenki, aki a szlovákokat fenyegetni akarná, hogy büszkén és önérzetesen állnak itt, hogy a fegyverekhez nyúljanak bármikor földjük védelmére.”⁵¹⁸ Ugyanezen a gyűlésen a revízió gondolatát is megemlítette. „Nem akarják az európai konfliktust megoldani, de joguk van tulajdonukat követelni és védeni.”⁵¹⁹

A budapesti német követ Szüllő beszédéről jelentést készített, és azt továbbküldte a berlini külügyminisztériumba. Valószínűleg ez inspirálta Ernst Weizsäcker külügyi államtitkárt, hogy 1940. május 3-án Berlinben beszélgetést folytasson Sztójayval Szüllő Géza felsőházi felszólalásáról.⁵²⁰ A magyar követ kifejtette: amíg a magyar kormány vég nélküli türelemmel azon fáradozott, hogy a

⁵¹⁷ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 120/pol. (Jelentés és melléklete.) (1940. május 7.)

⁵¹⁸ Uo.

⁵¹⁹ Uo.

⁵²⁰ MOL, M. E, K-28. 6. csomó. 118/pol-1940. sz. P 17529/1940. (1940. május 3.)

szlovákokkal jószomszédi viszonyt létesítsen, addig a szlovák kormány kemény harcot folytatott Magyarország ellen, még hozzá azt éreztetve, hogy mindezt a német kormány egyetértésével teszi. Sztójay hangsúlyozta, hogy a németek egyetértését ebben az ügyben a magyar kormány nem tételezte fel, és meg van győződve róla, Németországnak is érdeke, hogy a szlovák–magyar határ mentén nyugalom uralkodjék. Weizsäcker Szüllő beszédével kapcsolatban nem foglalt állást, de a magyar követnek szemrehányást tett amiatt, hogy azt feltételezik, mintha a német kormány fedezné a szlovákok magyarellenes magatartását.⁵²¹

Szüllő Géza interpellációjára a szlovák parlamentben Konštantín Čulen⁵²² szlovák képviselő reflektált. Beszédében hivatkozott arra, hogy „a magyarok a szlávoktól vették kultúrájukat, és ha a tótok nem lettek volna annyira puhák, Petőfi sem ilyen néven írt volna”. Nem jár a magyaroknak hála a gazdasági kapcsolatok felvételéért sem, hisz szükségük volt a szlovákok faanyagára, amelyet a feleslegükért megvásároltak. Ők nem akarnak mást, csak amihez joguk van, azt akarják elérni, hogy a szlovákok a szlovák, a magyarok a magyar államhoz tartozzanak. „A szlovákok sohasem akarnak Szent István koronája alá tartozni, ha valaki őket erre kényszerítené, inkább felgyújtják falvaikat, városaikat, templomaikat, iskoláikat és házaikat, és az utolsó férfiig leölelnék magukat, mintsem újból visszatérjenek olyan államkötelékbe, amely rosszabb volt a rabszolgaságnál.”⁵²³ Čulen kijelentette, hogy a magyar néppel nincs bajuk; ők csak az arisztokraták és a plutokraták ellen lépnének fel: „A Magyarországhoz csatolt területeken levő szlovákokkal együtt felszabadítják az elnyomott magyar parasztságot, amely misszió elvégzése után a szlovákok ide fognak csatlakozni.”⁵²⁴ Esterházy János jelen volt Čulen beszéde idején, de felszólalására közvetlenül nem reflektált. A későbbiek folyamán viszont adatokkal cáfolta, hogy a magyaroknak Szlovákiában kitűnő helyzetük és annyi joguk lenne, mint amelyről Čulen beszélt.

⁵²¹ Uo.

⁵²² Konštantín Čulen: (1904–1964), szlovák író, újságíró, parlamenti képviselő, politikus. 1940 márciusáig országa washingtoni kultúratásza is volt. 1945-ben Ausztriába, majd Kanadába emigrál, onnan írásain keresztül támada Csehszlovákiát. Jozef Tiso rehabilitálásának egyik fő szószólója volt. 1948-ban a csehszlovák bíróság távollétében 30-évre ítélte.

⁵²³ MOL, K-28, M. E., Nemzetiségi és Kisebbségi osztály. 44. cs., 124/pol. 1940. sz. (Szabó György jelentése.) (1940. május 16.)

⁵²⁴ Uo.

A pozsonyi magyar követnek az volt a benyomása, hogy a német vezetés azért nem tette szóvá Čulen beszédét, mert kímélni akarta a szlovákok önértetét, és nyíltan nem akarta megbírálni őket kijelentésükért. „Miután Szlovákiát, mint német védelem alatt álló független államot, mintának akarják beállítani a »Südotst« felé, nyilvános megrendszabályozással nem akarják azt a benyomást kelteni, mintha függetlensége körül kételyek volnának támaszthatók.”⁵²⁵ Azzal pedig, hogy revíziós elképzeléseiket szó nélkül hagyták, belső feszültségeik levezetésére adtak lehetőséget, nehogy a közvélemény a németek ellen forduljon. Annál is inkább, mert attól tartanak, hogy a szlovákok esetleg Benešnél vagy Moszkvában keresnének új patrónust. A pozsonyi magyar követ úgy látta, a szlovákok nem spekulálnak arra, hogy német csapatokkal együtt vonuljanak be Magyarországra. Sőt egyes források szerint attól is félnek, hogy a magyar–német viszony esetleg az ő kárukra alakulhat. Felhívta kormánya figyelmét, hogy Szlovákia megbüntetésére nem indítható magyar akció a németek jóváhagyása nélkül. „Egy ilyen akció előzetes megállapodás nélkül a Szlovákia védelmére adott szó betartása címén ürügyet és alkalmat adhatna a birodalomnak arra, hogy az aktualitással állandóan fenyegető tranzit kérdés⁵²⁶ fegyverrel oldja meg Magyarországon keresztül.”⁵²⁷

Az olasz külpolitika érdeklődését is felkeltette Szüllő, illetve Čulen beszéde. Roncolli pozsonyi olasz követ beszámolt Cianónak a szlovák sajtó magyarellenes uszításáról, amelyben tudomása szerint Karmasin, a szlovákiai németek vezetője is részt vett. Az olasz követ úgy tudta, hogy Karmasin utasítást kapott Berlinből: „öntsön vizet a tűzre”. Ezt azonban már csak az események után kapta, miután a sajtóban kifejtette álláspontját. Roncolli a pozsonyi magyar követtel is beszélgetett a kialakult helyzetről. Úgy vélte, a felelőtlen magyarellenes megnyilvánulások felelős szlovák politikusok részéről túlságosan is megmérgezték a szlovák közhangulatot. A pozsonyi magyar követ pesszimistán ítélte meg a kétoldalú kapcsolatokat, és borúlátó volt Esterházy fellépéseinek eredményeit illetően, hiszen mindezek ellenére több olyan magyarellenes

⁵²⁵ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 120/pol. jelentés és melléklete. (1940. május 7.)

⁵²⁶ Azaz a német csapatoknak Magyarországon történő átvonulását.

⁵²⁷ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 120/pol. jelentés és melléklete. (1940. május 7.)

intézkedés történt Szlovákiában, ami nem kedvező a kétoldalú viszony jövőjére nézve.⁵²⁸

1940. május elején Esterházy, látva a Szüllő Géza megnyilatkozása miatt elmérgesedett viszonyt, beszédet mondott a szlovák képviselőházban, amelyben az őt ért támadásra reflektált, miszerint túl sokat járt Budapestre. Elismerte, hogy valóban rendszeresen megfordult Magyarországon, és találkozott a magyar miniszterelnökkel és a külügyminiszterrel. Mindezt a következőképpen kommentálta: „Akkor járok, amikor úgy érzem, hogy valami bajon segíteni kell. Azt is megmondom, mert nem vagyok nagyképű, hogy az előbb említett urakkal nem nagypolitikai kérdésekről beszélünk és nem tárgyaljuk azt, hogy miképpen fog a háború után Európa térképe kialakulni, hanem igenis a nem igazolt szlovák vasutasok és postások érdekében és hasonló ügyekben járok el, és ha akadna valaki, aki szavamat kétségbe meri vonni, írásbeli bizonyítékot fogok bemutatni arról, hogy intervencióm folytán hány szlovák állami tisztviselő nyerte vissza kenyérért.”⁵²⁹ A magyaroknak és a szlovákoknak azt kell keresniük a másikban, ami összehozza őket, és nem azt, ami a két nemzetet eltávolítja egymástól – hangsúlyozta Esterházy. „Nyugodt lelkiismerettel állok itt a szlovák parlament színe előtt, mert politikai pályafutásom kezdete óta a szlovákokkal való barátságot vallottam, szolgáltam és hirdettem [...]”⁵³⁰ Ő maga, elveihez híven, a bécsi döntés után a Magyarországra került szlovákok sérelmeit igyekezett orvosolni. S nem azért nyújtott segítséget, mert ebből politikai tőkét akart kovácsolni, hanem a szlovákok iránt érzett őszinte barátsága és igazságérzete miatt.

Beszéde második felében Esterházy bírálta a magyarok elleni atrocitásokat és a Hlinka Gárda szerepét. „Semmi esetre sem lehet hivatása a gárdának az, hogy egyes tagjai éjszaka köveket dobáljanak gyanútlanul alvó emberek ablakába. Hinni szeretném, hogy ezek a tünetek csak átmenetiek, és hogy be fog következni itt is a józan belátás politikája, amely az élni és élni hagyni alapján nyugszik. [...] manapság kézenfekvő egy történelmi vonatkozású szójáték: ahogy a Bach-korszak elnyomását követte a kiegyezés

⁵²⁸ Réti, 2007. 354. p.

⁵²⁹ MOL, KÜM, K-63, 459. cs. (Esterházy beszéde a szlovák képviselőházban.) (1940. május 7.)

⁵³⁰ Új Hírek, 1940. május 9. 1–2. p.

és általános fellendülés, úgy követi majd a Mach-korszakot is a megbékülés és boldogulás ideje”.⁵³¹

Esterházy érzékelve a probléma nagyságát és a magyar kisebbség helyzetének romlását – 1940. május 15-én, a pártok regisztrálásáról szóló javaslat vitájában határozott hangvételű beszédet mondott, amelyben saját törvényhozói munkájának ellehetetlenülését és Szlovákia belső problémáit ecsetelte. „Hogyan lehetne elérni nekem, hogy az általam kifogásolt és szerintem helytelen pontok kimaradjanak a javaslatból? Egyedül úgy, ha módomban lenne a törvények előkészítésének munkájában részt venni. Ez a lehetőség nem adatott meg nekem, mivel egyik törvényelőkészítő bizottságban sem kaptam a magyarság helyet rajtam keresztül, és így egyedüli lehetőségem az, hogy a parlament plénuma előtt bíráljam a törvényjavaslatot, vagy terjesszem elő kifogásaimat. Nagyon jól tudom, hogy az elmondott kifogásokat figyelembe sem fogják az urak venni, még ha tárgyilagosságuknál fogva országos viszonylatban hasznosnak volnának is, és hogy pár percre rá, hogy elhagyom a szónoki emelvényt, a parlament többsége a javaslatot úgy fogja megszavazni, ahogy azt az előadó úr előterjesztette, és az általam pedig kifogásolt és nehezményezett pontok is törvényerőre fognak emelkedni. [...] A pártregisztrálásról szóló törvényjavaslatot lehetne nyugodtan a Szlovákiában élő nemzetiségek pártjainak feloszlásáról szóló törvényjavaslatnak is nevezni. Különösen magyar viszonylatban állíthatom ezt teljes objektivitással, mert hivatalos helyről nemegyszer elhangzott egy-egy olyan kijelentés, amely szerint a szlovákiai magyarokat a reciprocitás alapján nem illetik meg a meglévő politikai jogaik, és azokat csak olyan mértékben élvezhetik, amilyeneket élveznek a magyarországi szlovákok.”⁵³²

Beszéde további részében kifogásolta, hogy pártja 1938 óta egyetlen népgyűlést sem tarthatott, és a pártvezetői értekezleteket is csak nehézségek árán tudják megtartani. „Hogy is állunk tulajdonképpen a szlovákiai magyarság politikai jogaival?” – hangzott el a szónoki kérdés Esterházytól. – „Nos, a valós állapotok elszomorítóak.” A magyar párt nem fejthetett ki semmilyen politikai tevékenységet, és így nehéz neki fenntartani az ottani magyarság kisebbségi létét. Cáfolta a szlovák politikusok megnyilatkozásait,

⁵³¹ Tesnopisecká zpráva o 34. zasadnutí Slovenského snemu. 22–26. p. (1940. május 7.)

⁵³² Tesnopisecká zpráva o 35. zasadnutí Slovenského snemu. 22–24. p. (1940. május 15.)

melyek szerint a szlovákiai magyarság minden szükséges joggal rendelkezik. Kifogást emelt az ellen, hogy magyar és szlovák értelmiségieket Illaván fogva tartanak, bizonyítékok nélkül, köztük papokat is. Fellépésének mindenesetre annyi eredménye lett, hogy egy magyar papot szabadlábra helyeztek.

1940. május második felére a helyzet annyira megromlott Magyarország és Szlovákia között, hogy mindkét országban több korosztályt katonai szolgálatra hívtak be, és a határok közelében riadóztatták a helyőrségeket. Berlin azonnal közbeavatkozott és a feleket leszerelésre utasította. Mindkét állam a másikra mutogatott: azért mozgósított és mobilizálta hadseregét, mert a másik is azt tette. Szlovákiában az a hír terjedt, hogy Magyarország támadni fog. Korábban is voltak efféle híresztelések, de most futótűzként terjedt el az egész országban, hogy hamarosan nagy változások várhatók. Az ilyen hírek korábban sem voltak ritkák. 1939 márciusától kezdve rendszeresen lábra kaptak, ám ezúttal minden korábbinál intenzívebben. A magyarországi mozgósítás híre villámgyorsan elterjedt. A legkülönbözőbb kombinációk láttak napvilágot Szlovákiával kapcsolatban. Így például, hogy Mach a német protektorátus tervét támogatja, más politikusok az orosz, a többiek a kormányban pedig állítólag a Magyarországhoz való csatlakozást akarnák elérni. A fentiek rémhírek voltak, valóságalapjuk Magyarországot illetően annyiban volt, hogy Erdély miatt valóban voltak mozgósítások.

Május 9-én Mach Pozsonyba hívta a Hlinka Gárda helyi és járási parancsnokait, és kijelentette előttük, hogy Szlovákia veszélyben van. Megparancsolta nekik, írják össze a megbízható gárdisták névsorát. A kellőképpen megbízható személyek „A” jelzést kaptak a személyi lapjukon, azzal, hogy fontos feladatokat bízunk rájuk a hadseregnél. Elrendelte továbbá a „rodoobrancok” (nemzetőrök) összeírását, akik szintén különleges beosztást kapnak a városokban. Az ő feladatuk lenne például a közbiztonság fenntartása. Mach intézkedett a tartalékos gárdisták sürgős összeírásáról is és katonai kiképzésükről. Mach kijelentette híveinek, hogy értesülései szerint május 20-án a németek Magyarországon át Romániába vonulnak, és akkor a szlovák hadseregre igen fontos feladat vár. A készülődésről a magyar diplomácia is értesülést szerzett és vizsgálandó kezdett.

A magyar követ tájékozódása eredményéről május 10-én beszélt Štefan Polyák szlovák meghatalmazott miniszternek is. Megvilágította neki, hogy a németek félrevezették a közvéleményt: amikor Bécs körül összpontosítottak néhány hadosztályt, ezzel valójában a Hollandia és Belgium ellen indított támadásukat álcázták. Most már „Mach is tudhatja, hogy miért kellett neki itt négy héten át kiabálnia” – jegyezte meg a magyar követ. Amikor a magyarországi katonai behívások nyomán magyar mozgósításról és várható támadásról jöttek a hírek, a németek felléptek Szlovákiában az ellen, hogy az aktuális és szükséges korosztályon túl másokat is behívjanak. Szlovákiában az a rémhír terjedt el, hogy a németek levették a kezüket Szlovákiáról és a magyaroknak szabad kezet adtak, ami alaptalan volt. Szlovákiában még az is fölvetődött, hogy Szlovákia német vagy orosz protektorátussá alakul. Az orosz terjeszkedést a magyarok sem tudnák megállítani. Átadnák Kárpátalját és onnan már csak egy lépés lenne, hogy Szlovákia keleti részei vagy éppenséggel egésze a Szovjetunióhoz csatlakozzon. A hírek onnan indultak ki, hogy Besszarábia területét ebben az időszakban adták át az oroszoknak a román hatóságok.

1940 júliusában Ujfalušy Béla magyar miniszteri tanácsos Kelet-Szlovákiában töltötte szabadságát. Ott szerzett benyomásairól feljegyzést juttatott el a magyar külügyminisztérium illetékes osztályához. Úgy látta, hogy a szlovákiai magyar kisebbséggel szemben tanúsított ellenséges magatartás enyhült. Véleménye szerint néhány atrocitás ugyan előfordult, de azokat főleg a fiatalok követik el; és az idősebb generációk nem vesznek részt bennük. Nyaralása alatt több szlovák tisztviselővel és falusi kisgazdával beszélt, akik elégedetlenségüknek adtak hangot a szlovák állammal szemben. Szerinte Szlovákia keleti részén szívesen vennék a magyarok bevonulását. A kelet-szlovákiai falvakban elterjedt a hír, hogy Szlovákia és Magyarország között a határ a Csorbánál fog húzódní, amit a magyar kormány az elkövetkező béketárgyalásokon kérelmezni is fog. Benyomásai szerint a kelet-szlovákiai magyarság türelmetlenül várja az átcsatolás pillanatát és a szlovákok józanabb elemei is támogatnák a határmódosítást. „Kelet-Szlovákiában az idősebb szlovákok még ma is a hungarizmus gondolkörében élnek, az ellentéteket csupán a fiatalok szítják, kik a húszéves cseh uralom alatt idegen pedagógusok uszító befolyása alatt a magyarságban nemzetiségeket elnyomó, feudális, a mai kor szociális követelményeit meg nem értő

nemzetet látnak.”⁵³³ Jelentése végén még megemlítette: kötelességének érzi számtalan magyar és több szlovák személyiség kérelmét tolmácsolni, hogy a magyar kormány az elkövetkező béketárgyalások alkalmával hathatósan szorgalmazza a „szlovák Felvidéknek” az anyaországához, tehát Magyarországhoz csatlakozását.

A magyar kormány az ilyen és ehhez hasonló jelentéseket mindig szívesen vette, mivel a területi igények jogosságának alátámasztását látta bennük. Érdekes adalékkul szolgál Szlovákia helyzetének megítélése kapcsán Bernard pozsonyi német követ 1940. június 25-i jelentése. „Szlovákia névjegy volt, amelyet a kis délkelet-európai államoknak nyújtottunk át: ilyen önállóan élhet egy kis állam, amely magát a Nagynémet Birodalom védelme alá helyezi. Világos volt, hogy a névjegy-átadás időben korlátozott volt az európai politikai helyzet fejlődése által [...] Az új politikai helyzet megengedi, hogy a névjegyet visszavonjuk. Eljött az ideje, hogy ismét tekintettel a délkelet-európai államokra, egyértelműen rámutassunk: Szlovákia a mi életterünkben fekszik, és csak a mi kívánságaink a döntők”.⁵³⁴

Ugyanez a dokumentum a szlovákokról, mint „segédnépről” szólt. A németek hamar napirendre tűzték megváltozott politikájuk gyakorlati megvalósítását. 1940. július 28-án Tiso, Tuka, és Mach látogatást tettek Hitler kancellárnál Salzburgban.⁵³⁵ Noha Ďurčanský nem kapott meghívást, mégis megjelent. Őt azonban a tárgyalások helyszíneire nem hívták meg, így kényelmetlennek érezve helyzetét, kénytelen volt korábban visszaindulni hazájába. A szlovák delegáció átadott Hitlernek egy térképekkel illusztrált memorandumot, amelyben a magyarországi szlovák kisebbség helyzetét vázolták fel, s az elmagyarosodás tüneteit a magyarországi német kisebbségekre vonatkozó adatokkal egészítették ki.

A memorandum hat zárt területet emelt ki: 1. Verebély–Surány, 2. Losonc, 3. Jolsva, 4. Kassa, 5. a Sátoraljaújhelytől északra fekvő terület, 6. az egész szobranci kerület. A memorandum utószavában hangsúlyozták, hogy a békét csak az etnikai elv alapján megállapított igazságos határok biztosíthatják Közép-Európában. Szlovákia ennek az elvnek a megvalósítására törekedve célját úgy szándékozik elérni, hogy a

⁵³³ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. (Ujfalussy Béla napi jelentése kelet-szlovákiai utazásáról.) (1940. július 20.)

⁵³⁴ Schumann, 1988. 70. sz. dokumentuma.

⁵³⁵ A salzburgi tárgyalásokról lásd: Pekník, 1998. 263–265. p., valamint Hoensch, 2000. 242–247. p.

szlovák anyaországához csatolná a külföldre szakadt területeken élő szlovákokat. Azokban az országrészekben, ahol a lakosság vegyes etnikumú, lakosságcsere t hajtánának végre Magyarország és Szlovákia között. A szlovák kormány szerint a Magyarországon élő szlovákok száma túl magas ahhoz, hogy a Szlovák Köztársaság le tudjon róluk mondani, ezért kénytelen a revízió útjára lépni.⁵³⁶ Tiso az 1940. júliusi 27–28-i salzburgi tárgyalásai alakalmával határozottan visszautasította, hogy a pánszláv célokat követne, amivel Oroszország miatt meg vádolták. „E politika támogatására a Szlovákiában terjesztett röpcédulákat Tiso a zsidók, a magyarok és a csehek tevékenységének tulajdonította, amelyek célja Szlovákia rágalalmazása volt Németország előtt.”⁵³⁷

Hitler Salzburgban kifejtette Tisónak, hogy ő ellenszolgáltatásként csak azt kívánja a védelemért cserébe, hogy Szlovákia „belpolitikai tekintetben tegyen lojálisan és egyértelműen hitet a német ügy mellett. Kényszerrel nem szándékozik alkalmazni. Ha ezt Szlovákia nem akarja, akkor Németország csupán a kárpáti határt védelmezné, s egyebekben ugyanúgy visszahúzódná, mint a balti államoktól, amelyek még meg nem támadási szerződést sem akartak kötni Németországgal, és most bizonyára bánják illetén magatartásuk egyenes következményeit”.⁵³⁸ Hitler azt is elmondta, egyetlen célja, hogy Szlovákiát és népét egészségesnek és erősnek lássa, és önálló, autonóm, szuverén állami léthez juttassa.⁵³⁹ Tiso megígérte Hitlernek, hogy nem fog csatlakozni népében, és arra kérte őt, gyakrabban jöhessen el megvitatni problémáit a Führerrel. Tiso arról is biztosította Hitlert, hogy Szlovákia népe továbbra is számít Németország védelmére, és szívesen vesz részt a Führer terveinek megvalósításában.

Hitler válaszában leszögezte, hogy „egy Németországhoz közeli, független szlovák állam létrejötte nem felel meg minden európai kormány elképzeléseinek.” Magyarországra utalva hozzátette, hogy „máshol viszont ezeréves határokról, külföldi nemzeti törekvésekről és társadalmi problémákról beszélnek”.⁵⁴⁰ Tiso erre felvetette a magyar fennhatóság alatt élő szlovák kisebbség problémáját, de Ribbentrop közbeszólt:

⁵³⁶ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 163/1940. pol. sz. (1940. július 29.)

⁵³⁷ Hillgruber, 1970. I. k. 191. p.

⁵³⁸ Ránki, 1983. I. kötet, 148. p.

⁵³⁹ Hoensch, 2000. 245. p.

⁵⁴⁰ Ránki, 1983. I. kötet, 189–190. p.

ebben a percben nem időszerű a probléma megoldására gondolni, de a jövőben elérkezhet a megfelelő pillanat. A szlovák vezetők kapva kaptak ezen a kijelentésen, és nagyon fellelkesítette őket. Hitler a tárgyalások során megerősítette, hogy Szlovákia szabad és szuverén állam. Területi revíziót azonban nem ígért, de nem is vetette azt el: azt a háború utáni rendezésre hagyta. Salzburgban Hitler viszont kérte Tisótól Ďurčanský menesztését és a szlovák politika radikalizálását.

A szlovák vezetés a tárgyalásokon elhangzottakat kisebb győzelemként fogta fel, amelyet a propaganda igyekezett is alaposan kihasználni. Tuka egyik beszédében 1940. július 30-án idézte Ribbentrop kijelentését, miszerint „a szlovákok a Führer szívügye.”⁵⁴¹ Salzburg után Ďurčanský kénytelen volt távozni a külügyi pozícióból, amit Tuka átvett, a belügyminiszteri tárcát pedig Mach kapta. Ďurčanskýt annyira meglepte leváltása, hogy csak egy levelet írt Tisónak, amelyben emlékeztette őt a szlovák állam megalakulása körül kifejtett érdemeire és bizonygatta Németország iránti hűségét és méltatlankodott leváltása miatt.

A szlovák szakirodalom a salzburgi tárgyalást a háborús Szlovák Köztársaság politikai rendszerének fejlődése szempontjából a legmeghatározóbb események közé sorolta. A salzburgi tárgyalások után megkezdődött a nemzetiszocialista ideológia és kormányzati módszerek intenzív bevezetése.⁵⁴²

A salzburgi diktátummal elkezdődött a szlovák állam létének második szakasza. Mach és Tuka bejelentette, hogy elérkezett a nemzetiszocializmus korszaka. Tuka a gárda trencsénteplici találkozóján 14 pontban adta elő programját. Programja a nemzeti és szociális demagógia egyvelege volt, ezenkívül antiszemita intézkedéseket követelt. Az alkotmányt módosítani és a parlament szerepét korlátozni, illetve megszüntetni kívánta. A kormányban is személycserét követelt. Végül Tiso visszautasította Tuka javaslatait és nem valósultak meg célkitűzései. Ennek ellenére az ország erőteljesen fasiszálódni kezdett. Szerencsére a közigazgatás és igazságszolgáltatás és a biztonsági szerveknél is voltak olyan személyek, akik szabotálták a nemzetiszocialista törekvéseket. 1942-ben Hans Elard Ludin pozsonyi német követ egy nagygyűlésen nyíltan bevallotta: „A birodalomnak mindegy, kik, illetőleg milyen nevek szerepelnek

⁵⁴¹ MOL, KÜM, K-63, 460. cs. 171/pol. 1940. sz. (1940. augusztus 7.)

⁵⁴² Kamenec, 1995. 89. p.

az állam és az állami vezetés élén. Számára a döntő az, hogy az államot olyan férfiak irányítsák, akiknek Németország iránti barátságában semmiképpen se lehet kételkedni.” Így a konzervatív szárny, tökéletesen alkalmas volt a feladatra, és nem volt szükség a radikálisok bevetésére. A németek kiálltak Tiso mellett, így Tuka és a radikálisok tekintélye hanyatlani kezdett. Tuka pártfogoltjai sikkasztás, korrupció és politikai botrányok miatt kompromittálódtak, így közülük sokan kiszorultak a politikából. Egy részük 1942 után átállt a konzervatívok oldalára. Tuka a későbbiekben a Hlinka Gárdának azokra az alacsonyabb beosztású tisztjeire támaszkodhatott, akik a Náš Boj (Harcunk) című lap köré tömörültek, és továbbra is az eredeti radikális gárdista követeléseket hangoztatták. Bírálták a kormányt a cseh és a zsidókérdés megoldatlanságáért.

A pozsonyi magyar követ a salzburgi tárgyalások után megbízható értesülésekre hivatkozva azt jelentette a magyar kormánynak, hogy a háború befejezése után a szlovákok előállhatnak bizonyos területi igényekkel: Kassa, Surány és Komját környékén népszavazást kérnének a németektől. A szlovák vezetés a győzelem mámorában úszott, és déli határai revízióját már eldöntött ténynek érezte fellelkesedésében: Tuka erről a következőképpen nyilatkozott: „[...] elintézett tény, hogy követeléseinket honorálni fogják azok, akik Európának új határait meg fogják állapítani. 1938 novemberében a bécsi arbitrázsnál a magyarok nyeregben voltak, bennünket meg senki sem ismert... Ma már [...] nyeregben ülünk mi is [...] Hiába fognak a magyarok történelmi érvekkel előjönni Kassánál, ma nem azt az időt éljük, ahol történelmi érvek meghallgatásra találnak, ma a dinamikus völkisch gondolat az, amely az új határokat meg fogja vonni [...]. A németek annyira megszerettek bennünket, és annyira látják, hogy milyen kiváló nép vagyunk, hogy igényeinket és követeléseinket magukévá tették.”⁵⁴³

Szabó a hír hallatán felkereste a pozsonyi német követet, akinél a szlovák területi igényekkel kapcsolatos német álláspont felől tájékozódott. A pozsonyi német követ azt a választ adta, hogy Salzburgban a Führer nem tárgyalt a szlovák vezetéssel területi igényekről. Ezzel szemben Tuka azt sugallta a magyar követnek, hogy a

⁵⁴³ MOL, KÜM, K-64, 89. csomó, 575/1940. sz. (Esterházy jelentése.) (1940. augusztus 16.)

Hitlerrel folytatott tárgyalások alatt a németek hajlandónak mutatkoztak a felvetett szlovák területi igények kielégítésére. Cserébe Magyarország Erdélyben kapna kárpótlást. A szlovák sajtó is hasonló hangnemben beszélt: „Nem kételkedünk abban, hogy a Románia, Bulgária és Magyarország közötti tárgyalások befejezése után végre sor fog kerülni a szlovák–magyar határok igazságos rendezésére is.”⁵⁴⁴

Mach a *Grenzbote* 1940. augusztus 13-i számában „Salzburg után” címmel írt vezércikket, amelyben azt állította, hogy a szlovák–magyar kérdésben a salzburgi tárgyalás reményt ad a szlovákoknak jogos követeléseik teljesítésére. A *Slovenská Sloboda* augusztus 20-i száma amellet foglalt állást, hogy a vitatott területeken tartsanak népszavazást. „A szlovákok bíznak a jobb holnapban. A népszavazás a legjobb bírója a vitás kérdéseknek.” A cikk azt fejtegette, hogy az idegen uralom alatt lévő szlovákok helyzete tűrhetetlen, és a bécsi döntés puskalövés nélkül rabszolgasorba vetette őket, amit pedig egyetlen tisztességes ember sem kívánt volna. „Minket, szlovákokat a múlt már sok szenvedésre tanított. Örök ellenségünk kiváló kiképzésben részesített ez irányban” – írta a lap, hangoztatva, hogy a jobb sors hamarosan eljöhet testvéreik számára.

A német kormány 1940-ben többször is kifejtette a szlovák vezetésnek, hogy a határok revíziója nem kívánatos, mivel láncreakciót eredményezne. Minden ország módosítani szeretné a határait, de „senki sem látná ennek a végét”.⁵⁴⁵

A Szlovákiában élő magyar kisebbség helyzete továbbra sem javult. Esterházy, aki mindvégig fáradhatatlanul dolgozott annak javításán 1940. augusztus 12-én Manfred von Killinger pozsonyi német követnél látogatást tett. Felhívta a követ figyelmét arra, hogy a magyarság sorsa Szlovákiában egyre rosszabbodik, és bizonyítékként egy memorandumot nyújtott át, amelyben összefoglalta a sérelmeket. A pozsonyi német követ a magyar politikát Ďurčanský Szlovákiában folytatott politikájához hasonlította, amely ahelyett, hogy az egyetlen nyerő Németországra tette volna tétjét, az összes versenyben lévő lovat megjátszotta. Esterházy erre azt válaszolta, hogy az ő szerepe a szlovákiai magyarság jogaiért való küzdés, Magyarország belügyeibe és a magyar külpolitikai vonalvezetésbe nincsen beleszólalása, mert az hatáskörén kívül esik.

⁵⁴⁴ Slovenská politika, (1940. augusztus 1.) 1–2. p.

⁵⁴⁵ ADAP, D, XII. kötet, 406. sz. 640. p.

Killinger rákérdezett a magyarországi szlovákok jogaira és helyzetére is, mert a szlovákok ugyanúgy panaszkodnak a magyar elnyomás miatt. A pozsonyi német követ arról beszélt, hogy a szlovákok évszázadokon keresztül magyar uralom alatt éltek, ezért pánikszzerűen irtóznak attól, hogy visszakerüljenek Magyarországhoz. A szlovák kormány ezenfelül szeretné visszaszerezni a bécsi döntés által Magyarországnak ítélt szlovákokat is. „Nem is tudom, hogy fog lehetni, ezeket a kérdéseket közmegelegedésre megoldani, hacsak nem egy áttelepítéssel.”⁵⁴⁶ Killinger szerint ez csak elhatározás és szervezés kérdése, és a balti németek áttelepítését hozta példának. „Nem is értem tulajdonképpen, hogy miért vitték el maguk a tótoktól 1938 őszén a tótlakta vidékeket.”⁵⁴⁷ A bécsi döntés által Magyarországhoz csatolt területeket Ribbentrop és Ciano húzták meg – felelte Esterházy. A szlovák területek elcsatolásával kapcsolatosan megjegyezte, erre azért került sor, mert a húszéves csehszlovák megszállás alatt keresztülvitt mesterséges telepítések következtében vegyes lakosságú területek jöttek létre. Killinger megígérte, hogy a magyarság helyzetét a jövőben is tanulmányozni fogja, és reményét fejezte ki, hogy Esterházyval is szoros együttműködést alakíthat ki.

VI/3. A második bécsi döntés utáni helyzet a kétoldalú kapcsolatokban

Az 1940. augusztus 30-án aláírt második bécsi döntés, amelynek eredményeként Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, illetve a döntést előkészítő német–magyar tárgyalások mély hatással voltak a szlovák közvéleményre. Ezekben Magyarország erejének és politikai súlyának növekedését látták, ugyanakkor a szlovák propaganda kudarcát is, amely mindaddig azt bizonygatta, hogy Szlovákia visszakaphat bizonyos szlováklakta területeket. A berlini szlovák követ újra feladatul kapta, hogy a német vezetést nagyobb intenzitással emlékeztesse a szlovák igényekre. Egyes szlovák politikusok azt remélték, hogy Közép-Európában újabb területi revízióra lesz esély.⁵⁴⁸ A szlovák kormány azonban nem érte be ennyivel. 1940. augusztus 16-án Tuka és Mach ismertette Esterházy Jánossal a szlovák követeléseket. A Nagysurány és Léva közötti

⁵⁴⁶ MOL, K-64, KÜM, 89. cs. (Esterházy jelentése, szám nélkül.) (1940. augusztus. 12.)

⁵⁴⁷ Uo.

⁵⁴⁸ DIMK, V. 338, 353. sz. 544–546, 579–581. p.

mintegy 2500 négyzetkilométernyi a területre tartottak igényt körülbelül 140 ezer lakossal.⁵⁴⁹ Egyúttal arra kérték Esterházyt, hogy a tőlük szerzett értesülést hozza a magyar miniszterelnök tudomására.

Mach, a szlovák követeléseket a propaganda módszereivel is megerősítendő, 1940. augusztus 24-én beszédet mondott, amelyben az egész hazai és külföldi szlováksághoz szólt. „Csak azt tesszük és fogjuk tenni, ami a szlovák ember, szlovák nemzet és az önálló szlovák állam érdekében áll. Ha mindezek után akadna valaki, aki ostobaságokat vagy gáztetteket akarna elkövetni, melyek az önálló államot veszélyeztetik, annak kijelentem, hogy Hitler Adolf, a történelem legnagyobb férfjának akarata és parancsa ellenére dolgozik. És ezt vegye tudomásul mindenki, aki a szlovák nemzet, a szlovák állam ügyeibe akar avatkozni, aki a mienk után nyúl. Ha Hitler Adolf kijelentette, hogy nem enged senkit sem a szlovák önállóság felé nyúlni, a szlovák állam területét megbántani, úgy ennek érvényesnek kell lennie mindenki számára odahaza és a határon túl.”⁵⁵⁰ A szlovák vezetés és Mach ezekkel a kijelentéseivel azt akarták a magyarok számára tudomására hozni, hogy követeléseiket a német birodalmi kormány is támogatja, mivel azok megfelelnek a németek által hangoztatott „népi elvnek”.

1940. szeptember 1-jén Tuka ismertette Szlovákia területi követeléseit Varga József magyar iparügyi miniszterrel, aki a pozsonyi nemzetközi vásárra érkezett. Arra kérte a minisztert, legyen szószólója Budapesten a szlovák álláspontnak, s próbálja meggyőzni a magyar kormányt, vegye komolyan a problémát. „Oka van állítani, hogy a kérdés megoldása előbb-utóbb be fog következni, ezért szerencsés gesztus volna magyar részről, ha önszántukból fognának mielőbb neki a rendezésnek, aminek hiánya lehetetlenné teszi és egyre jobban elmérgesíti a viszonyt közöttük, megvalósítása viszont a legszorosabb barátság alapja lehetne a két ország között.”⁵⁵¹ Varga Tuka felvetése elől igyekezett kitérni, és csak annyit mondott, saját, nem hivatalos véleményeként, hogy a magyarok részéről a területcserét illetően kizárólag a Surány körüli részek jöhetnének szóba. Hangsúlyozta azonban, hogy a magyar miniszterelnök

⁵⁴⁹ A német győzelem utáni béketárgyalás alkalmával a szlovákok mintegy 3606 négyzetkilométernyi területet akartak visszaszerezni 353 032 lakossal, akik közül 209 186 fő szlovák, 100 504 fő magyar, a maradék pedig német, ukrán és más nemzetiségű volt. Ld. erről: Lipták, 1967. 12. p.

⁵⁵⁰ MOL, KÜM, K-63, 460. cs. 187/1940. sz. (Szabó György követ jelentése a magyar külügyminiszterhez.) (1940. augusztus 27.)

⁵⁵¹ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 193/pol. 1940. sz. 1940. szeptember 4.

már nem híve a területek csereberélésének. Tuka erre kijelentette, hogy a szlovák kormány területi igényeit hivatalosan is megfogalmazta a magyar kormány számára. Tuka a németeknek is előadta területi elképzeléseit, amelyeket a második bécsi döntés keretében, illetve Európa „új rendszerének” kialakításakor vélt megvalósíthatónak.⁵⁵²

Az említett ügyben Szabó pozsonyi magyar követ is tárgyalt egy pozsonyi olasz diplomatával, aki elmondta neki: ha Ciano külügyminiszter megtudja, hogy az 1938. november 2-i döntőbíróági határozaton szlovák részről változtatni akarnak, az őt és kormányát is „erős indulatba fogja hozni”. A szlovák sajtó a második bécsi döntés eredményeit ekképpen kommentálta: Szlovákia a második bécsi döntésen, mint megfigyelő vett részt. A döntés eredményeként Erdély nyugati és északi részének Magyarországhoz csatolásával 17 ezer szlovák került át. „Ha már nem sikerült Szlovákia déli határainak revízióját elérnünk, legalább ugyanolyan jogokat biztosíthatunk volna a magyarországi szlovák népcsoport számára, mint amilyenekkel a németek rendelkeznek majd a jövőben.”⁵⁵³ Mach pedig a következőket mondta az iparosok és kereskedők Pozsonyban tartott gyűlésén: „Mi, szlovákok, győztünk, mert az volt a küzdelmünk jelszava, hogy nem akarunk mást, csak ami a miénk. Ezt akarjuk odahaza és a két szomszéd közötti rendezésnél is. Ezt akarjuk minden szlovák számára, aki nem él a szlovák államban. [...] A szlovákoknak Magyarországon ugyanazon jogaik kell hogy legyenek és ugyanazon lehetőségeik a szabad fejlődésre, mint amilyeneket a Führer akarata értelmében valamennyi idegen államban élő népcsoportnak biztosítottak. Hitler Adolf akaratának Közép-Európában parancsnak kell lennie, mert ez közös érdeke valamennyinek.”⁵⁵⁴

Szabó követ az eseményeket elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a szlovák vezetőknek a németek azt tanácsolták, közvetlenül tárgyaljanak a magyarokkal. Feltevését alátámasztani látszik az a tény, hogy a magyar kormány miután elzárkózott a hivatalos tárgyalásoktól területi kérdésekről, a szlovák diplomácia egyelőre levette a kérdést a napirendről. A szlovák sajtó és a hivatalos nyilatkozatok is kerülték a területi

⁵⁵² DGFP, 1961. Series D. Volume XI. 37. sz. 46–47. p.

⁵⁵³ Slovenská Pravda, 1940. szeptember 10. 3. p.

⁵⁵⁴ Grenzboten, 1940. szeptember 10. 1–2. p.

igények hangoztatását egy időre, és ehelyett elkerülhetetlenül a magyarországi szlovák kisebbség helyzetének rendezését sürgették.

1940. szeptember 27-én Mach magához kérte Esterházyt. A magyarországi szlovákság romló helyzetét vázolta fel előtte. Kifejtette többek között: naponta kap leveleket olyan szlovákoktól, akik állami vállalatnál vagy a közigazgatásban helyezkedtek el az elcsatolt területeken. Leveleikben azt kérik tőle, hogy vegyék őket át Szlovákiába, mert nem bírják tovább Magyarországon azt a sok megaláztatást, melyeknek napról–napra ki vannak téve. Főleg az alsóbb hatóságok túlkapásai sújtják őket. A szlovák közvéleményt irritálja, hogy a magyarországi szlovákságnak nincsenek biztosítva a jogai, és a szlovák kormánynak nagyon nehéz főleg az ifjúságot kordában tartani. Attól is tartanak, hogy valamilyen országos magyarelles tüntetés robban majd ki. Mach mindezek után megfenyegette Esterházyt: ha nem születik pozitív megállapodás a kérdésben, akkor a legszigorúbb intézkedéseket fogja hozni a szlovákiai magyarok ellen, és a Magyar Párt működését sem fogják túrni. Konkrét kérései is voltak a magyar kormányhoz, amelyeket Esterházynak kellett tolmácsolnia: engedélyezzék Magyarországon egy szlovák kultúregyesület működését, tegyék lehetővé, hogy politikai pártba tömörülhessenek, továbbá biztosítsák a szlovák iskolák fenntartásának lehetőségét. Ha kívánságait teljesítik, azonnal regisztrálják a magyar pártot és engedélyezik működését, de más magyar kívánságokat is teljesítenek. „[...] minél jobban nyomják a magyarországi szlovákokat – mondta Mach Esterházynak –, annál biztosabb és eredményesebb lesz az ő revíziós propagandájuknak az eredménye, de hogy erre mikor fog sor kerülni, azt nem lehet tudni, és ezért szeretnék a magyarországi szlovákok helyzetét megkönnyíteni.”⁵⁵⁵ Esterházy ezt követően felhívta a magyar kormány figyelmét a szlovákiai magyarság kisebbségi helyzetének sanyarúságára, és arra, hogy nem érdemes bőszíteni a szlovákokat, mert azok csak a magyarokon állnának bosszút, ami végzetes lenne a részükre. Ha a két kormánynak nem sikerül megegyeznie, akkor a Magyar Párt szétesik. Esterházy a szlovákiai magyarság jövőjével kapcsolatosan háromféle lehetőséget vetett fel: 1. a magyarok a németek felé fognak

⁵⁵⁵ MOL, K-63, KÜM. 459. cs. (Esterházy János feljegyzése a Machhal történt beszélgetéséről.) (1940. szeptember 27.)

orientálódni, 2. behódolnak a szlovákoknak, 3. a nyilas mozgalom irányba tolódnak el. Esterházy az utóbbit tartotta volna a legrosszabbnak.

1940 második felében a német külpolitika aktivizálta az együttműködést Japánnal és Olaszországgal. Ennek az eredményét 1940. szeptember 27-én a három fél képviselői aláírták a háromhatalmi egyezményt.⁵⁵⁶ A németeknek érdekében állt, hogy a szövetséges kisállamokat is szorosabban magukhoz kössék. Így sugallták a szlovák és magyar politikusoknak, hogy illő lenne csatlakozniuk a háromhatalmi egyezményhez. A két állam között egyfajta versenyfutás kezdődött azt illetően, hogy melyikük csatlakozhat ahhoz korábban és kedvezőbb feltételekkel. Tuka 1940. október 2-án Ribbentropnak írt táviratában felajánlotta, Szlovákia szorosabb együttműködését a háromhatalmi egyezményt aláíró hatalmainak. Ribbentrop üdvözölte a szándékot és közölte Tukával, hogy a szlovák népre nagy jövő vár Európában.⁵⁵⁷

Ribbentrop október 9-én Sztójay tudomására hozta, hogy Hitler úgy véli, lehetővé kell tenni a baráti államok részére, hogy csatlakozhassanak a háromhatalmi egyezményhez. Október 12-én pedig azt Ribbentrop kifejtette Sztójaynak, hogy Olaszország és Japán egyetértenek Magyarország csatlakozásával a háromhatalmi egyezményhez. Sztójay rákérdezett, hogy ez milyen kötelezettségekkel járna Magyarország számára. A birodalmi külügyminiszter a következőket válaszolta: „Amennyiben egy harmadik állam megtámadná Magyarországot, mind a három eredeti aláíró állam a segítségére sietne. Ugyanakkor, ha egy jelenleg még nem hadviselő állam hadiállapotba keveredne az aláíró hatalmakkal, akkor ezáltal Magyarország is hadiállapotba kerülne.”⁵⁵⁸

1940. október 13-án Csáky meghagyta Sztójaynak, hogy adja tudtára a német kormánynak Magyarország csatlakozási szándékát, amelyet azonban bizonyos feltételekhez kötne. Csáky hangsúlyozta, hogy az esetleges újjárendezés során figyelembe kell venni a Jugoszláviával szembeni magyar igények kielégítését, valamint a szlovák és a román kérdés végleges rendezését. Ribbentrop erre adott válaszában

⁵⁵⁶ Az egyezmény elsősorban Anglia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió ellen irányult. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió számára a kétfrontos háború fenyegetését idézte fel arra az esetre, amennyiben hadba kívánna szállni a tengelyországok ellen.

⁵⁵⁷ Hillgruber, 1965. 113. p.

⁵⁵⁸ Macartney, I. k. 1957. 442. p.

kifejtette, hogy amennyiben Magyarország csatlakozni kíván, azt feltétel nélkül kell megtennie. Ribbentrop jelezte, azt is tudomásul vette, hogy Magyarországnak követelései vannak Jugoszláviával szemben, de ellenezte a román és a szlovák kérdés felvetését. A birodalmi külügyminiszter ugyanakkor elfogadta a magyar félnek azt a felvetését, tegyenek közzé egy nyilatkozatot, amely a következőket tartalmazná: „a trianoni békeszerződés területi rendezéseit esetleg békés revízióval meg lehet változtatni”.⁵⁵⁹ Csáky elfogadta a németek feltételeit. A csatlakozásra 1940. november 20-án került sor, ezek után Szlovákia 1940. november 24-én követte a magyar példát. A tengelyhatalmakhoz történt csatlakozás ellenére a magyar és szlovák fél között továbbra is fennmaradt a feszült hangulat, ami a szlovákiai magyarellenes sajtótámadások miatt ismét kiéleződött.

1940. október 2-án Szabó György találkozott Manfred von Killinger pozsonyi német követtel, akinek felhívta a figyelmét a szlovákiai magyarellenes agitációk túrhetetlen voltára Szlovákia területén.⁵⁶⁰ Szabó szerint teljesen érthetetlen volt, hogy Szlovákia, mint szövetséges állam, miképpen engedheti ezt meg magának. Rámutatott arra, hogy az agitációban a zsidókat és a magyarokat teljesen egy kalap alá veszik, és ugyanazokat a rendszabályokat is alkalmazzák velük szemben a házkutatásoknál a rádiók elkobzásakor. Ezekkel a cselekményekkel főlegesen felkorbácsolják a szenvedélyeket: „Mindezt régi recept szerint, a rossz közhangulatnak a magyarok ellen való tereléséért teszik, hogy azután arra hivatkozassanak, hogy alig tudják visszatartani az embereket a magyarok elleni gyűlöletükben.”⁵⁶¹ Killinger elítélte a szlovákiai gyakorlatot, megjegyezve, hogy mindezt még a Beneš által terjesztett propaganda is tetézi. Maga sem tartotta helyénvalónak a magyarokat egy kalap alá venni a zsidókkal. Azt tanácsolta Szabónak: forduljon ez ügyben Tukához, de ne tegyen neki említést arról, hogy ő adott tanácsot. Javasolta Szabónak, tiltakozzon a szlovákok ellenségeskedése miatt, és hivatkozzon arra, hogy mindez a Führer tetszésével sem találkozik. Szabó arra kérte Killingert, hogy ő szintén tiltakozzon a szlovákok eljárásai ellen Tukánál, de ő ezt elhárította. Szabó felhívta még német kollégája figyelmét arra,

⁵⁵⁹ Uo.

⁵⁶⁰ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 210/pol. 1940. sz. (1940. október 8.)

⁵⁶¹ Uo.

hogy a német érdekek szempontjából a szlovákiai magyarság, amely se nem szláv, se nem kommunista hajlamú, Szlovákiában az egyik legértékesebb elemnek számít.⁵⁶²

1940. december 3-án Esterházy tárgyalta Tukával is. A szlovák politikus a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásra utalva kijelentette, hogy immár erősebb szövetségesek lettek, és nincs akadály a két állam közötti jó viszony kialakításának – ez neki amúgy is régi vágya. Esterházy csodálkozásának adott hangot Tuka kijelentése hallatán, és utalt a magyarokat korábban ért sérelmekre, hivatkozva például Mach több beszédére, amelyekből nem arra következtetett, hogy a szlovákoknak közeledési szándékai lennének. Tuka fogadkozott: a jövőben még jobban fognak ügyelni arra, hogy hasonló beszédek ne hangozzanak el, mert Berlinben is örömmel fogadnák, ha jó viszony alakulna ki Szlovákia és Magyarország között. A későbbiekben látni fogjuk, hogy mindez merő porhintés volt. Szabó nem is hitt Tukának. Egyik jelentésében a következőképp jellemezte őt: „[Tuka] megfigyelésem szerint a leghamisabb politikai komédiások egyike, aki mindig azzal érez és azzal bizalmas, akivel éppen van, és a szlovákokkal azt akarja elhitetni, hogy őket védi a német és magyar veszedelem ellen, a németek előtt a leglelkesebb, legrettenthetetlenebb náci, az oroszok előtt nagy szláv, a magyarokat pedig azzal szeretné hitegetni és orruknál fogva vezetni, hogy legfelsőbb érzelmei tulajdonképpen feléjük húzzák. Nagy ravaszkodással mindenképpen el akarná kerülni, hogy bármilyen körülmények között is lecsússzon onnan, ahová hosszas raboskodás után sikerült feljutnia”.⁵⁶³ Szabó követ Tuka barátkozásának okát Esterházyval azzal magyarázta, hogy Rómába szeretne utazni, amihez szüksége lenne a magyarok támogatására. Szabó úgy vélte, Tuka útjának célja az, hogy az olasz kormánynak „bebizonyítsa” Kassa, Léva és Érsekújvár szintiszta szlovák mivoltát.⁵⁶⁴ A magyar diplomácia mindent elkövetett – sikerrel –, hogy Tuka útját megakadályozza.

Esterházy 1940. december 12-én levelet intézett Csáky magyar külügyminiszterhez, amelyben síkraszállt a magyarországi szlovákság politikai szervezkedésének lehetővé tételéért, a csendőrségi és közigazgatási túlkapások erélyesebb megfékezéséért. Jelezte, hogy tárgyalásokat folytatott Mach szlovák

⁵⁶² Uo.

⁵⁶³ MOL, KÜM, K-63, 462. cs. 254/pol. 1940. sz. (1940. december. 3.)

⁵⁶⁴ Tuka attól tartott, hogy a magyar diplomácia megakadályozza az útját.

belügyminiszterrel a magyarországi szlovákok politikai pártjának létrehozásáról. Mach azt szeretne volna elérni, hogy miután a szlovákiai magyarság politikai pártját már regisztrálták, a Magyarországon élő szlovákság is kapjon hasonló jogokat. Esterházy a maga részéről meg volt győződve arról, hogy a magyar politikai felső vezetés nem gördít akadályt ez elé; azt csak az alsóbb fokú hatóságok akadályozzák. Amennyiben a magyarországi szlovákok politikai önszerveződését nem ismerik el, ő, Mach sem fogja tudni tartani az ígéretét, hogy tudniillik a szlovákiai magyarság a többi nemzetiséggel egyenrangú bánásmódban részesül. Esterházy arra kérte a magyar kormányt, hogy még 1940-ben, de legkésőbb 1941 elején kerítsen sort a magyarországi szlovákok pártjának elismerésére. Ez ugyanis nagyon jó hatással lenne a szlovák közvéleményre, és segítené a szlovák kormánnyal kialakítandó jószomszédi viszonyt. Ezenfelül kérte, hogy a Magyarországon szerveződő szlovák érdekképviselő, illetve párt is hasonló szerepet tölthessen be, mint amilyent a Magyar Párt tölt be Szlovákiában. Ő azt válaszolta a szlovák belügyminiszternek, – folytatta levelét Esterházy, – hogy eddig többször is segített a szlovák kormánynak a magyarországi szlovákság ügyében, de most azt feltételekhez kötötte, mégpedig akkor, hogy a magyarországi szlovákok érdekképviselőtének tevékenysége elsősorban kulturális és szociális tevékenységre szorítkozhatna. Ha ugyanis a politikai szervezkedés örve alatt irredenta mozgalommá alakulna és a bécsi döntéssel átadott területeket visszakövetelné, akkor ő nem hajlandó egy lépést sem tenni ez érdekében. „Politikai szervezkedés csak komoly és érett férfiak kezébe kerülhet, mert a mai nehéz, háborús világban nem engedhető meg, hogy politikailag iskolázatlan egyének egy népcsoportot irányítsanak.”⁵⁶⁵

Esterházy Csákyhoz intézett levelében arról is beszámolt: szóvá tette Machnak, hogy a *Slovenská Jednota*⁵⁶⁶ a magyar kormány ellen több cikket is írt, amelyekre a magyar vezetés nem reagált. Ha ő tenné ugyanezt a Szlovákiában megjelenő magyar újságokban, „mindnyájan koncentrációs táborban üdülénk” mondta Esterházy Machnak.⁵⁶⁷ Esterházy rámutatott arra is, hogy a pozsonyi rádió állandóan hecceli a magyarországi szlovákokat, és a visszacsatolás reményével kecsegteti őket. A külföldi

⁵⁶⁵ MOL, KÜM, K-64. 65 /5 tétel. 89. cs. (Esterházy levele Csáky Istvánnak.) (1940. december 12.)

⁵⁶⁶ Érsekújváron megjelenő szlovák nyelvű hetilap.

⁵⁶⁷ MOL, KÜM, K-64. 65/5. tétel. 89. cs. (Esterházy levele Csáky Istvánnak.) (1940. december 12.)

szlovákok számára készített adásban például Lőcse történetét ismertetve arról beszélt, hogy Lőcsén és környékén még nem is olyan régen magyar grófok és mágnások kegyetlenkedtek, kastélyaikban szórakoztak, és a szlovák népet dolgoztatták. Ugyanez az adás egy komáromi szlovák kislány szájába adta azt az állapot kívánságot, hogy a külföldön élő szlovákok kérjék az Úristent, „Tiso legyen a szlovákok elnöke”.⁵⁶⁸ Mivel ezt a magyar vezetés erősen sérelmezte, Esterházy garanciát kért Machtól arra, hogy a magyarellenes uszítás abbamarad.

Mach megígérte, hogy a maga részéről hajlandó megfékezni a szlovák rádió támadásait, de visszavágásként kifejtette, hogy a magyar rádió is tűzött már programjára olyan adásokat, amelyek Szlovákiának kellemetlenséget okoztak. Fencsik Jenő budapesti képviselő parlamenti beszédére hivatkozott, amelyet szlovák nyelven adott le a magyar rádió. Ebben a képviselő azt fejtette ki, hogy Kárpátalja határát a „csorbai vízválasztóig” ki kell tolni. Ha egy magyarországi parlamenti képviselő ilyen tartalmú beszédet mond, jegyezte meg erre Esterházy, az nem eshet olyan súlyosan a latba, mint az amikor a szlovák külügyminiszter állandó helyettese, Štefan Polyák⁵⁶⁹ rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, a külügyminiszter állandó helyettese levelében a bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolt szlováklakta területek visszaadását követeli. Esterházy minősíthetetlennek nevezte Polyák tevékenységét, majd hozzátette: „Megmondtam neki, hogy Magyarország a legteljesebb mértékben híve a tengelypolitikának, és hogy mi már előbb csináltunk német-politikát, mint ők, tehát ne higgyék azt, hogy a német barátságra hivatkozva örökké büntetlenül fogják nyelvüket öltögetni Magyarország felé. Készakarva mondom, hogy nyelvöltögetés, mert hiszen tisztában kell neki lenni azzal, hogy Magyarország Szlovákiától nem fél. Szálljanak le tehát a magas lóról, álljanak reális alapokra, és akkor hiszem azt, hogy a magyarországi szlovákság helyzete kellemesebb és nyugodtabb lesz.”⁵⁷⁰

Esterházy levele második részében arra kérte Csákyt, hasson oda, hogy minél előbb engedélyezzék a magyarországi szlovákság politikai szervezkedését. Kifejtette, azért kéri Csáky személyes segítségét, mert tudja, hogy Magyarországon mindenki

⁵⁶⁸ SNA, MZV, 187. doboz. (1940. október 14.)

⁵⁶⁹ Štefan Polyák: (1882–1946) szlovák diplomata, a Szlovák Köztársaság idején ő irányítja a külügyminisztérium intézményeit.

⁵⁷⁰ MOL, KÜM, K-64. 65./5 tétel, 89. cs. (Esterházy levele Csáky Istvánnak.) (1940. december 12.)

alakíthat pártot, és azok mindaddig működhetnek, amíg a törvénnyel nem kerülnek összeütközésbe. „Ez nagyon szép és jó, de viszont tárgyilagosan gondolkodva a kérdés fölött, megállapítom azt, hogy ha akár Nagysurány vagy Tótmegyer vidékén egy szlovák párt kezdene működni, úgy kezdve a csendőrön és végezve a szolgabíró, mindenki a párt szervezői ellen hajszát indítana.”⁵⁷¹ Ezért azt javasolta, hogy a magyarországi szlovákság vezetőit hívják meg a magyar miniszterelnökhöz, és ott adják tudtukra: a pártalapítás és a párt működésének feltétele a lojalitás Magyarországhoz. Ha ezt a feltételt megszegnék, az maga után vonja a párt felosztatását. Mindaddig viszont, javasolta Esterházy, amíg a szlovákok pártja nem képvisel irredenta politikát, Csáky személyesen hasson oda, hogy az alsóbb magyar végrehajtó hatóság részéről ne legyenek kitéve atrocitásoknak. „Hogy ez nem csekélység, amit magyar csendőrtől vagy jegyzőtől kíván az ember, azzal tisztában vagyok, mert például bizonyítani tudom azt, hogy Kassa környékén a közművelődési testület titkára a csendőrök segítségével a szlovák iskolából elkoboztatta azon szlovák nyelvű tankönyveket, melyeket a magyar kultuskormány megbízásából a Szent István Társulat adott ki, és így ezek a barmok nem vették észre azt, hogy olyan könyveket koboztak el, melyeket a magyar kormány rendeletéből használtak a tót iskolákban.”⁵⁷² Esterházy számos hasonló esetről tudott, ezért Csáky személyes segítségéért folyamodott a magyarországi szlovákok pártalapításával kapcsolatban: „[...] egy ilyen csendőr, jegyző vagy szolgabíró, aki a saját orránál tovább nem lát, nem veszi észre azt, hogy ilyen magatartással milyen veszélybe sodorhatja az országot. Nekem pedig, aki itt vagyok Pozsonyban, minden hajszálam az égnek áll, mert attól félek, hogy egy szép napon arra fogunk ébredni, hogy a szlovák jogokat kénytelenek leszünk megadni, de akkor nyomás alatt fogunk cselekedni, ami fölöslegesen fogja növelni a szlovákok szarvát.”⁵⁷³ Esterházy 1940. december 20-i parlamenti felszólalásában nyilvánosan is állást foglalt a Csákynek levelében kifejtett nézetei mellett: „Méltóztassanak tudomásul venni, hogy amit én itten, a szlovák parlamentben a szlovákiai magyarság részére kívánok [...], ugyanaz jár a

⁵⁷¹ Uo.

⁵⁷² Uo.

⁵⁷³ Uo.

magyarországi szlovákoknak is. Ezt az én kijelentésemet (...) bármikor fel is használhatják a magyarországi szlovákok érdekében.”⁵⁷⁴

Amint arra már fent utaltunk, 1940 novemberében Szlovákia is csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, amit a szlovák kormány úgy közvetített saját közvéleménye felé, mintha egyenlő jogú társnak vették volna fel őket a vezető nagyhatalmak, s hogy ezzel Szlovákia önállósága és fennmaradása is biztosítva van a jövőben. A szlovák sajtóban ezután olyan cikkek jelentek meg, amelyek azt sugallták, hogy a szlovákoknak – jövőjük biztosítása érdekében – államukat nemzetiszocialista alapon kell átépíteniük. A pozsonyi magyar követ értesülései szerint Hitler Berlinben figyelmeztette Tukat, hogy Szlovákiának, mint a birodalom védelme alatt álló államnak, alkalmazkodnia kell, és véget kell vetnie a papi „Wirtschaft”-nak. Tuka megjegyezte Szabónak, hogy Szlovákia versenytársa volt Magyarországnak, mert országa először üdvözölte a hármass paktumot. Szlovákia képviselője jelentkezett elsőnek a csatlakozásra, de német részről értésére adták, hogy várnia kell. Szabó erre kijelentette Tukának, hogy Magyarország régi szövetségese Németországnak, amely a magyar államot „mint Kelet-Európa jelentős politikai faktorát” kellőképpen értékeli.⁵⁷⁵

A német külügyminisztérium Killinger pozsonyi munkáját nem tartotta elég hatásosnak és keménynek. Ezért 1940. december elején Berlinbe rendelték, majd Pozsonyból Bukarestbe helyezték át. Killinger áthelyezésében az is közrejátszott, hogy túlságosan jó viszonyt ápolt Tisóval illetve, hogy nem volt elkötelezett náci. Killinger búcsúzóul Esterháznak és a magyar követnek azt a tanácsot adta, hogy a magyarok igyekezzenek lehetőleg jó viszonyt teremteni a szlovákokkal, és fejlesszék a gazdasági kapcsolatokat is. Killinger szerint ugyanis Hitler Tukának tudtára adta: Németország sohasem fog beleegyezni abba, hogy Szlovákia Magyarország rovására területeket kapjon. Killinger egyúttal megígérte, hogy beszámol Hitlernek a szlovákiai magyarság fegyelmezett viselkedéséről, és arról is, hogy „Esterházy gróf talán az egyetlen ember Szlovákiában, aki neki mindig igazat mondott, mert minden képzeletet

⁵⁷⁴ Tesnopisecká zpráva o zasadnutí Sloveského snemu. 1940. december 20. 57–58. p.

⁵⁷⁵ MOL, KÜM, K-63. 459. cs. 258/pol. 1940. sz. (1940. december 6.)

felülmúl az, amit ebben az országban a hazudozás terén tapasztalt, akár pappal, akár civillel volt dolga”.⁵⁷⁶

VI/4. A szlovák–magyar kapcsolatok alakulása 1941-ben

Esterházy 1941 elején, újívi vezércikkében leszögezte, hogy bár a szlovákiai magyarságnak 1939-ben és 1940-ben nehéz volt a helyzete, a múlt sérelmeire azonban ideje a feledés fátylát borítani. Reményét fejezte ki továbbá, hogy a jövőben a magyarok sorsa másként alakul. A szlovák politika támadásaira reagálva pedig kijelentette: „Az irányunkban tanúsított mostoha bánásmódra soha rá nem szolgáltunk”, majd Deák Ferenc egyik jelmondatát idézte: „A nemzetért mindent kell kockáztatni, a nemzetet azonban semmiért.”⁵⁷⁷ Esterházynek, amint azt a következő hónapok fejleményei is bizonyítják, reményeiben erősen csalatkoznia kellett.

A pozsonyi magyar követ 1941. március 11-i levelében felhívta kormánya figyelmét arra, hogy Magyarország számára politikai okokból fontossá válhat a szlovák közvélemény alakulása. Véleménye szerint a háború befejezése után a szlovák népre ismételten sorsforduló vár majd, és választás elé kerülhet. Három lehetőség adódik számára: 1. nem kap beleszólást sorsának alakításába, 2. vezetőik megegyeznek egy másik hatalommal a nép beleszólása nélkül, 3. előfordulhat, hogy a nép széles rétegei döntenek majd nemzetük sorsáról. Szabó megjegyezte, hogy ha a német hatalmi állás meggyengülne, akkor Tiso hívei közül sokan a csehszlovakizmus mellett foglalnának állást, kisebb részük pedig Magyarország mellett voksolna. Sajnálatos módon, folytatta Szabó a magyar állam egyelőre nincs abban a helyzetben, hogy a szlovák közvélemény támogatását megszerezze magának, de erre fel kellene készülni: „Szlovákiában, különösen a magyar időkben felnöttek soraiban igen sokan őszinte barátsággal tekintenek a Szent István-i Magyarország felé”,⁵⁷⁸ a magyar propagandának tehát van még kire építenie. A szlovák nép szimpátiáját Magyarország iránt erősíteni kellene. Szabó azt tanácsolta kormányának, azonnal tegye meg az előkészítő lépéseket, nehogy a

⁵⁷⁶ MOL, KÜM, K-63. 460. cs. 265/pol. 1940. sz. (1940. december 17.)

⁵⁷⁷ Új Hírek, 1941. január. 1. 1. p.

⁵⁷⁸ MOL, KÜM, K-63. 462. cs. 29/pol. 1941. sz. (A pozsonyi magyar követség jelentése Bárdossy László külügyminiszternek.) (1941. március 11.)

helyzet változása esetleg felkészületlenül érje Magyarországot. „Nem közömbös a magyar ügyre, hogy ki áll a szlovák nép élén akkor, amikor a most folyó háború végeztével esetleg a szlovák nép újból sorsforduló elé kerül. Ha a szlovákok egyáltalában beleszólnak majd sorsuk feletti döntésbe, ez a beleszólás esetleg vezetőik útján történhetik, de történhetik olyan módon is, hogy közvetlen a nép széles rétegei döntenek majd sorsukról. Ezért fontos ránk nézve a szlovák közvélemény alakulása.”⁵⁷⁹

A szlovák közvélemény megnyerésének fontosságát Sztankay pozsonyi magyar katonai attasé is hangsúlyozta: „Lényeges, hogy a magyar úri komplexum ne sértse a szlovák alacsonyabbrendűségi ösztönöket. Meggyőződésem, hogy a szlovák nép rokonszenvének megnyerése kizárólag ügyes politikán és ügyes propagandán múlik. Annál több, tehát egy közös államiságra való megnyerésre már csak arról való meggyőzésével érhető el, hogy ez a közösség nagyfokú nemzeti autonómiával egyetemben szociális és gazdasági, valamint a közigazgatás terén is legalább oly előnyökkel járna, mint a cseh éra alatt.”⁵⁸⁰ Az attasé szerint a szlovák nép körében nem lehet beszélni sem egyértelmű magyargyűlöletről, sem magyarbarátságról, amit ki lehetne használni Magyarország javára.

A nemzetiségi kérdés megoldását mindkét államban nagymértékben akadályozta a magyar–szlovák viszonyban fennálló folytonos feszültség. A magyar vezetés nem vesztette el végleg a reményt, hogy Szlovákia egyszer Magyarországhoz fog csatlakozni. A szlovák vezetésben viszont felerősödött a nacionalista hangnem, és előtérbe kerültek azok az elemek, amelyek mindenáron vissza akarták szerezni az elcsatolt területeket. Jól érzékeltetik ezt a helyzetet Tukának a szavai, amelyeket az új pozsonyi német követhez, Hans Elard Ludinhoz⁵⁸¹ és más német politikusokhoz intézett. Tuka országának Magyarországgal szembeni területi igényeit fogalmazta meg. Ludin megígérte neki, hogy a kérdéstről beszélni fog Ribbentroppal. Tuka elsősorban Kassát és a határ közelében lévő, szlovákok által lakott területeket szerette volna

⁵⁷⁹ Uo.

⁵⁸⁰ MOL, KÜM, K-63. 462. cs. 13688/1941. sz. (A pozsonyi magyar katonai attasé levele a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökének.) (1941. március 21.)

⁵⁸¹ Hans Elard Ludin: (1905–1947) katonatiszt, diplomata. Ezredével résztvett a Franciaország elleni hadjáratban. 1941. január 13-tól egészen 1945. március 31-ig pozsonyi német követ. A szövetségesek kiadták őt a csehszlovák hatóságoknak. Háborús bűnei miatt golyó általi halálra ítélik.

visszakapni,⁵⁸² – és ebben a kérdésben ismételtlen megkereste a németeket. Ribbentrop azonban közölte, hogy a kérdés nincs napirenden, rendezése csak a jövőben várható.⁵⁸³ Ludin, miután elfoglalta posztját, tanulmányozta a szlovák–magyar kapcsolatokat, és az egyik legfontosabb problémáról, a területi és kisebbségi kérdés megoldásáról az alábbi álláspontot fejtette ki: „Nem is látom, hogy ezt a kérdést, hogy lehetne a háború befejeztével másképp tökéletesen megoldani, mint egy nagyszabású áttelepítéssel. Tudom, hogy ez egy kegyetlen és antipatikus módszer, de ha nem fogjuk ezt csinálni, akkor Európában sohasem lesz béke. Különösen Magyarországra nézve életkérdés az, hogy a nemzetiségi kérdésekben végleges rendezés történjen a háború után, és ezért hiszem azt, hogy a mai Magyarország, határait kicsit bővítve még, stratégiai és gazdasági szempontok figyelembevételével bele fog menni egy ilyen megoldásba.”⁵⁸⁴

A szlovák kormány próbálkozását az elcsatolt területek visszaszerzésének ügyében nyomon követhetjük a következő eset kapcsán is. Tuka a magyar–szlovák tárgyalások kapcsán Kuhl Lajos új magyar követ előtt kijelentette, hogy a szlovák kormány nem tartja időszerűnek a két állam közötti határ végleges megállapítását, mert idővel az első bécsi döntés ellen beadják revíziós igényeiket.⁵⁸⁵ Sztójay Döme berlini magyar követ az esetről beszámolt Weizsäcker német külügyminisztériumi államtitkárnak, arra kérve őt, hogy a német kormány hívja fel a szlovák kormány figyelmét: törekvéseik nem fognak eredménnyel járni, mivel ezzel megzavarnák a Duna menti országok békéjét. „A magyar kormány üdvözlé, ha a szlovák kormánnyal közölnék, hogy ne ringassa magát illúziókban. Figyelembe véve a magyar kormány beállítottságát, egy ilyen kísérletet úgy tekintené, mint a Szlovákia és Magyarország között szükséges konszolidálódás megzavarását, anélkül, hogy Szlovákia remélt célját elérné.”⁵⁸⁶

Sztójay egy korábbi beszélgetésük alkalmával azt javasolta Ribbentropnak, hogy hivatalosan ne hozza szóba a szlovák–magyar határ kérdését, mert ez a magyar–német

⁵⁸² DGFP, 1950. D. XII. 424. dok., 669–670. p.

⁵⁸³ DGFP, 1950. D. XII. 406. dok., 640. p.

⁵⁸⁴ MOL, KÜM, K-63. 462. cs. 55. pol/1941. sz. (A pozsonyi magyar követség jelentése Bárdossy László magyar külügyminiszternek.) (1941. május 3.)

⁵⁸⁵ Ezt az igényt Černák berlini szlovák követ Weizsäcker előtt korábban négyezer négyzetkilométerben konkretizálta. Ld erről: Wilhelmstrasse. 593. p.

⁵⁸⁶ Uo.

viszonyt rossz irányban befolyásolná. A magyar kormánynak viszont azt tanácsolta, hogy ne tekintse komolytalannak a szlovák revíziós törekvéseket, mert a szlovákok Németországban kifejtett propagandájukkal idővel elérhetnek bizonyos eredményeket. „A tótok, amint ismeretes, mindent szolgalelkűen megtesznek, hogy megnyerjék a németek támogatását és a Führer kegyét.”⁵⁸⁷ A berlini magyar követ véleménye szerint a szlovákok valahonnan biztatást kaphattak, ezért oly bátrak revíziós igényeik hangoztatásában. A pozsonyi magyar követ úgy vélte, a biztatást Schmidt követ – Ribbentrop közvetlen munkatársa, a német külügyi hivatal helyettes sajtófőnöke – *A nemzetiszocialista Németország külpolitikai útja az új Európa felé* címmel 1941 júniusában tartott előadásából meríthették. „(...) a közép-európai határoknak jelenlegi elrendezése, amennyiben róluk a bécsi döntések alkalmával határoztak, nem tekintendők végleges gátaknak – mondta beszédében Schmidt –, hanem csupán első kísérletnek a jóformán megoldhatatlannak látszó kérdések eszményi rendezésének útján”.⁵⁸⁸

Sztójay Döme egyidejűleg emlékeztetette kormányát arra a tényre, hogy a szlovákok a német–szovjet háború kitörése alkalmával azonnal csatlakoztak a német haderőhöz. Ezzel az volt a céljuk, hogy bizonyítsák hűségüket, valamint, hogy biztosítsák féltett szuverenitásukat, és érdekeket szerezzenek későbbi revíziós igényeik alátámasztásához a németeknél. Tuka a pozsonyi magyar követnek 1941. július elején fel is vetette a magyar–szlovák határ kérdésének rendezetlen voltát, és tolmácsolta a szlovák kormány szándékát, miszerint „Délkelet-Európában a közelmúltban nagy területi eltolódások jöttek létre, s minthogy ugyanezen a területen a jövőben további nagy területi eltolódások lesznek, a szlovák kormány Európa e részének végleges területi rendezésénél szintén be fogja jelenteni szerény igényeit”.⁵⁸⁹ A magyar – szlovák határ végleges kijelölését ezért nem tartotta időszerűnek. Tuka kijelentette, hogy megállapításait nem Magyarország elleni érveléssel tette, nem is a bécsi döntés ellen akart tiltakozni, hanem csupán tudatni kívánta szomszédjával, hogy a határ kérdése függőben

⁵⁸⁷ MOL, KÜM, K-63. 462. cs. 92/pol. 1941. sz. (1941. július 25.)

⁵⁸⁸ MOL, KÜM, K-63. 462. cs. 79/pol. 1941. sz. (A pozsonyi magyar követ jelentése Bárdossy Lászlónak.) (1941. június 24.)

⁵⁸⁹ MOL, KÜM, K-63. 462. cs. 200/pol. 1941. sz. (A pozsonyi követség jelentése Bárdossy Lászlónak.) (1941. július 6.)

lévő ügy, amelyet egy későbbi időpontban véglegesen rendezni kell. Miután Tuka véleménye a magyar külügyminiszter tudomására jutott, arra kérte Sztójajt, hogy tolmácsolja a magyar kormány álláspontját a kérdésben a német vezetésnek jelentsék ki, hogy a határkérdésről semmiféleképpen nem kívánnak tárgyalni.

1941 júniusában megindult a németek támadása a Szovjetunió ellen. Nem sokkal a hadjárat megindítása előtt a német kormány a szlovák kormányhoz fordult, illetve Tisóhoz és Tukához azzal a javaslattal, hogy Szlovákia csatlakozzon a támadó német csapatokhoz.⁵⁹⁰ Tisóék gyors igennel válaszoltak. A szlovák vezetés döntését az is befolyásolta, hogy megelőzze Magyarországot. 1941. július 23-án a szlovák egységek megindultak a Szovjetunió felé. A szlovákok döntését a részvételről a háborúban megkönnyítette, hogy a németek nem követelték jelentős erők bekapcsolódását a hadi cselekményekbe. Csak olyan mértékű szlovák részvételre tartottak igényt, mint a Lengyelország elleni támadás idején. A Szovjetunió elleni hadba lépést a szlovák külügyminisztérium azzal magyarázta, hogy Szlovákia azért harcol Németország oldalán, mert mint a háború résztvevője ki akarja bővíteni határait. Tuka ezúttal is hangsúlyozta, hogy ő sohasem fogadta el a bécsi döntést. A pozsonyi magyar követ úgy látta, a szlovák katonai részvétel egyfajta alátámasztása annak, hogy Szlovákiát érdemei szerint meg kell majd jutalmazni a hadjárat után. Szlovákia tehát azt reméli, hogy a németek később a Cseh–Morva Protektorátus és Magyarország területéből adnak át nekik területeket.

A német sikerekről érkező hírek már a háború első napjaiban eloszlatták az esetleges szlovák félelmeket, és azt az illúziót táplálták, hogy hamarosan győzedelmes véget ér a háború. A szlovák külügyminisztérium megkezdte az anyagok összeállítását egy elkövetkezendő békekonferenciára. Ennek keretében részletes javaslatot készítettek a jövőbeni magyar–szlovák közös határról. Eszerint 3606 négyzetkilométernyi terület és annak 353 032 főnyi lakosságát kellene Szlovákiához csatolni. Az igényelt terület meghatározásához részletes térképeket készítettek. Az elképzelés szerint több nagyobb várost, köztük Lévát, Losoncot és Kassát visszaszereznék és a gazdasági aspektusokat és a vasúti összeköttetéseket is figyelembe vették. Nevezetesen a két állam diplomáciai

⁵⁹⁰ DGFP, 1950. D. XII. 656. dok., 1059–1060. p.

csatározásokat folytatott, közben a szlovákiai magyarság helyzete ismét romlott. Esterházy 1941. július 10-én levélben fordult Tisóhoz, melyben arra kérte őt: akadályozza meg a magyarok gyalázását, lekicsinylését és a felelőtlen akciókat a magyar nyelv és beszéd ellen. Emellett azt szerette volna elérni például, hogy a cégtáblákról ne távolíttassák el a magyar szöveget; gátolják meg, hogy szlovák tanítók, katonák és mások nyilvánosan magyargyalázó énekeket énekeljenek, valamint akadályozzák meg, hogy az államvédelmi törvény rendelkezéseit magyarelles értelemben használják ki.⁵⁹¹ Esterházy azt is nehezményezte, hogy a szlovákiai magyar újságoknak megtiltották a magyar helységnevek használatát, továbbá, hogy a szlovákiai magyarokat korlátozzák a gyülekezési, felvonulási, jelvény és zászlóhasználati jogaikban. Azt is sérelmesnek találta, hogy a szlovák püspöki kar akciót indított a magyar szentek szobrainak és képeinek eltávolításáért. Hangsúlyozta: Szlovákiában senki sem tagadhatja, hogy ott ezer éven át magyar uralom volt, és érthető, ha a magyar szentek képein és szobrain ennek nyoma van. Ebből pedig senki sem következtethet arra, hogy valami szlovákellenes tendenciáról lenne szó ezért nyomatékosan arra kérte a szlovák kormányt, hogy a szobor eltávolítási akciót állítsa le. A pozsonyi magyar követ is úgy vélte, hogy a szlovákiai magyarság helyzete az ottani németséghez viszonyítva is meglehetősen kedvezőtlen. „[...] ennek magyarázata azonban nemcsak a szlovákok félelmével vegyes ellenszenvében rejlik minden iránt, ami magyar – írta jelentésében –, hanem az itteni németség vezetőinek magyarelles magatartásában és bujtogatásában is, akik a maguk pozíciójának biztosítása s a Szlovákiában általánosan észlelt németellenes hangulatnak a magyarság kárára történő levezetése útján iparkodnak itt a németség jelenlegi kivételes helyzetét fenntartani”.⁵⁹²

1941. július 22-én Esterházy a szlovákiai magyar kisebbség helyzetét a szlovák parlamentben is szóvá tette, mégpedig a propagandahivatal felállításáról folytatott vitában. Régóta nem szólalt már fel, kezdte beszédét. „Azon a véleményen vagyok, hogy amikor ilyen gondterhes időkben élünk, nem való, hogy a kisebbség minden panaszával, sérelmével a nyilvánosság elé menjen. A kívánságainkat, panaszainkat

⁵⁹¹ MOL, K-28. M. E. Nemzetiségi és kisebbségi oszt. 1941/21875 sz. 134. cs.

⁵⁹² MOL, KÜM, K-63. 461. cs. 225/1941. sz. (A pozsonyi követség jelentése Bárdossy Lászlónak.) (1941. július 24.)

eljuttattuk az illetékes kormánytényezőkhöz, és meg vagyok győződve arról, hogy kéréseinket és panaszainkat jóakaratóan orvosolni fogják, ezért nem akarok elébe vágni a kormány elé terjesztett memorandumok sorsának.” A szlovák kormány által oly fontosnak tekintett propagandaügyek kapcsán értetlenségének adott hangot: „[...] miért kell éppen a magyar emberek rádióit a hivataloknak lepecsételni, illetve úgy beállítani, hogy Budapestet ne hallgathassák?” Esterházy közbekiabálásokkal kísért felszólalásában kicsinyes intézkedésnek nevezte az ilyen eseteket, és megkérdőjelezhetőnek tartotta azt az állítást, hogy a kisebbségek egyenlő elbánásban részesülnek a szlovákokkal: „[...] mi itt a magyar részről eleget teszünk állampolgári kötelességeinknek, de ennek ellenében elvárjuk azt, hogy ezt méltán honorálják is, mert a magunk részéről nem fogjuk hagyni, hogy minden kishivatalnok kénye-kedve szerint bánjon velünk.” Esterházy beszéde további részében bírálta a szlovák propaganda magyar- és Magyarország-ellenes megnyilvánulásait, melyek csak a feszültséget szítják, ahelyett, hogy a két ország közötti ellentétek oldásán dolgoznának, „mert nekünk ezen a földrészén egymás mellett kell élnünk, akármit fogunk csinálni”.⁵⁹³

Esterházy Tisóhoz írt levelére és a parlamentben elmondott beszédére július 31-én kapott választ a szlovák kormány elnökségétől. Ebben Esterházy néhány panaszát elismerték, de a többi elutasítását az alkotmány 95.§-a reciprocitás törvényével indokolták. A szlovákok a memorandumot és a rá adott választ is továbbították a német követségnek.⁵⁹⁴ Esterházy panaszait a magyar kormánynak is előadta, amely szintén eljuttatta azokat a németeknek. A német külügyminisztérium illetékesei igazat adtak Esterházynak, és közbenjárásukat ígérték.

1941. augusztus 7-én Černák tájékoztatta a pozsonyi külügyminisztériumot, hogy a német kormány a szlovák sajtóban zajló magyarellenes polémia leállítását kívánja, mégpedig annál az oknál fogva, hogy mindkét állam Németország oldalán harcol a bolsevizmus ellen, és ez a sajtóvita az ellenséges táborban azt a benyomást keltheti, hogy az antibolsevista front nem egységes.

A németek intelme azonban csak időlegesen hatott. A szlovákok hamar megtalálták az ellenérvét: arra hivatkoztak, hogy a magyar sajtó is állandóan támadja

⁵⁹³ Tesnopisecká zpráva o 67. zasadnutí Sloveského snemu, 1941. július 22., 19–20. p.

⁵⁹⁴ SNA, MZV, 130. doboz, 555/41. sz.

őket. Szorgalmasan gyűjtögetni kezdték az ellenfél sajtójából kiemelt cikkeket, ezeket azután Berlinben is bemutatták, így kívánva igazolni, hogy a magyarok a „rendbontók”. A szlovák diplomácia már 1941. augusztus 11-én Aide-mémoire-t terjesztett elő a németeknek, amelyben kiemelték: Szlovákia megállapodásra törekszik Magyarországgal, de mint a magyar sajtóból kiemelt idézetek is tanúsítják, Magyarország önmagát tartja a Kárpát-medence népei „rendfenntartó hatalmának”.⁵⁹⁵ Ez a tézis pedig, hangsúlyozta a szlovák kormány, nemcsak a szlovákok, horvátok, románok állami létét vonja kétségbe, hanem egy olyan ideál, amely egyúttal *a nemzetiszocialista princípiumot is megtagadja*. Ezért Németországot, mint a Szlovákiát védelmező hatalmat, arra kéri, adja a magyar kormány tudtára, hogy tartózkodjon a sajtóvitáktól, és határolódjon el a Szent István-i eszmétől, mely ellentétben áll a nemzetiszocializmus eszméjével. A németek tudomásul vették a szlovákok feljegyzéseit, de nem foglaltak állást a magyarok ellen.

VI/5. A szlovják mozgalom a diplomáciai csatározások tükrében

Az 1938 után ismét újjáéledő szlovják mozgalom a két ország viszonyát bizonyos mértékig negatívan befolyásolta. A szlovják kérdés a 19. század második felében vált ismertté, és ekkor is élte fénykorát.⁵⁹⁶ A keleti szlovákokat a domborzati viszonyok a 19. században elszigetelték a szlovák nemzeti mozgalmakat életető, öntudatos intelligenciát kitermelő nyugati megyéktől. Ludovít Štúr, a szlovákok 19. századi nagy nyelvújítója ezt a régiót a szlovák „nemzeti gondolat temetőjének” tekintette. Štúr és követői a szlovjákokat bolgárnak, oroszoknak, lengyelnek vagy éppen keveréknépségnek hitték.⁵⁹⁷

Velük ellentétben a magyar nyelvészek a szlovják nyelvet már a 19. századi nagy szláv reneszánsz idején is önálló szláv nyelvnek tekintették. A szlovák és cseh tudósok is elismerték létezését, de nem tulajdonítottak nagy jelentőséget neki, és érdemben nem foglalkoztak vele. Kihalásra ítélt, archaikus nyelvként kezelték, amelyet

⁵⁹⁵ SNA, MZV, 294. doboz, 1063/41. szám alatt. A szlovák–magyar sajtóbékéről készült feljegyzés.

⁵⁹⁶ A mozgalom indulásáról és előtörténetéről lásd: Ábrahám, 2003. 55–59. p.

⁵⁹⁷ Halaga, 1949. 198–200. p.

nem érdemes fejleszteni. Tény, hogy a szlovjások népnyelve meglehetősen különbözött a szlovák irodalmi nyelvtől, valamint a szlovák nyelv többi nyelvjárásától. A szlovják nyelv egyfajta átmenetet képezett a szlovák, a lengyel, a kárpátaljai ruszin és ukrán nyelvjárások között.

Milan Hodža⁵⁹⁸ szlovák politikus a 20. század elején a szlovják vidékről a következőket írta: „[...] ahol szlovák testvérünk mindenféle védelem, tanács, hűséges intelligencia nélkül él, a szolgabírók és az ostoba szavak kénye-kedvének kitéve”. Szerinte a magyar kormánynak az volt a célja, hogy „a sárosiak olyan törzsnek érezzék magukat, amelynek nincs semmi köze a többi szlovákhoz”.⁵⁹⁹ Az Osztrák–Magyar Monarchia időszaka alatt a szlovjások állami támogatást kaptak a nyelv fejlesztésére és ennek eredményeképpen számos könyv és több folyóirat is megjelent szlovják nyelven. A Monarchia bukása után a csehszlovák időszak alatt a hatóságok betiltották a szlovják nyelvű irodalmat. Ezért csak külföldön jelenhettek meg szlovják íráskorok. A keleti értelmiségiek erősen sérelmezték, hogy a régió népét a szlovák politikusok nem tekintették szlováknak, ragaszkodásukat pedig anyanyelvükhöz szeparatizmusként ítélték meg. Ennek köszönhetően a kelet–szlovákiai térségben a szlovák öntudat nem erősödött, sőt több vidéken a magyar nyelv használatát, tanulását szorgalmazták. Mindez főleg az értelmiség ösztönzésére történt,⁶⁰⁰ amely bizonytalannak érezte Csehszlovákiának mint államformának hosszan fenntartható létét, ezért a magyarokhoz húzott.

A magyarón körök 1918-1919 folyamán kétszer is megpróbálták kiaknázni a szlovják regionalizmust. A szlovják értelmiségiek vezére Dvorčák Viktor⁶⁰¹ lett, aki a túrócszentmártoni deklaráció utáni napokban Eperjesen megalakította a Keletiszlovák Nemzeti Tanácsot, mely nem ismerte el a keleti területekre a Csehszlovák állam

⁵⁹⁸ Milan Hodža: (1878–1944) szlovák agrárpárti politikus, jogász. 1906–1910 között a magyar parlamentben a Szlovák Nemzeti Párt képviselője. A csehszlovák állam fennállása idején képviselő volt a prágai parlamentben. Később mezőgazdasági és oktatásügyi miniszter lett. 1935–1938 között miniszterelnök. A müncheni egyezmény aláírása után külföldre emigrált, ahol Beneš nemzetállami terveivel szembefordulva kidolgozta a Duna menti államok tervét.

⁵⁹⁹ Tajták, 1966. 82. p.

⁶⁰⁰ Halaga, 1949. 198–200. p.

⁶⁰¹ Dvorčák Viktor: (1878–1943), szlovák származású politikus, Sáros megyei főlevéltáros. Trianon után a magyar kormány alkalmazásában állt fedőneve: Szőke Költő, egyes források nevét Dvorčák Győzőként is említik. Évtizedeken keresztül Magyarországon és külföldön fejtett ki propagandát egy Magyarországon belüli szlovák autonóm állam létrehozása érdekében.

fennhatóságát és 1918. december 11-én Kassán kikiáltotta a Kelet-Szlovákiai, az ún. Szlovják Köztársaságot, aminek elismerését azonnal kérte Magyarországtól. A magyar kormány, tartva a nagyhatalmak fellépésétől, elutasította a kérést. A második csatlakozási kísérletre a keleti vidék lakóinak 1919. június 16-án nyílt alkalma, amikor a magyar Vörös Hadsereg árnyékában kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot. Ez azonban a magyar hadsereg visszavonulása után azonnal megszűnt, így ezzel hosszú időre elhalasztódott a terület hovatartozásának kérdése. A csatlakozás ideje végül is, mégha nem is teljesen 1938–39-ben jött el, amikor a szlovjások által lakott terület egy része Magyarországhoz került.

A magyar kormány 1939-ben, majd 1940-ben Szlovákiával szembeni céljai elérése érdekében eszközül akarta felhasználni az ekkorra már mozgalommá vált szlovják törekvéseket. Ebben ismét szerepet kapott az a magyar szándék, hogy a szlovjakokat egy nyugati és egy keleti ágra osszák. Az utóbbiak voltak az úgynevezett szlovjások. Dvorčák Viktor arra kapott megbízást, hogy előkészítse a „szlovják mozgalmat”. Dvorčák kezdetben Kelet-Szlovákia területén mintegy 70 községet, illetve kb 50 ezer embert kívánt megnyerni a mozgalomnak, amelyet később ezekről a területekről kiindulva akart terjeszteni, illetve kiszélesíteni.

A szlovják nyelv a történelmi Magyarország Abaúj-Torna, Zemplén és Ung megyéiben volt honos. Az említett területeken a szlovják értelmiségiek egy része hungarofil érzelmű volt, így az 1938-évi terület-visszacsatolás után megpróbálta magát elhatárolni a nyugati szlovák politikai és nyelvi befolyástól. Így kapóra jött nekik a szlovják mozgalom napirendre kerülése. Dvorčák titokban készítette elő munkáját. Mozgalma indításának tervezetében erről így írt: „Nem szabad alkalmat adnunk ellenfeleinknek, hogy lássák azt, hogy az állam indította meg az akciót. Módot adnánk neki ezzel, hogy a népet tőlünk elidegenítsék. Az elején az államhatalom tartózkodással, sőt némi látszatellenszenvvel fogadná a mozgalmat. A lapot, a szlovják nemzeti tanács és a nyelvművelő társaság megalakulását csak némi huzavonával engedné meg. Csak többszörös deputációzásra engedné meg a szlovják nyelvű elemi iskolákat [...] Csak a

legszűkebb körű s teljesen megbízható vezetőség tudná azt, hogy az egész mozgalom az állam irányítása alatt áll.”⁶⁰²

Dvorčák úgy vélte, hogy mozgalma működési területét a Szlovákiához tartozó részekre is ki lehetne terjeszteni. Elképzelése szerint a mozgalom propagandaanyagait a magyar titkosszolgálat és a határőrizeti szervek segítségével csempésznék át a határon, és azokat az ottani községekben terjesztenék. A szlovják akció folytatásaként azután Eperjesen egy irredenta központot lehetne létesíteni, ahonnan felkészíthetnék a szlovjákat és a velük szimpatizálókat a Magyarországhoz történő visszacsatlakozásra.⁶⁰³ A szlovják mozgalom titkos célja az volt, „hogy átítassa a szlovják népet azzal a tudattal, hogy annyi benne a magyar vér, mint a szláv vér, hogy a magyarnak a legközelebbi, ugyan más nyelven beszélő testvére. Ily módon teremtenők ki az úgynevezett magyaro-szlovják típusát, amelynek meggyőződésévé válnék, hogy ha más nyelven beszél is, van annyira magyar, mint a csongrádi magyar. Elszakíthatatlan kötelékkel fűzzük így a szlovjákat a magyarhoz. [...] nem fog ellenállni a magyarosításnak, s idővel beolvad a magyar etnosba. [...] A tót nem egyéb, mint a magyarnak olyan tájfajtája, amelyik tót nyelven beszél, s egész összességében több ősszláv vér van benne, mint a magyarban. Egyéb népi tulajdonságaiban azonban a tót tájak népe közelebb áll a szomszédos magyar falvak népéhez, mint más tót tájak népéhez, vagy mint a magyarok különböző tájtípusai egymáshoz. A szlovákok a cseheknek csak nyelvrokonai, de nem nép- és vérrokonai. Ezzel szemben a magyarokkal ugyan nem nyelvrokonok, de nép- és vérrokonok”⁶⁰⁴

A szlovják nyelv különbözőségének és önállóságának hangsúlyozása a szlovják mozgalomban a későbbiek folyamán is fontos maradt. Kászonyi Ferenc magyar egyetemi tanár többek között rámutatott: „[...] annak, hogy a szlovjákat a szlovák nyelv tájszólásának tekintjük, az a feltétele, hogy a szlovják a szlováknak tája volt-e vagy sem. Volt-e rá akár politikai, akár vallási, gazdasági, társadalmi vagy más kulturális befolyása, ami döntőleg hatott nyelvközösségi egyénisége kialakulására.” Kászonyi

⁶⁰² MOL, M. E., Nemzetiségi és Kisebbségi Ügyosztály. K-28, 49. cs. 91. tétel.

⁶⁰³ A magyar katonai hírszerzés segítségével Szlovákiában a „Szlovják Nemzeti Tanács” nevében röpcédulákat is terjesztettek, amelyekben a katonáskodás és az adófizetés megtagadására szólították fel a keleti szlovákokat. Egyúttal arra ösztönözték őket, hogy izzék el a szlovják föld terményeit elrabolni és begyűjteni akaró nyugati szlovákokat.

⁶⁰⁴ Kászonyi, 1940. 30–31. p.

leszögezte továbbá, hogy a szlovják nyelv kellő mértékben különbözik a szlováktól ahhoz, hogy külön nyelvnek lehessen tekinteni. Egy szlovjákul beszélő ember a szlovák nyelv közelebbi ismerete nélkül képtelen egy szlovák újságcikket megérteni, egyes szavakat itt-ott megért, de egész mondatokat már csak ritkán. „A szlovják gyermek, ha szlovák iskolába jár, szinte új nyelvet tanul, mely az övétől szinte minden szóban többé-kevésbé különbözik. [...] Még a középiskolások is, bármennyire nevelik beléjük az iskolában a szlovák tudatot és anyanyelvük nevetséges, szégyellnivaló voltát, amint kilépnek az iskola kapuján, győz az anyanyelv, és rögtön szlovjákra fordítják át a beszélgetést.”⁶⁰⁵ Kászonyi ezért hibának tartotta az irodalmi szlovák erőltetését a visszacsatolt terület iskoláiban: „A szlovákizmus terjesztése legfeljebb arra alkalmas, hogy a szlovják nyelv meglévő nagy vitalitását elveszítse, s a szlovjakság jó része hamarosan visszamagyarosodjon, mert ha saját nyelvén nem tanulhat, akkor inkább a magyar nyelvet fogja elsajátítani.”⁶⁰⁶

A magyar kormány anyagi támogatásával 1939. szeptember 3-án, Kassán indult meg a *Naša Zastava* (Zászlónk) c. lap, mely hetente kétszer jelent meg. Főszerkesztője a szlovják nyelven verselő és műfordító Dvorčák lett. A lap alapvető célkitűzése volt a szlovják nyelvhasználat és öntudat erősítése, s a kelet-szlovák nyelv tanítása illetve használata az iskolákban.⁶⁰⁷ Dvorčák azonnal támadásba lendült a szlovák politikusok és a szlovákiai lapok Magyarországról szóló írásai ellen, aminek az lett az eredménye, hogy a budapesti szlovák követség folyamatosan tiltakozott a lapban megjelent cikkek miatt. Ullein-Reviczky Antal, a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője többször is figyelmeztette Dvorčákot, hogy ne közöljön külpolitikai tárgyú cikkeket, és mérsékeltebb hangnemben írjon.

Teleki Pál miniszterelnök felismerte, hogy ez a mozgalom hasznára válhatna Magyarországnak, így kikérte az ügyben Madarász István kassai megyéspüspök véleményét. Madarász a következőket válaszolta: „Szlovják nyelv nincs, csak nyelvjárás. Ellenben van szlovák irodalmi nyelv. Szlovják nyelvet rendeletileg terjeszteni, fejleszteni nem lehet. Ha ezt megkíséreljük, a nemzetiségi ellentéteken kívül

⁶⁰⁵ Kászonyi, 1943. 2–4. p.

⁶⁰⁶ Uo. 15. p.

⁶⁰⁷ Tajták, 1964. 56. p.

nyelvi ellentéteket is szítunk. Iskolát járt művelt szlovák szlovják nyelven nem hajlandó beszélni, mert ez sokkal tökéletlenebb, fejletlenebb, keverék, hogy ne mondjam, vegyes nyelv, míg a szlovák fejlett irodalmi.” A püspök ugyan habozott a kérdésben állást foglalni, de teljesen nem is utasította el a kezdeményezést, de annak terjesztéséhez illetve tömegmozgalommá válásához nem fűzött nagy reményeket.⁶⁰⁸

Teleki Hóman Bálint Vallás és Közoktatásügyi minisztert is megkereste a kérdésben. Teleki azzal érvelt Hómannak, hogy a 19. század végén és a 20. század elején is jelentek meg Magyarországon szlovják nyelvű kalendáriumok, hírlapi cikkek, és a plébánosok több község templomában ezt a nyelvet használták. Teleki szerint komoly megfontolást érdemelne az a törekvés, hogy a szlovják nyelv fokozatosan ismét visszaszerezze azt a helyét, amelyet az egyházi életben és az iskolában a világháború előtt elfoglalt.⁶⁰⁹ Arra kérte tehát Hómant, tanulmányozza a kérdést, és azt is, vajon az 1941/42-es tanév folyamán bevezethető lenne-e néhány szlovák iskolában a szlovják tannyelvű oktatás. Telekinek a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium egyik munkatársa⁶¹⁰ válaszolt, aki arról biztosította őt, hogy szakemberek bevonásával beható tanulmányozás tárgyává teszi a kérdést.⁶¹¹ Hóman nem akarta azonnal nyíltan elutasítani a kezdeményezést, csupán az időhúzásra játszott. Időközben Dvorčák folyamatosan szorgalmazta, hogy a keleti magyar vármegyék szlovák iskoláiban szlovják nyelven készült ábécéskönyvből és olvasókönyvből tanítsanak. Ezenkívül elkészítette azoknak a szlovják nyelvterületről származó pedagógusoknak a névsorát, akiknek a nyelvet oktatniuk kellett volna.

1940. szeptember 15-én Regeteruszán a búcsú alkalmával szlovják népünnepélyt rendeztek, ahol Dvorčák költeményeit és írásait olvasták fel, melyekben a szerző az ezeréves magyar államról beszélt, ahol a szlovjákok és a magyarok egységben, megértésben és sorsközösségben éltek. Dvorčák beszédet is mondott, amelyben kiemelte, hogy nem fogadják el a szlovák nyelvet, hanem ragaszkodnak a maguk szlovják nyelvéhez. Hallgatósága tartózkodással fogadta a hallottakat. Az

⁶⁰⁸ MOL, K-28, M. E. Nemzetiségi Oszt. 49. cs. L 19629/1939. sz.

⁶⁰⁹ MOL, K-28, M. E. Nemzetiségi Oszt. 49. cs. 91. tétel. G 18250/1940. sz. (Teleki levele Hóman Bálinthoz.) (1940. június 24.)

⁶¹⁰ Nem tudtuk az illető személy kilétét felfedni.

⁶¹¹ MOL, K-28, M. E. Nemzetiségi oszt. 49. cs. 91. tétel. G 18250/1940. szám alatt. (Teleki levele Hóman Bálinthoz.) (1940. június 24.)

aktivisták fellépése is hatástalan volt, és visszhang nélkül maradt. A szlovák politikusok jobbnak látták, ha említést sem tesznek az eseményekről, mert azzal csak reklámot csináltak volna a mozgalomnak. Dvorčák és a körülötte csoportosuló értelmiségiek azonban nem adták föl. Meggyőzték a Kassa környéki Abaszéplak magyar jegyzőjét, hívja össze a környékbeli szlovák iskolák tanítóit és szorgalmazza, hogy a környéken lévő iskolákban a szlovják nyelvet használják oktatási nyelvként. A jelenlévők – néhány kivételtől eltekintve – nevetségesnek tartották és elutasították Dvorčákék kezdeményezését.⁶¹² A *Naša Zastava* azonban az eset kapcsán arról írt, hogy a szlovjákok örömmel fogadták a kezdeményezést, a nyugati szlovákoknak pedig nincs semmi közük ehhez a kérdéshez.⁶¹³

Jóllehet a hivatalos körök elhallgatták, Dvorčák kísérlete mindenesetre nagy port kavart. A szlovják kérdéshez Vájlok Sándor kassai író-tanár is hozzászólt egyik tanulmányában. Úgy vélte, a szlovákok között nagy eltérések vannak mind nyelvi, mind politikai vonatkozásában, de mentalitásban is. A nyugati szlovákokat azonban öntudatosabbnak és a nemzeti politika iránt fogékonyabbnak tartotta, mint a keletieket. „A nivellálás csak a harmincas években kezdődött meg, így rövid múltra tekint vissza, az értelmiségnél és a fiatalságnál azonban már teljesen befejeződött. A fiatalság nem szlovjáknak vallja magát, hanem szlováknak, az egyetemes szlovák nemzet tagjának.”⁶¹⁴ Vájlok figyelmeztette a magyar kormányt, ne támogassa és főként ne élezze a szlovák–szlovják kérdést, mert ez nem lehet a magyar politikai vezetésnek érdeke.⁶¹⁵

1941. január 17-én Dvorčák Kassán létrehozta az „Ojčizma (Apai Örökség)” nevű egyesületet, amely szlovják nyelvtant, szótárt és tankönyveket kívánt kiadni. Úgy vélte, az „Ojčizma” a Matica Slovenská konkurense lehet. Az újdonsült egyesületet a

⁶¹² Slovenská Jednota, 1940. szeptember 28., 4. p.

⁶¹³ Naša Zastava, 1940. október 10., 3. p.

⁶¹⁴ Vájlok, 1940. 27. p.

⁶¹⁵ A későbbiekben sem változott ez a megítélés. Benisch Artúr magyar nyugalmazott tanügyi főtanácsos pl. szintén óvatosságra intett és a mozgalom támogatásának megfontolására hívta fel a figyelmet. A miniszterelnökség számára 1942. március 26-án készült szakvéleményében úgy vélte, hogy a szlovják nyelv bevezetése csak sértésnek és gúnynak minősülne minden öntudatos szlovák értelmiségi számára. Véleménye szerint a Naša Zastava szlovják újságon minden szlovák mosolyog, és általában senki sem olvassa. -írta Benisch. Azt tanácsolta, hogy a magyar kormány ne kísérletezzon a szlovják nyelv bevezetésével, mert az „semmi jóra nem vezethet”. MOL, K28, M. E. Nemzetiségi és Kisebbségi Ügyosztály. 50. cs. 91. tétel. P 18454/1942. szám alatt.

szlovák sajtó tömör egyszerűséggel „magyaron szélhámoságnak” nevezte.⁶¹⁶ A *Slovák* 1941. február 5-i száma az „Ojčizmat” egyenesen lengyel célokat szolgáló egyesületként tüntette fel, amely újra közös lengyel-magyar határt akar létrehozni. A szerző eszmefuttatásával azt kívánta érzékeltetni, hogy a háttérben a Lengyelország feltámasztásán dolgozó magyar politika áll: „[...] régi célok ezek, melyeket a régi Lengyelország és Magyarország követett. Csodálni kell azonban, hogy ez a régi világ még mindig kísért”.⁶¹⁷ A *Slovák* idézett cikke a németeknek is szólt: fel akarta hívni a figyelmüket a mozgalomra. Célja továbbá az volt, hogy a mozgalom támogatása miatt befeketítse a magyarokat.

Az „Ojčizma” 1941 februárjában egy vázlatos szlovják nyelvtankönyvet jelentetett meg. A szerző, Edo Dobranski a bevezetőben hangsúlyozta, hogy a szlovják nyelvnek „kivételes irodalmi múltja, a többi szláv nyelvtől eltérő története van, [...] nem lehet beolvasztani más nyelvbe, ahogy azt a csehek vagy a szlovákok vélték”. Dobranski abban, hogy a szlovjások lakta területek egy része visszatért Magyarországhoz, a szlovják nyelv háborítatlan fejlődésének lehetőségét vélte felfedezni: „Minthogy most, a Magyarhonba való szerencsés visszatérés után ismét lehetővé vált a szlovják nyelv fölvirágzása, szolgálja ez a nyelvtan a nyugodt nyelvi fejlődést a szebb magyarhoni jövőben.”⁶¹⁸

1941. április 18-án a pozsonyi magyar követet meglátogatta Mertens Alfréd ügyvéd, az Egyesült Magyar Párt nagymihályi körzetének vezetője, és arra kérte, hogy a magyar kormány ne állítsa le a szlovják mozgalom támogatását. Ha ez megtörténne, állította Mertens, az katasztrofális hatással lenne a keleti szlovákság szlovják mozgalmat felkaroló és Magyarország felé orientálódó társadalmi rétegeire. A mozgalom beszüntetése esetén ugyanis a keleti szlovákok átválnának a csehszlovák irányzatra, és ezzel Magyarország örökre elveszítené őket. Kuhl cáfolta, hogy a magyar kormány a mozgalom támogatásának leállítását tervezné, de úgy vélte, jobb lenne, ha a mozgalmat a jövőben nem Magyarországról, hanem szlovák területről irányítanák. A követ szerint ez azért lenne fontos, mert így nem lehetne azzal vádolni a szlovják

⁶¹⁶ MOL, K-63, KÜM, 462. cs. 17/pol 1941 sz, (1941. február. 5.)

⁶¹⁷ Uo.

⁶¹⁸ Dobranski, 1941. 5. p.

mozgalmat, hogy a magyar irredentáktól függ. Véleménye szerint Dvorčáknak csak a háttérből szabadna irányító munkát végeznie, mert a személye túlságosan kompromittálódott a szlovákok szemében.⁶¹⁹ Dvorčák személye nélkül azonban nem lett volna életképes a mozgalom, így továbbra is ő maradt annak vezetője.

1941. május 3-án a Felvidéki Tudományos Társaságnak a szlovják kérdésről tartott konferenciáján Dvorčák a következőket fejtette ki mozgalmáról: „[...] Szlovják területen ez a nyelv él, ennek a nyelvnek van irodalma, és bátor vagyok megállapítani, hogy ahogyan nincs csehszlovák nyelv, úgy nincs egységes szlovák nyelv sem. Nálunk az utóbbi időben, úgy látszik, előzékenységből sajnos elhanyagolták a régi „tót” kifejezést, és egyszerűen a szlovák kifejezést használják, mondom, bizonyára azért, hogy előzékenységet mutassanak azok iránt, akik ezzel azt a politikai célt akarják elérni, hogy egységesítsék a keleti tótságot a nyugati tótsággal.” Dvorčák nehezményezte, hogy a keleti és a nyugati szlovákokat egyaránt szlováknak minősítették; ez a magyar sajtó tudatlanságára utal. Hibaként említette, hogy nem választják szét a két nyelvet, és ezzel nagy szívességet tesznek a csehszlovakizmusnak és a szlovakizmusnak: „[...] más a népi öntudata a keleti tótnak, mint a közép-tótnak és a nyugati tótnak. Nyelvét nem szokta »slovenský jazyknak«, (szlovák nyelvnek) nevezni, hanem azt szokta mondani, hogy ő a maga nyelvén, »po našem« (sajátunkon) beszél, nem szlováknak, hanem szlovjáknak nevezi magát.”⁶²⁰ A konferencián Bonkáló Sándor magyar egyetemi tanár is síkra szállt a szlovják mozgalom mellett és nyíltan kimondta, miért lenne olyan fontos Magyarország számára a mozgalom: „Olyan terület ez a keleti tót terület, hogy azzá lehet nevelni, amivé a mindenkori hatalom neveli. Ha nagyon sokáig tartana ott a tót uralom, néhány évtized alatt ezt a területet el lehetne tótosítani. Viszont ha ezt a területet annak idején odakapcsolták volna a mai rutén területhez, nagyon könnyen el lehetett volna ruténésíteni.”⁶²¹ A Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Ügyosztálya 1942 második felében csatlakozott a konferencián elhangozottakhoz, fenntartással, de hasznosnak ítélte meg a szlovják mozgalmat. Álláspontját az alábbi feljegyzésben összegezte: „Ismeretes, hogy a szlovják mozgalmat magát ügyosztályunk

⁶¹⁹ MOL, KÜM, K-63, 462. cs. 47/pol 1941. sz. (1941. április 18.)

⁶²⁰ MOL, KÜM, K-63. 462. cs. szám nélkül. (A Felvidéki Tudományos Társaság a szlovják kérdésben tartott konferenciáról készített feljegyzés.) (1941. június 20.)

⁶²¹ Uo.

megfelelő mérséklettel ugyan, de támogatja. Ez a politikai jellegű mozgalom lehet hasznos hivatalokon és iskolákon kívül társadalmi alapon, ez idő szerint nem kívánatos azonban, hogy az amúgy is gyakran kritika tárgyává tett mozgalom az iskola falai közé vonuljon be, és ott lehessen alapja esetleges széthúzásnak.”⁶²² A Kisebbségi Ügyosztály ugyanakkor a szlovják kérdésben a végső állásfoglalást a háború befejezése utáni időre halasztotta. Véleményük szerint az akkori helyzetben kell majd dönteni arról, vajon leépítsék, vagy éppen ellenkezőleg, támogassák e a mozgalmat.

A magyar politikai vezetés tehát belátta, hogy a szlovák–szlovják megosztási politika rövid távon nem hozhat eredményt. Lemondott a kérdés további erőltetéséről, annál is inkább, mert ezzel csak rontotta volna az amúgy is feszült szlovák–magyar viszonyt. Tény az is, hogy a magyar kormány sehol sem rendelte el a szlovják nyelv iskolai használatát a szlovák nyelv helyett, ami óriási felháborodást váltott volna ki. A magyar kormány a későbbiek folyamán sem játszotta ki a szlovják kártyát. Dvorčák 1943-ban bekövetkezett halála után a mozgalom lassan elhalt. A szlovják szerzők írásai és tevékenysége csakhamar szintén feledésbe merültek. A *Naša Zastava* Timkó Emil szerkesztésében 1944. december 2-ig még megjelent,⁶²³ de már nem volt jelentősége a szlovákok befolyásolása szempontjából.

VI/6. A Szlovák Királyság gondolata és a magyar diplomácia

A szlovák állam fokozatosan a német nagyhatalmi politika sakkfigurájává vált, és önálló államisága a német külpolitika aktuális érdekeitől függött. A szlovák politikai vezetés, érzékelve a kül és belpolitikában fennálló nehéz helyzetet, az államforma átalakítására alternatívát dolgozott ki. 1941. június 23-án a berlini szlovák követség olyan információt szivárogtatott ki, miszerint Szlovákia királysággá alakulna át. A trónra a Szász–Coburg–Gotha-házból származó Cirillt, Preszlav herceget, a bolgár király öccsét hívták volna meg. A berlini szlovák követség ezt a hírt úgy tüntette fel, mintha azt a német külügyminisztériumból szerezték volna. A dolog háttérében az állt, hogy Jozef Tiso és Vojtech Tuka miniszterelnök-külügyminiszter a szlovákiai

⁶²² MOL, M. E, Nemzetiségi oszt. K-28, 50. cs. 91. tétel, P 18454/1942. sz.

⁶²³ Fabian, 1966. 22. p.

Murányban, majd Pozsonyban találkozott és tárgyalásokat folytatott I. Ferdinánd volt bolgár királlyal és fiával, a Bulgáriában akkor uralkodó III. Borisszal a szlovák királyság létrehozásáról. A találkozókra május 30-án, illetve június 19-én került sor.⁶²⁴

I. Ferdinánd, aki 1918-ban az antant nyomására lemondott a bolgár trónról, gyakran tartózkodott szlovákiai birtokain és hosszabb rövidebb ideig ott is élt. 1941. június elején III. Borisz Hitlerrel és Mussolinivel is tárgyalt a kérdéstről.⁶²⁵ 1941. július 19-én Borisz király Berlinből visszatérve megállt Pozsonyban, ahol ismételten tárgyalt Tisóval és Tukával a királyság megteremtésének lehetőségeiről.⁶²⁶

Kuhl, aki értesült ezekről a megbeszélésekről, a szlovák külügyminisztériumhoz fordult információért. A külügyminisztérium hivatalosan tagadta, hogy a bolgár királlyal folyó tárgyalások során szóba került volna a királyság megalapítása. Alexander Mach propagandaminiszter a becsületszavát adta az újságíróknak, hogy a szlovák államforma megváltoztatásáról és Cirill herceg királlyá választásáról nem volt szó a bolgár–szlovák tárgyalások idején. Mach kijelentését azonban cáfolta a pozsonyi magyar követ, aki Tiso személyi titkárától szerzett értesülésére hivatkozva megerősítette a hír valóságát. A titkár azt is kifejtette, hogy az olaszok támogatták a tervet, a németek viszont akadályokat gördítettek eléje. Kuhl Ludin német követtől is érdeklődött a hír valóságáról. Ludin elismerte, hogy hallott a tervről, és emiatt Tukánál látogatást is tett, aki személyes beszélgetésük során cáfolta, hogy a hír igaz lenne. Ludin kijelentette Kuhlnek: Németországnak az az érdeke, hogy Szlovákiában konszolidálódjék a helyzet, ne legyenek politikai csatározások és jelentős változások. Kuhl később a pozsonyi olasz követhél is érdeklődött ez ügyben, aki megerősítette a tárgyalásokról szóló híreket. Kuhl valószínűnek tartotta, hogy a szlovák vezetés ezzel a lépéssel az ország függetlenségét akarja megerősíteni, és egy idegen dinasztiából származó erőskezű király révén akart tekintélyt teremteni Szlovákiában, és egy király vezetése alatt a pártok és az ország irányítását is egyszerűbbé tenné. A király nagyobb tekintélyre tehetne szert, mint amilyenel Jozef Tiso köztársasági elnök rendelkezett. Kuhl végkövetkeztetése az volt – mint ez a Magyar Külügyminisztérium számára

⁶²⁴ Slováč, 1941. május 31 és június 21-i számaiban megjelent cikkei irnak erről.

⁶²⁵ MOL, KÜM, K-63, 461. csomó. 78/pol 1941. szám alatt, (1941. június 23.)

⁶²⁶ Uo.

készített jelentéséből kiderül –, hogy a szlovák politikusok valóban felvetették Borisz királynak Cirill herceg királyságának kérdését.⁶²⁷

III. Borisz király Berlinben és Rómában valóban felvetette a terv kivitelezhetőségét és annak módját. Ezek után tehát már úgy térhetett vissza Pozsonyba, hogy ismerte a tengely vezető hatalmainak reagálásait. Mivel a szlovák külügyminisztérium tagadott, Kuhl úgy vélte, hogy a német kormány elutasította a királyság gondolatát, s ezért az ügy lekerült a napirendről. Véleménye szerint a híresztelés célja az volt, hogy a magyarok ne használhassák ki az akkori szlovákiai magyarbarát hangulatot, és ne erősíthessék pozíciójukat, illetve politikai befolyásukat Szlovákiában.

A bolgár király látogatásának volt egy másik oka is, mégpedig az, hogy rendezze a család szlovákiai vagyonának sorsát, mivel a Szász–Coburg–Gotha dinasztiának Szlovákia területén igen jelentős ingatlan és földvagyonra volt. Ezeknek az ingatlanoknak egy része miatt a családban örökösödési vita folyt. A család egy nagyobb birtokállományát pedig korábban a Csehszlovák Földhivatal kisajátította, anélkül, hogy a dinasztiának kártérítést adott volna. Kuhl szerint, mivel a Coburg-ház Angliában őrzött vagyonát a brit hatóságok zárolták, ezért szükségük volt a kisajátított területek visszaszerzésére. Kuhl azt sem tartotta kizártnak, hogy a bolgár király a magyarokkal szemben politikai támogatást helyezett kilátásba Szlovákiának, és ezért merült fel a Szlovák Királyság megalakításának gondolata.

Bárdossy László külügyminiszter Kuhl jelentése után arra utasította Arnóthy-Jungerth Mihály szófiai magyar követet, nézzen utána a bolgár királyi udvarban a hírek valódiságának.⁶²⁸ A szófiai magyar követ vegyes értesüléseket szerzett. Szerinte az udvarhoz közel álló személyek egyszerűen „koholmánynak” minősítették a hírt. A bolgár külügyminisztérium egyik titkára azt mondta neki, hogy kormánya nem tud ilyen tervről. A szófiai német követ pedig, aki beszélt a királlyal, azt nyilatkozta, hogy III. Borisz berlini és római útjáról visszajövet csak a viszonyosság és udvariasság miatt látogatta meg Tisót Pozsonyban. Korábban ugyanis Tiso és Tuka is látogatást tettek nála, amikor Murányban apjánál, Ferdinándnál járt. A szófiai magyar követ nem zárta ki

⁶²⁷ Uo.

⁶²⁸ MOL, KÜM, K-63, 85/pol 1941. sz. (A szófiai magyar követség jelentése.) (1941. július 17.)

annak lehetőségét, hogy Murányban szóba került a szlovák királyság létesítésének gondolata és Cirill herceg trónra ültetése. Azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy a Szlovákiában élő Ferdinánd adta az ötletet a szlovák politikusoknak, azzal a hátsó gondolattal, hogy családjának és magának is tetemes haszna származna a királyságból. Ennek révén visszaszerezhetnék például a pereskedés alatt álló Coburg-Koháry-birtokokat is. Arnóthy-Jungerth szerint azonban III. Borisz és Cirill herceg tisztában volt a németek Szlovákiával kapcsolatos törekvéseivel, és végül nem vállalták az asszisztálást egy „szlovák bábkirályság” létrehozásához.⁶²⁹

1939–1940-re Szlovákia teljes mértékben német befolyás (függőség) alá került, ami természetesen külpolitikai elkötelezettséggel járt. Elképzelhető, hogy a bolgár uralkodóház trónra ültetését a szlovák politika távlatilag a tengelyen belüli nyitás első lépésének szánta, sőt esetleg az „önállósodás” iránti igény óvatos jelei is felmerülhettek. Utólag még az is elképzelhető, a szlovák vezetés szeme előtt az lebegett, hogy a szlovák királyság biztosabb közjogi támpont lenne az ország számára Magyarországgal és Németországgal szemben. Sőt a későbbiek folyamán Szlovákia a bekövetkező általános területi rendezésnél is hatásosabban érvelhet korábbi területei visszaszerzése érdekében. Ráadásul így a Szent-István-i állameszme tanait és követeléseit sem lehetett volna velük szemben érvényesíteni, mivel mint önálló királyság a szlovák elképzelés szerint immár nem tartozhatnak a Magyar Királysághoz.

Németország Szlovákiának a mintaállam szerepét szánta, melynek propagandisztikus példaként kellett volna szolgálnia Közép- és Délkelet-Európa számára. A mintaállam a nácik rendszerében azt jelentette, hogy alávetik magukat Németország kívánságainak, mivel csakis így lehet esélye a politikai és államjogi önmegvalósításra és a fennmaradásra. A királyság létrehozása tehát nem fért meg a németek nemzetiszocialista szemléletével és nem is fűződött hozzá érdekük. A királyságnak megvalósulása esetén sem lett volna hosszú jövője, és valószínűsíthetően a német elképzeléseknek megfelelően „bábkirálysággá” alakult volna át. Az sem feltételezhető, hogy az 1918 óta köztársasági államformában élő nagyrészt

⁶²⁹ Holec, 2008. 674. p.

demokratikus érzelmű szlovák társadalom elfogadta volna a királyságot, mint államformát.

VI/7. A diplomáciai válság kiéleződése a magyar és a szlovák állam között

1941. szeptember 3-án a Magyarország és Szlovákia egyébként sem felhőtlen és problémamentes viszonyában újabb negatív változások következtek be. Ezek alapjául egy Zsitvaújfalu közelében lezajlott jelentéktelennek mondható határincidens szolgált. A magyar határőrség ugyanis úgy döntött, hogy kitolják a határvonalat, és ezzel 250 kataszteri holddal nagyobb területe lesz Magyarországnak. A magyar hatóságok úgy vélték, hogy a község határában megállapított határt rosszul jelölték ki, és a korrekció érdekében intézkedéseket tettek. A határvita a térségben majdnem katonai összecsapáshoz vezetett. Tiso, amikor tudomást szerzett az incidensről, a német–szlovák védelmi szerződésre hivatkozva azonnal értesítette Ludin német követet, és közbelépését kérte. A szlovák vezetés csapatokat küldött a térségbe, a magyar követ pedig bejelentette Ludinnak, hogy Magyarország fegyverrel fogja megvédeni a határt, és egyúttal az eset kivizsgálását ígérte. A magyarok szeptember 4-én, tévedésre hivatkozva elnézést kértek a szlovákoktól. Elismerték, hogy ők nézték el a határt és visszavonultak. Ezzel az ügy hivatalosan megoldódott, de az eset megmutatta, hogy pattanásig feszült volt a viszony a két állam között, és egy félreértés miatt azonnal fegyveres megoldáson gondolkodtak.

1941. november elején Pozsonyban magyarelles tüntetést robbantottak ki, amit a rendőrség nagy késéssel ugyan, de feloszlattott. A szlovák médiumok hangulatkeltése következtében azonban a felizgatott tömeg valamennyi magyaroklakta városban erőszakos cselekedetekre ragadtatta magát. Eperjesen például szétverték a Magyar Kaszinó és a Magyar Párt épületeinek berendezését. Tüntetések voltak Nagyszombaton, Besztercebányán, Pozsonyban, Zólyomban, Zsolnán és más városokban. A tüntetések háttérében a szlovák vezetés és a Hlinka Gárda állt. A rombolás és a tettegesség mindenütt a rendőrség passzív asszisztenciája mellett zajlott; sok helyen a helyi rendőri közegek még kísérletet sem tettek arra, hogy a tüntetőket megfékezzék. Pozsonyban a tüntetés és résztvevői revíziós követeléseket hangoztattak,

és becsmérő szavakkal illeték a magyarságot és a szlovákiai magyarokat. Az utcán sétáló magyarokat pedig tetteleg is bántalmazták.⁶³⁰

A szlovák kormány az atrocitások által azt akarta érzékeltetni, hogy a szlovákiai magyarság bánhatja meg, ha nem változtatnak a magyarországi szlováksággal szembeni bánásmódon. A szlovák lakosság amiatt is tüntetett, hogy 1941 áprilisában a jugoszláviai, többségében szlovák lakosságú Petrőcön, amely időközben magyar fennhatóság alá került, a magyar statáriális bíróságok nyolc halálos ítéletet hoztak. A kivégzettek közül hat személy szlovák nemzetiségű volt.⁶³¹ Szlovákiában ráadásul az a hír terjedt el, hogy Magyarországon több mint 170 szlovákot lőttek le.⁶³² Ennek semmi alapja nem volt, de a szlovák közvélemény erről mit sem tudva, bosszút követelt. A pozsonyi magyar követ a magyar kormány tiltakozását jelentette be a szlovák kormánynál a tüntetések miatt, és arra hivatkozott, hogy Petrőcön nem történt szlováküldözés. A kivégzetteket kommunista szabotázscelemek miatt ítélte halálra a bíróság.

Tuka tudomásul vette a tiltakozást, és megjegyezte, ha a tettesek Szlovákiában hasonló cselekményeket követtek volna el, ő is agyonlővetné őket. Válaszlépésként elrendelte kommunistagyanús magatartás miatt a pozsonyi Magyar Párt 14 tagjának letartóztatását, és betiltatta a pozsonyi *Esti Újság*ot. Később újabb 15 magyar közéleti személyt fogatott le. A magyar követ Tukánál tiltakozott az intézkedések miatt. Tuka annyival intézte el a dolgot, hogy nem tudja megállapítani, kik a felelősök, és nem tudja, kinek állhat érdekében a szlovák–magyar viszony megzavarása. Neki azt mondták, hogy esetleg az *Esti Újság* körül csoportosuló zsidó–liberális–szabaddkőműves elemek törekednek a viszony elmérgesítésére. A szlovák rendőrség már régóta figyelte az *Esti Újság* egyik munkatársát, akinek a lakásán időnként titkos összejövetelek voltak. A házkutatás alkalmával egy listát is találtak, amelyről azt feltételezték, hogy az összeesküvők névsora.⁶³³ Kuhl nevetségesnek és abszurdnak minősítette a magyarokkal szembeni eljárást. Kuhl Ludin német követnél is tiltakozott, aki elítélte a tüntetéseket és

⁶³⁰ A szlovák kormány részéről a hírt megerősíti a pozsonyi bolgár követ Konstantín Šišman is. Ld erről: Rychlík, 1999. 286. p.

⁶³¹ MOL, KÜM, K-28. 33. cs. 16300. sz. (1941. október 18.)

⁶³² Lipták, 1967. 17. p.

⁶³³ Utólag kiderült, a listán az újság munkatársainak nevei szerepeltek.

a letartóztatásokat, és azonnal fellépett az intézkedésekkel kapcsolatban Tukánál és Machnál is, akik az ügy kivizsgálását ígérték.

Bárdossy László magyar miniszterelnök Sztójay Döme berlini magyar követnek a következőképpen jellemezte a szlovák kormány lépését: „Ez a válasz a szlovák kormány részéről vagy cinikus rosszakarat, vagy olyan tehetetlenséget bizonyít, ami a magyar követ működését mindkét esetben lehetetlenné teszi. Amíg ez a helyzet fennáll, nincs értelme annak, hogy követünk Pozsonyban némán asszisztáljon a nap nap után megismétlődő magyarellenes tüntetéseknél, s túrni legyen kénytelen, hogy magyarok személy- és vagyonbiztonsága semmi védelemben nem részesül.”⁶³⁴

1941. november 19-re már negyven magyar nemzetiségű szlovák állampolgárt tartóztattak le. Ellenük semmiféle vádat nem hoztak fel, viszont a szlovák kormány kijelentette, hogy mindaddig fogva tartja őket, amíg a bácskai szlovákokat nem helyezik szabadlábra. Ha nem változik a helyzet – üzenté Bárdossy a szlovákoknak a pozsonyi magyar követen keresztül határozat létrehozását fogja kezdeményezni.⁶³⁵ Kuhl követ négy szemközti nyíltan megmondta Tukának, hogy a szlovák kormány vagy nem tud, vagy nem akar Magyarországgal, ha nem is jó, de legalább normális viszonyt létesíteni, így ő és ezáltal a magyar kormány is nevetségessé vált. Ennélfogva a magyar kormány jelentéstételre Budapestre rendelte.⁶³⁶ Štefan Polyák szlovák rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, a külügyminiszter állandó helyettese viszont a pozsonyi bolgár követnek bevallotta, ezekre a cselekményekre azért volt szükség, hogy megmutathassák a hazai szlovákoknak: Szlovákia önálló állam, amely figyelmeztet és törődik határon túli kisebbségei sorsával, és ha szükséges, reagálni és tenni is tud érdekeikben.⁶³⁷ 1941. november 5-én Esterházy János is bekapcsolódott az ügybe, tárgyalt a pozsonyi német követtel, és vázolta neki a kialakult helyzetet. A követ megígérte, felkeresi Tisót, és határozottan követeli tőle, hogy állítsa le a magyarellenes agitációt, mert ez a német politikai érdekeknek sem felel meg.

⁶³⁴ MOL, KÜM, K-63, 462. cs. 6833. sz. (Bárdossy László számjeltávirata a Berlini magyar követnek.) (1941. november 8.)

⁶³⁵ MOL, KÜM, K-64, 83. csomó. 1941/65 tétel. 1941. november 19. (Bárdossy László számjeltávirata a berlini és római magyar követeknek.)

⁶³⁶ A pozsonyi bolgár követ értesülése szerint a magyar követ azért hagyta el Pozsonyt, hogy így tiltakozzon az államilag szervezett tüntetések ellen. Rychlík, 1999. 287. p.

⁶³⁷ Rychlík, 1999. 286. p.

Közben a helyzet lassan konzolizálódott. Ennek jele az volt, hogy Ján Spišiak budapesti szlovák követ bejelentette a magyar kormánynak, miszerint a szlovákiai Magyar Pártot regisztrálták, és a Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesület működését is engedélyezték.⁶³⁸ A szlovák sajtó magyarellenes támadó hangja szintén visszafogottá vált. A Magyar Párt nyilvántartásba vételét követően valamelyes javulás állt be a magyar kisebbség helyzetében. Megritkultak a zaklatások, de a párt politikai tevékenysége továbbra is szünetelt, mivel azt a szlovák hatóságok adminisztratív eszközökkel folyamatosan akadályozták. A helyzet odáig fajult, hogy egyes szlovák közigazgatási vezetők egyszerűen nem vették tudomásul a beiktatásáról szóló törvény szövegét. Esterházy beadványokat intézett a szlovák kormányhoz, a parlament ülésein pedig felsorolta a magyar kisebbség sérelmeit, és több alkalommal is kérelmezte a magyar kormánynál a magyarországi szlovákok helyzetének javítását. Mint korábban, ezt ezúttal is abból a megfontolásból tett, hogy ezzel is csökkentse a szlovákiai magyarokra nehezedő nyomást.

Mindezek ellenére a szlovákok nem hagytak fel az atrocitásokkal. Több magyar érdekeltségű épület berendezését összetörték, a szlovák rendőrség pedig Pozsonyban és Eperjesen is tétlenül szemlélte az eseményeket. A szlovák hatóságok egy része a szlovákiai magyarok intézményeit továbbra is az irredentizmus központjainak tartotta, a biztonsági szervek pedig minduntalan azzal álltak elő, hogy ismét új, államellenes összeesküvéseket lepleztek le. 1941. november 10-én Késmárkon és Iglón voltak újabb magyarellenes tüntetések, amelyek a helybeli magyar kultúrházak feldúlásával jártak.

A magyarellenes hangulatkeltés bevált eszköze és a diszkriminatív intézkedések gyakori indoka a szlovákiai magyarok állítólagos irredentizmusa volt. Néhány ilyen esetben valóban rá lehetett bizonyítani egyes magyarokra irredenta megnyilvánulásokat, de a szlovák hatóságok a legtöbbször valótlanosságokkal vagy áлиндokokkal operáltak. A hatóságok államellenesnek, irredentának minősítették a magyar *Himnusz*t, a *Szózatot* és a *Nemzeti Dalt*, valamint a klasszikus magyar írók műveit, költeményeik ugyanis

⁶³⁸ A két kormány között még a pozsonyi tüntetések előtt tárgyalás folyt a Magyar Párt regisztrálásáról és a Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesület (SZEMKE) engedélyezéséről. A magyarok szerint a tárgyalások befejezését az hátráltatta, hogy a szlovák kormány engedményeit a konkrét kérdésekben mindig újabb és újabb feltételekhez kötötte, vagy utólagos módosításokkal megmásította. Így megegyezésre nem kerülhetett sor.

szerintük a Szlovák Köztársaság ellen lázítanak és uszítanak. A helyzet romlása végül arra készítette Bárdossyt, hogy bejelentse: ha a magyarüldözések nem szűnnek meg, megszakítja Szlovákiával a diplomáciai kapcsolatot. Ezzel egyidejűleg a pozsonyi magyar követ 1941. november 11-én elhagyta Szlovákiát és Budapestre utazott.⁶³⁹

Bárdossy a szlovák kormány tudtára adta, hogy a pozsonyi magyar követ Budapestre rendelését nem hozta nyilvánosságra, és csak arra adott utasítást neki, hogy ideiglenes eltávozását jelezze a szlovák miniszterelnöknek, valamint a pozsonyi német és olasz követnek.⁶⁴⁰ Bárdossy, tapasztalva a demonstrációk és a magyar kisebbséggel szembeni inzultusok gyakoriságát, közölte a szlovák kormánnyal, hogy addig nem küldi vissza állomáshelyére követét, amíg a szlovákiai magyarságot ért sérelmekért nem kap elégtételt, és nem látja pozitív jelét annak, hogy a magyar követ a két állam viszonyának rendezése érdekében hasznos szolgálatot teljesíthet. Tuka a Budapestre induló Kuhl követtel történt találkozása alkalmával sajnálkozását fejezte ki a kialakult a helyzet miatt, és annak a reményének adott hangot, hogy az indokul felhozott jelentéstétel csak rövid ideig fog tartani. A búcsúzáskor még arra kérte a követet, mondja meg Bárdossynak, hogy ne veszítse el a türelmét és legyen megértő a szlovákokkal szemben. Továbbá ígéretet tett arra, hogy néhány nap múlva olyan intézkedésekről szóló információkat fog közölni, melyek már a helyzet megoldásáról szólnak. Kuhl Tuka után a pozsonyi német követhez ment, akinek beszámolt a szlovák miniszterelnökkel folytatott beszélgetéséről. Ludin kijelentette, hogy egyetért a magyar kormány lépéseivel, és neki is az az álláspontja, hogy Németország két szövetségese között ilyen helyzetnek nem lenne szabadna előfordulnia. Egyúttal megnyugtatta a magyar követet: „Gondja lesz rá, [–mondta], hogy elégtételt kapjunk [a magyarok] s hogy én [azaz Kuhl] mihamarabb visszatérhessek Pozsonyba.” A Ludinnal és Tukával folytatott beszélgetésről Kuhl Roncalli olasz követet is tájékoztatta, aki az iránt érdeklődött, vajon a szlovák–magyar ellentétek mögött esetleg nem magyar–német ellentét állt-e, és vajon nem utal-e valami arra, hogy a szlovákiai német pártnak is része van a magyarelleses tüntetések előidézésében. Kuhl erre kitérően válaszolt.

⁶³⁹ SNA, MZV, 128. doboz. (Szlovák–magyar kapcsolatok. Szám nélkül.)

⁶⁴⁰ Uo.

A helyzet a szlovák kormány számára nagyon komolyra fordult, mert Németország egyértelműen Magyarország pártjára állt. A német követ emlékeztetett arra, hogy a birodalmi kormány utasítására ismételten kérte a szlovák kormányt: szüntesse meg azokat a megnyilvánulásokat, amelyek a bolsevizmus ellen közösen harcoló országok szövetségi viszonyát kellemetlen fényben tüntetnék fel. Mivel a magyarelles megnyilvánulások mind az utcán, mind a sajtóban, mind pedig a rádióban, folytonosan ismétlődnek – jelezte a német követ –, az események már-már a Német Birodalom és a szlovák állam között életben lévő védelmi szerződés megsértését jelentik, hiszen e szerződés értelmében ugyanis a szlovák állam arra kötelezte magát, hogy külpolitikáját a Német Birodalommal szoros egyetértésben alakítja. Ludin hangsúlyozta, továbbá, hogy „az ilyen viselkedés folytatása annak a tiszteletnek a csökkenéséhez vezethetne, amellyel Berlinben a legmagasabb rangú személyek illetik a szlovák államot”.⁶⁴¹

Tuka első felindulásában a lemondáson gondolkodott, de hamarosan kiderült, hogy a helyzet annyira nem komoly, még ha a magyar diplomáciának sikerült is Berlinben „jó pontokat” szereznie. A budapesti szlovák követ azt tanácsolta kormányának, ne ijedjenek meg a magyar fenyegetésektől. Inkább igazítsák taktikájukat a pillanatnyi helyzethez, mivel a demonstrációk semmit sem oldanak meg. „Viszonyunk teljes megromlása még nem áll érdekünkben. Nem gondolnám, hogy a háború a végéhez közeledne, éppen ellenkezőleg, nem kizárt további elhúzódása.”⁶⁴² Spišiak szerint Németország a kisebbségi kérdés miatt nem akar még Magyarországból is Balkánt csinálni. Ezért azt javasolta, hogy a szlovák kormány helyezkedjen várakozó álláspontra, azaz várják meg, míg elmúlik a pozsonyi demonstrációk okozta hírverés és azok hatása.

A németek nem tűrhették szövetségeseik torzsalkodását, ezért az antikomintern paktum meghosszabbítása és kibővítése alkalmából Berlinben tartózkodó szlovák és magyar miniszterelnököt 1941. november 25-én és 27-én a vitás kérdések megbeszélésére készítették. A letartóztatásokkal kapcsolatban mindkét fél a másikat vádolta azzal, hogy kommunistákat pártol. Bárdossy érvelése szerint a két kormánynak

⁶⁴¹ Uo.

⁶⁴² SNA, MZV, 181. doboz. 148/II. 1941. sz.

együtt kellene dolgoznia a kommunisták ellen, ehelyett Tuka, mint szlovákokat, védelmébe veszi őket és retorziókat alkalmaz ottani ártatlan magyarokkal szemben. A beszélgetés heves veszekedésbe torkollott. Bárdossy a vitában kijelentette: „Eljárásuk [Tukáé] tűrhetetlenné teszi a viszonyt közöttünk, és ha ebben a tekintetben nem kapok elégtételt, azaz ha a letartóztatott magyarokat nem bocsátják szabadon, akkor kénytelen leszek pozsonyi követünk visszahívását publikálni, sőt kormányukkal a diplomáciai viszonyt is megszakítani, de szükség esetén még tovább is menni.”⁶⁴³ Tuka erre azt kérte Bárdossytól, ne szakítsa meg a diplomáciai kapcsolatokat, mert akkor neki le kellene mondania. Számára elviselhetetlen volna, ha a két ország között éppen az ő kormányzása alatt szakadna meg a diplomáciai kapcsolat. A szlovák miniszterelnök egyidejűleg ígéretet tett a Magyar Párt letartóztatott tagjai ügyének kivizsgálására, a tüntetők által okozott károk megtérítésére és a vétkesek megbüntetésére.

Miután ezeket a kérdéseket tisztázták, a két miniszterelnök rátért a többi vitás kérdésre. Tuka a két ország közötti kapcsolat javítása feltételének az etnikai határrevíziót tekintette, és azt, hogy Magyarország nem veszélyezteti az önálló Szlovákia létét. Bárdossy viszont kitartott azon álláspontja mellett, hogy a két ország között előbb őszinte baráti viszonynak és együttműködésnek kell létrejönnie, amitől az etnikai kérdések esetleg maguktól is megoldódnának. „Hónapok óta tapasztalom – fakadt ki –, hogy az a taktikájuk, hogy tőlünk ígéretet ellenében engedményeket akarnak kieroszakolni [...]. Ennyi kudarcos kísérlet után én már felhagytam azzal a reménnyel, hogy a szlovák–magyar viszonyra építhessünk. Most már csak a status quo helyreállítását kívánom.”⁶⁴⁴ Végül sikerült megállapodniuk abban, hogy a szlovák kormány nem támaszt többé akadályt a Magyar Párt regisztrációja ellen, és jóváhagyja a Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesület alapszabályát. A magyar kormány szintén elismeri a Szlovák Nemzeti Egység Pártja szervezeti szabályzatát és jóváhagyja a Magyarországi Szent Adalbert Egyesület alapszabályát. Tuka kénytelen volt engedni a németek nyomásának, de mindvégig úgy emlékezett az esetre, hogy Berlinben Bárdossy terrorizálta és kihasználta őt.

⁶⁴³ MOL, KÜM, K-64, 93. cs. 1941/65. tétel, 893 /res. pol. 1941. (Bárdossy és Tuka berlini megbeszéléséről készített feljegyzés.) (1941. november. 27.)

⁶⁴⁴ Uo.

Miután a jelentősebb nézeteltérések német közvetítéssel rendeződni látszottak a magyar követ 1941. december 8-án Bárdossy utasítására visszatért Pozsonyba. A megegyezés azonban sem Magyarországon, sem Szlovákiában nem jelentette a kisebbséggel szembeni retorziók és a diszkriminatív intézkedések beszüntetését. A reciprocitás elve a két állam viszonyában továbbra is a nemzetiségi politika és az államközi kapcsolatok terén követett gyakorlat kiindulópontja maradt, és egyre keményebben érvényesült.

VII. A BILATERIÁLIS KAPCSOLATOK ALAKULÁSA 1942 VÉGÉIG A KÉT ÁLLAM VISZONYÁBAN

VII/1. A diplomáciai viszony alakulása 1941 végén és 1942 első felében

1941. szeptember 15-én a budapesti szlovák követség jegyzéket nyújtott át a magyar külügyminisztériumnak, amelyben a magyar revíziós propaganda ellen tiltakozott.⁶⁴⁵ Ebben kifogásolták, hogy a magyar határállomásokon a vasútvonal mentén mindenütt magyar revíziós feliratok és térképek találhatók. A tankönyvek és iskolai füzetek hátlapján irredenta térképek láthatók. A budapesti EMKE kávéházban gyakran irredenta dalokat énekelnek. Az elhunyt Csáky István magyar külügyminiszterről írott könyvben egy irredenta térképet is közöltek, amelyen Szlovákia egyes részeit Magyarországhoz csatolva tüntették fel.⁶⁴⁶

A magyar külügyminisztérium elrendelte a szlovák jegyzékben kifogásolt esetek kivizsgálását. A vizsgálat során a következő eredményre jutottak: az említett földrajzkönyveket még az önálló szlovák állam megalakulása előtt nyomtatták, ezért ezekben még nem lehetett feltüntetni az új államalakulatot. A szlovák kifogások hatására utasították a magyarországi népiskolai tanítókat, hogy a földrajz tanításakor mindenképp említsék meg Szlovákia létrejöttét. Ígéretet tettek arra is, hogy a népiskolákban használatos írófüzetek hátlapján nem lesznek más országot sértő feliratok. A vizsgálat azt is megállapította, hogy a szlovák-magyar határon és a magyar határállomásokon valóban voltak irredenta feliratok és kőből kirakott térképek. Tehát a szlovák beadványban említettek egy része valóban megfelel a valóságnak. A külügyminisztériumi ügyosztály azonban azt javasolta, hogy ennek az ügyeknek az orvoslását csak akkor kell elrendelni, ha javul a bánásmód a Szlovákiában élő magyarokkal szemben.

A szlovák politikusok a szlovákiai magyarok intézményeit továbbra is az irredentizmus központjainak tartották. A szlovák állambiztonsági hatóságok állandó

⁶⁴⁵ SNA, MZV, 128. doboz. (Szlovák–magyar kapcsolatok. Szám nélkül.)

⁶⁴⁶ Matolay, 1943. A dokumentumban említett térkép nem található a könyvben.

megfigyelés alatt tartották, és szüntelen zaklatták őket. Esterházy többször tiltakozott emiatt a szlovák vezetőknel, akik a kisebbségi panaszok kivizsgálására ígéreteket tettek. Az államigazgatás felsőbb szervei ki is adtak ilyen értelmű utasításokat, de az alsóbb fokú közigazgatási szervek legtöbbször szabotálták azok végrehajtását. A szlovák hatóságok nemcsak a magyar intézményeket figyelték és ellenőrizték, de államellenesnek, irredentának minősítették a magyar klasszikus költők és írók műveit és nyilvános előadásait is. Az egyik ilyen esetből Magyarország és Szlovákia között diplomáciai jegyzékváltás is lett. Az ok „Petőfi válogatott költeményeinek” szavalása volt a pozsonyi magyar gimnázium szavalóversenyén, amit a szlovákok politikai provokációnak minősítettek a magyar kormánynál.⁶⁴⁷ A budapesti rádió azt is tudni vélte, hogy magyar kisebbségeket csuktak le Szlovákiában Petőfi-versek szavalásáért. A feszült hangulatot jól jellemzi, hogy valóban őrizetbe vettek néhány magyar személyt. A magyar követ 1942. január 9-én emiatt tiltakozott Tukánál. A tiltakozás hatására hamarosan szabadon engedték őket.

A németek is figyelemmel kísérték a szövetségeseik között dúló nézeteltéréseket. Amikor Ribbentrop Budapesten járt, többek között tárgyalt Esterházy Jánossal, aki éppen akkor Budapesten tartózkodott. Ribbentrop arra kérte őt, úgy vezesse a szlovákiai magyarokat, hogy azok „fegyelmezettek legyenek és konstruktív politikát folytassanak”. Erre Esterházy ígéretet is tett és kijelentette: ezt el is várja minden szlovákiai magyartól.⁶⁴⁸

Ribbentrop budapesti látogatása idején Pozsonyban ismét olyan hírek kaptak szárnyra, hogy Magyarország a közeljövőben elfoglalja Szlovákiát. A rémhírek szerint ugyanis Ribbentrop budapesti látogatásakor abban állapodott meg az illetékes magyar hatóságokkal, hogy az oroszországi háború befejezése után Szlovákiát Magyarországhoz csatolhatják.⁶⁴⁹ A szlovák kormánykörök nyugtalansága csak fokozódott, amikor néhány nappal később Ciano olasz külügyminiszter is Budapestre érkezett. A szlovák vezetők gyanakodni kezdtek, hogy a két bécsi döntőbíró gyors

⁶⁴⁷ SNA, MZV, 343. doboz. 63/I/42 sz. (A szlovák külügyminisztérium levele a budapesti szlovák követnek.) (1942. január 10.)

⁶⁴⁸ SNA, MZV, 294. doboz. 105/42-I sz. (A szlovák külügyminisztérium levele az európai nagyvárosokban tevékenykedő szlovák követségeknek.) (1942. január 15.)

⁶⁴⁹ MOL, KÜM, K64, 87. cs. 1942/65. tétel. (1942. január 19.)

egymás utáni látogatása mögött esetleg az húzódhat meg, hogy Magyarország Szlovákia bekebelezésére készül. A berlini szlovák diplomaták puhatolózásba kezdtek a német külügyminisztériumban. A németek azonban hamar megnyugtatták a szlovák kormányt, hogy nem területi kérdésekről volt szó Budapesten, hanem csak a közös háborús erőfeszítések további menetét vitatták meg.

Tuka ezen felbátorodva – és hogy nyomást gyakoroljon a magyar kormányra, amely továbbra is gátolta a Szlovák Nemzeti Egység Pártja szervezkedését Magyarországon – újabb letartóztatásokra adott parancsot. Az akció keretében irredenta tevékenység címén gróf Csáky Mihályt, a szlovákiai Magyar Párt egyik vezetőségi tagját is börtönbe vetették. A magyar követ azonnal felkereste Ludint, aki jóváhagyta a szlovák intézkedést: „igazat kell adni a szlovákoknak, hogy nem hunynak szemet az illegális irredenta szervezkedés és mozgalom felett, mert ezt egy állam sem tűrné el”.

A német állásfoglalást a magyarok megdöbbenéssel vették tudomásul. Mint láthattuk, a magyarellenesség, ha nem is mindig egyforma mértékben, mindvégig jelen volt a hivatalos szlovák propagandában, a szlovák politikusok megnyilatkozásaiban, és a politikai közvéleményben. Bárdossy 1942. február elején az 1941. november 25–27-én Berlinben megkötött megállapodások felrúgásával vádolta Tukát, és levelében a magyarelles cselekedetek számának növekedése esetére a pozsonyi magyar követ visszahívását és ismételten a diplomáciai viszony megszakítását helyezte kilátásba. Tuka visszautasította a nyomásgyakorlást, és azt mondta, nem hagyja magát ismételten terrorizálni. Végül mégis békülékenyebb hangnemet ütött meg, és megígérte a letartóztatott magyarok szabadon bocsátását és a nézeteltérések orvoslását. Álláspontja azonban a magyar államhoz fűződő viszonyát illetően alapjában véve nem változott. Erről 1942. február 12-én elhangzott beszéde is tanúskodik, melyben többek között kiemelte: „Magyarországgal való viszonyunkat a kölcsönösség jellemzi. Magyarország minden jogot fenntart velünk szemben, és mi is fenntartjuk minden jogunkat Magyarországgal szemben.”⁶⁵⁰ Ez utóbbi alatt Tuka természetesen a területi követeléseket értette.

⁶⁵⁰ MOL, M. E. Nemzetiségi oszt. K-28, 38. cs. E 16563/1943. sz.

A szlovák kormány mindazonáltal szeretett volna javítani a magyarországi szlovákok helyzetén, ezért Spišiak budapesti szlovák követ 1942. február elején megkereste a magyar külügyminisztérium egyik felelős beosztású dolgozóját.⁶⁵¹ Kifejtette előtte, hogy Tuka a magyarországi szlovákok számára egy négyoldalas napilapot szeretne indítani, és a dolgot szívügyének tekinti. Fő érve az volt, hogy a magyarországi németeknek, románoknak, szerbeknek már van ilyen lapjuk, s így nekik is szükségük van rá, hogy a magyarországi szlovákságot megfelelően tájékoztatni tudják. Ezt egyelőre nem tehetik, válaszolta beszélgetőpartnere Spišiaknak, mert a magyar közvélemény az eperjesi és iglói magyarok 1941. novemberében történt indokolatlan letartóztatása miatt még mindig föl van háborodva. A Csáky Mihály gróf letartóztatása miatt kialakult paprikás hangulat sem igen kedvezett az újság megjelenésének. Végül a pozsonyi magyar követ javaslatára, és hogy Tuka személyes jóindulatát megnyerjék, engedélyezték, hogy ezentúl a *Slovenska Jednota*, a magyarországi szlovákok lapja az eddigi heti egyszeri alkalom helyett hetente kétszer jelenjen meg.⁶⁵² Így 1942 februárjától a *Slovenska Jednota* nyolc hasábnyi terjedelemben havonta nyolc alkalommal került az olvasók kezébe.⁶⁵³ A magyar kormány a papírhiányra hivatkozva Spišiak követen keresztül arra kérte a szlovák kormányt, hogy havi félmillió szlovák korona értékben szállítsanak papírt a *Slovenská Jednota* szerkesztősége számára.

Tuka 1942 februárjában megismételte kérését, miszerint Emanuel Böhm, a Szlovák Nemzeti Egység Pártjának magyarországi elnöke kapjon helyet a magyar képviselőházban, és ott képviselhesse a magyarországi szlovákság érdekeit. Példaként a szlovák parlamentben tevékenykedő Esterházyt hozta fel, aki hasonló pozíciót tölt be. Így tehát nem kér lehetetlent – érvelt Tuka a pozsonyi magyar követnek. Amennyiben kérését nem teljesítik, előfordulhat, hogy a szlovák közvélemény majd Esterházy mandátumának felfüggesztését vagy megszüntetését követeli – tette hozzá

⁶⁵¹ Sajnos nem sikerült megállapítani az említett személy kilétét.

⁶⁵² MOL, M. E. Nemzetiségi oszt. K-28. 21. cs. (A magyar külügyminisztérium feljegyzése Bárdossy Lászlónak.) (1942. február 11.)

⁶⁵³ Vietor, 1968. 219. p.

fenyegetően.⁶⁵⁴ A magyar kormányt nem ijesztette meg az erőfitogtatás, kitért Tuka javaslata elől és elvetette a szlovák parlamenti képviselőlet ügyét. Elutasította Tukának azt a javaslatát is, hogy egy magyar és egy szlovák tanügyi szakember közösen vizsgálja meg mindkét ország kisebbségi iskolaügyi helyzetét, és dolgozzanak ki közös megoldási alternatívákat.

A szlovák kormány továbbra is támogatta Böhm ügyét, aki ezen felbuzdulva többször is kihallgatást kért Bárdossytól. A magyar miniszterelnök végül 1942. március 6-án fogadta őt. Böhm többek között előadta a magyarországi szlovákság kívánságait, de érdemben nem ígértek neki semmit. Bárdossy utóda, Kállay Miklós, aki 1942. március 9-én foglalta el tisztségét, engedékenyebbnek bizonyult. Ő már hajlandóságot mutatott arra, hogy a *Slovenská Jednota* napilapként jelenjen meg, de azt feltételekhez kötötte: döntését a szlovákiai sajtó magyarellenes hangjának megváltoztatásától és a szlovákiai magyarság helyzetének javításától tette függővé.

Áprilisban, a magyarországi Szlovák Nemzeti Egység Pártjának elnöke Pozsonyban felkereste Mach belügyminisztert, és arról számolt be neki, hogy javult a magyarországi szlovákság helyzete, és ezért legyen megértő a szlovákiai magyar kisebbség iránt, ugyanis ez jó hatással lenne a magyarországi szlovákság helyzetére.⁶⁵⁵ Mach hallgatott a kérésre. 1942 áprilisában fogadta Esterházyt, és minden olyan aktuális kérdést megvitatott vele, amely a magyarokat érintette. Ennek következtében egy időre csökkent a szlovákiai magyarokra nehezedő nyomás, és a magyarországi szlovákok helyzete is javult. Az előbbi illetően megállapítható például, hogy a találkozó után a szlovákiai lapok mérsékeltebb hangot ütöttek meg, és a magyarországi szlovák kisebbség helyzetének javulásáról számoltak be. Mach és Esterházy közben többször is tanácskozott a szlovákiai magyarok illetve a magyarországi szlovákok helyzetének a

⁶⁵⁴ Esterházy ellen különböző vétségek miatt többször is képviselői mandátumának felfüggesztését kérték. Kétszer gyorsajtás miatt, egyszer, pedig azért, mert autóvezetés közben dohányzott. Ezeket azonban elutasították. Egy másik komolyabb eset 1943. augusztus 22-én történt, amikor Esterházy Poprádról a Tatra expressszel utazott volna Pozsonyba, de a vonat késett, mire a következőket mondta: „Ez lenne az a bizonyos általános expresszvonat? Ez egy közönséges svindli, mint ahogy minden ebben az államban!” Esterházy szavait azonnal jelentették az illetékeseknek, aminek az lett a következménye, hogy Eperjesen a járásbíróóság a köztársaság gyalázásának vádjával eljárást kezdeményezett ellene. Mondatait a Tiso rendszer bírálataként értelmezték, és 1944 nyarán végül felfüggesztették mentelmi jogát. A Szlovák Nemzeti Felkelés kirobbanása után azonban az eljárást befejezésére és ítéletelhirdetésre nem kerülhetett sor. Molnár, 2008. 197–198. p.

⁶⁵⁵ MOL, KÜM, K-63, 462. cs. 68/1942. sz. (1942. április 24.)

rendezéséről. Fontos állomás volt az enyhülésben, hogy Kállay Miklós engedélyezte, hogy a *Slovenská Jednota* 1942. május 24-től napilapként jelenhessen meg. A lapszerkesztőség korábbi összetétele is megváltozott: szlovák főiskolásokkal és bácskai szlovák értelmiségiekkel egészült ki. A lap színvonala emelkedett, az előfizetők száma szintén nőtt. 1942 májusától Kassán és környékén már 1000 előfizetője volt. Ezen felül az újságárusoknál napi 100 példányt is eladtak belőle. Petrőcön naponta 1500 példány fogyott el a lapból, és a többi szlovák kisebbségi területen is jelentősen nőtt az eladott példányok száma.⁶⁵⁶ A magyar vezetés arra is ígéretet tett, hogy a cenzúra sokkal toleránsabb lesz az újság cikkei iránt. A szerkesztőség munkatársait azonban a magyar rendőrség továbbra is megfigyelte, tevékenységükről és a lap munkájáról folyamatosan jelentéseket készítettek.⁶⁵⁷ A *Slovenská Jednota* a magyarországi belpolitikai helyzettel alig foglalkozott. Csupán a hivatalos kormányálláspontról informálta olvasóit; ugyanilyen tabutémának számított Szlovákia belpolitikai helyzete is, de szlovák nyelven jelenhetett meg.

VII/2. A kisantant újjáélesztésére irányuló szlovák kísérletek

A bécsi döntések revíziójában érdekelt Szlovákia és Románia megegyezett az egymáshoz való közeledésben. Mindkét állam korábbi területeinek visszaszerzését tekintette egyik legfőbb külpolitikai céljának. 1941. április végén, gyakorlatilag megalakulása után azonnal, csatlakozott hozzájuk harmadikként a független Horvátország, mivel neki is voltak területi vitái Magyarországgal. Ezzel körvonalazódni látszott a kisantant újjáalakulása.

1941 októberében szlovák–román tárgyalások kezdődtek a kulturális és sport-együttműködésről, melynek fő célja a másik ország népszerűsítése volt. Ugyanabban az időben Bukarestben pedig már konkrétan tárgyaltak a román-szlovák–horvát államközi szövetségről. A megbeszélések Berlinben, az antikomintern paktum aláírásakor folytatódtak, ahol Tuka Ion Antonescu Románia vezetőjével is találkozott.⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ Vietor, 1968. 219. p.

⁶⁵⁷ Uo.

⁶⁵⁸ SNA, MZV, 192. doboz. 17/42. sz. (Szlovákia bukaresti követségének jelentése.) 1942. január 17.

A tárgyalások nem maradtak titokban, és a szlovák kormány hamarosan értesült Magyarországról és Olaszországról a berlini tiltakozásáról. Az olaszok és a magyarok a három szövetségest azzal vádolták, hogy „a kisantant szellemét élesztik újjá”.⁶⁵⁹

Tuka komolyan mérlegelte a kisantant újjáalakításának lehetőségeit. 1942 januárjában interviút adott Antonescunál a román sajtó néhány cikkével kapcsolatban, kijelentve, úgy tűnik, a románok nem tartják elég hatásosnak az antibolsevista jelszavakat, mert a „pánszláv fenyegetés” ideáját vették elő. Tuka azt kérte Antonescutól, lehetőség szerint ne emlegessék a szlávokat, mert az neheztelne Szlovákia és Horvátország együttműködését Romániával, és a szlávellenes hangulat senkinek sem válna hasznára. A magyarok csak örülnének neki, sőt bizonyos értelemben előnyük is származna belőle, ha Berlinben az erősödő „szláv veszélyről” beszélhetnének. A három szövetséges állam 1942 elején már egy közös szövetségről és annak céljáról beszélt. 1942 áprilisára azonban lelassult az ígéretesen induló román–szlovák kooperáció. Romániában – ahol időközben nyilvánosan és hivatalosan is elítélték a második bécsi döntést – a magyarellenességet olyan fokra izzították, hogy a szlovák követ véleménye szerint már katonai konfliktus fenyegetett. A románok erősebb fellepést vártak el a szlovákoktól is Magyarországgal szemben érdekeik érvényesítéséért. Csalódottak voltak Szlovákia politikájával kapcsolatban, és csalódottságuk egyenesen vádaskodásba torkollott, miszerint Szlovákia „hungarofil politikába” kezdett. Ennek nem volt semmi valóságalapja és lényegében arra vezethető vissza, hogy néhány magyarbarát cikk jelent meg a szlovák sajtóban.

A szlovák politika – miután Berlinből határozottan jelezték, hogy a kisantant megújítása nem lehetséges Németország szövetségesei között – még gyorsan ki akarta használni Magyarországról abbéli aggodalmát, hogy a magyar állam három szomszédja, Szlovákia, Románia és Horvátország esetleg megegyezésre jut, és a háború utáni rendezésnél együttes erővel lépnek fel ellene a németeknek. Szlovákia ezt a politikai hangulatot a Magyarországon élő szlovák kisebbség helyzetének javítására kívánta felhasználni.

⁶⁵⁹ Uo.

A román diplomácia viszont arról győzködte a pozsonyi kormányt, hogy a magyaroktól, legfeljebb csak bizonytalan ígéretek kaphatnak és semmi jelentős jogot nem érnek el kisebbségük számára. Antonescu 1942. május elején egyenesen olyan javaslattal állt elő, hogy egyfajta regionális együttműködés keretében készüljenek a béketárgyalásokra. Közölte, hogy a regionális együttműködés egy olyan változatát dolgozta ki, amelyhez Berlin is beleegyezését adhatná. Antonescu kifejtette, hogy bízik Goebbelsben, akivel már beszélt az együttműködési tervről, és ő pozitívan fogadta a kezdeményezést, azt egészséges gondolatnak és érdemesnek vélte annak megvalósításán munkálkodni. Goebbels szerint, ha véget ér a háború, Budapest helyzete úgyszólván egészen más lesz, mint ahogyan Budapesten képzelik, és akkor ez a gondolat politikai jelentőséget kaphat. Antonescu végül arra bízta Szlovákiát, hogy kezdjék el időben a közös felkészülést a háború végére és az azt követő béketárgyalásokra.⁶⁶⁰

A két állam együttműködése kulturális és gazdasági téren mindenesetre intenzíven folytatódott, ami a sajtóban megjelenő cikkekben is megmutatkozott. Összehangolták a közös fellépést a magyar sajtó ellen is. Mindez Budapesten nagy ellenérzést és némi félelmet váltott ki. A szlovák politikusokat erősen foglalkoztatta a németek által ígért „Új Európa”-térkép, amely feltüntette, hogy a háború után, mely államok milyen határokkal rendelkeznek majd.⁶⁶¹ A kérdéstről heves viták folytak a szlovák vezetés között. Erről tanúskodik a szlovák nemzetgyűlés védelmi bizottságának 1942. július 2-i ülése, ahol Ferdinand Čatlos hadügyminiszter beszámolt a szlovák hadseregnek a keleti fronton elért eredményeiről. Szóba került a háború utáni Szlovákia helyzete is. Čatlos lehűtötte a bizottság ama reményeit, hogy a Magyarországgal szembeni együttműködés keretében katonai téren is lehetne számítani Horvátországra, mint aki segítséget nyújtana a magyarok ellen. A bizottság konkrét kérdéseire – „1. Rendelkezik-e Szlovákia olyan fegyverzettel, hogy védekezni tudjanak Magyarországgal szemben? 2. Mit adnak a katonáknak a fronton szerzett tapasztalatok?” – Čatlos azt felelte: mintegy két hétig tudnák tartani magukat, és hogy

⁶⁶⁰ SNA, MZV, 192. doboz. Szlovákia Bukaresti követségének jelentése. 117/42. szám alatt. (1942. május 12.)

⁶⁶¹ A németek háború utáni terveiről lásd: Pritz, 1999. 92–131. p.

egymaguk Magyarországgal szemben képtelenek volnának megtartani egész Szlovákiát, csak annak bizonyos részeit.

A tengelyhatalmak és Magyarország nyomására a szlovák–román együttműködést legalábbis látszólag–egyelőre „kulturális” ügyekre kellett korlátozni. Horvátországgal annak belső nehézségei miatt, akadozott az együttműködés. Ante Pavelić kormánya érdeklődést mutatott a kérdés iránt, de következményei nem voltak. 1942. február 5-én Vjekoslav Vrančić⁶⁶² külügyminiszter-helyettes nyíltan megvitatta a szlovák követtel, hogy Szlovákiának, Horvátországnak és Romániának közösen kellene fellépni Berlinben annak érdekében, hogy a németeket még a háború vége előtt területi igényeikről formális kötelezettségvállalásra bírják.⁶⁶³ Ilyen közös fellépésről azonban nem tudunk.

A szlovák diplomácia kísérlete a kisantant felélesztésére végül is kudarcba fulladt. A gyakorlatban a három fél között a kulturális együttműködésekön kívül egyéb eredmény nem született. 1943–1944-ben voltak ugyan újabb próbálkozások, de a tagországok függetlenségi törekvésére, külpolitikájuk német korlátozása és a háborús helyzet miatt megvalósításukra nem nyílt lehetőség.

VII/3. A szlovák–magyar kapcsolatok alakulása 1942 áprilisától 1942 decemberéig

1942. április elején Kuhl követ Pozsonyban találkozott Michal Bubnič rosznyói püspökkel, aki elmondta neki, hogy 1938-ban, amikor Csehszlovákia felbomlása már egyre nyilvánvalóbbá vált, több ízben is felkereste Tisót, és igyekezett meggyőzni arról, hogy Szlovákia számára az egyedüli helyes út, ha mint autonóm terület Magyarországhoz csatlakozik. Kifejtette továbbá Tisónak, hogy a Csehszlovákia keretein belül eltöltött húsz év megmutatta nekik, hogy a csehekkel a szlovákok nem folytathatnak politikai együttműködést, mert teljesen elveszítik nemzeti identitásukat. Véleménye szerint ugyanez fenyegeti Szlovákiát akkor is, ha a németekkel keresnek szorosabb kapcsolatot, mert a németek nem fognak szlovákul beszélni, de a szlovákok

⁶⁶² Vjekoslav Vrančić: (1904–1990), horvát politikus.

⁶⁶³ SNA, Ludový Súd, 1948/27. A zágrábi szlovák követ jelentése. (1942. február 5.)

előbb-utóbb mindnyájan kénytelenek lesznek németül megtanulni, ami végül majd azt eredményezi, hogy a németek teljesen beolvasztják őket. Ezzel szemben Magyarország ezer éven át „nem tudta vagy nem akarta a szlovákokat beolvasztani” – hangsúlyozta a püspök –, ez a tény garancia lenne arra, hogy a szlovákok Szent István koronája alatt továbbra is megőrizhetnék nemzetiségüket. Tiso azonban nem fogadta meg a tanácsát – panaszkodott –, és a saját feje után ment, ami azzal járt, hogy Szlovákia a németek függésébe került. Bubnič 1942 elején megmondta Tisónak, hogy döntéseiről és cselekedeteiről majd a történelem fog ítélni. Ha Szlovákia valóban önálló maradhat, akkor mint az egyik legnagyobb szlovák hazafit emlegetik majd. Ha viszont nem, Tiso a szlovák nép sírásójaként áll majd a történelem ítélőszéke előtt.⁶⁶⁴ Kuhl nem kommentálta a püspök szavait, csak figyelmesen végighallgatta, és beszélgetésükről jelentést küldött a magyar külügyminiszternek.⁶⁶⁵ A magyar kormány nem tulajdonított nagyobb jelentőséget a püspök szavainak, de regisztrálták, ha szükséges esetleg közvetítőként felhasználhatják a Tisóval folytatandó tárgyalásoknál.

1942. április 8-án Mach Eperjesen tárgyalt bizalmasaival, akik előtt a következőket mondta: „Hitlertől pozitív ígéretünk van, hogy visszakapjuk Kassát, sőt a trianoni határon túlra fogunk benyomulni, s megkapjuk Abaújt, Borsod felső részével és Miskolccal.”⁶⁶⁶ Mach úgy képzelte, hogy a magyar lakosságot ki kellene telepíteni az említett területekről. Reményét fejezte ki egyúttal, hogy azok a szlovákok, akik a bécsi döntés után magyarnak vallották magukat, a területcsere után ismét vállalják szlovák identitásukat. A nemzetiségi hovatartozást Mach úgy határozta volna meg, hogy, ha valaki beszél szlovákul, akkor szlovák nemzetiségűnek lehetne minősíteni, ha nem, akkor magyarnak. Mach a szlovák revíziót német segítséggel vélte megvalósíthatónak, és úgy gondolta, hogy ezt tárgyalások után vagy népszavazással lehetne végrehajtani.

⁶⁶⁴ MOL, KÜM, K-64. 97. cs. 1942/65. tétel, 67/pol-1942. sz. (1942. április 20.)

⁶⁶⁵ A püspök szavai egyébként máig tartó vitát gerjesztettek a szlovák társadalomban, Tiso személyét néhányan magasztalják, mások viszont elítélik őt. A pozitív képet például: Ďurica 2006. című munkájában rajzolt róla. Ez az értelmezés Tisót egy olyan tragikus alakhoz hasonlítja, aki saját ellentmondásának áldozataként képtelen volt kiszabadulni a nácik politikája alól és a kisebbik rossz megoldást választotta. Ezalatt azt értik, hogy ha Tuka vagy Mach esetleg más szélsőséges nácibarát politikus került volna a helyére, sokkal nagyobb károkat okozhattak volna. Egy másik, szlovák katolikus irányzat képviselői egyenesen mártírnak látták Tisót és boldoggá avatását is javasolták. Vádlói viszont nácibarát árulónak tekintik. Mértékadó munkának magyarul Ivan Kamenec, és G. Kovács László: Jozef Tiso. c. munkáját fogadhatjuk el, akik objektív képet festenek róla.

⁶⁶⁶ MOL, M. E. K-28, 25. cs. 65. tétel. 10956/1942. sz. (1942. április 8.)

Arra kérte tehát híveit: lépjenek kapcsolatba azokkal a szlovák ismerőseikkel, akik Magyarországon élnek, és készítsék fel őket a népszavazásra. A politikai és háborús körülmények között Mach elképzeléseinek azonban egyáltalán nem volt valós alapja különös tekintettel arra, hogy a német politikának ez a megoldás nem állt érdekében, és így nem is támogathatta a tervet.

Kuhl követ 1942. április 17-én Kállay Miklós magyar miniszterelnök személyes üzenetét tolmácsolta Tuka szlovák miniszterelnöknek. A magyar diplomácia Mach terveivel szemben inkább a békés megoldásokon gondolkodott, azon, hogy miként lehetne a két ország és nép kapcsolatát a lehető legjobban normalizálni. Ezt a célt szolgálta például a magyar kormány barátságos lépése, melynek keretében Kállay 1942. március elején utasítást adott a magyar sajtó orgánumoknak, hogy a szlovák állam megalakulásának nemzeti ünnepe alkalmából írjanak kedvező hangnemben Szlovákiáról. Válaszul azonban március 25-én a *Slovák* c. lap Magyarországot támadta. Kállaynak rosszlesett ez a szlovákok lépése, és viszonzásul megtiltotta a *Slovenský Denník* c., Pozsonyban megjelenő napilap árusítását Magyarországon. Kállay Kuhl közvetítésével arra kérte Tukát, hogy a *Slovákban* megjelent cikk tartalmát a szlovák kormány ne „ültesse át a gyakorlatba”. Amennyiben így történne a *Slovenský Denník*et ismét árusítani fogják. Kuhl kifejtette továbbá, hogy Kállay minden eszközzel kész támogatni a jószomszédi viszony kialakítását Szlovákiával, és annak érdekében fog munkálkodni, hogy a két állam közötti pozitív kapcsolatok elmélyüljenek.⁶⁶⁷ Kállay ezen túlmenően biztosította Tukát arról, hogy pártolni fogja egy szlovák képviselő jelölését a magyar parlamentben. Ennek a jogi megoldását is keresni fogja, mivel tisztába van azzal, hogy ez Tuka számára igen fontos. Kállay elképzelése azonban, mint alább látni fogjuk, csak papíron maradt.

Időközben, 1942. április 12. és 22. között Esterházy János végigjárta Szlovákiának azokat a városait, ahol nagyobb számú magyar kisebbség élt. Körútjának az volt a célja, hogy a Magyar Párt helyi szervezetei új vezetőinek kerületi székhelyükön maga adja át a kinevezési okiratot, és személyesen megismerje őket. Tapasztalatairól a pozsonyi magyar követnek is beszámolt. Jelentésében a szlovákiai

⁶⁶⁷ SNA, MZV, 130. doboz. Szám nélkül. (1942. április 17.)

magyarságot illetően előremutató fejleményekről tett említést. Jelezve, hogy a Magyar Párt regisztrálása óta a magyar kisebbséget kevesebb sérelem éri, és a párt tagjait is ritkábban tartóztatják le. Panasza csak néhány szlovák járási vezetőre és rendőrségi kapitányra volt, akik nem akartak beletörödni abba, hogy a Magyar Párt, mint politikailag regisztrált párt, már a szlovák alkotmánytörvény értelmében is részt vehet az államhatalom gyakorlásában, és továbbra is zaklatták a magyarokat. A legtöbb panasz a magyar határral szomszédos területekről érkezett. A szlovák tisztviselők közül többeket Szlovákia nyugati járásaiból helyeztek oda, mert a keletieket nem tartották elég szigorúnak. Esterházy azoknak a magyaroknak a helyzetét fájalta a legjobban, akik a szlovák államvasutaknál dolgoztak, mert elbocsátással fenyegették meg őket arra az esetre, ha magyarnak vallják magukat, vagy belépnek a Magyar Pártba.

Esterházy nem mulasztotta el megemlíteni, hogy útja során szlovák részről két incidens is érte. Eperjesi tartózkodása alatt egy férfi Esterházy nevében Nagymihályra telefonált, és rá hivatkozva közölte: elhalasztja a látogatását. A nagymihályiak végül nagyon meglepődtek, amikor a helységbe érkezett. Mecenzéfen a rendőrfőnök megtiltotta, hogy helybéli magyarok összejevetelt vagy gyűlést tartsanak. Esterházy nehezményezte azt is, hogy a szlovák hatóságok minden lépését rendőrökkel és besúgókkal figyeltették. Általánosságban viszont az volt a benyomása, hogy a szlovákok magyarellenessége nem egyöntetű, és azt csak bizonyos politikai körök táplálják, amelyek a szlovák nemzeti öntudatot magyarelles uszítással akarják fenntartani. „Dicső nemzeti múlt, régi nagy tradíciók hirdetésével ezt nem tehetik, marad tehát a magyargyűlölet” – mondta Esterházy a pozsonyi magyar követnek.⁶⁶⁸ A szlovák lakosság részéről inkább jóindulatú semlegességet tapasztalt, de többször hallott olyan megnyilvánulásokat, hogy útjához határváltozási reményeket fűztek a szlovákiai magyarok. Úgy látta, Szlovákiában nőtt a rokonszenv az oroszok és Beneš hívei iránt, a németek irányában viszont a gazdasági helyzet rosszabbodása miatt csökkent.

Nem véletlen, hogy 1942. május 5-én Esterházy és a Magyar Párt vezetősége memorandumban tiltakozott a szlovák iskolaügyi miniszternél a szlovákiai magyar iskolák működésével és a pozsonyi magyar gimnázium elhelyezésének megoldatlan

⁶⁶⁸ MOL, K-63, 1942/65. tétel. 71/pol 1942. sz. (A pozsonyi magyar követség jelentése.) (1942. április 30.)

kérdésével kapcsolatban. Esterházy jelezte, hogy a magyar iskoláknak semmiféle magyar nyelvű tankönyv nem áll rendelkezésükre, mivel a korábban használtakat a szlovák hatóságok betiltották. A vezetőséggel együtt arra kérte tehát a szlovák államot: gondoskodjon a magyar iskolák tankönyvellátásáról. A memorandum sérelmezte továbbá, hogy a Nyitra-vidéki magyar iskolákban a tanfelügyelő a magyar gyerekeket kényszeríti, hogy a szlovák iskolákba járjanak. Tiltakoztak a szlovák hatóságok egyéb túlkapásai ellen is. Így szóvá tették, hogy a szlovákiai Gyemesen (Jelenec) a jegyző a helyi magyar származású malomtulajdonost megfenyegette, tudniillik ha nem adja gyerekeit szlovák iskolába, akkor megvonják az iparendélyét. Ugyanilyen indokkal egy másik helybéli asszonyt is beidéztek, akinek kilátásba helyezték, hogy „majd átdobják a határon Magyarországra, ahol éhen halhat”.⁶⁶⁹

Esterházy memorandumára nem érkezett válasz. Sikerült azonban elérnie, hogy 1942. május 8-án találkozott Mach belügyminiszterrel. Meglepődve és örömmel értesült tőle arról, hogy bizonyos, már korábban előterjesztett magyar kisebbségi kérdésekben pozitív döntések születtek, illetve ígéretet kapott a magyar sérelmek orvoslására. A pozsonyi városi villamosvasút korábban elbocsátott magyar nemzetiségű alkalmazottai közül azokat, akik elnyerték a szlovák állampolgárságot, visszavették állásukba. Azoknak pedig, akiket korábban nyugdíjaztak, folyósították a nyugdíjukat. Lecserélték a szlovákiai magyar ügyekért felelős cenzort is. Ezen kívül Mach ígéretet tett arra, hogy megvizsgálja, milyen lehetőség van arra, hogy a magyar községekben a korábbi gyakorlatnak megfelelően megmaradjon az a szokás, mely szerint a híreket dobszó kíséretében tegyék közzé, s ez továbbra is csak magyarul történjék. Azt is kilátásba helyezte, hogy felülvizsgálják a csehszlovák időkből származó rendőrségi nyilvántartásokat. Erre azért volt szükség, mert sok magyart a két háború között elkövetett politikai cselekedetei miatt a szlovák hatóságok priuszosként kezeltek és állandóan zaklatták.⁶⁷⁰

1942. május elején felmerült, hogy Tuka miniszterelnököt magyarországi látogatásra hívják meg, Tiso azonban ezt azonnal elutasította. A pozsonyi magyar követ nem adta fel ezt a lehetőségét a kétoldalú kapcsolatok elmélyítésére, és 1942. május 9-

⁶⁶⁹ Bán D.–Diószegi–Fejős–Romsics, 1995. 21. dokumentuma. 108. p.

⁶⁷⁰ MOL, K-28, 266. cs. 1942/P-20434. sz.

én azzal a javaslattal fordult a szlovák külügyminisztérium protokollfőnökéhez, hogy Tukát meghívják a magyar követségre a tiszteletére adandó fogadásra. A protokollfőnök erre megjegyezte, hogy először Tisót illene meghívni. Kuhl kifejtette, nagy örömmel látná vendégül a köztársasági elnököt, de eddig nem érezte magát feljogosítva arra, hogy akárcsak megpendítse ezt a témát. Ugyanis ő és kormánya bátorítás nélkül nem léphet fel az ügyben kezdeményezően, mivel nem teheti ki magát, illetve Magyarországot egy esetleges visszautasításnak. Tuka elfogadta a meghívást a fogadásra, de később meggondolta magát és visszalépett. Attól félt ugyanis, hogy megjelenését a közvélemény magyarbarát gesztusként értékelné. Egyúttal pedig múltja miatt is kínosan kellett ügyelnie jó hírére. Tiso is elvetette a magyar követ esetleges meghívását, és az elutasítást a két ország közti rossz viszonytal magyarázta. Voltaképpen attól tartott, hogy látogatását közeledésnek vennék, és szertefoszlaná a kép, amely a szlovák közvéleményben kialakult róla: miszerint ő mindig is bizalmatlan volt a magyarokkal szemben. A szlovákok másik ellenérve az volt, hogy amennyiben Tiso elmenne a magyar követségre, akkor Ján Spišiaknak viszontlátogatásra kellene hívni Horthy Miklós kormányzót. Ő viszont valószínűleg nem menne el a szlovák követség fogadására, így Szlovákia főlegesen szégyenülne meg.⁶⁷¹

Kuhl, aki továbbra sem adta fel elképzelését, hogy Tukát meghívják Magyarországra, levélben kért utasítást a külügyminisztériumától, mitévő legyen Tuka ügyében. Budapesten a külügyi szakértők Tuka meghívását idő előttinek nyilvánították, és jelezték, Tiso esetleges látogatását Horthy valószínűleg nem viszonzná. Így a találkozók ötlete végül lekerült a napirendről.⁶⁷² A magyar kormánykörökben mindazonáltal felvetették, hogy esetleg Čatlos hadügyminisztert meghívhatnák egy hadgyakorlatra. Ezt azonban a szlovák kormány Spišiak útján elvetette. A szlovákok ugyanis attól féltek, hogy a németek félreértenék a magyarokhoz való közeledésüket, és e miatt valószínűleg neheztelnének rájuk, másrészt azt a látszatot keltenék, hogy lemondanak a területi revízióról.

1942. május közepén Szlovákia-szerte romlott az ellátási és élelmezési helyzet. Bővült a jegyre kapható árucikkek listája, és csökkentették az egy főre jutó fejadagokat.

⁶⁷¹ MOL, KÜM, K-64. 97. cs. 1942/65 tétel. 193/1942. sz. (1942. május 19.)

⁶⁷² Uo.

A szlovákság nacionalista beállítottságú része az ellátási viszonyok rosszabbodásáért Magyarországot okolta. A helyzetet kihasználva, a Hlinka Gárda propagandájában azt kezdte terjeszteni, hogy a dolgot csak úgy lehet orvosolni, ha a magyaroktól visszaszerzik a szlováklakta területeket. A revíziót 1942 nyarára ígérték, amikor a románokkal közösen lépnek fel a magyarokkal szemben. „Szlovákia határa a Dunánál lesz és Vácig fog terjedni”⁶⁷³ – jósolták. A szlovákok egy másik része viszont úgy vélekedett: az élelmezési problémáknak éppen az az oka az, hogy nem csatlakoztak Magyarországhoz. A magyar hírszerzés egyik jelentése szerint a szlovákok egyenesen Tisót és Machot tették felelőssé a rossz gazdasági viszonyok kialakulása miatt. „Mert mi, tótok mindég 1000 éven át jól voltunk a magyarokkal, és mindenünk megvolt, míg most Tiso és Mach csak azért, hogy a hatalom látszólag az ő kezükben maradjon, kihasználják a népet és közben Szlovákiát teljesen a németek kezére játsszák, mert hiszen már most is minden jobb állásban a németek ülnek. Szlovákia csak akkor várhatja újból a boldogulását, mikor újra megszűnnek a határok közte és Magyarország között. Nekünk nem önállóság kell, hanem adjanak megfelelő megélhetést.”⁶⁷⁴

A két ország közötti viszonyt károsan befolyásolta Antal István magyar propagandaminiszter 1942. május 27-én a Bács-Bodrog megyei Apatinban tartott beszéde, amelyet a magyar újságok közzé tettek. Ebben Antal Szlovákiát ismét az ezeréves magyar határok keretei között jelentette meg. A beszéd miatt a budapesti szlovák követség azonnal tiltakozott. Tuka miniszterelnök pedig 1942. június elején kijelentette, hogy „amíg Magyarországon ilyen mentalitás van uralmon, addig Szlovákia nem érezheti magát biztonságban, s ez a legfőbb oka annak, hogy a két ország között egy igazán őszinte baráti viszony nem tud kifejlődni”. Tuka egyúttal azt kérte, egy magas beosztású magyar politikus jelentse ki, hogy a magyar revíziós törekvések nem vonatkoznak Szlovákiára. A magyar külügyminisztérium hiába próbálta magyarázni, hogy az ilyen és hasonló revíziós megnyilvánulások nem képviselik a kormány hivatalos álláspontját, a két ország közötti viszony ismét feszültté vált. Szlovákiában a korábbiaknál is barátságtalanabban viszonyultak a magyar kisebbségi kívánalmakhoz, újabb letartóztatásokat fogantatosítottak és atrocitásokra is sor került.

⁶⁷³ MOL, K-28. M. E. 21. cs. 14707/1942. sz. (1942. június 12.)

⁶⁷⁴ Uo.

Nem véletlen tehát, hogy Kuhl pozsonyi magyar követ 1942. június közepén Pozsonyban fölkereste Jozef Mračnát, a szlovák külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjét. Rosszallóan megjegyezte neki, hogy a szlovák hatóságok újabb kisebbségellenes intézkedéseket hoztak. Ezek ugyan egyéneket érintenek, de egészében véve az egész szlovákiai magyarság érdekeit sértik, mert leginkább magyar nemzetiségű tanítók, lelkészek ellen irányultak. Kuhl kifogásolta továbbá, hogy a szlovák hatóságok korlátozták a magyar nyelvű istentiszteletek gyakoriságát és a hittanoktatást. Kuhl az iránt érdeklődött, mi az oka az újabban ismételt tapasztalt barátságtalan szlovák magatartásnak, és arra kérte Mračnát, hasson oda, hogy a hatóságok hagyjanak fel a magyarellenes tevékenységekkel. Ezeket a sérelmeket – jegyezte meg Kuhl – a magyar kormány nem fogja sokáig tétlenül nézni, és előbb-utóbb kénytelen lesz retorziós intézkedéseket hozni, amelynek kárvallottja a magyarországi szlovák kisebbség lesz. „Evvel azután ismét megindulunk a lejtőn, ami bizonyára egyik országnak sem áll érdekében” –állapította meg sommásan Kuhl.⁶⁷⁵

Mračna válaszában a magyar revizionisták megújult aktivitására utalt, és több közismert magyar művészek, írók és politikusnak kifogásolta a megnyilvánulásait, amelyek a magyarországi sajtóorgánumban láttak napvilágot. Kuhl ezeket szabad véleménynyilvánításnak nevezte, és kijentette, hogy ezek a legkisebb mértékben sem befolyásolják a hivatalos magyar külpolitikát. „Ilyen, bár tiszteletre méltó magánszemélyek revíziós megnyilvánulásai tisztán felelőtlen, egyéni elgondolások, amit a gondolatszabadság elvéből kifolyólag végeredményben senkinek, így magyar hazafiaknak sem lehet megtiltani, de ezekből helytelen és túlzott következtetéseket levonni nem lehet, s így nem is szabad.”⁶⁷⁶

Kuhl szerint a magyar kormánynak több oka lenne panaszra, mert Szlovákiában a revizionizmust a hivatalos politika rangjára emelték. Erre a közte és Tuka között 1941-ben lezajlott beszélgetést hozta fel példának. Tuka akkor az mondta neki, hogy a két ország között igazán őszinte baráti viszony addig nem képzelhető el, amíg Magyarország önként nem mond le bizonyos határterületekről Szlovákia javára. Ezen túlmenően hivatkozott Tukának és Machnak a nyilvánosság előtt tett Nagy-Szlovákia

⁶⁷⁵ MOL, K-28, M. E. 6. cs., P 22691/1942. sz. 97/pol. 1942. (1942. június 19.)

⁶⁷⁶ Uo.

megteremtésére vonatkozó ígéreteire is. Kuhl arra kérte Mračnát, menjen át Mach belügyminiszter előszobájába, és nézze meg a falon függő Nagy-Szlovákia térképét, amelyen a következő felirat állt: „Mindent vissza, mégpedig rögtön!” Ezen a térképen a bécsi döntés által Magyarországnak jutatott területeket úgy ábrázolták, mint amelyek Szlovákiához tartoznak. A magyar követ kifogásolta az eperjesi szlovák rádiónak a külföldön élő szlovákok részére sugárzott adásainak revizionista hangvételét is. Végezetül megjegyezte: ezeknek a dolgoknak az ismeretében nem tudja megérteni és elhinni, hogy a Mračna által említett magyar revíziós mozgalom miatt zaklatják a szlovákiai magyar kisebbség tagjait. Mračna a vádakra nem reflektált, de ígéretet tett rá, hogy a magyar követ által említett eseteknek utána fog nézni és orvosoltatni fogja azokat.⁶⁷⁷

A magyar panaszokat nemcsak a pozsonyi követ közvetítette a szlovák kormány felé. Így tett Esterházy János is, aki 1942. június 27-én a Magyar Párt központi pártvezetőségi gyűlésén érzékeltette a szlovák-magyar feszültségeket. Többek között kijelentette, hogy a magyarság helyzetének javulása a párt regisztrálása után nem volt olyan ütemű, mint azt várni lehetett. Mikor a kerületi pártközpontokat végiglátogatta, azt tapasztalta, hogy vidéken több helyütt még mindig úgy viszonyultak a párthoz, mintha az nem lenne törvényesen bejegyezve, és következésképpen nem lenne törvényesen biztosítva a működése. Ráadásul nem csökkentek a párt vezetői elleni politikai támadások. A magyar Párt legfontosabb feladata tehát ebben a helyzetben az, hogy megőrizze a status quót, és e korábban megszerzett kisebbségi politikai jogokat, amelyeket a magyarok még a Csehszlovák Köztársaság idején vívtak ki maguknak. Eredményként Esterházy mindössze azt jelezte, hogy engedélyezték a Magyar Testnevelő Szövetség működését.⁶⁷⁸

A pozsonyi magyar követ 1942. június 2-án levelet intézett Ghyczy Jenő rendkívüli követ és meghatalmazott miniszterhez, amelyben kifejtette, hogy a magyar–szlovák viszonylatban nem tart elképzelhetőnek egy igazán őszinte baráti viszonyt. Úgy vélte, legjobb esetben is csupán egy kielégítőnek mondható „normális és jó szomszédi

⁶⁷⁷ Uo.

⁶⁷⁸ Magyar Hírlap, 1942. június. 28. 1. p.

viszony” teremthető meg.⁶⁷⁹ Baráti viszony már csak azért sem jöhet szóba, mert elég a térképre nézni, és máris nézeteltérések merültek fel a két ország között. A magyar követ szemrehányást tett a magyar kormánynak az egyik magyar képviselő szlovákellenes beszéde miatt, amely ráadásául akkor hangzott el, amikor a diplomáciai kapcsolatok megszakítása is szóba került. Ez tudniillik „azt a veszélyt hordozza, hogy emiatt ugyanolyan rossz viszony alakulhat ki, mint 1941 novemberében”⁶⁸⁰ – jelentette ki Kuhl hozzátette, hogy mindez tápot ad a román–szlovák kapcsolatok erősödésének. A magyar követ ezért azt kérte felettesétől, hogy a magyarországi szlovákokat ne érje olyan bántalom vagy sérelem, ami miatt a szlovákok magyarellenes intézkedéseket hozhatnak a szlovákiai magyar kisebbséggel szemben. Kormányának pedig a magyar–szlovák viszony további fejlesztését, illetőleg a kivárási álláspontját ajánlotta, valamint azt, hogy a kezdeményezést engedjék át a szlovákoknak.⁶⁸¹

1942. július közepén a szlovák sajtóban megszorodtak a magyarellenes megnyilvánulások. A pozsonyi magyar követ arról panaszkodott, hogy ilyen szélsőséges propagandát 1939 óta nem tapasztalt. „A köztársasági elnöktől kezdve a legkisebb lapocskáig lépten-nyomon magyarellenes támadásokba ütköztünk, s olyan hangmodort észlelünk, amely kimondottan sértő, s amely alapjaiban támadja meg a magyarság nemzeti becsületét.”⁶⁸² Kuhl szerint ismét a régi hang éledt újjá: „Az a nagyhatalmi hóbort, mely a csehszlovák, illetőleg a szlovák népet hatalmas Duna menti nemzetnek tartja és fölényesen nézi a szerinte halálra ítélt Magyarországot. A szlovákok most ismét a volt csehszlovák módszer szerint kéjelegnek ebben az önámításban, s azt vélik, hogy román szövetségeseikkel bármikor képesek Magyarország leigázására.”⁶⁸³

Az erős szlovák propagandatevékenységet ismételten a magyar támadástól való félelem motiválta. A szlovák kormány hangzatos szólammal akarta bizonyítani az erejét és hogy külpolitikailag sokkal nagyobb a mozgástere, mint Magyarországnak. Egyúttal belpolitikai támogatottságát is meg kívánta erősíteni. Mindezt jól érzékelteti Tiso elnök 1942. július 15-én Nagymihályon mondott beszéde, melyben élesen támadta

⁶⁷⁹ MOL, K-64, KÜM, 97. cs. 1942/65 tétel, 280 /res pol. sz. (1942. június 2.)

⁶⁸⁰ Uo.

⁶⁸¹ Uo.

⁶⁸² MOL, K-64, KÜM, 97. cs. 1942/65. tétel. (A Magyar Külügyminisztérium külföldi sajtó megfigyelő osztályának jelentése.) 1942. július 9.

⁶⁸³ Uo.

a magyarságot.⁶⁸⁴ Az államépítési programmal kapcsolatosan megjegyezte, hogy a független állam megalakulása óta a szlovákok ennek érdekében sokkal többet tettek, mint a csehszlovák köztársaság húsz, illetve a magyarok száz év alatt. Hitler 25 évre garantálta Szlovákia határait – jelentette ki, közvetetten a magyarok területi aspirációira utalva –, és 200 német hadosztály áll készen annak megvédésére. „Akinek bátorsága lenne bennünket megtámadni, az a német katonákkal találkozik.” Ezen túlmenően fenyegetően hangsúlyozta: „Szükséges, hogy ez a felfogás [ti. hogy Szlovákia nem védtelen] mindenütt meghonosodjék, s azután nincs mitől félnünk, és én csak távolról vethetem fel a kérdést, vajon ki tudja leigázni ezt a Szlovákiát. Ha valaki azt gondolja, igen, akkor, kérem, elintézi őt a 2 600 000 fős szlovákság fejlett hadserege, öntudatos intelligenciája, parasztsága és munkássága, s az utóbbi időben nagyszámú kereskedői és iparos rétege. Ezután nem csoda, hogy már vannak olyanok, akik észrevették, hogy a szlovákokat nem tudnák legyőzni.”⁶⁸⁵

Tiso beszéde további részében hangsúlyozta, hogy a szlovákoknak most már nem kell idegen országba vándorolniuk, hogy megélhetésüket biztosítani tudják, és idegen hatalmak elnyomása miatt sem kell elszakadniuk a hazájuktól.⁶⁸⁶ Tiso állításainak azonban vajmi kevés köze volt a valósághoz. Ebben az időben több mint 30 ezer szlovák munkás dolgozott különböző németországi üzemekben. Ráadásul felerősödtek a Szlovákiával szemben támasztott német gazdasági követelések, így az ország kiszolgáltatottsága egyre nőtt.

1942. július 24-én Esterházy János felkereste Machot, hogy néhány, a szlovákiai magyarság számára sérelmes hatósági intézkedés megváltoztatását kérje. Mach kifejtette, ő személyesen bármennyire szeretné is, semmit sem tehet, mert Tuka miniszterelnök arra kérte őt, hogy a magyar vonatkozású kérdésekben semmilyen lényeges döntést ne hozzon, amíg azokat előzetesen vele meg nem beszélte. Megemlítette Esterházynak, hogy a magyar hatóságok Kassa környékén megakadályozzák az ottani szlovákok politikai szervezkedését, és még a szlovák kultúrelőadások megtartását sem engedélyezik. Maga Tuka adott utasítást Spišiak

⁶⁸⁴ Fabricius–Hradská, II. k. 2007. 479–480. p.

⁶⁸⁵ Uo. erről még lásd: MOL, K-64, KÜM, 97. cs. 1942/65. tétel. (A Magyar Külügyminisztérium Külföldi Sajtó megfigyelő Osztályának jelentése.) (1942. július 9.)

⁶⁸⁶ Uo.

követnek, hogy figyelje az ilyen eseteket, és ha valamilyen hátrányos intézkedés a tudomására jut, azonnal tiltakozzon a magyar hatóságoknál, és tegyen jelentést azok hozzáállásáról és válaszukról. Tuka ragaszkodott ahhoz, hogy a reciprocitás elvének megfelelően bírálják el a szlovákiai magyar kisebbség kívánságait és sérelmeit.

Esterházy, aki utána nézett a szlovákok által kifogásolt kisebbségi ügyeknek, megerősítette, hogy a magyar hatóságok Kassa környékén valóban elutasító és ellenséges magatartást tanúsítottak a helyi szlovák kisebbséggel szemben. Maga is egyetértett azzal, hogy ez a magatartás helytelen, és a kárát elsősorban a szlovákiai magyarság láthatja. Ezért a vitás ügyek gyors orvoslásáért folyamodott.⁶⁸⁷ Már másnap levelet írt a magyar külügyminiszternek, amelyben kérte, küldjenek ez ügyben Kassára egy vizsgálóbizottságot. Személyes tapasztalatai ugyanis azt bizonyítják, hogy Kassa környékén olyan emberek is bekerültek a magyar közigazgatásba, akik nem ismerik a helybeliek mentalitását, és rossz a hozzáállásuk a szlováksághoz. „Itt legyen szabad megjegyezni azt – írta Esterházy –, hogy én igazán jól ismerem Kassa város és környékének tótságát,⁶⁸⁸ és nyugodt lelkiismerettel állíthatom azt, hogy bizonyos tapintattal azokat sokkal jobban és sokkal biztosabban lehetne megnyerni a magyar állameszme részére, mint a nyugati, tehát mondjuk a nyitrai és a pozsonyi tótokat.” Véleménye szerint a szlovákok panaszait nem lehet és nem is szabad készpénznek venni, de szerinte a sérelmeknek lehet valami alapjuk, ezért javasolta egy vizsgálóbizottság felállítását, és kérte, hogy Pataky Tibor államtitkárt bízzák meg a vizsgálat felügyeletével.⁶⁸⁹ Spišiak követ 1942. augusztus 26-án kelt jelentésében, amelyet külügyminisztériumának írt, Esterházy közbelépésével magyarázta, hogy a magyarországi sajtóban megkritkultak a szlovák politikát bíráló cikkek, és alábbhagyott a revíziós propaganda is, amit pozitív jelként értékelte.⁶⁹⁰

Kállay és tanácsadói szintén változtatni kívántak az addigi magyar kisebbségpolitikán, és a megbékélést tűzték ki célul. Pataky Tibor államtitkár, a nemzetiségi ügyosztály vezetője 1942. augusztus 25-én a következőképpen jellemezte a

⁶⁸⁷ MOL, K-28, M. E. 6. cs. 128/pol 1942. (1942. július 24.)

⁶⁸⁸ Esterházy János Kassa város képviselőjeként került a Csehszlovák Köztársaság idején a prágai parlamentbe.

⁶⁸⁹ MOL, K-28, M. E. 200. cs. 379. tétel, E-23638. sz. (1942. július 25.)

⁶⁹⁰ SNA, MZV, 124. doboz., 9671/1942. sz. (Spišiak jelentése a szlovák külügyminisztériumnak.)

szlovák kérdést: „Külpolitikai érdekek és a jövő azt kívánják, hogy a mi nemzetiségi politikánk pozitív legyen, és kielégítsük a hazai nemzetiségek jogos kívánságait. Ez később a mi javunkat fogja szolgálni, ha a béketárgyalások alkalmával ezek a kérdések felvetődnek.” Azt a javaslatot terjesztette a miniszterelnök elé, hogy a magyar kormány ne folytasson semmiféle retorziós kisebbségi politikát, hagyjon fel a reciprocitás alkalmazásával, és intézkedései esetében „ne hagyja magát befolyásoltatni attól, hogy Romániában és Szlovákiában milyen a magyar kisebbség helyzete”. Kállay a kisebbségi kérdésben valóban hozott néhány olyan könnyítést, ami korábban elképzelhetetlen lett volna, de a rendeletek közül sokat nem sikerült megvalósítani, mivel az adminisztráció egyszerűen elszabotálta azok végrehajtását. Különösen a Kassa és Surány vidéki szlovákok lakta területek magyar hatóságai éltek vissza a helyzettel. A magyar csendőrségnek ezeken a helyeken is megvolt a besúgórendszerük, így első kézből értesültek a Szlovák Nemzeti Egység Pártja aktivitásának növekedéséről, és többször korlátozták annak tevékenységét.

1942. szeptember 2-án a magyar követ felkereste Mračnát a Szlovák Külügyminisztérium Politikai Osztályán vezetőjét, akivel a szlovák–magyar viszonyt elemezte. Kuhl kifejtette, hogy a szlovák népet nem tartja magyarellenesnek; annak csak elenyészően kis hányada, és főleg a fiatalság megtévesztett része magyarellenes, mint ahogy Magyarországon sincs szlovákellenesség vagy „szlovákfóbia”. A magyar követ szerint a Szlovákiában élő magyarok elleni fellépések és tüntetések nem a szlovák nép kitörései voltak, ezeket azok a politikusok és uszítók kezdeményezték, akik egész politikai karrierjüket a demagógiára építették. A magyarok elleni fellépésekre azért van szükségük, mert ezek nélkül elvesztenék a népszerűségüket, és maguk is a feledés homályába merülnének. Szerinte emiatt alakult ki az a helyzet Szlovákiában, hogy bűnnek számít magyarbarátnak lenni, és ezért fordulhat elő, hogy akit magyarónak bélyegeznek, azt ezenfelül hazaárulással is meg lehetett vádolni. Kuhl tehát arra kérte Mračnát, hasson oda illetékes helyeken, hogy a magyarellenes támadásokat ne támogassák. Ezáltal a kétoldalú kapcsolatok is javulhatnának. Mračna a magyar revíziós igényeket nevezte meg a viszony rendezésének legfőbb akadályául. Véleménye szerint a

szlovákiai magyarfóbia oka a magyarországi „mindent vissza” revíziós propaganda, – mondta – s a magyarfóbiát a természetes védekezés számlájára írta.⁶⁹¹

A magyar követ a következő tényezőket tartotta fontosnak rögzíteni jelentésében a Mračnával folytatott tárgyalás után „Szlovákia 1000 éven át Magyarországhoz tartozott, 20 évig pedig Csehszlovákiához. Most végre sikerült önállóságukat elérni, s bár a szlovák–német Schutzvertrag folytán, amely nemzetközi helyzetüket 25 évre meghatározza, nem is teljes, mégis a legtöbb, amit 1000 év óta elérniük sikerült.”⁶⁹² Kuhl szerint nem lehet rossz néven venni a szlovákoktól, ha ragaszkodnak ehhez a látszatönállósághoz, hiszen ezt ők önálló államiságuk első lépésének tekintik. Mračna viszont elismerte, hogy ő úgy látta: „A trianoni szerződés idején az inga erősen kilendült, és Magyarországot olyan területektől fosztották meg, amelyek elvesztésébe nem törődhetett bele. A bécsi döntés idején az inga a másik irányba lendült túl, és Magyarországnak olyan területeket is odaítéltek, amelyeknek Magyarországhoz tartozását Szlovákia nem ismerheti el jogosnak. Ha ezt a kínai falat, amely bennünket elválaszt, sikerülni fog lebontani, a két nép őszinte együttműködésének nem lesz semmi akadálya”.⁶⁹³

Revíziós igényeit tehát mindkét állam ébren tartotta. Tuka 1942 végén ismételten felvetette a pozsonyi magyar követnek a magyarországi szlovák kisebbség parlamenti képviselőit. Tuka szerint erre a magyar–szlovák viszony javítása érdekében nagy szükség lenne. Ismét azzal fenyegetőzött, hogy ellenkező esetben érvényteleníti Esterházy mandátumát. Ezt megelőzően Esterházy 1942. október 20-án beszédet tartott pártjának vezetői előtt, amelyben a szlovákiai magyar kisebbség jogaival és követeléseivel foglalkozott. Emanuel Böhm, a magyarországi Szlovák Nemzeti Egység Pártjának vezetője, a beszéd szövegét kicsit átírva, mint saját elképzeléseit adta át közlésre a Slovenská Jednotának. Írását benyújtotta a magyar cenzori hivatalnak is, ahol azonban azonnal elutasították. Magyar részről a kisebbségi osztály közölte vele, hogy megszakítják vele a kapcsolatokat, mivel nem tartják alkalmasnak a szlovák párt

⁶⁹¹ MOL, K-28. M. E. 5. cs. 12. tétel, P25291, 141/pol 1942. sz. (1942. szeptember 2.)

⁶⁹² Uo.

⁶⁹³ Uo.

vezetésére.⁶⁹⁴ A Böhöm-ügy ismét feszültséget gerjesztett a két állam kapcsolataiban. 1942 decemberében még az is szóba került, hogy a Szlovák Nemzeti Egység Pártját és ezenfelül a *Slovenská Jednotát* is betiltják. Ezt azonban Kállay megakadályozta. Végül az újság nem közölte Böhöm követeléseit, a magyar hatóságok pedig elnapolták az ügyet.

1942. október 28-án Pozsonyban Kuhl követnek egy fogadáson ismét alkalma nyílt arra, hogy tárgyaljon Alexander Mach belügyminiszterrel, aki kifejtette, hogy ő maga részéről őszinte híve a két ország közötti zavartalan jószomszédi és baráti viszony kialakításának. A jövő bizonytalan, és a tengelyhatalmak győzelme esetén is előfordulhat, hogy Magyarországon és Szlovákiában is anarchikus törekvések és jelenségek mutatkoznak. Ezért nem közömbös, hogy Magyarország és Szlovákia baráti viszonyban él egymással vagy sem. A belső nehézségeket ugyanis szintén sokkal jobban le tudnák küzdeni, ha őszinte barátok lennének és jószomszédi viszonyt ápolnának, mint ha a belső bajok mellett még külső gondokkal is foglalkozniuk kellene. Kuhl válaszában szintén hangsúlyozta, hogy a magyar külügyminiszter, akárcsak hivatali elődei, kezdettől a két ország közötti jó viszony kiépítésére törekedett. Mach erre azt kérte Kuhltól, hogy a magyar külügyminiszter tegyen egy olyan kijelentést – akár burkolt formában –, miszerint a Szent István-i állameszme, illetve az annak megvalósítására irányuló magyar törekvések nem érintik Szlovákia önállóságát. E kijelentés birtokában el tudná oszlatni a magyar politikával szembeni bizalmatlanságot Szlovákiában. Ehhez még, mintegy panaszként, hozzátette hogy Magyarországon, főleg Kassán és környékén, az alsóbb fokú hatóságok a szlovák kisebbséggel szemben durván lépnek fel, és elnyomják őket. Ezek ugyan kis ügyek, és feltehetően a magyar kormánynak sincs tudomása róluk, mégis orvosolni kell őket, mert a szlovákok nem tűrhetik el a túlkapásokat. A magyar követ ígéretet tett ezeknek az ügyeknek az ismételt kivizsgálására.⁶⁹⁵

A Kassa környékén kialakult állapotok különösen felkeltették a szlovák kormány figyelmét. A Böhöm-féle memorandumban összefoglalt sérelmek jegyzékét belügyminiszteri köriratban megküldték a szlovákiai járási előjáróknak, s egyúttal utasították őket, hogy döntéseikben mindig hasonlóképpen járjanak el a szlovákiai

⁶⁹⁴ Tilkovszky, 1972. 164. p.

⁶⁹⁵ MOL, M. E., K-28. 16. cs. 58 tétel, 194/pol. 1942. sz. (1942. október 29.)

magyar kisebbséggel, mint ahogy a magyarok járnak el a magyarországi szlovák kisebbséggel szemben.

1942. október 31-én Mach belügyminiszter egy panaszlistát küldött Kuhnak, amelyben a magyarországi szlovákokat ért sérelmeket sorolta fel. Szóvá tette, hogy Kassán több mint 130 szlovák iskolaköteles gyermek semmiféle népiskolába nem járhat, mert nem indítottak részükre szlovák nyelvű iskolát, és szüleik nem akarják őket magyar tannyelvű iskolában taníttatni. Erdélyben az ottani szlovák diákok közül több mint kétezer magyar nyelvű iskolába kénytelen járni, mivel iskoláikban nincsenek olyan tanárok, akik beszélik a szlovák nyelvet. Budapesten öt szlovák főiskolás hallgatót kizártak a magyarországi főiskolákról, azzal az indokkal, hogy összeköttetésben álltak a magyarországi szlovákok kisebbségi vezetőivel. Még 1941-ben bezárták a petrovicei gimnáziumot, ahol 350 szlovák nemzetiségű diák tanult. 1942. szeptember 27-én a Szlovák Katolikus Kör által Kassán megrendezett ünnepségen, „a szlovák könyv napján” a kassai magyar rendőrség több szlovák szónok beszédét betiltotta. Ugyanazon a napon a kassai szlovák bálon, melyen több mint háromszáz szlovák személy vett részt, az esti órákban egy tíztagú rendőrszolgálat rátört a bálozókra és kikergette őket az épületből, úgyhogy a résztvevők kénytelenek voltak hátrahagyni megkezdett vacsorájukat. A bálozók körében ez az eljárás óriási megbotránkozást és elkeseredést váltott ki. Mach sérelmezte azt is, hogy Magyarország több településén gátolták a helybéli szlovákok önszervezését, akadályozták a politikai, kulturális és sportegyesületek működését. A csendőrök erőszakosan léptek fel a szlovákokkal szemben. Az egyik Léva melletti településen például öt szlovák embert vertek össze a magyar csendőrök. Amikor azok megmutatták a szlovák kisebbségi pártigazolványukat, a csendőrök kijelentették, hogy azt nem tekintik hivatalos iratnak, amikor pedig a magyar kisebbségeket védő törvényekre hivatkoztak, azt mondták: „ehhez még nem jutottunk el”.⁶⁹⁶ Mach kifogásolta továbbá, hogy a magyarországi cenzúra a szlovák nyelvű cikkek 70 százalékát elutasítja, sokszor olyanokat is, amelyeket a cenzor saját bevallása szerint el sem olvasott.⁶⁹⁷

⁶⁹⁶ MOL, K-28, M.E., 16. cs. 58. tétel. 185/pol 1942. sz. (1942. október 31.)

⁶⁹⁷ Uo.

Kuhl kormányától a Mach által felsorolt ügyek kivizsgálását kérte. Megemlítette, hogy Mach a jegyzék utolsó bekezdését saját kezűleg áthúzta, úgy azonban, hogy a szöveg olvasható maradjon. A bekezdésben a következő állt: „A szlovák nyilvánosság követeli, hogy Szlovákiában oszlassák fel a 2–3 vezető magyar sportklubot, továbbá, hogy a kultúrintézmények, mint például a Toldy Kör⁶⁹⁸ tiltassanak be.”⁶⁹⁹ A jegyzékben Mach egyúttal a szlovákiai magyar könyvtárak bezárását is felvetette. A magyar követ felhívta kormánya figyelmét arra, hogy amennyiben a felhozott panaszokat nem orvosolják, szlovák részről retorziókra lehet számítani, ami újra nehéz diplomáciai helyzetet eredményezhet.

A magyar kormány 1942. november 14-én küldött válasza az alábbiakat tartalmazta. Kassán azért kellett a szlovák anyanyelvű iskolásokat magyar nyelvű iskolába íratni, mert a magyar kormányzat úgy döntött: 1941 második felében a két szlovák tannyelvű kassai népiskolában abban az esetben kezdődhet meg az oktatás, ha Nyitrán magyar elemi iskola létesül, illetve a szlovák hatóságok által bezárt eperjesi magyar elemi iskoláit ismét megnyitják. Mivel ez nem történt meg, a magyar kormányzat sem kívánt változtatni a kassai iskolaügyi helyzeten. Az Erdélyben élő szlovákok oktatásával kapcsolatban a válaszjegyzékben megemlézték, hogy a szlovákok számára öt osztályban is tanítják a szlovák nyelvet; a többi érintett iskolában a diákok a szlovákot kiegészítő nyelvként használhatják. Az ottani oktatási intézmények esetében a legnagyobb problémát az okozta, hogy nem volt elég szlovák nyelvtudással rendelkező tanáruk; de ígéretet kaptak arra, hogy ezt még 1942-ben orvosolni fogják. A magyar kormány pozitívumként említette viszont, hogy 1942-ben öt szlovák főiskolai hallgató nyert felvételt magyar intézményekbe, de kollégiumi férőhely hiánya miatt nem tudták megkezdeni tanulmányaikat. A magyar Vallás- és Közoktatási Minisztérium azonnal ötszáz pengő segélyt utalt ki számukra, és bútorokat is bocsátottak a diákok rendelkezésére, hogy lakást tudjanak bérelni. Kuhl szerint a szlovák vezetés biztosan nem tett volna hasonló lépéseket azért, hogy a szlovákiai magyar diákok helyzetén segíthessenek. A nagysurányi internátus ügyével kapcsolatban a jelentés kitért arra,

⁶⁹⁸ A Toldy Kör Pozsonyban működő magyar értelmiségiek által üzemeltetett kulturális szervezet volt a két háború közötti időszakban és a szlovák állam fennállása alatt.

⁶⁹⁹ MOL, K-28, M.E., 16. cs. 58. tétel. 185/pol 1942. sz. (1942. október 31.)

hogy a magyar hatóságok a fennálló jogszabályok értelmében nem járulhattak hozzá, hogy a Szlovák Nemzeti Egység Pártja mint politikai párt internátust létesítsen. Illetékes helyen azonban közölték a párt vezetőivel, ha azt egy szlovák kultúregyesület neve alatt kérelmezik, akkor engedélyezik a működését. Azóta a párt vezetői bejelentették, hogy a petrőci szlovák polgári iskola megnyitása miatt a nagysurányi internátus megnyitását elvetették. A petrőci szlovák gimnáziumot csehszlovák szellemisége miatt kellett megelőzően megszüntetni.

Kuhl 1942. december 4-én a magyar külügyminiszterhez intézte jelentésében beszámolt a szlovákiai magyar kisebbség sérelmeiről és a Tukával 1942. november 30-án folytatott beszélgetéséről. Kifogásolta, hogy a szlovák hatóságok Pozsonyban nem engedélyezték a téli segélyakció keretében rendezendő utcai gyűlést. Iglón, Poprádon és Késmárkon pedig betiltották a tervezett jótékony célú karácsonyi vásárt, valamint a pozsonyi karácsonyi kézimunka-kiállítást. Kuhl mindezt szóvá tette Tukának, aki erről, mint állította, nem tudott, de megígérte, hogy 1942. november 30-tól magyar kisebbséget érintő minden ügy majd Štefan Semián szlovák miniszterelnökségi tanácsos kezében összpontosul, aki közvetlenül neki fog jelentést tenni, és azok alapján ő dönthet. Kuhl megjegyezte, hogy a szlovák cenzúra rendkívüli szigorúan járt el a *Magyar Hírlappal* szemben. A cenzúra ugyanis szerinte minden határt túllépett. A cenzor nemcsak a politikailag problematikus magyar vonatkozású cikkeket törölte, de többször is előfordult az, hogy önhatalmúlag, minden indoklás nélkül három-négy cikk törlését kívánta, a szerkesztőség tetszésére bízva, melyeket kívánja kihagyni. Kuhl szerint ezzel a cenzor célja az volt, hogy a lap megjelenését késleltesse, és a példányokat, az esti vonatokkal ne tudják elküldeni. Így a napilap egy nappal később ért a távolabbi vidéki területekre.

A magyar követ és Tuka beszélgetéséhez később Mach is csatlakozott. Kuhl Machnak is előadta a szlovákiai magyarság sérelmeit. Mach mentegetőzni kezdett, és kijelentette, hogy neki ezekhez az ügyekhez semmi köze nincs, és nem rajta múlt, hogy mindeddig nem orvosolták őket. Hozzátette azonban, hogy a szlovákiai eljárás „hű kópiája” a magyarországi szlovák kisebbséggel szembeni magyar eljárásnak. Kuhl konkrétumokat kért, de Mach adós maradt a válasszal.

A beszélgetésnek és Kuhl fellépésének annyi eredménye lett, hogy a magyar hatóságok Kassán engedélyezték az ottani szlovákok számára a karácsonyi kézimunka vásárt, amiről a szlovák hatóságok is tudomást szereztek.

Esterházy János ugyanebben az időben tárgyalt Semián szlovák miniszteri tanácsossal, aki bizalmasan közölte vele, hogy a szlovák hatóságok szigorú eljárása a magyar kisebbséggel szemben Spišiak követ tanácsának a következménye. Spišiak a szlovákiai magyarságra irányuló nyomással kívánta ugyanis elérni, hogy a magyarországi hatóságok kedvezőbben viszonyuljanak a magyarországi szlovák kisebbséghez.

VIII. A ZSIDÓKÉRDÉS SZLOVÁKIÁBAN, ESTERHÁZY JÁNOS FELLÉPÉSE A SZLOVÁK PARLAMENTBEN

Az első zsidótörvények Szlovákiában már 1939 második felében napvilágot láttak. A zsidók számára kötelezővé tették a sárga csillag viselését, majd megkezdődött áttelepítésük és vidéki munkatáborokba szállításuk.⁷⁰⁰ Az árjásítás során majdnem 10 ezer zsidó üzletet, céget számoltak fel, vagy adtak keresztény tulajdonba. 1939-ben zsidónak minősítették a zsidó vallásúak mellett azokat, akik 1918 után tértek át a katolikus hitre; ezenfelül azokat is, akiknek egyik szülőjük vagy házastársuk zsidó vallású volt. Több foglalkozási ágban, érvényesítették a numerus clausus elvét, azaz maximálták a zsidók létszámát. A törvények bevezetése után mintegy 6000 zsidó vesztette el az állását. Szlovákia a németek megítélése szerint gyorsan és hathatósan fogott hozzá a zsidó lakosság kiszorításához. Egy idő után a német vezetők azonban úgy vélték, hogy a kezdeti lendület alábbhagyott, mivel a szlovákiai zsidók kitelepítése nem indult meg azonnal és továbbra is sok zsidó maradt a lakhelyén.⁷⁰¹ Hans Bernard pozsonyi német követnek is ez volt a véleménye. 1940. július 22-i memorandumában megjegyezte, hogy a zsidókérdés „megoldása” még várat magára, és Németország ellenségeit, azaz a zsidókat Szlovákiában továbbra is értékes és nélkülözhetetlen polgároknak tekintik. Az ügy kivizsgálására német tanácsadók küldését kérte Berlinből.⁷⁰²

Szlovákiában Vojtech Tuka és Alexander Mach volt a zsidók elleni intézkedések fő szószólója. 1941. szeptember 9-én életbe lépett a „Zsidó Kódex”, amely a zsidókérdés „végső megoldását” célozta. A Kódex kötelezte a zsidókat 5000 korona fölötti értékeik, vagyonuk bevallására, amelyre 20%-os vagyoadót vetettek ki. Ezenfelül elkobozták írógépeiket, és a szlovák frontkatonák részére téli ruhákat kellett adniuk.

⁷⁰⁰ Kováč, 2006. 172. p.

⁷⁰¹ Lipták, 1965. 359. p.

⁷⁰² Hilberg, 1979. 5–23. p. Kaiser, 1969. 600. p.

1941 októberében megkezdték a Pozsonyban élő zsidók kitelepítését. Az ottani 15 ezer főnyi zsidóságból mintegy 10 ezret vidéki kényszermunkatáborba küldtek. A maradék egyenlőre mentességet kapott, mivel kiderült, hogy közülük sokan olyan szakmák képviselői akiknek az elvitele nagyon megviselné a szlovák gazdaságot.

Mivel Magyarországon éppen akkor lépett életbe a harmadik zsidótörvény, amikor Szlovákiában a zsidó kódex kidolgozása folyt, a szlovák törvényhozók, hogy ezen a téren se maradjanak el Magyarország mögött, felgyorsították a törvényalkotást. A zsidókérdés mihamarabbi „megoldásával” a szlovák állam saját pozícióját kívánta megerősíteni a németeknél. A magyar vezetés igyekezett elodázní a zsidókérdés megoldását, és csak enyhébb korlátozásokat vezettek be, azokat is főleg német nyomásra. A szlovákok „éltanulók” akartak lenni, és mindent elkövettek annak érdekében, hogy megszabaduljanak a zsidó lakosságtól.

A szlovák püspöki kar 1941. október 8-án konferenciát tartott, amelyen döntést hozott arról, hogy azok, akik 1941. szeptember 10-e előtt kikeresztelkedtek, nem tekinthetők zsidóknak, és kapjanak felmentést a rendelkezések alól. A püspöki kar véleményét egy memorandum formájában elküldte Tisonak is. A szlovák elnök nehéz helyzetbe került; mint katolikus pap nyíltan nem szegülhetett szembe a püspöki kar állásfoglalásával.⁷⁰³ A Vatikánban Luigi Maglione bíboros 1941. október elején magához kérte Szlovákia követét, és tudatta vele: a Szentszék a „legnagyobb sajnálattal” értesült arról, hogy a katolikus elvekkel ellenkező zsidótörvényt fogadtak el Szlovákiában.⁷⁰⁴ de konkrét lépést a vatikáni diplomácia nem tett.

A német kormány 1941 második felétől állandóan szorgalmazta, hogy Szlovákia valamennyi zsidó állampolgárát deportálják. Az erről szóló megbeszélések 1941. október 23–24-én zajlottak Hitlernél. A tárgyaláson Tiso, Tuka és Mach vett részt. Hitler úgy látta, hogy a szlovák kormány „képtelen saját erőből megoldani a zsidókérdést”.⁷⁰⁵ Mach állítása szerint Hitler kifejtette, hogy Németországnak szüksége van a szlovák zsidók munkaerejére. Heinrich Himmler, az SS birodalmi vezetője és a birodalom rendőrség feje pedig úgy vélte, hogy a szlovákiai zsidókat lengyelországi

⁷⁰³ Rotkirchen, 1967. 46. p.

⁷⁰⁴ Conway, 1992. 241. p.

⁷⁰⁵ SNA, Národný Súd, (Népbírósági iratok.) 53. doboz. 41/782. sz.

munkatáborokba kellene deportálni, ahol dolgozniuk kellene. Hitler 1942 elején, egy másik tárgyalás alkalmával megfenyegette a szlovák kormányt: „Ha Szlovákia [a zsidók deportálását] visszautasítja, a legrosszabbra számíthat részemről”.⁷⁰⁶

A szlovák kormány német nyomásra gyors cselekvésre szánta el magát. A megfélemlített szlovák parlament 1942. május 15-én törvényjavaslatot terjesztett be a zsidók deportálására vonatkozólag. Eszerint a zsidókat ki kell telepíteni, meg kell fosztani őket tulajdonuktól és állampolgárságuktól. A Mach belügyminiszter nevéhez fűződő javaslat a „zsidók kiköltöztetéséről szóló alkotmánytörvény” címet viselte, és négy paragrafusból állt. Az első kimondta, hogy a zsidókat ki kell költöztetni a köztársaság területéről; a második értelmében a zsidók elveszíti állampolgárságukat; a harmadik paragrafus a hátramaradt zsidó vagyontárgyakról intézkedett; a negyedikben kimondták: a törvény a kihirdetés napján lép életbe. Mach bejelentette, hogy a törvény elfogadásával Szlovákia valamennyi zsidótól megszabadul. Jelezte továbbá, hogy csak kerettörvényről van szó, egyúttal azonban felhatalmazást kért arra, hogy az első két pont végrehajtásához szükséges intézkedéseket rendeleti úton is meghozhassa, mivel menet közben nehézségek adódhatnak. Mach a képviselők azon aggodalmára, hogy milyen költségekre számíthatnak, közölte, hogy a kitelepítéssel kapcsolatos kiadásokat a zsidók vagyonából fedezik.

A szlovák belügyminisztérium több „átmenőtábor” jelölt ki a zsidók részére: Pozsony, Szered, Poprad, és Zsolna városokban. A táborok parancsnokai utasítást kaptak, hogy szervezzék meg a transzportokat, és ezeket átküldve a határon adják át a németeknek.

Az erről szóló rendelet 1942. március 12-én kelt, tehát a szlovákiai zsidótörvény előtt jó két hónappal. Németország után tehát elsőként Szlovákia tette lehetővé a zsidók deportálását. A zsidóellenes rendszabályok Szlovákia lakosságának 4 %-át, körülbelül 89 ezer embert érintettek. Ők elveszítették összes jövedelmüket és vagyonukat,⁷⁰⁷ majd a szlovák zsidókat 1942 tavaszán a lengyelországi megsemmisítő táborokba deportálták. Az akció az Adolf Eichmann képviseleő Dieter Wisliceny SS-százados irányításával

⁷⁰⁶ Esterházy L., 1991. 121. p.

⁷⁰⁷ Kameneč, 1992. 107–108. p.

indult meg.⁷⁰⁸ Itt megjegyeznénk, hogy szlovákiai zsidókat korábban is vittek a német birodalom lengyel és osztrák területein felállított táborokba, erről azonban nem rendelkezett törvény.⁷⁰⁹ Ezért volt szükség egy konkrét törvénycikkre, amely a deportálást jogilag szabályozta és törvényessé tette. Ez volt az 1942: 68-ik számú törvénycikk. A Vatikán 1942. március 14-én tiltakozását jelentette be Karol Sidor szlovák követnek a szlovákiai zsidók és áttért katolikus zsidók deportálása és életlehetőségeik korlátozása miatt.⁷¹⁰

A szlovák parlamentben egyedül Esterházy János szavazott a zsidótörvény ellen.⁷¹¹ Esterházy ellenszavazatát a következőkkel indokolta Martin Sokolnak, a szlovák parlament elnökének és a szlovák kormánynak: nem járulhat hozzá egy olyan törvényhez, „[...]mely minden isteni és emberi jogot lábbal tiport. A zsidók kitelepítésénél a szlovákok a zsidókat nem mint felekezetet, hanem mint fajt telepítik ki, és ez egy okkal több, hogy ellenszavazzak a javaslatnak. A magyarság Szlovákiában nemzeti kisebbséget alkot, és ezért teljesen lehetetlen, hogy elfogadjon és magáévá tegyen olyan törvényjavaslatot, mely a többségnek jogot ad arra, hogy egy kisebbséget kitelepítsen. Mi, magyarok, bizonyíthatóan több mint ezer éven át Szent István szellemében élünk és cselekedünk, aminek legjobb bizonyítéka az, hogy Magyarország területéről soha senkit sem egyénileg, sem csoportosan ki nem telepítettek”.⁷¹² A szlovák kormány veszélyes útra tévedt – hangsúlyozta Esterházy –, mert ezzel elismerte annak a jogosságát, hogy a többség a kisebbségeket egyszerűen kidobja országából. Esterházy mélységesen elítélte a zsidó törvény megszavazását: „Szégyenletes dolog, .hogy egy kormány, amelynek elnöke és miniszterelnöke jó katolikusnak vallja magát, zsidó lakosságát Németországba deportálja, a hitleri koncentrációs táborokba. És az is szégyenteljes, hogy ugyanez a kormány Szlovákiában

⁷⁰⁸ Hradská, 1999. 30. p. valamint Tönsmeier, 2006. 137–138. p.

⁷⁰⁹ A szlovákiai zsidók deportálása már 1942 márciusában megkezdődött és 1942 végéig tartottak.

⁷¹⁰ Kamenec–Prečan–Škorvánek, 1992. 72, 92. p.

⁷¹¹ Esterházy szerepét a szlovák és a magyar történetírás általában ellentétesen ítéli meg. A szlovákok kollaboránsként minősítik, a magyar szakirodalomban főként a totalitárius intézkedések bírálójaként szerepel. A magyar történetírás elismeréssel ír róla. Esterházy felszólalásai alapján egyértelmű ellenzékiként minősíthető. Esterházy fellépett a zsidótörvény ellen a szlovák parlamentben, a szlovák történetírás tettét azzal magyarázza, hogy ezt csak önvédelemből tette, mivel attól félt, hogy utána a szlovákiai magyarok következnek a deportálandók sorában.

⁷¹² Molnár, 2000. 215. p.

koncentrációs táborokat állít fel, ahol a zsidókat és cseheket minden bírói eljárás nélkül tartják fogságban.”⁷¹³

Peéry Rezső szlovákiai magyar író, tanár, újságíró a következő szavakkal jellemezte Esterházy fellépését: „a totalitárius népképviselési gyakorlatban nyilván azóta is példátlan merészséggel, a ház valamennyi tagjának alázatos igenjével szemben”⁷¹⁴ egyedül Esterházy János karja nem lendült a magasba.⁷¹⁵ Szalatnai Rezső szlovákiai magyar irodalomtörténész, író, műfordító, tanár a következőkre emlékezett: „Láttam, hallottam, amikor a nemzetgyűléssé emelkedett pozsonyi volt vármegyeháza nagytermében bátran tiltakozva nem szavazta meg a zsidótörvényt, vagyis az embertelenség tág kapunyitását, amely aztán az országban bekövetkezett. Láttam, amikor szembeszállt ugyanott miniszterekkel s Hitler szlovákiai prokurátorával, Karmasinnal, aki gyűlölte, legszívesebben elpusztította volna, pártjával egyetemben.”⁷¹⁶ A pozsonyi *Gardista* a Hlinka Gárda orgánuma megjegyezte: „[...] egyetlen kivétellel valamennyi képviselő szavazott”.⁷¹⁷ Esterházy tette az adott körülmények között annak demonstrálása volt, hogy vállalta a nyílt szembehelyezkedést az akkor még győzelmes és feltartóztathatatlanul terjeszkedő náci ideológiával és a hitlerizmussal szemben. Esterházy érdeme, hogy tettevel példát mutatott mind kortársainak, mind az utókornak.

Esterházy a szavazás után azonnal elhagyta a szlovák parlament épületét, s másnap azt mondta a családjának: „Undorító volt! – mondta. A nemzetgyűlés az itt élő zsidókat deportálásra ítélte. És a szörnyűség teteje az volt, hogy csupa fekete csuhás ült ott.”⁷¹⁸ Ők is Hitler bosszújától félve mind megszavazták ezt a szörnyű törvényt. Ilyen mélyre tudta süllyeszteni Hitler rémuralma a kis népek felelőseit – még a papokat is –, s mindezt félelemből, nehogy Szlovákia is Lengyelország sorsára jusson.”⁷¹⁹ Esterházy Lujza emlékezete szerint voltak olyan Pozsonyban szolgálatot teljesítő Wehrmacht-

⁷¹³ Esterházy L., 1991. 125. p.

⁷¹⁴ Peéry, 1977. 54. p.

⁷¹⁵ Az eseményekhez az is hozzátartozik, hogy a szavazás előtt néhány szlovák képviselő kiment a teremből, állítólag azért, hogy ne kelljen szavazniuk. Ezt azonban utólag már nehéz bizonyítani. A szlovák szakirodalom erre történnek utalások pl: Podolec, 2003. 190. p. Uő. erről: Kamenec–Prečan–Škorvánek, 1992. 112. p.

⁷¹⁶ Stelczer, 1992. 47. p.

⁷¹⁷ *Gardista*, 1942. május 17. 3. p.

⁷¹⁸ A Szlovák Néppárt képviselői között sok pap is helyett kapott.

⁷¹⁹ Esterházy L., 1991. 122. p.

tisztek, akik csodálták Esterházy fellépését. Szerintük ő volt a „legbátrabb ember Közép-Európában.”⁷²⁰ A német propaganda azonban, akárcsak a szlovák sajtó, elítélte tettét. A pozsonyi *Grenzbote* a következő gúnyos címmel számolt be a parlamenti szavazásról: „Csak a gróf úr nem szavazott mellette!”⁷²¹ A *Gardista* ennél is tovább ment. Esterházy magatartását nem bel- vagy külpolitikai „tüntetésnek” minősítette, hanem olyan zsidóbarát magatartásnak, amelyhez személyes érdekei fűződnek, hiszen birtokait zsidók igazgatják.⁷²² Esterházy saját lapjában, a *Magyar Hírlapban* így nyilatkozott magatartásáról: „Megmaradni tántoríthatatlanul keresztény magyarnak.”⁷²³

A Gestapo és a szlovák rendőrség vezetői felvetették, hogy Esterházyt letartóztatják ellenszavazata miatt. A pozsonyi német követ javaslatára azonban elvetették az ötletet. Esterházy letartóztatása ugyanis óriási diplomáciai és politikai botrányt robbantott volna ki Szlovákia és Magyarország között, és ezt egyik fél sem akarta megkockáztatni. A németek tudták, mennyire népszerű Esterházy Magyarországon, s attól tartottak, hogy egy ilyen lépés erősen felszítaná a németellenes indulatokat. Esterházy zsidókat mentő tevékenysége a későbbiekben a magyar kormány számára is kellemetlenné vált, ezért Bárdossy László miniszterelnök német nyomásra kénytelen volt határozottan megtiltani a grófnak, hogy a zsidók érdekében fellépjen illetve közbenjárjon.⁷²⁴ Esterházyt ez nem zavarta és titokban tovább folytatta tevékenységét.

A szlovák parlamentben nyíltan senki sem követte Esterházy példáját. Sajnálatos, hogy Esterházy szerepét és tettét a szlovák történetírás egy része negatívan ítéli meg. A szavazással kapcsolatban a szlovák történészek úgy vélik, hogy „alibista indítékok” vezérelték őt a szavazáskor.⁷²⁵ A szlovák történészek, többek közt Ivan Kamenec⁷²⁶ Esterházy János⁷²⁷ szemére vetik, hogy a korábbi zsidóellenes törvényeket

⁷²⁰ Uo.

⁷²¹ *Grenzbote* (Pozsony), 1942. május 19. 1–2. p.

⁷²² Esterházy-Malfatti–Török, 2001. 30. p.

⁷²³ *Magyar Hírlap* (Pozsony), 1942. október 21.

⁷²⁴ Molnár, 1997. 190. p.

⁷²⁵ Kamenec, 1991. 189.

⁷²⁶ Kamenec szerint Esterházyt a körülmények kényszerítették szavazatának leadásakor és az alibizmus motiválta őt, de véleményem szerint ez az állítás nem változtat azon a tényen, hogy megtette.

⁷²⁷ Esterházy szerepét a szlovák és a magyar történetírás általában ellentétesen ítéli meg. A szlovákok kollaboránsként minősítik, a magyar szakirodalomban főként a totalitárius intézkedések bírálójaként szerepel. A magyar történetírás elismeréssel ír róla. Esterházy felszólalásai alapján egyértelmű

ő is elfogadta a parlamentben, és mivel tevékenyen részt vett a szlovák törvényhozás munkájában, maga is részese volt e folyamatnak. A szlovák álláspont szerint Esterházy ezzel akarta magát védeni a későbbi számonkérések ellen. Jegyezzük meg a szomorú ténytet, hogy a szlovák képviselőkben nem volt annyi bátorság, hogy a gróf példáját kövessék. Az ő szavazata viszont egyet jelentett a szembezáállással a kollektív ítélezéssel szemben, azzal, hogy az országban uralkodó szlovák többség felhatalmazást kapjon az országban élő bármely kisebbséggel való elbánásra.

Esterházy felszólítására a Magyar Párt és a szlovákiai magyar kisebbség visszautasította a részvételt az árjásításban, és néhány kivételtől eltekintve, kollektívan nem volt része a zsidók kifosztásában. A szlovákiai magyarok közül összesen tizenegyen szereztek nagyobb zsidó vagyont, de ők is a zsidó tulajdonossal történt előzetes megállapodás alapján jártak el.⁷²⁸

A zsidók összegyűjtését a kormány parancsára a Hlinka Gárda hajtotta végre. A zsidókat letartóztatták és gettókba zárták, majd marhavagonokban a német birodalmi koncentrációs táborokba hurcolták őket.⁷²⁹ Esterházy gyakorlatilag is segítette az üldözött szlovákiai zsidókat. Titokban sikerült elérnie, hogy a magyar belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc engedélyezze, hogy azokat a zsidókat, akiknek sikerül elmenekülniük Szlovákia területéről és Magyarországra kerülnek, ne toloncolják vissza, ne essen bántódásuk, és ha nincs útlevelük, illetve vízumuk, kapjanak menekült státust. A magyar belügyminisztérium adatai szerint Szlovákiából több mint 20 ezer zsidó menekült Magyarországra.⁷³⁰ A szám valószínűleg túlzó, egyelőre azonban az elsődleges források teljes feltárásának hiánya miatt nem lehetséges pontosan megállapítani a Szlovákiából Magyarországra menekült zsidók számát. Egy korabeli

ellenzékiként minősíthető. Esterházy fellépet a zsidótörvény ellen a szlovák parlamentben, a szlovák történetírás tettét azzal magyarázza, hogy ezt csak önvédelemből tette, mivel attól félt, hogy utána a szlovákiai magyarok következnek a deportálandók sorában.

⁷²⁸ Szalatnai, 1990. 178. p. Esterházy elutasította a zsidók deportálását és ez a nézete megegyezett a szlovákiai magyarság véleményével, amit a levéltári és a sajtó anyagok is alátámasztanak. Ld erről: G. Kovács, 1989. 58. p

⁷²⁹ Kamenec–Prečan–Škorvánek, 1992. 97–98.

⁷³⁰ Kállay II. k. 1991. 79–80. p. Ivan Kamenec és kutatótársai munkájukban 1942-ben kb 5000–6000 főre teszik, azoknak a zsidók számát, akik átmenekültek Magyarországra. Ivan Kamenec–Prečan–Škorvánek, 1992. 98.

szlovák forrás 10 ezer főre becsüli létszámukat. Ez valószínűleg közelebb áll a valósághoz.⁷³¹

A szlovák vezetés nem nézte jó szemmel Keresztes-Fischer lépéseit.⁷³² A pozsonyi belügyminisztérium 1942. június 26-án feljegyzést intézett a szlovák külügyminisztériumhoz, amelyben panasszal élt az ügyben, és egyúttal a miniszter azonnali beavatkozását kérte a pozsonyi magyar követségnél, annak érdekében, hogy a magyar kormány akadályozza meg a szlovák zsidók törvénytelen belépését Magyarországra.⁷³³ A magyar vezetés eleinte nem sokat törődött a szlovákok tiltakozásával, de miután a budapesti német követség is erélyesebben lépett fel, szigorítottak a határőrizeten. A német álláspont szerint Magyarország nem teljesíti szövetségesi kötelezettségét, amennyiben nem lép fel úgy a zsidókkal szemben, ahogy a tengely többi tagja, és a határain át elmenekülhetnek a zsidók.

A szlovákiai zsidók üldözésével kapcsolatban joggal vetődik fel a kérdés, vajon a szlovák vezetés és maga Tiso mennyire volt tudatában annak, milyen sors vár a deportált zsidókra. A szlovák történetírás egy része szerint, a szlovák kormány tagjai nem voltak teljesen tisztában azzal, mi is történik majd a zsidókkal. Cáfolatul erre Esterházy Lujza könyvéből idéznénk egy esetet. A grófnő felkereste Mach belügyminisztert, akitől segítséget kért egy elhurcolt, de „elnöki felmentéssel” rendelkező zsidó férfi ügyében. Mach hosszas telefonálás után kinyomozta, hogy már nem tehet semmit, mert a férfit elszállították Németországba. „De miniszter úr, ez a deportálás az Önök engedélye ellenére történt –vetette oda a grófnő a belügyminiszternek. – Az Isten szerelmére, mentse meg azt az embert a haláltáborból!” Mach tagadta, hogy léteznének haláltáborok, és arról érdeklődött, honnan szerezte Esterházy Lujza az ilyen információkat? A grófnő elmondta, tudja, hogy a táborokban kivégzik a zsidókat. Mach erre sértődötten válaszolt: „[...] Mi csak nem vagyunk hóhérok? Sohasem engedjük volna deportálni a zsidókat, ha tudjuk, hogy a halálba

⁷³¹ SNA, Népbírósi iratok, 45. levéltári szám, 97. doboz, Filmtár I. A-1010, 198/97. szám alatt.

⁷³² 1942. március végén Mach azzal kereste meg Spišiakot, hogy hozza a magyar kormány tudtára: 1942. július 15-ig toloncolják vissza a Magyarországra menekült szlovák állampolgárságú zsidókat. Mach azt is tudatni akarta, ha ezt nem teszik meg tudniuk kell, hogy a határidő lejárta után az érintett zsidók elvesztik szlovák állampolgárságukat. Spišiak olyan utasítást is kapott, hogy kérdezze meg, mi legyen azokkal a magyar állampolgárságú zsidókkal, akik még Szlovákia területén tartózkodnak. Azaz ezeket szintén deportálják, vagy adják vissza a magyaroknak. Lásd erről: Nižnanský, 2005. 213. p.

⁷³³ SNA, MZV. 142. doboz. 1300/42. sz.

mennek! Az tény, hogy meg akartunk szabadulni tőlük, de úgy, hogy Palesztinába menjenek. S csak a háború végéig kell a Reich munkatáboraikban maradniuk. Sohasem egyeznénk bele abba, hogy megöljék őket. Azt elhiszem, hogy Ön nem tud róla, hogy a zsidókat kiirtják a náci táborokban – válaszolta a grófnő. – „A Gestapo ezt bizonyára nem vallotta be Önnek. De mindenki, aki mint én is, volt a németek által megszállt Lengyelországban, az biztosan tudja, hogy a zsidók haláltáborokba kerülnek. Ön bizonyára a londoni rádió antihitlerista propagandájának az áldozata lett, ”⁷³⁴–jelentette ki Mach, mire a grófnő azzal vágott vissza, hogy Mach viszont a náci propaganda áldozata. Végül Mach megígérte, hogy néhány napon belül visszahozatja a grófnő védencét Auschwitzból. Ígéretét azonban nem váltotta be.

A fenti történet eklatánsan szemlélteti, hogy a szlovák politikai vezetésnek tisztában kellett lennie a zsidókérdés „megoldásának” módjával, már csak azért is, mert Esterházy Lujza kérését Mach nem tudta teljesíteni, mint ahogy hasonló esetben a szlovákok máskor sem jártak sikerrel. Más források is bizonyítják, hogy 1942 nyarától Tiso és miniszterei egyértelműen tisztában voltak azzal, hogy a németek megsemmisítik a zsidókat. Tiso a keleten szolgáló szlovák tábornoktól, az egyháztól és más forrásokból is jelentéseket kapott a zsidókkal való bánásmódról. 1942 júliusában a Vatikán is informálta Tisót a deportált zsidók sorsáról. Ennek ellenére Tiso háború utáni perében tagadta, hogy tudott volna arról, milyen sors várt a deportált zsidókra.⁷³⁵

A zsidó vallási közösségek vezetői több memorandumot küldtek Tisónak, amelyeket nemcsak mint államfőnek, hanem egyúttal, mint a Isten könyörületes lelkesének és prédikátorának is címeztek. Az első 1942. március 4-én érkezett hozzá. Ebben arra kérték, ne engedje végrehajtani az embertelen intézkedéseket, amelyek minden érvényben lévő nemzetközi jogi elvvel is ellentétesek. A második beadványt 1942. március 6-án kapta Tiso a Szlovákiai Rabbik Társaságától.⁷³⁶ A levél írói Isten könyörületességére apellálva kérték az elnököt, lépjen közbe, és állítsa le a deportálásokat, amelyek „a jelen körülmények között a zsidók fizikai megsemmisítését

⁷³⁴ Esterházy L., 1991. 126–127. p.

⁷³⁵ Tiso bírósági tárgyalása alkalmával azt mondta, hogy ő nem tudott semmit arról, mi történik a zsidókkal. Ld. erről: Sas, 1993. 107. p.

⁷³⁶ SNA, Népbírósi iratok, 53. doboz. 41/893. sz.

jelentenek Szlovákiában”.⁷³⁷ A népbíróság előtt Tiso tagadta, hogy megkapta ezeket a leveleket, de bebizonyosodott, hogy Pavol Jantusch püspök, Nagyszombat apostoli adminisztrátora 1942. március 10-én szintén küldött neki egy levelet, amelyhez csatolta a fent említett leveleket.⁷³⁸ Tiso csak azután vonta vissza állítását, amikor a bíró ezeket bemutatta neki, a hozzájuk tartozó előborítóval együtt, amelyen az Elnöki Hivatal megjegyzése olvasható, miszerint Tiso látta az iratokat.

Tisonak a zsidókhöz fűződő viszonyát egy 1941 decemberében kiadott nyilatkozatában foglalta össze. A hazaszeretetről és a hazafiságról, valamint a nemzet ellenségeiről beszélt: „Régóta már e kártevőkhöz tartozott a zsidó, aki politikailag elnyomta és gazdaságilag kizsákmányolta a szlovák népet és megsemmisítésére törekedett [...] Mindaz, amit a zsidókérdésben tettünk, megfelel a népünk iránti szeretetnek”⁷³⁹ mondta Tiso. A deportálásokkal kapcsolatban pedig 1942. augusztus 16-án a következőket fejtette ki: „Kérdezem én [Tiso], keresztényi e, hogyha a szlovák nemzet meg akar szabadulni örök ellenségétől, a zsidótól? Keresztényi ez? Az önmagam iránti szeretet Isten parancsolata, és ez a szeretet azt parancsolja nekem, hogy távolítsak el magamtól mindent, ami árt nekem, ami veszélyezteti életemet. S, hogy a szlováknak a zsidó elem veszélyeztette az életét, azt hiszem, erről senkit nem kell meggyőzni.” Majd ehhez hozzáfűzte: „Sokkal rosszabb lett volna, ha nem tisztultunk volna meg tőlük időben. És Isten parancsolata szerint cselekedtünk így: szlovák, eredj, szabadulj meg a kártevőtől!”⁷⁴⁰

Szlovákiában akadtak politikusok, akik a magyar és a zsidókérdést egyszerre gondolták megoldani. Ilyen volt például Franz Karmasin, a szlovákiai németiség vezetője, aki nemcsak mindenben akadályozta a szlovák–magyar viszony rendezését, de – a faji alacsonyabbrendűségekre hivatkozva – úgy vélte, hogy Szlovákiából minden zsidót, cigányt, magyart és egyéb nemkívánatos embert ki kell telepíteni, hogy a helyükre százezer német családot hozhassanak.⁷⁴¹

⁷³⁷ Uo.

⁷³⁸ SNA, Népbírósági iratok. 53. doboz. 41. leltári sz. (Filmtár I. A-946,893-895/53 sz.).

⁷³⁹ G. Kovács–Kamenec, 1997. 64. p.

⁷⁴⁰ Uo. 64–65. p.

⁷⁴¹ Balassa, 1994. 75–76. p.

A Szentszék zsidók érdekében tett próbálkozásait 1942-ben nem koronázta siker Szlovákiában. A deportálások elleni vatikáni tiltakozásokat erélyesen visszautasították. A szlovák püspöki kar félénk kezdeményezései pedig, amelyeket az üldözöttek védelmében tett, meglehetősen kevés eredménnyel jártak. A vatikáni diplomácia 1942 júliusában erre a következtetésre jutott: „Szerencsétlenség, hogy Szlovákia elnöke pap. Mindenki érti, hogy a Szentszék nem állíthatja meg Hitlert. De ki fogja fel, hogy nem tud féken tartani egy papot?”⁷⁴²

1942. október 5-én a szlovákiai német követség információért fordult a német külügyminisztériumhoz a deportált szlovákiai zsidók számáról. A válasz szerint 57 628 főt szállítottak el.⁷⁴³ A maradék zsidó lakosságot viszont egyelőre mentesítették a deportálások alól. 1942 szeptemberében Tuka és Ludin, a pozsonyi német követ, illetve a vezetésük alatt álló szakbizottságok között tíz napon át tartó tárgyalások kezdődtek a zsidókról. A felek megállapodtak abban, hogy Szlovákiának költségtérítés címén a deportált zsidók után személyenként 500 birodalmi márkát kell fizetnie Németországnak.⁷⁴⁴ A zsidók után fizetett fejpénz háttérében egyrészt az állt, hogy az állam feladata lett volna zsidó állampolgárainak eltartása,⁷⁴⁵ másrészt pedig az, hogy az árjásítással a szlovákok hatalmas zsidó vagyont kaparintottak meg, amelyet azok között osztottak szét, akik ezt megszolgálták, vagy akiket erre érdemesnek tartottak, főleg a Hlinka Gárdához közel álló személyeket. Ludin megnyugtatta Tukát, amikor ő a zsidó kérdés megoldása miatt aggódott, hogy ő maga is azon van, hogy ezt a problémát száz százalékosan megoldják Szlovákiában.⁷⁴⁶

Tiso mintegy 5000–9000 közötti zsidó főnek adott felmentést a deportálások alól (pontos számuk nem ismert). A felmentéseket az Elnöki Hivatal állította ki, amely a mentességért igen magas összegeket kért, mégpedig a kérelmező vagyoni helyzetétől függően. A kérelmek legnagyobb részét azonban elutasították. 1942. augusztus 25-én a

⁷⁴² G. Kovács–Kamenec, 1997. 64. p.

⁷⁴³ SNA, Belügyminisztériumi iratok, leltári szám: 152., 262. doboz. 12361/42. sz.

⁷⁴⁴ A szlovák külügyminisztérium anyagai között található egy dátum nélküli memorandum is, mely valószínűleg 1943 végén keletkezett, amelyben arról van szó, hogy az 500 birodalmi márka háromszázra csökkenthető, mivel 1943 decemberében a Szlovák Nemzeti Bank átutalt Németországnak 200 millió szlovák koronát, márkára átkonvertálva. SNA, Belügyminisztériumi iratok. Leltári szám: 152., 262. doboz, 12683/42, valamint lásd: SNA, MZV, 142. doboz, 1. sz.

⁷⁴⁵ Mlynárik, 1991. 136. p.

⁷⁴⁶ SNA Népbírósi iratok, leltári szám: 49/45.22. doboz. (Ludin követ anyaga.)

szlovák állambiztonsági központ kiadott egy rendeletet, amely szerint „le kell tartóztatni és a zsolnai koncentrációs táborba kell szállítani a baloldali pártok tagjait és a szimpatizáns zsidókat, az elnök felmentéseire való tekintet nélkül”.⁷⁴⁷ A rendelkezésre hivatkozva a menlevéllel rendelkezőket is deportálták. A későbbiek folyamán a végrehajtó szervek a mentesítésről egyéni elbírálás alapján döntöttek.⁷⁴⁸

A zsidók deportálásának voltak belpolitikai összefüggései. Tiso nem bízott miniszterelnökében, Tukában, akit túlságosan magyarbarátnak tartott, Tuka viszont, hogy megbízhatóságát a németek előtt bizonyítsa, sietette a deportálásokat.⁷⁴⁹ 1942. április 18-án azt kérte Ludintól, hogy Németország és Szlovákia kössön szerződést, amely garantálja, hogy a kitelepített zsidók nem jönnek vissza. Ludin közölte, hogy Németország nem szokott erről írást adni, de megnyugtathatja, hogy a zsidók nem fognak visszatérni.⁷⁵⁰

Külpolitikai téren Szlovákia igyekezett Magyarországgal folytatott rivalizálása során jó pontokat szerezni Németországgal azzal is, hogy a szlovákiai zsidók többségét – a magyarországiakkal ellentétben – már 1942 végén deportálták. A pozsonyi magyar követ, Kuhl Lajos úgy tudta, hogy 60 ezer zsidót deportáltak Szlovákiából.⁷⁵¹

1942. szeptember elejére a deportálások üteme lelassult, majd leállt, mivel csaknem mindenkit elszállítottak, akinek nem volt felmentése. Ezután az otthon maradt zsidókat, mintegy 20 ezer főt, a korábban már létrehozott „zsidó munkatáborokba” szállították. Ők 1944. augusztus 29-ig, a szlovák nemzeti felkelés kitöréséig maradtak a táborokban. A zsidók egy része a felkelésben is részt vett. A német katonai vezetés azt jelentette, hogy a zsidók döntő szerepet játszottak a felkelésben, ezért deportálni kell őket. Himmler ebben arra látott bizonyítékot, hogy ahol zsidók maradnak, ott lázadás lesz, ezért személyesen utazott Pozsonyba, hogy a szlovák vezetésnél elérje a még élő zsidók azonnali deportálását.⁷⁵² A szlovák nemzeti felkelés kitörése után a német SS-alakulatok összefogdosták a zsidókat és koncentrációs táborokba szállították őket.

⁷⁴⁷ SNA, Népbírósi iratok, leltári szám 41, 53. doboz, Filmtár I. A.-946, c. 879/53.

⁷⁴⁸ Nem szabad elfelejteni, hogy 1944 augusztusa a németek bevonulása után a felmentések érvényüket veszítették. Akit elfogtak, azt azonnal deportálták.

⁷⁴⁹ Jelinek, 1971. 111. p.

⁷⁵⁰ Hilberg, 1985. 736–737. p.

⁷⁵¹ MOL, KÜM, K-63, 1943/65. tétel, 147/pol. sz. (Kuhl jelentése Ghyczynek) 1943. augusztus 4.

⁷⁵² Hradská, 1999. 70–71. p.

Számukat 13 ezer főre becsülhetjük. Összességében a szlovákiai zsidók emberveszteségét 70 ezer főre tehetjük 1942–1944 között. A bécsi döntés során Magyarországhoz került területekről 1944 május és júniusa között 39 ezer zsidót deportáltak. A mai Szlovákia területén élt összesen 136 ezer zsidóból a deportáltak száma kb. 108 ezer főt tett ki.⁷⁵³

Összehasonlításként megjegyzendő, a németek mindent megtettek annak érdekében, hogy a magyar kormányt rábírják az ország zsidóságának összegyűjtésére és deportálására. Horthy és a magyar kormány azonban a deportálásokat mindvégig igyekezett elodáztatni. Ellentétben a magyarokkal, a szlovák vezetés önként valósította meg, mégpedig igen korán. Horthy és kormánya a német nyomásnak 1944-ben azonban már nem tudott ellenállni. Halogató taktikájukkal annyit sikerült elérniük, hogy a budapesti zsidóság egy részét megmenthették, mivel azok elszállítására már nem jutott idő.

⁷⁵³ Špitzer, 1994. 11. p.

IX. A RECIPROCITÁS ELVÉNEK NEGATÍV KÖVETKEZMÉNYE

IX/1. A reciprocitás elvének érvényesülése a szlovák–magyar sportkapcsolatokban

1938. november 2-a, az első bécsi döntés után a csehszlovákiai magyar sportegyesületek zöme visszakerült Magyarországhoz. A Csehszlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség 1938-as kimutatása szerint Szlovákiában a szövetségnek 141 egyesülete működött, 18 432 taggal. A bécsi döntés következtében e taglétszámnak csak a töredéke maradt Szlovákia területén. Pozsonyban hat magyar sportegyesület működött tovább: a Pozsonyi Torna Egyesület, a Vas sportegyesület a Munkás Torna Egylet, a Törekvés sportklub, továbbá a Kiskárpátok Turista Egylet és a Pozsonyi Hajós Egylet.⁷⁵⁴ Ez utóbbi nem fejthetett ki tényleges tevékenységet, mert csónakháza a Duna partján, Pozsonyligetfalunál épült, amelyet Németországhoz csatoltak. Ugyanez lett a sorsa a Pozsonyi Torna Egyesület telepének is. A területelcsatolások következtében valamennyi pozsonyi magyar sportegyesület a Vas egyesület sporttelepét használta, mivel ez volt a legnagyobb és a legjobban felszerelt. Szlovákia más részein is maradt néhány kis egyesület, például az Eperjesi tornaegyesület és a Törekvés sportklub, valamint a stószói és mecenzéfi sportegylet. A pozsonyi német sportolók gyakran szintén a magyar klubokba jártak, mert Csehszlovákia fennállásának idején nem volt önálló sportszövetségük. 1939-től kezdve viszont kiváltak a magyar egyesületekből, és a német tornász- és sportszövetségekben folytatták tevékenységüket. 1939-ben a határváltozások következtében csökkent az egyesületek és a sportolók száma. A nagyobb sportszövetségek átmenetileg szüneteltették működésüket, illetve megszűntek, mivel vezető tagjaik eltávoztak az országból. Az önálló Szlovák Köztársaság megalakulása után a Szlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség (SZMTSZ) vette át a magyar sportélet szervezését, Esterházy János támogatásával. A szlovák, a német és a magyar sportvezetők megegyeztek abban, hogy minden sportoló csak a nemzetiségének

⁷⁵⁴ Aixinger et. al. 1942. 201. p.

megfelelő egyesületben folytathatja pályafutását. Az SZMTSZ elnöke Révay János gróf, ügyvezető igazgatója Azór Géza lett. Az SZMTSZ célul tűzte ki: minden olyan településen, ahol a magyarság nagyobb létszámban él, meg kell teremteni a lehetőséget arra, hogy a magyarok saját nemzetiségi egyesületükben sportolhassanak. Erre azért is szükség volt, mert a sportolók nemzetiség szerinti megoszlása után a magyar fiatalság hivatalosan csakis magyar sportegyesületekben működhetett.

Az 1939 és 1944 közötti periódusban a sport már nemcsak szórakozás volt, hanem a nemzetnevelő munka fontos része, politikai kérdés, a nemzeti identitás egyik mércéje lett. A magyar sportvezetők szervezőmunkája azonban rendszeresen nehézségekbe ütközött. A szlovák állami hatóságok megszüntették például az Eperjesen működő magyar sportegyesületeket. A hatósági intézkedések ellen beadott jogorvoslati kérelmek eredménytelenek voltak. A Szlovákiai Magyar Testnevelő Szövetség és a Vas sportegyesület 1940-ben kénytelen volt működését beszüntetni, mivel módosított alapszabályát a szlovák hatóságok adminisztratív okokra hivatkozva nem hagyták jóvá. Tevékenységüket csak 1942-ben indíthatták újra.

1943–1944-re a magyar és szlovák politikai körökben egyaránt lanyhulni kezdett a német katonai győzelembe vetett hit. A magyar kormány ekkor már a kiugráson gondolkozott. Mivel a lakosság figyelmét mindkét országban el akarták terelni a németek és szövetségeseik egyre kedvezőtlenebb hadi helyzetéről, felmerült a két kormány külügyminisztériumaiban, hogy a sportkapcsolatokat felújítják, illetve fokozzák az együttműködést. Spišiaak budapesti szlovák követ sem zárkózott el a magyar fél megkeresése elől. Egyetlen kikötése az volt, hogy a sportkapcsolatok szorítkozzanak azokra a sportágakra, amelyek esetében nagy tömegek részvételére nem kell számítani. Futballmeccsek, birkózóversenyek és ökölvívó-mérkőzések rendezését elvetette, mivel megítélése szerint ezek olyan tömegeket vonzanának, ami a két ország közötti kapcsolatot károsan befolyásolhatná. Olyan versenyeket javasolt, ahol művelt és kisszámú nézőközönség jelenhetett meg. Így például a kardvívást és asztaliteniszt.⁷⁵⁵

Szlovákiában a sportélet sem volt független a politikától. Alexander Mach miniszter a Szlovák Sportszövetség egyik gyűlésén kifejtette nézeteit a szlovák–magyar

⁷⁵⁵ MOL, KÜM, K-63, 464. cs. 22/pol. 1944. sz.

sportérintkezés módjáról. Egyetértett azzal, hogy rendezzenek versenyeket a két ország sportolójának részvételével, de csak az úszás, atlétika és a vízilabda kivételével, mivel azokban a szlovák sportolók gyengék voltak. Egyéb sportágakban viszont engedélyezte a mérkőzéseket. Kikötötte azonban, hogy a versenyeken, akár Szlovákiában, akár Magyarországon rendezzék meg azokat, legalább még egy harmadik államnak is részt kell vennie.⁷⁵⁶ A pozsonyi magyar követ szerint erre azért volt szükség, mert a szlovákok nem akarták a román és a horvát kormánnyal fennálló jó kapcsolataikat rontani. Másfelől attól tartottak, hogy a magyar győzelmeket a magyar kormány propagandisztikus szempontból felhasználhatná ellenük. A szlovák vezetés úgy gondolta, ha egy-egy sporteseményen több állam csapata vesz részt, az esetleges vereség nem lesz olyan feltűnő.

A magyar külügyminisztérium 1943 közepén megkereste a Magyar Sportszövetség illetékes osztályát, hogy a segítségével vagy önállóan felvegye a kapcsolatot a szlovák sportklubokkal. Ez meg is történt. Ezt követően több sportrendezvényt tartottak, váltakozó sikerrel. A magyar diplomácia azért is kívánta fokozni a sportérintkezéseket Szlovákiával, hogy azt a korábban nagyon aktív román–horvát sport-érdekszférából kiragadhassa, és a kétoldalú sportkapcsolatokat a saját érdekkörébe vonhassa. A magyar politikai vezetésnek ugyanis érdekében állt az akkoriban nagyon intenzív szlovák–román–horvát barátkozás gyengítése, különös tekintettel a három állam fent említett kisantant-elképzeléseikre, amelyekről korábban már szót ejtettünk.

1943 második felében a Magyar Sportszövetség egy közös labdarúgómérkőzés megrendezését javasolta, de a szlovák hatóságok azonnal elvetették az ötletet. Kuhl ezután arra kérte a magyar külügyminisztérium illetékesét, figyelmeztesse a Magyar Sportszövetséget, hogy a jövőben nagyobb körültekintéssel járjanak el, és mielőtt bármi javaslatot tesznek a szlovákoknak, a külügyminisztériumon keresztül informálódjanak, „mert ellenesetben további szlovák leintésekre számíthatunk, amire pedig nincs szükségünk”. A magyar diplomácia főlegesen presztízavesztésnek tartotta a visszautasításokat.

⁷⁵⁶ Uo.

A szlovák politikai vezetés, hogy az „örökzöld magyar kártya” előhúzásával palástolja belpolitikai nehézségeit, támadásba lendült a szlovákiai magyarság sportegyesületei ellen. Az eseményekről a pozsonyi magyar követ 1943. május 26-i leveléből értesülhetünk. Eszerint a jelzett évben, Szlovákiában két nemzetiségi futballcsapat működött: egy német és egy magyar. A német csapat rossz eredményei miatt 1943-ra kiesett a bajnokságból, a magyar viszont, amely a pozsonyi Vas sportegyesület labdarúgócsapata volt. A Vas az 1943-as évadban mindvégig eredményesen szerepelt, és ezért a szlovák hatóságok adminisztratív eszközökkel próbálták szárnyalását megállítani. Néhány játékosát olyan címen tiltották el, hogy az általuk hozott rendelkezés szerint szlovák nemzetiségű személyek nem játszhattak a kimondottan magyar csapatban, néhány magyar nemzetiségű játékost pedig katonai szolgálatra hívták be, majd szlovák futballcsapatokhoz osztották be őket. A Szlovák Futballszövetség fegyelmi előadója a Vas négy győzelmét adminisztratív úton megsemmisítette, így a mérkőzéseket a szlovák ellenfelek javára írták. A Szlovák Futballszövetség előadója arra hivatkozott, hogy a Vas két magyarországi lakhelyű játékost is szerződtetett, ami szabályellenes, mivel csak egy volt engedélyezett. A Vas így a szlovákiai bajnokság legutolsó helyére került. Az évad végére pedig még a ligából is kiesett, pedig korábbi győzelmeiből adódóan akár első helyezett is lehetett volna. Kuhl követ tiltakozását fejezte ki a szlovák kormánynál, de fellépésével pozitív változásokat nem tudott elérni.

Mind Szlovákiában, mind Magyarországon – mint afféle ötödik hadoszlopot – mindkét kisebbséget potenciális ellenségnek tekintették, s mindkét ország kisebbségpolitikáját az határozta meg, hogy a határ túlsó oldalán élő nemzetrészeket a zsarolás és a nyomásgyakorlás eszközeként, túszként kezelték. A helyzetet csak súlyosbította, hogy a viszonyosság elve törvényes alapot nyújtott a különböző diszkriminatív intézkedések megvalósításához, ennél fogva az a kisebbségi kérdés megoldásának elrettentő módjává vált. A reciprocitás elve fegyver lett Szlovákia és Magyarország diplomáciai küzdelmében. Mindkét ország kormánya a felhasználható kényszerítő eszköznek tekintette, másik ország kisebbségét s ez alól, mint láhattuk, még a két ország közötti sportkapcsolatok sem mentesülhettek.

X. MAGYAR KÖZELEDÉSI SZÁNDÉKOK A SZLOVÁK VEZETŐKHÖZ 1943-BAN

X/1. Kállay Miklós együttműködési kísérletei a szlovák politika vezetőivel 1943-ban

Magyar részről, mint láthattuk, már korábban is voltak kísérletek a közeledésre, és ezek 1943-ban felerősödtek. Különböző hivatalos és nemhivatalos személyiségek folyamatosan arról biztosították a szlovák követet Budapesten, hogy szükség van a két ország együttműködésére. Hangsúlyozták, hogy Magyarország nem kíván konfliktusokat Szlovákiával. Igyekeztek egyúttal eloszlatni a hagyományos magyar expanzív politikával szembeni aggodalmakat.

Magyarország a náci Németországhoz való kötődés miatt 1941-re külpolitikailag teljesen elszigetelődött. Ebből a helyzetből Kállay Miklós miniszterelnök próbált meg először kijutni, aki 1942. március 9-én alakította meg kormányát. Politikai céljának azt tekintette, hogy az országot – lassú eltávolodással a németektől – fokozatosan kivezesse a második világháborúból.⁷⁵⁷ Kállay emlékirataiban leírta, azzal a feltétellel vállalta a kormányalakítást, ha a kormányzó beleegyezik abba, hogy – színleg a tengelyhatalmakkal való szolidaritást hangoztatva – bizalmas és titkos csatornákon keresztül keresheti az angolszász hatalmakkal való kapcsolatfelvétel lehetőségét. Horthy és Kállay között hallgatólagos megegyezés született: a miniszterelnök szabad kezet kapott, hogy baráti kapcsolatok kialakítását készítse elő az angolszász hatalmakkal. Kállay politikája arra is irányult, hogy visszaszerezze Magyarország önrendelkezési jogát, és ha mód van rá, elérje a semleges státust.

⁷⁵⁷ Kállayban a németektől való eltávolodás gondolata nem azonnal érlelődött meg. Ez fokozatosan, 1942. november és 1943. február között alakult ki benne. Ld: Joó, 2008, 50–58. p.

Kállay el akarta kerülni egy magyar Quisling-kormány⁷⁵⁸ hatalomra jutását, és a teljes hadköteles ifjúság harctérre küldését. Tekintettel kellett azonban lennie az ország földrajzi helyzetére, a korábban létrejött szövetségi viszonyra, és kerülnie kellett a nyílt szembeszállást a németekkel, nehogy egy esetleges német megszállással Magyarország is olyan katasztrofális helyzetbe jusson, mint Jugoszlávia vagy Lengyelország. A magyar vezetés attól félt, hogy a németekkel szembeni nyílt szembehelyzkedésnél azonnal azok beavatkozásával kellett volna számolniuk, ami két azonnali súlyos eseményt vont volna maga után, egyrészt az angolszász bombázásokat, másrészt Szlovákia és Románia katonai beavatkozását Németország oldalán, és részvételét Magyarország megszállásában.⁷⁵⁹ A magyar vezetés ezt mindenáron el akarta kerülni. A magyar kormány hosszú távú külpolitikai céljaihoz hozzátartozott a szovjet megszállás megakadályozása is. Az elképzelések szerint az angol és amerikai erők balkáni partraszállása és közeledése esetén a határokhoz, Magyarország azonnal átállna az ő oldalukra. Mivel a kormány az ország területi integritását és függetlenségét nem akarta kockára tenni, nagyon óvatosan és körültekintően kellett megkezdeni a puhatolózást és a tárgyalásokat az angolszászok irányában. 1943 februárjától azonban a titkos kapcsolatok fokozatosan kiépültek, az angolokkal és az amerikaiakkal, amik 1944. március 19-ig, Magyarország német megszállásáig folyamatosan fenn is maradtak.⁷⁶⁰

Az angolokkal folytatott tárgyalások fő színtere Törökország, az Egyesült Államokkal pedig Genf volt. Ezen kívül a magyar kormány hivatalos, illetve félhivatalos megbízottai Lisszabonban és Stockholmban is tárgyaltak a szövetségesek képviselőivel. Ezeknek a titkos kapcsolatoknak az egyik fontos eredménye volt az a megállapodás, amely szerint a magyarok nem lönek a magyar légtereken áthaladó angolszász gépekre, azok pedig cserében nem bombázzák a magyar városokat. Kállay

⁷⁵⁸ Quisling, Vidkun Abraham Lauritz (1887–1945) Norvég katonatiszt, politikus. 1923-ban kivált a hadseregből, és politikusi pályára lép. 1931–33-ban honvédelmi miniszter. 1933-ban Nemzeti Egység (Nasjonal Samling) néven fasiszta pártot alapít, amelyet a választópolgároknak csak jelentéktelen hányada támogatott. 1940-ben hathatós segítséget nyújtott a németeknek hazája megszállásában. 1942–45 között egy német birodalmi biztos felügyelete alatt a norvég bábkormány vezetője. 1945-ben letartóztatták, és hazaárulás miatt kivégezték. Nevét a németekkel kollaboráló politikusok elnevezésének szinonimájaként használták.

⁷⁵⁹ A szlovák-román csapatok a Wehrmacht oldalán történő magyarországi megszállásának esetleg lehetett volna egy olyan vetülete is, hogy kedvező színben tüntethette volna Magyarországot a területi kérdések kapcsán a béketárgyalásokon e két szomszédal szemben.

⁷⁶⁰ Joó, 2008. 50–71. p.

sorra rendelte haza a Magyarországot képviselő, külföldön szolgálatot teljesítő követeket, és tájékoztatta őket titkos tervéről, együttműködésüket kérve. A berlini magyar követet kivéve mindenki olyan értelmű utasítást kapott, mely szerint Magyarország önálló külpolitikát fog folytatni. Ez nem jelentett szembefordulást a korábbi politikával, csupán azt a látszatot akarták elkerülni, hogy Magyarország teljesen a német külpolitika irányvonalát követi. A háborúból kiugrás gondolata 1942 végétől, majd a sztálingrádi vereség és a második magyar hadsereg doni pusztulása után egyre erőteljesebbé vált. A nyugati hatalmakkal történt kapcsolatfelvétel dokumentumait a történettudomány már jelentős részben feltárta, így ezek ismertetésétől eltekintünk.⁷⁶¹

A szlovák-magyar kapcsolatokban a korábbi torzsalkodások 1943-ban is folytatódtak. Az egymás elleni sajtótámadások is napirenden voltak és ezekben a vitákban a németek döntőbíráóságát is kikérték. 1943 második felére Kállay belátta, hogy a kétoldalú kapcsolatokban javulásra lenne szükség.

A magyar és a szlovák kormány között tovább folytak a sajtótámadások. A német diplomácia 1943 januárjában Magyarország javára foglalt állást egy a szlovák sajtóban megjelent cikk ügyében. Az eset háttere a következő volt: 1943 januárjában Kuhl magyar követ a szlovák sajtó néhány cikke miatt tiltakozott Pozsonyban, kijelentve, hogy azok sértik országa méltóságát, és nem szolgálják a német szövetségben a bolsevizmus ellen közösen vívott harcot. Azzal vádolta a szlovák sajtót, hogy szándékosan keresi az ellentéteket.⁷⁶²

Első pillantásra szokványos jegyzékváltásról beszélhetnénk, az események azonban hamarosan drámai fordulatot vettek, mert a magyar tiltakozásokat támogatandó, Ludin pozsonyi német követ is felemelte szavát az említett cikkek miatt.⁷⁶³ Ezekről az alábbiakat írta Tukának: „Ezek a cikkek nemcsak a jelenlegi háború szempontjából elengedhetetlenül fontos szövetségi megértést akadályozzák, hanem ezen túlmenően, kétségtelenül a cikkek szerzőinek akarata ellenére, éppen közös ellenségünk törekvéseit segítik elő.” Ludin emlékeztette a miniszterelnököt arra, hogy a szlovák kormány a birodalmi kormánnyal érvényben lévő szerződéseinek alapján jogi

⁷⁶¹ G. Vass, 1994. 153-205. p. továbbá: Macartney II. k. 1957. 122–123, és 141.

⁷⁶² SNA, MZV, 128. doboz. (Szlovák–magyar kapcsolatok.) 188/43. sz.

⁷⁶³ SNA, MZV, 151. doboz. 217/1285/43. sz.

értelemben is köteles megakadályozni azokat a sajtó-megnyilvánulásokat, amelyek megsértik a közös politika irányvonalát. Végül információt kért, milyen intézkedéseket tesz Tuka az ilyen jelenségek megakadályozása érdekében.

Tuka és a szlovákok azzal védekeztek, hogy az említett cikkek csupán a Szent István-i állameszme magyar propagandájára adott válasznak tekinthetők, amire a közvéleményre való tekintettel is reagálni kellett. „Különben is: Magyarországról írni kell, mert már csak ez csábítja újságolvasásra az embereket.”⁷⁶⁴ Az is a védekezők érve volt, miszerint a londoni rádió azt terjesztette, hogy a szlovák kormány a magyarokkal tárgyal, és erre is reagálni kellett. Ludin követ 1943 februárjában a kérdéssel kapcsolatosan Mračnával is találkozott. A megbeszélés után Mračna a következőket jegyezte fel: „Berlinnek most nagyon fontos, hogy sajtónkban és rádióinkban ne jelenjen meg semmilyen támadás a magyarok ellen, mert részünkről az ilyen kezdeményezés azt a benyomást kelthetné Németországban, hogy Szlovákia nem bízik a védelmi szerződésben. Egyébként sem látja be, miben segíthetnének a jelenlegi időszakban Szlovákiának a Magyarországgal folytatott hasonló sajtóviták.”⁷⁶⁵ Ringelmann pozsonyi német sajtóattasé mindezt kiegészítette azzal, hogy a német illetékesek egyenesen megtilthatják, hogy Szlovákiában Magyarországról írjanak. „Nekem a beszélgetések alapján az a benyomásom – jegyezte fel Mračna –, hogy a németeknek nagyon fontos, hogy a jelenlegi helyzetben a magyarok ne hivatkozhatnak arra, hogy fenyegetve érzik magukat a szomszédai által, és ezért otthon tarthassák hadseregük jelentős részét.”⁷⁶⁶

Tuka Ludinnak írott válaszában⁷⁶⁷ elismerte, hogy néhány cikk hangneme és tartalma helytelen volt, de azokat jórészt „a Szlovák Köztársaság önállósága és függetlensége” ellen intézett támadásokkal szembeni védekezés miatt írták. Az ezeréves határról, Magyarország Kárpát-medencei vezető szerepéről, illetve Magyarországról mint a „rend tényezőjéről” szóló magyar cikkek nyugtalanítják a szlovák közvéleményt, és „nem erősítik a szövetségesek közti bizalmat”. A szlovák sajtó kénytelen védekezni, mivel nem hagyhatja, hogy olyan kép alakuljon ki, mintha ez Magyarországnak

⁷⁶⁴ Uo.

⁷⁶⁵ Uo.

⁷⁶⁶ SNA, MZV, 151. doboz. 217/234/43. sz. (Mračna feljegyzése.) 1943. február 10.

⁷⁶⁷ SNA, MZV, 151. doboz, 217/1285/43. sz. mellékletében Tuka levele Ludinnak. 1943. február 7-én.

megengedett lenne. Tuka panaszkodott a *Naša Zastava*, a szlovják mozgalom orgánumban megjelent cikkekkel, illetve a lap Kelet-Szlovákiába történő kiszállításával kapcsolatban.⁷⁶⁸ A birodalmi német kormány a magyar politikusokat is arra kérte, hogy állítsák le a sajtótámadásokat. Így abbamaradhat egy rövid időre a szlovák sajtó ellentámadása.

A sajtó körül kialakult vita 1943. március 19-én újraindult. Ludin a szlovák sajtó több cikke ellen tiltakozott Tukánál, elsősorban a Hlinka Szlovák Néppárt (HSLŠ) történelmét érintő írások ellen, kijelentve, hogy ezek „a szlovák közvélemény egy részénél a magyar állammal szemben álló hangulatot kelthetnek vagy tarthatnak fenn”. Tuka április 21-én kelt válasza hűen tükrözi a szlovák kormány véleményét az akkori magyar politikáról. Egyidejűleg betekintést enged a kollaboráns politika boszorkánykonyhájába – a kölcsönös denunciálásokról a németeknél. Tuka levelében kiemelte, hogy beszüntette a kezdeményező támadásokat, és a szlovákok csupán védekeznek. Kezdeményező támadásnak minősült a HSLŠ történetéről írott cikksorozat is. „A nemzetemmel és a Birodalommal szembeni kötelességből” c. cikk mellékletében Tuka rámutatott azokra az okokra, amelyek miatt Magyarország a szlovák történelemről szóló írások ellen tiltakozott. Egyúttal Tuka megígérte, hogy német kérésre leállíttatja a szlovák múltjáról szóló cikkek megjelenését a sajtóban. Ugyanakkor ettől az időponttól kezdve ismételten bő részletességgel informálták a németeket a magyar sajtó revizionista megnyilatkozásairól. A jegyzék mellékletében szereplő összeállítást a Duna-menti Európáról, ami a magyar tervek összefoglalása volt a Kárpát-medence jövőjéről, megküldték minden szlovák követségnek, mégpedig a következő kommentárral: „Tehát világosan látszik, hogy a magyar politika már most igyekszik előkészíteni a német befolyás a Kárpát-medencéből történő kiszorításához vezető utat, mivel azt idegennek tartja ebben a térségben.”⁷⁶⁹ A szlovák feljegyzés azt bizonyítja, hogy Magyarország „közéltő” politikája a szlovákokhoz nagyon nehezen tudott volna eredményeket elérni.

⁷⁶⁸ Uo.

⁷⁶⁹ SNA, MZV, 143. doboz. 1440/43. sz. Sajtóügyek.

Kállay nyugati béketapogatózási kísérleteinek hírei Hitler fülébe is eljutottak.⁷⁷⁰ Az ennek következtében kialakult német–magyar érdekellentétek őt arra készítették, hogy a vitás kérdések tisztázása céljából Horthy kormányzót Berlinbe hívja. Kállay a tárgyalásokra ugyan nem kapott meghívást, de Horthy Miklós elutazása előtt hosszas megbeszélést folytatott vele a Hitlerrel szemben követendő politika kérdéseiről.⁷⁷¹ Szentmiklóssy Andor⁷⁷² a találkozóra külön feljegyzést készített Horthy számára, amely a német vezetővel folytatandó tárgyalások irányelveit tartalmazta. Az emlékirat szerint Magyarország Európában betöltött szerepe az, hogy fenntartsa a rendet a Kárpát-medence térségében. Emiatt a jövőben nem küldhet több katonát a keleti frontra, mivel a megmaradt haderő elengedhetetlenül szükséges a magyar határok védelméhez. „Csak az erős, ezeréves Magyarország képezheti az európai béke biztos támaszát”⁷⁷³ – hangoztatta Szentmiklóssy, rámutatva a szomszédos államokkal fennálló, pattanásig feszült rossz viszonyra. Úgy vélte, különösen Románia és Szlovákia Magyarországgal szembeni agresszív magatartása jelent problémát: magyar részről ugyan fennállt a tárgyalási készség, ezt azonban az említett országok nem akceptálták.

Hitler 1943. április 16-án, Klessheimben találkozott a magyar kormányzóval. A meghívás indoka az volt, hogy Hitler át akarja tekinteni a kormányzóval a hadi helyzetet, illetve a magyar csapatok szerepét. A megbeszélés alatt azonban Hitler szemére vetette Horthynak, hogy Kállay Magyarország háborúból való kiugrását készíti elő, ezért azt kérte tőle: mentse fel őt miniszterelnöki tiszte alól. Kállaynak „a német–magyar barátság érdekében távoznia kell” – jelentette ki Hitler, és részletes iratanyagot adott át Horthynak a magyar béketapogatózási kísérletekről. Horthy azt felelte: véleménye szerint az iratokban ábrázolt kép hamis, és visszautasította Kállay menesztését is. „Erre nem lát okot”, mondta, és kikérte magának, hogy az ő hatáskörébe beleavatkozzanak. Hitler – aki ekkor már abban a hitben élt, hogy gyakorlatilag őt illeti meg a Németország érdekkörébe vont államok miniszterelnökeinek kijelölési joga – rossz néven vette Horthy tiltakozását. Nem sokkal később parancsot adott a német

⁷⁷⁰ Szegedy Maszák, 1996. 170. p. Ld erről: Lantayova, 1992. 43. p.

⁷⁷¹ Kállay, 1991. 203–204. p.

⁷⁷² Szentmiklóssy Andor: (1893–1945) 1939–1940-ben tokiói követségi tanácsos, 1941-től a külügyminisztérium vezető tisztviselője, 1942-től 1943-ig a politikai osztály vezetője, majd 1944 márciusáig a külügyminiszter állandó helyettese. A németek 1945-ben kivégezték.

⁷⁷³ Szinai–Szűcs, 1962. 376. p.

hadvezetésnek, hogy dolgozzák ki a Margaréta I., majd II. fedőnevű, Magyarország „biztosításának”, azaz megszállásának hadműveleti tervét.

A németek a magyar hadsereg lefegyverzését tervezték, és elképzeléseik szerint Magyarország megszállásában szlovák, román és horvát csapatok is részt vettek volna.⁷⁷⁴ A német tervekről Kállay is tudomást szerzett, és ráébredt arra, hogy nagyobb esélye lenne a sikerre, ha szomszédai közül néhányal együttműködési megállapodást köthetne; vagy legalább azt elérhetné, hogy nem avatkoznak be a háborúból kiválást szorgalmazó magyar tervekbe.⁷⁷⁵ Így került a képbe Szlovákia, amellyel a magyar kormány informatív jellegű megbeszéléseket kezdeményezett.⁷⁷⁶ Kállay többször is hangoztatta, hogy támogatja az önálló Szlovákia államiségát, és a magyar politikának nem áll szándékában azt veszélyeztetni. Mivel 1943-ban a két ország között meglehetősen feszült volt a viszony, Kállay a határkérdést és a kisebbségi kérdést háttérbe szorítva szeretett volna kapcsolatot teremteni a szlovák kormánnyal. Kállay abból indult ki, hogy hosszú távon mindkét államnak érdeke a tengellyel való szakítás, és a tárgyalások felvétele a szövetségesekkel. Tervét a szlovákokkal annál is inkább kivitelezhetőnek gondolta, mert tudomására jutottak a Tiso és Esterházy között 1939 júniusában lezajlott beszélgetés részletei. Ezek során, Tiso azt ecsetelte Esterházynak, hogy ha előre tudta volna, milyen határmódosításra kerül sor a bécsi döntéssel, akkor Komáromban megegyezett volna a magyar kormánnyal az átadandó területek nagyságáról, s a két ország már 1939 elején gazdasági, kulturális és politikai megállapodásokat köthetett volna. Ennek alapján Kállay okkal feltételezte, hogy Tiso együttműködésre bírható, és a megegyezésnek lenne esélye. Megbízottai 1943 februárjától tapogatózó tárgyalásokba kezdtek Szlovákiában. Hivatalos és félhivatalos magyar személyek próbáltak meg politikai tárgyalásokat folytatni a pozsonyi vezetőkkel. Ezeken a megbeszéléseken nagyrészt magyar nemzetiségű, szlovák kapcsolatokkal rendelkező földbirtokosok, illetve országgyűlési képviselők vettek részt.

⁷⁷⁴ A német fenyegetések 1944. március 18-án váltak valóra, amikor Klessheimben Hitler azzal fenyegette meg Horthyt, hogy a szomszédos kis országok, így Szlovákia haderejét vetik be a magyarok ellen. Horthy csak ennek hatására egyezett bele abba, hogy a német megszállás ellenére a helyén marad, és nem ad ki parancsot az ellenállásra. Ld. erről bővebben: Ormos, 1993. 439. p.

⁷⁷⁵ Kállay így a korábbi nagy ellenség a csehszlovák emigráns kormány képviselőivel is megbeszélések folytak, ezek célja az volt, hogy felmérjék a háború utáni csehszlovák határvonal elképzeléseket és hogy ismertessék velük a sajátjukat. G. Vass, 1997. 101–130. p.

⁷⁷⁶ Lantayová, 1992. 29. p.

Kállay először a hivatalos diplomáciai csatornákon próbálkozott a közvetlen kapcsolatfelvétellel. Kuhl követ 1943. február 10-én ebédre hívta meg a követségre Jozef Tisót.⁷⁷⁷ A találkozót azonban elhalasztották, mivel Tiso édesapja időközben elhalálozott. Pozsonyban ebben az időben az a híresztelés kapott lábra, hogy Szlovákiát a közeljövőben megszállják a németek. Utólag kiderült, hogy ez csak rémhír, valószínűleg a Szlovákián át a frontra vonuló német egységek nagy száma miatt terjedt el a hír a városban. Az egyik magas rangú szlovák katonatiszt azt mondta a pozsonyi magyar követnek, hogy amíg Tiso gyásza tart, akár olyan helyzet is adódhat, hogy „Tiso elnök már nem fog elmehetni a magyar követhoz vacsorára,”⁷⁷⁸ azaz időközben a németek teljesen megszállják az országot.

Érdekes adalék ehhez, hogy a szlovák politikusok némelyike az esetleges német megszállásért Esterházy Jánost tette felelőssé, mégpedig 1943. február 14-én a szlovákiai Főréven mondott beszéde miatt. Maga Alexander Mach szlovák belügyminiszter Esterházy is kifogásolta beszédében, hogy a gróf kifejezte békevágát: „[...] mert most, mikor a német birodalom totális háborúra készül, nem szabad békehúrokat pengetni”.⁷⁷⁹ Esterházy visszautasította Mach támadását, és kijelentette, hogy ha a németek tényleg megszállják Szlovákiát, annak egyedüli és kizárólagos oka a szlovák kormány magatartása lesz, mert az semmit sem tett a „csehszlovakizmus és bolsevizmus” terjedésének megfékezésére. Esterházy kifogásolt beszédét a cenzúra törölte, így a pozsonyi *Magyar Hírlap* már kinyomtatott számait újra kellett nyomni, és az csak jelentős késéssel került az olvasókhoz. Esterházy beszédét csak azon kevesek olvashatták, akikhez az a néhány szám eljutott, amelyet még a visszavonási határozat előtt kiszállítottak az újságárusokhoz.

A szlovákiai fejleményekről Kállayt is értesítették, akinek figyelmét felkeltette a hír Szlovákia estleges német megszállásáról. A következő üzenetet küldte Sztójay Döme berlini magyar követnek: „Szlovákiáról a legkülönbözőbb helyekről oly információkat kaptunk, mintha Németország arra készülne, hogy Szlovákiát rövidesen meg akarná szállni, s olyan viszonyba állítaná magához, mint amilyen viszonyban van

⁷⁷⁷ MOL, KÜM, K-64. 100. cs. 1943/65 tétel, 24/1943. sz. 1943. február 3.

⁷⁷⁸ Uo.

⁷⁷⁹ MOL, KÜM, K-64. 100. cs. 1943/65. tétel, 34/1943. sz. (1943. február 17.)

ma a Protektorátussal.”⁷⁸⁰ Arra kérte Sztójajt, győződjék meg arról vajon igaz-e a hír, és azonnal értesítse őt. Kállay úgy vélte, a megszállás indoka csakis a Szlovákiában létező széles körű kommunista propaganda lehet, amit a németek nem tűrhetnek el. Az ország megszállása azonban elmaradt, a hír valótlanak bizonyult.

1943. március 19-én Ján Spišiak budapesti szlovák követ tárgyalta Kállayval. A magyar miniszterelnök jelezte, hogy számára érthetetlen Szlovákiának a magyar kisebbséggel szemben folytatott politikája: „Nem látom okát, miért igyekeznek mindig belénk kötni, és ezzel a marakodással megnehezíteni minden komolyabb és nagyvonalú közeledést, amely mindkét államnak csak közös érdeke lehet.”⁷⁸¹ Spišiak fölvetette, hogy Szlovákia visszakaphatná esetleg Kassát. Kállay ezt nem tartotta elfogadhatónak, de hangoztatta Szlovákia függetlenségének fontosságát.⁷⁸² Spišiak támogatta a jószomszédi viszony kialakítását, s úgy vélekedett, hogy az mindkét államnak érdeke. A közeledés legfőbb akadálya azonban szerinte a Szent István-i állameszme gondolata. Félreértik a Szent István-i eszme gondolatát – reagált Kállay beszélgetőpartnere megjegyzésére, a magyarok számára ez azt jelenti, hogy a Kárpát-medencében élő népeket „tiszteljük és becsüljük, és ugyanúgy bánjunk velük, mint saját magunkkal. Ennek a gondolatnak a megértése Szlovákia számára nem jelenthet mást, mint a beneši gondolattól való elszakadásának helyeslését”. Kállay hangsúlyozta, hogy ez semmiképpen sem érinti a szlovák állam szuverenitását, és ebbe nem lehet azt belemagyarázni, hogy a magyarságnak olyan szándéka lenne, miszerint a szlovák állam szuverenitását csorbítani kívánná.⁷⁸³ Kállay nagyon örülne a maga részéről, ha Magyarország szorosabb kapcsolatra léphetne Szlovákiával, mivel a két ország földrajzi és gazdasági szempontból is egymásra van utalva. Nem lenne tehát szerencsés dolog, ha egy olyan harmadik állam kerülne előtérbe, amelyik teljesen idegen a Kárpát-medencében.⁷⁸⁴

Spišiak a magyar miniszterelnökkel folytatott megbeszélései alapján azt jelentette feletteseinek: Kállayt minden jel szerint úgy informálták, hogy a szlovákok

⁷⁸⁰ MOL, KÜM, K-64. 100. cs. 1943/65. tétel, 47/1943 sz. (1943. február 27.)

⁷⁸¹ MOL, KÜM, K-64. 100. cs. 1943/65. tétel, 105/res. pol. sz. (Kállay Miklós levele a pozsonyi magyar követnek.) (1943. március 29.)

⁷⁸² SNA, MZV, 187. doboz. 21/43. sz. (A budapesti szlovák követség jelentése.)

⁷⁸³ SNA, MZV, 124. doboz. 1148/43.

⁷⁸⁴ SNA, MZV, 130. doboz. 1147/43.

Magyarországhoz akarnak visszacsatlakozni. A szlovák kormány azonnal cáfolta a feltételezést. A magyar válasz már 1943. március 23-án megszületett. A külügyminisztérium Kuhl Lajost utasította: mivel Spišiak követ helytelenül referált hivatali elöljáróinak a Kállayval folytatott megbeszélésről, a követ, hozza rendbe az ügyet. Kuhl kifejtette Tukának, hogy Magyarország semmilyen eszközzel nem kívánja megsérteni a szlovák szuverenitást, és Spišiak információja egy nyelvi félreértésen alapul. Magyarországnak semmiféle olyan politikai célkitűzése nincs, amely Szlovákia önállóságát, nyelvét, kultúrpolitikáját érintené. Szlovákiával Magyarország baráti kapcsolatba kíván kerülni, mert a két ország földrajzi fekvése és gazdasági kapcsolatai miatt is egymásra van utalva.⁷⁸⁵ Kállaynak a Szent István-i gondolattal kapcsolatos felfogását 1943. október 18-i beszédéből érthetjük meg a legjobban. Ebben többek között az alábbiakat fejtette ki: „A Szent István-i gondolat nemcsak életformát, nemcsak egy különleges állami szervezetet jelent, ahogy meg nem értői vagy félremagyarázó i értelmezni akarják, hanem jelenti az elválaszthatatlan, mindörökké való egymásrautaltságát azoknak a népeknek, amelyeket a sors ide teremtett, erre a földre hozott. Ennek az egymásrautaltságnak mindenkori belső tartalmát, életformáját a Szent István-i gondolatban mindig azok az idők szabják meg, amelyeket itt élnek meg együtt ezek a népek. Egymásrautaltságukban kötelességük e földön egymást támogatni, itt együtt élni, a Kárpátok gerincét együttesen védeni. Az Úristen szabta ezt meg, és a történelem, amelyben ennek az életnek és közösségnek az irányítását ezer éven át vállaltuk. Csak ez tette lehetővé azt a fejlődést, amely a Kárpát-medence minden népének a függetlenségét megteremtette.” A nemzetiségekhez pedig így szólt: „[...] szeretni a másfajta t egyedül mi, magyarok tudjuk ezen a világon. Mi mindig szeret tük azokat a népeket, amelyeket itt találtunk, ide behoztunk, ide beengedtünk. Szeretni egyedül mi, magyarok tudjuk a más fajta t j u , más vallású, más köntöst viselő embertársainkat [...]”⁷⁸⁶

Mint az esetből is láthattuk, a szlovák politika nem úgy fogadta a magyar közeledési szándékokat, ahogy azt Budapesten remélték.

⁷⁸⁵ MOL, KÜM, K-64. 100. cs. 1943/65 tétel. (Kállay Miklós levele Kuhl Lajos pozsonyi magyar követnek.) (1943. március 23.)

⁷⁸⁶ Kállay, I. k. 1991. 137–138. p.

A magyar külpolitika Szlovákiával kapcsolatos, a háború utáni helyzetre vonatkozó 1943-as elképzeléseit Szegedy-Maszák Aladár, a magyar külügyminisztérium politikai osztálya vezetőjének emlékirata alapján rekonstruálhatjuk, amelyet a brit külügyminisztérium vezetőinek küldött.⁷⁸⁷ Szegedy-Maszák többek között kifejtette, hogy a háborút követő rendezés sem az 1919-es, de a 1938-as status quo-hoz sem térhet vissza, hanem mindkét állapot előnyeit és hátrányait mérlegelve új megoldást kell találni. Úgy vélte, hogy egyik elrendezés sem volt jó. Véleménye szerint az 1940-es évekre a szlovákok önálló nemzettudata teljesen kialakult, akik ugyan nyelvrokonságban állnak a csehekkel, de külön nemzetet alkotnak. Az első bécsi döntés következtében létrejött magyar–szlovák határt Magyarország számára megfelelőnek tartotta, mivel azt a nemzetiségi elv figyelembevételével húzták meg. Változtatást csak a pozsonyi hídfő, illetve néhány magyar község kapcsán tudott volna elképzelni. „Megjegyezendő azonban – tette hozzá –, hogy gazdasági és földrajzi szempontokból valójában az Osztrovszki Vepor, illetve a Szepes-Gömöri Érchegység vonala lenne a határ. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy Kelet-Szlovákiában Poprádtól keletre nagyszámú ruszin lakosság él, amely jelenleg könyörtelen szlovákosításnak van kitéve.”⁷⁸⁸

Szegedy-Maszák szerint Szlovákia gazdaságilag nem a Cseh-medencéhez, hanem a Kárpát-medencéhez tartozik, így természetes gazdasági kapcsolatai inkább a magyar Alföldre kötnek. A csehek és szlovákok múltját és jövőjét emlékiratában a következőképpen foglalta össze: „1919 előtt még történelmileg sem éltek soha együtt a csehek és szlovákok, hanem mindig külön államalakulatban. Ennél fogva nem méltányos, de nem is indokolt az 1919-ben megindult fejlődést visszafordítani vagy megállítani: az önálló Szlovákiát fenn kell tartani. Ez az önálló Szlovákia azonban Kárpát-medencei állam, tehát a Kárpát-medence többi államával szorosabb gazdasági és politikai, esetleg perszónáluniós jellegű kapcsolatban kell állnia, mint a Kárpát-medencén kívül eső államokkal. Teljes politikai önállóság mellett szoros gazdasági és

⁷⁸⁷ Az irat érdekessége, hogy nincs rajta dátum; 1943. augusztus 27-én érkezett a londoni külügyminisztériumba. Így keltezését 1943 júniusára vagy júliusára tehetjük.

⁷⁸⁸ Szegedy-Maszák, 1986. 665. p.

föderális kapcsolatokat kell fenntartania Budapesttel [...]”⁷⁸⁹ Úgy vélte, hogy az önálló Szlovákia fennmaradása és a lengyel–magyar határ megmaradása tenné lehetővé a későbbi gyümölcsöző együttműködést Lengyelországgal. A brit diplomácia ugyan megkapta ezt a memorandumot, de érdemben nem reagált.

X/2. Ronkay Ferenc magyar országgyűlési képviselő és mások tárgyalásai a szlovák vezetőkkel 1943-ban

Miután ismertettük a magyar kormánynek és külpolitikának Szlovákiával kapcsolatos törekvéseit, térjünk vissza az együttműködés megvalósításának egyéb kísérleteihez. Mivel Tisóval a hivatalos diplomácia csatornáin keresztül az említett haláleset miatt a pozsonyi magyar követnek nem sikerült találkoznia, és a későbbiekben sem kapott meghívást, más megoldást kellett találni a tárgyalásra. 1943 elején a kapcsolatok fejlesztése szempontjából a korábbiaknál kedvezőnek vélték a helyzetet. Ehhez kapóra jött Ronkay Ferenc⁷⁹⁰ magyar országgyűlési képviselő szlovákiai útja. A magyar külügyminisztériumban úgy látták, addig kell ütni a vasat, amíg meleg. 1943. február 9-én ugyanis a szlovák propaganda minisztériumtól utasítás érkezett a szlovák politikai lapok szerkesztősegeihez, amelyben felszólították őket, hogy a jövőben ne támadják a magyar kormány intézkedéseit, és minden, Magyarországot érintő cikk közzlése előtt kérjék a cenzúra és a szlovák külügyminisztérium jóváhagyását. A szlovák külügyminisztérium kívánatosnak tartotta, hogy a szlovák sajtó ne firtasson olyan kérdéseket, amelyek a két ország részéről indokot szolgáltathatnak diplomáciai tiltakozásokra. A sajtóorgánumoknak kerülniük kellett továbbá minden sértő megjegyzést, és a magyar belpolitikai viszonyokat sem kommentálhatták.

A magyar külügyminisztérium pozitív jelzésként értékelte az intézkedést. Ronkay Ferenc látogatása tehát kedvező időpontra esett. Ronkay és Tiso ismeretsége régi keletű volt. Az 1938-as budapesti Eucharisztikus Kongresszus idején Ronkay

⁷⁸⁹ Uo.

⁷⁹⁰ Ronkay Ferenc: (1885–1961), bányamérnök, országgyűlési képviselő.

mutatta be Tisót Kánya Kálmán magyar külügyminiszternek.⁷⁹¹ Mivel Tiso és a magyar politikusok közötti 1938-as tárgyalások Szlovákia Magyarországhoz való esetleges csatlakozásáról a felsőbb politikai körökben köztudomásúak voltak, Ronkay úgy gondolta, hogy 1943-ban újra kísérletet tehetnének a megbeszélésekre, de már nem a csatlakozás, hanem az együttműködés feltételeinek megteremtése érdekében. Ronkay 1943. március 20-án tárgyalt Tisóval annak báni plébániáján.⁷⁹² Ronkay egyszerűen bejelentkezett Tisóhoz, aki régi ismeretségük miatt fogadta őt. A képviselő mindenekelőtt biztosította Tisót: magánemberként, és nem a magyar kormány megbízottjaként van jelen, megbeszéléseik tartalma bizalmas, és semmiféleképpen sem jut a közvélemény tudomására. Legelőször a két ország közös gazdasági érdekeit vetette fel, amelyeket szerinte egyaránt veszélyeztet a német gazdasági előretörés, s amely kiváltképpen hátrányosan hathat mindkét állam gazdasági életére, egy esetleges német győzelem esetén. Ronkay felvázolta az ezeréves együttélés előnyeit és annak hosszantartó hatásait. A szlovák államelnök erre a következőképpen reagált: „Nekem is az a véleményem, hogy a közvetlen szomszédokkal kell mindig a legjobb viszonyt fenntartani, és az esetleges differenciákat tárgyalással elsimítani, mert a harmadik szomszéd engem már nem érdekel.”⁷⁹³

Ronkay ezután, aggodalmát fejezte ki a szlovák belpolitikai helyzet miatt. Megdicsérte Tiso kormányát Németországhoz fűződő korrekt szövetségi viszonyáért, ugyanakkor fenntartásait is kifejezte: úgy látta, hogy a szlovákság egyes rétegei a beneši eszmék és más szláv nacionalista irányzatok felé húznak: „Én el tudom képzelni, Kegyelmes Uram, hogy ezen elégedetlen erők fölboríthatják a belső rendet, vagy annyira szabotálják a gazdasági életet, mely a háború viselése szempontjából a németek szemében elviselhetetlennek fog látszani, és akkor beleavatkoznak, és rendet teremtenek, ami pedig egyértelmű a Protektorátussal. Nekünk nagyon kellemetlen volna, ha ez a Protektorátus Prágától Zemplén megyéig terjedne.”⁷⁹⁴

⁷⁹¹ Tiso vezetésével akkor titkos tárgyalások kezdődtek Szlovákiának Magyarországhoz csatlakozásáról. A megbeszélésekről ld: Ádám, 1999. 693. p.

⁷⁹² Kállay is tudott a találkozásról, mivel Ronkay március 23-án részletes feljegyzésben tájékoztatta a miniszterelnököt kettejük megbeszéléseikről.

⁷⁹³ MOL, K-64, KÜM, 100. cs. 1943/65 tétel. (Ronkay Ferenc jelentése Kállay Miklósnak.) (1943. március 22.)

⁷⁹⁴ Uo.

Tiso elvetette a német beavatkozás lehetőségét, mivel Szlovákia erre nem adott okot. Ezt ő kizártnak tartja-mondta. Ronkay újra a közös gazdasági érdekeket hangsúlyozta: Szlovákiában veszélyesen előretört a német nagyipar, és ha ez így folytatódik, Szlovákia és Magyarország is olyan gazdasági gyűrűbe kerülhet, amellyel szemben igencsak bizonytalan kimenetelű lenne bármiféle fellépés. Sokkal eredményesebbnek vélte, ha Szlovákia és Magyarország összefog ebben a kérdésben, és nem külön-külön, hanem együttesen, egymás oldalán küzd a német gazdasági hegemonia ellen. Tiso erre így reflektált: „Ezt a helyzetet én is aggodalommal szemlélem, a németek részéről engem is kétszer értek ütések, de ezeket el kell viselnem, mert népem érdeke így követeli. Én magam is kerestem a közeledést. Képviselő Úr igen jól tudja, annak idején először Kánya Kálmán külügyminiszter úrnál, amely alkalomra nem is szeretek visszaemlékezni, egy más esetben pedig 1939-ben Teleki grófnál, amikor visszautasításban volt részem.”⁷⁹⁵

Ezután Tiso rákérdezett, hogy milyen úton juthatnak megegyezésre, mire Ronkay kifejtette, hogy Kállayt olyan reálpolitikusnak tartja, akivel mindennemű tárgyalás előbb-utóbb megegyezéshez vezetne. Ronkay a jövőt illetően megemlítette, hogy ha Szlovákia orosz érdekszférába kerülne, akkor hamar eloroszosodna; ha pedig a csehek uralma alá kerülne, akkor az elcsehesedés veszélye lépne fel, míg a nyelvileg teljesen más nyelvcsoporthoz tartozó magyarság részéről ilyesminek soha sem lenne kitéve. Ronkay a két állam közti megegyezés első lépéseként azt ajánlotta Tisonak, hogy írja fel elgondolásait „egy fehér lapra”, és az ezeken túli kérdésekkel kapcsolatban megindulhatna a közös vita. Tiso erre így reflektált: „Én magam volnék a legboldogabb, ha felvehetnénk ezt a fonalat, de őszintén meg kell mondanom, hogy az ilyen kezdeményezésnek nálunk lélektani nehézségei vannak, mert nálunk olyan hangulat van ma a közvélemény körében, mely nem látná igazoltnak bármilyen lépésemet, és kedvezőtlen hatást váltana ki. Felmerültek kérdések közöttünk a Magyarországon lakó szlovák kisebbségekkel kapcsolatosan, és olyankor rendszeren azt a választ szoktam kapni, hogy a kormány mindig a legjobb intenciókkal van eltelve, és ha bántalom

⁷⁹⁵ Uo. Tiso Telekinek kisebb határmódosításokat javasolt, de azokat a magyar kormány elvetette.

történt, akkor az valamely kisebb közigazgatási tisztviselő egyéni akciója. Mégsem volna szabad ezt a kérdést így beállítani.”⁷⁹⁶

Ronkay a magyar kormány panaszait is megemlítette. Különösen Mach belügyminiszter magyarok elleni kirohanásait nehezményezte, amelyek meglátása szinte teljesen alaptalanok, igazságtalanok és ellentmondanak a történelmi tényeknek. Machot senki sem veheti komolyan – reagált erre, a kérdést elbagatellizálva Tiso –, de a közeledést szerinte is nehezíti, hogy a magyar sajtó és politika sokszor érvel a Szent István-i állam teóriájával, amit a szlovák közvélemény minden esetben támadásként értékel. Ronkayn keresztül tehát arra kérte Kállayt, hogy az ilyen jellegű propagandát szüntessék be. Ronkay cserében viszont arra kérte Tisót, hasson oda, hogy az illetékes szlovák közigazgatási szervek is mellőzzék a szlovákiai magyar kisebbség elleni támadásokat. Tiso segítséget ígért az ügyben, és kifejtette: „Tudom azt, hogy egymásra vagyunk utalva, mint a történelem folyamán mindig, és mint reális ember, tudom azt, itt élnünk és halnunk kell.” Tiso az „itt élnünk és halnunk kell” szavakkal Esterházy János egy korábbi beszédében elhangzottakra utalt, amelyben Esterházy a két nép egymásrautaltságát hangsúlyozva fejtette ki, hogy a Szlovákiában élő magyarságnak együtt kell működnie a szlovákokkal. A beszélgetés után Ronkay meghívta Tisót egy budapesti látogatásra. Tiso erre diplomatikusan így felelt: „Talán ennek is megjön egyszer az ideje, de előbb meg kell változnia az itteni hangulatnak.”⁷⁹⁷

A szlovák politika egyébként nem volt ellene egy regionális együttműködésnek, de azt nem Magyarországgal, hanem Romániával képzelte el. Tuka még 1943 március végén felajánlotta Ion Antonescunak, hogy erősítsék meg a két állam közötti együttműködést, mert az nem fejlődik olyan mértékben, ahogy azt mindkét fél szeretné. Győzzék meg a németeket – javasolta –, hogy ez az együttműködés már az „Új Európa” német koncepciója alapján jöjjön létre, és abba szorosán beleillene. A Szlovákia és Románia közötti együttműködés az 1943-as év végéig abban realizálódott, hogy kicserélték egymás értesüléseit a magyar belpolitikáról és diplomáciai lépésekről, de konkrét együttműködésre vagy fellépésre nem került sor Magyarország ellen.⁷⁹⁸

⁷⁹⁶ Uo.

⁷⁹⁷ Uo.

⁷⁹⁸ SNA, MZV, 193. doboz. 65/43. sz.

1943. április elején Lipcsey-Magyar Sándor százados, pozsonyi magyar katonai attasé előjárói parancsára budapesti látogatásra hívta meg Alojz Macek⁷⁹⁹ szlovák képviselőt, a Hlinka Gárda ifjúsági osztályának vezetőjét, akit a hadügyminiszter, Ferdinand Čatloš⁸⁰⁰ egyik magas rangú kollégája is elkísért. Az érintettek elfogadták a meghívást, Tiso azonban megtiltotta a két szlovák politikus magyarországi látogatását. Kuhl pozsonyi követ így kommentálta az eseményeket: „Az előadottakból a tanulság az, hogy az idő, Tiso változatlan bizalmatlanságára való tekintettel, mely a magyar–szlovák viszony egész alakulására rányomja a bélyegét, még nem érett meg arra, hogy szlovák közéleti tényezőket budapesti látogatásra hívjunk meg.” A követ fölöslegesnek tartotta több szlovák politikus meghívását, mert azokat sem engedné át Tiso. Kuhl jelentésében azt is megjegyezte, hogy Pozsonyban több oldalról is közeledési készség és barátkozási hajlam volt Magyarország irányában, de a végső döntést Tisótól függőt, aki elutasító volt.⁸⁰¹

Április vége felé felmerült annak a gondolata, hogy Kállay találkozzon Tukával. A találkozót pusztán udvariassági látogatásnak szánták, konkrét célok nélkül. Kuhl úgy látta, Tuka attól tartva, hogy magyarbarátsággal vádolják majd meg, nem megy bele semmilyen együttműködésbe. Ha mégis hajlana rá, Tisóval kerülne szembe, és ezt nem kockáztatná meg. A pozsonyi követ emellett valószínűtlennek tartotta, hogy Tiso hozzájárulna ahhoz, hogy Tuka akár csak magánszemélyként is keresztülutazzon Magyarországon.⁸⁰²

Spišiák szlovák követ április elején Habsburg József Ágost⁸⁰³ főherceggel folytatott megbeszélést, egy nappal azután, hogy a főherceg Horthyval találkozott.

⁷⁹⁹ Alojz Macek: (1919–1975) A 1930-as évektől a Hlinka párt aktív tagja, főleg a mozgalom ifjúságának megszervezésével foglalkozott a Hitlerjugend mintájára. 1940–1945 között a Hlinka Gárda ifjúsági tagozatának vezetője. 1945-ben Ausztriába, majd Dél-Amerikába emigrált. 1948-ban a csehszlovák bíróság távollétében életfogytiglani börtönre ítélte. Ďurčanský egyik legfőbb segítője volt az emigrációban. Róla bővebben: Korček, 1993. 18–20. p.

⁸⁰⁰ Ferdinand Čatloš Szlovákia védelmi minisztere. 1944-ben a Szlovák Nemzeti Felkelés idején a felkelőkhöz repül, ahol elfogják, majd fogolyként Moszkvába szállítják. 1944–1947-ben a Szovjetunióban internálótáborban tartják fogva. 1948-ban korábbi bűneiért Csehszlovákiában elítélték, majd néhány évi börtönbüntetés után szabadon engedték.

⁸⁰¹ MOL, KÜM, K-64. 100. cs. 1943/65 tétel. 76/1943 1943. április 13-i jelentése.

⁸⁰² MOL, KÜM, K-64. 100. cs. 1943/65 tétel. 89/1943. 1943. április 30-i jelentése.

⁸⁰³ Habsburg József Ágost főherceg: (1872–1962), magyar királyi herceg, a Habsburg-család nádori ágának leszármazottja, tábornagy, 1919. augusztus 6-ától 23-ig Magyarország kormányzója. 1926-tól felsőházi tag.

Megbeszélésükön a szlovák kérdés is szóba került. József főherceg azt vetette Spišiak követ szemére, hogy Szlovákia a tengelyen belül a „kisantant” megújítását kívánta. Kifejtette, ő azon az állásponton van, hogy a bécsi döntés után elvesztett szlovák területeket a magyaroknak vissza kell adniuk, de erre csak akkor kerülhet sor, ha Szlovákia és Magyarország konföderációra lép. Megemlítette továbbá, hogy Horthy véleménye szerint a Balkánon angolszász partraszállás lesz, és emiatt fontos lenne, ha Szlovákia hangsúlyozná szuverenitását, illetve önállóságát.⁸⁰⁴ A magyar politika ezzel a lépéssel vélte kivédhetőnek a beneši politika megvalósulását, Csehszlovákia újjáteremtését.

1943. április elején a szlovák propaganda-minisztérium tilalma ellenére a szlovák sajtóban ismét több Magyarországot támadó cikk jelent meg. A magyarok a németeknél tiltakoztak, mire Ludin pozsonyi német követ Tukánál interveniált és felhívta a figyelmét arra, hogy Szlovákia politikájának a Németországgal érvényes szerződése alapján összhangban kell állnia a német törekvésekkel, illetve annak érdekeit kell képviselnie. Németországnak akkor nem volt érdeke a szövetségesi közötti torzszalkodás.⁸⁰⁵ Tuka április 21-én válaszolt Ludinnak. Kifejtette, hogy ők csupán a magyarok korábbi támadásaira válaszoltak, és csak védekeztek a sajtón keresztül. Úgy ítélte meg, hogy a magyarok olyan nézeteket hirdetnek, amelyek a német „Új Európa” koncepciójával is szemben állnak, s amelyek szerint a Kárpát-medencében Magyarország a domináns erő és a Duna-menti európai hatalom. Ez a koncepció pedig nem mást jelent, írta Tuka, minthogy Magyarország idővel a saját érdekszférájába kívánja vonni a Duna menti államokat, és ismét létre akarja hozni „Nagy-Magyarországot”. Ez ellen pedig Szlovákiának védekeznie kell. A magyar diplomácia azért feketíti be Szlovákiát a németek előtt, mert arra akarja kényszeríteni a szlovákokat, hogy passzívan tűrjék a terjeszkedő magyar revíziós törekvéseket. Tuka szerint a magyarok azt hiszik: a szövetséges hatalmak fognak győzni, és olyan helyzetet akarnak teremteni, amelyben azt mondhatják, hogy a szlovákok inkább Magyarországhoz csatlakoznának.⁸⁰⁶ Tuka megígérte a német követnek, hogy ezentúl nem támadják a

⁸⁰⁴ SNA, MZV, 187. doboz. 29/43. sz. (A budapesti szlovák követség jelentése.)

⁸⁰⁵ SNA, MZV, 151. doboz. 217/234/43. sz.

⁸⁰⁶ SNA, MZV, 151. doboz. 217/1285/43. sz.

magyarokat a sajtón keresztül. Az incidens után viszont minden olyan, a magyar sajtóban megjelent cikket elküldtek a németeknek, amelyet revizionistának ítélték meg.

Tuka a Ludin követ számára készített feljegyzést valamennyi Európában működő szlovák követségnek továbbította, azzal a megjegyzéssel, hogy abból egyértelműen látsszon: a magyar politika a német befolyás megszüntetésére törekszik a Kárpát-medencében, mivel az itt „létidegen”.⁸⁰⁷ Tuka lépése azt mutatta, hogy a magyar és szlovák politikai elképzelések nem közelítenek egymáshoz, mivel a szlovákok továbbra is kitartanak Németország mellett és elzárkóznak minden más alternatíva felvetésétől. Tuka állásfoglalása a magyar próbálkozások kudarcát is előrevetítette.

X/3. A magyar kérdés Jozef Tiso és Adof Hitler tárgyalásain

A szlovák államelnök a Ronkayval folytatott tárgyalás tanulságait figyelmen kívül hagyva nem Budapestre utazott, hanem Németországba, ahol előadta Hitlernek fenntartásait a magyar sajtó hangneméről és a Szent István-i állameszméről. A szlovák vezetésben Kállay béketapogatózói kísérletei azt a benyomást keltették, hogy Magyarország a német védnökség alatt szerzett területgyarapodást mindenáron meg akarja tartani. Hitler tudta, hogy a szlovák vezetést úgy nyerheti meg, ha Németország garantálja Szlovákia területi integritását és államisága fenntartását, a Szent István-i eszmét pedig elítéli.

Hitler Magyarországgal kapcsolatos érzelmeit talán az a jegyzőkönyv tükrözi a legjobban, amelyet a Tiso szlovák államelnökkel folytatott 1943. április 22-i (tehát öt nappal Horthy látogatása után) tárgyalásokról készítettek a német külügyminisztériumban. Mikor Tiso a magyarok revíziós törekvései és az ezeréves Szent István-i birodalom helyreállítására irányuló propaganda miatt panaszkodott. Hitler a leghatározottabban kijelentette: „A Szent István-i birodalom a maga ezeréves határaival soha többé nem fog életre kelni.” Később azt is leszögezte: „Németország sohasem tűrné, hogy Magyarország esetleg Szlovákia ellen forduljon”, mivel korábban

⁸⁰⁷ SNA, MZV, 143. doboz. 1440/43. sz.

területi biztosítékot adott Szlovákiának. „Ahhoz nem fér kétség – jelentette ki –, hogy Magyarország sohasem merészné megtámadni Szlovákiát.”⁸⁰⁸

A tárgyalások alatt Hitler elismeréssel szólt Szlovákia eredményeiről az ifjúság nevelése terén, és azt is hozzátette: tulajdonképpen semmi komolyabb megbeszélnivalója nem volt Tisóval, csak azért hívta meg Salzburgba, mert az egész világ előtt demonstrálni kívánta, hogy Szlovákia önálló állam, amellyel Németország baráti kapcsolatban áll.⁸⁰⁹ Sőt, azt állította, hogy Olaszországon kívül nincs még egy olyan szövetségese, amellyel olyan kevés problémája lenne, mint Szlovákiával. A magyar–román ellentétre utalva megjegyezte: ha a jelenlegi háború befejezése után a magyarok és a románok még háborúskodni akarnak egymással, az a Német Birodalmat nem érdekelné, de „Szlovákia bizalommal számíthat Németország védelmére”.⁸¹⁰ Hitler elmondta Tisónak, hogy Horthyval a legélesebb formában tudatta: nem bízik Kállayban, aki viselkedésével olyan benyomást keltett benne, mintha Magyarország nem bízna többé Németország és szövetségesei győzelmében és ezzel rendkívül nagy kárt okozott. Amikor Tiso újra szóba hozta a magyaroknak az ezeréves határ visszaállítására irányuló propagandáját, a Führer megjegyezte: az ezeréves határ a valóságban sohasem létezett, a magyarok egyszerűen csak igényt tartanak minden olyan területre, ahol ez alatt az ezer év alatt valamikor magyarok laktak. A magyar sajtó provokatív hangnemét illetően pedig az volt a véleménye, ezt arra lehet visszavezetni, hogy a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője, Ullein-Reviczky Antal félig zsidó származású. Egyúttal amiatt is panaszkodott, hogy Magyarország még mindig nem oldotta meg a zsidókérdést, így Európa gettójává vált.

Tiso teljes mértékben egyetértett tárgyalópartnere véleményével, és ennek jegyében elmesélt egy ezzel kapcsolatos viccet. Eszerint a Führer Bécsben találkozott egy zsidó iskolatársával, aki az Anschluss után tőle segítséget kért. Erre Hitler azt tanácsolta neki, hogy vonja ki magát a forgalomból. A barát megfogadta a tanácsot és Prágába ment, ahol azonban ugyanaz történt vele, s így Brüsszelbe utazott, majd

⁸⁰⁸ Ránki, 1983. II. kötet. 114–115. p.

⁸⁰⁹ Korček, 1999. 27. p.

⁸¹⁰ Ránki, 1983. II. kötet. 116. p.

Párizsba és így tovább – végül Budapesten kötött ki.⁸¹¹ Tiso – mint a viccből is kiderül – pap létére cinikusan viszonyult a zsidókérdéshez, ezúttal azonban az volt a célja, hogy Magyarországot még jobban befeketítse Hitler előtt.

A német és a szlovák politikus megbeszéléseiről készült jegyzőkönyv szemléletesen bizonyítja, milyen ügyesen használta ki Hitler Tiso, illetve a szlovákok félelmeit a magyar revíziós elképzelésektől. Hitler a Tisóval folytatott tárgyalásai során a magyar veszélyt afféle „Damoklész kardjaként” igyekezett lebegtetni a magyar politikusoktól tartó szlovák politikus feje fölött.⁸¹² Mi több, Hitler még azt is felvetette Tisónak: vajon nem lenne-e szükség a Kis-Kárpátokban⁸¹³ néhány német szuronyra: „A magyarok sohasem mernének ott támadni, mert az az állás harci ugródeszka, amely lehetlenné tesz minden offenzívát.”⁸¹⁴ Hitler ezzel próbálta megindokolni a német csapatok jelenlétét a Schutzzone területén.

A tárgyalásról a pozsonyi magyar követ is értesült Esterházy Jánostól, aki Aladár Kočiš szlovák parlamenti képviselőn keresztül informálódott. Esterházy arról panaszkodott Kočišnak, hogy a szlovák politikai vezetés kisebbségellenes politikája felerősödött. Kočiš ezt a szlovák politikusoknak Hitlernél tett látogatásával magyarázta. Elmondta Esterházynak, hogy Mach több szlovák politikussal együtt őt is magához kérte, és arról számolt be nekik, hogy a Hitlerrel folytatott megbeszélés a lehető legteljesebb sikert hozta a szlovákok számára: ők csak dicséretet kaptak, ellentétben a magyar politikai vezetőkkel, akiket Hitler háromnegyed órán át szidott, és még Horthy Miklósról is csak rosszálló és gúnyos megjegyzéseket tett. Mach kijelentette, hogy Hitler a szlovák–magyar viszonyt illetően egyenesen bátorította a szlovákokat, törjenek csak minél több borsot a magyarok orra alá. Mire Kočiš megjegyezte: talán a német biztatás ellenére ajánlatos volna óvatosságot tanúsítani, mert Hitler a szlovák politikusok előtt a magyar vezetést szidta, de meglehet, hogy ugyanezt teszi a magyarok előtt a szlovákokkal kapcsolatban. Véleménye szerint „a németek csúnya, kétszínű

⁸¹¹ Uo. 121. p.

⁸¹² Hitler viszont, amikor a magyar politikusokkal beszélt, nem hozta szóba Szlovákiát, mivel tudta, hogy a magyarok igazából Romániától tartanak, ezért őket a román veszéllyel riogatta.

⁸¹³ Hitler a Schutzzone területére utalt.

⁸¹⁴ Ránki, II. kötet. 1983. 116. p.

játékot üznek a közép-európai kisebb államokkal, s már csak a bizonytalan jövő szempontjából sem volna kívánatos ily játék eszközeül szolgálni”.⁸¹⁵

Kočiš véleményét több jelen lévő szlovák politikus is támogatta, Mach azonban letorkollta őket. Kitérve a véleménye mellett, kérte a megjelenteket, hogy ennek szellemében járjanak el a kisebbségi magyarság ügyeiben. Kočiš szerint a helyzet kedvezőtlenül alakult a magyar diplomácia számára Szlovákiában, mert ezután szlovák részről jövő tüszúrások ellen hiába fordulnának a németekhez, „ott süket fülekre találnának”. A pozsonyi magyar követ a következőképpen kommentálta értesüléseit: „[...] ha Mach talán túlzott is, de meggyőződésem az, hogy a szlovákok tényleg kaphattak Hitlertől valamilyen biztatást, mert amint arról már ismételtén jelentettem, feltűnően jó hangulatban tértek vissza a főhadiszállásról, s azóta még nagyobb fiúk lettek.”⁸¹⁶

X/4. A pozsonyi magyar követ jelentései a kétoldalú viszony alakulásáról 1943 második felében

1943 júniusában a szlovák sajtó ismét éles támadásokat intézett Magyarország ellen. Kuhl Lajos a *Gardista* c. szlovák politikai napilapot jelölte meg fő hangadóként. A lap főleg a Szent István-i eszme jogosságát vitatta, és folyamatosan minden olyan alkalmat megragadott, amelynek ürügyén támadást intézhetett a magyar politika és a szlovákiai magyar kisebbség ellen. Azért is ostromozta a szlovákiai magyarságot – írta Kuhl –, mert Szlovákia néhány kisebb városában magyar nyelvű katolikus istentiszteletek tartását kezdeményezték. Ezt a *Gardista* úgy állította be, hogy a magyar kisebbség ekképpen óhajt elnemzetlenítő hatást gyakorolni a szlovákokra. Kuhl mindezen információk birtokában kissé elcsodálkozott, amikor Tuka – akinél baráti látogatáson járt – beszélgetésük végén kijelentette: „hála Istennek, a szlovák magyar jó viszony változatlan, és azt újabban semmiféle jelentősebb esemény nem zavarta meg. Mert a kisebb incidensek, csendőri és rendőri túlkapások nem számítanak”. Kuhl erre azt válaszolta, hogy ő nem látja ilyen rózsásan a kétoldalú kapcsolatokat, „mert elég az

⁸¹⁵ MOL, K-64, KÜM, 100. cs. 1943/65 tétel. 107/1943. sz. (1943. május 26.)

⁸¹⁶ Uo.

ellenőrzés és irányítás alatt álló szlovák sajtó nap nap után ismétlődő s Magyarországot és a magyar kisebbséget minden ok és alap nélkül támadó, piszkoló, sőt gyalázó cikkeire rámutatnom, hogy kételyeim támadjanak Szlovákia őszinte jóakarátában a szlovák–magyar viszony javítása vagy legalábbis normalizálása iránt”.⁸¹⁷ Tuka nem tartotta figyelemre méltónak a szlovák sajtó támadásait, és nem is tett ígéretet azok beszüntetésére.

Tuka 1943. június 22-én ismételten magához kérte Kuhlt, és szemrehányást tett neki amiatt, hogy a tátrai vagy pöstyéni üdülés címén Szlovákiába érkező magyar politikusok és közéleti személyiségek az ő és a szlovák külügyminisztérium megkerülésével, közvetlenül Tiso elnökkel folytattak politikai tárgyalásokat. Utólag két ilyen eset is a tudomására jutott, mondta Kuhlnek, nevezetesen Ronkay Ferenc képviselőé és Vajta Ferenc újságíróé, aki az *Új Magyarország* munkatársa volt.⁸¹⁸ A magyar követet meglepte Tuka méltatlankodása az egyéni akciók miatt, és közölte vele, hogy neki ilyenekről nincs tudomása, és ha elő is fordultak az említett esetek, azok csak saját felelősségre történő egyéni akcióként értelmezhetők. Tuka megkönnyebbülten vette tudomásul Kuhl válaszát, mivel – rendkívül féltékeny lévén Tiso elnökre – attól tartott, hogy esetleg nélküle jön létre valamiféle hivatalos vagy félhivatalos megegyezés a két állam között. Kuhl feltehetően valóban nem volt informálva Ronkay látogatásáról, ezért fogalmazhatott ilyen egyértelműen. Úgy vélte, Spišiak követ segédkezhetett a találkozások létrejöttében.⁸¹⁹ Tuka a beszélgetés végén megjegyezte, úgy látszik, Magyarországon is van „mellékkormány”, akárcsak Szlovákiában.⁸²⁰

Kuhl 1943 júniusában levélben fordult Ghyczy Jenő rendkívüli követhoz és meghatalmazott miniszterhez, hasson oda Kállay miniszterelnöknél, hogy akadályozza meg a magyar politikusok önjelölt próbálkozásait a szlovák vezető körökkel folytatandó

⁸¹⁷ MOL, K-63, 65. tétel, 464. cs. 118/1943. sz. 1943. június 13.

⁸¹⁸ Kállay Tuka vádjaira egy későbbi levelében azt válaszolta, hogy az általa említett újságíró 1933 óta nem járt Szlovákiában, és az említett időszakban Szlovákia területén csak átutazott, amikor Berlinbe tartott, de célállomása előtt nem állt meg. Valószínűleg a vonaton találkozhatott össze egy német diplomatával, és vele vitathatta meg a kétoldalú kapcsolatokat, amelyekről értesülhettek a szlovák kormány vezetői. MOL, K-64, KÜM, 100. cs. 1943/65. tétel, 1943. június 22. 121/1943. sz. Kuhl jelentése Szentmiklóssy Andor rendkívüli követhoz és meghatalmazott miniszternek.

⁸¹⁹ Elsősorban a Ronkayval folytatott tárgyalásra gondolt.

⁸²⁰ Tuka a beneši emigráns kormányra utalt. MOL, K-64, KÜM, 100. cs. 1943/65. tétel, 1943. június 22. 121/1943. sz.

tárgyalásokra, mivel az ilyen esetek gátolják a hivatalos magyar külpolitika eredményes működését, és csak tovább növelik a szlovákok bizalmatlanságát. Kuhl nehezményezte továbbá, hogy a korábbi esetek miatt igen nehéz lesz megegyezésre jutni, amennyiben „önkéntes honmentők külpolitikai badarságokkal” beszélnek tele a szlovák politikusok fejét.⁸²¹

A szlovák és magyar politikusok nemhivatalos tárgyalásai a németeknek is feltűntek. Edmund Veessenmayer⁸²² erről hivatalos feljegyzést is készített Ribbentropnak, melyben felvetette a lehetőséget, hogy esetleg titkos együttműködés lenne a két állam között. Veessenmayer 1943 márciusában Budapesten, majd 1943 júliusában járt, s Pozsonyban tanulmányozta a kialakult helyzetet. Pozsonyi tartózkodásának célja alapján véve elsődlegesen a zsidókérdés végleges megoldása lett volna.⁸²³ Veessenmayer jelentésében mélyen elmarasztalta Kállayt a németek iránti szövetségesi hűség hiánya miatt, és gyanúja még Tiso iránt is felébredt. de megállapíthatjuk, mint az események utólagos ismeretében, teljesen alaptalanul.

X/4. Az olasz kiugrás hatása Magyarországra és Szlovákia kapcsolatára, kiugrási alternatívák

1943 tavaszán és kora nyári hónapjaiban olyan események történtek a Földközi-tenger térségében, amelyek mind Magyarországon, mind Európa más országaiban azt a reményt keltették, hogy hamarosan bekövetkezik a szövetségesek győzelme és a tengelyhatalmak összeomlása. 1943 februárjában megindult az egyesült angol-amerikai haderő támadása a tunéziai német-olasz hídfő ellen, majd Szicília és Olaszország belseje felé. 1943. július 25-én a Fasiszta Nagytanács Mussolinit leszavazta, majd felszólította, hogy a hadsereg főparancsnokságát adja vissza a király kezébe.⁸²⁴ Erre a határozatra támaszkodva és vezérkari tisztekkel együttműködve III. Viktor Emánuel felmentette Mussolinit miniszterelnöki tisztségéből, és Pietro Badoglio tábornagyot

⁸²¹ MOL, K-64, KÜM, 100. cs. 1943/65 tétel. 284/res 1943. sz.

⁸²² Edmund Veessenmayer: (1904–1977) német SS-ezredes. Pozsonyban több titkos akció irányítója. 1944 márciusától Németország budapesti követe és teljhatalmú megbízottja, a nürnbergi perben 20 évre elítélik, de néhány év múlva szabadult.

⁸²³ Matic, 2002. 177–178. p.

⁸²⁴ Badoglio, 1948. 40–41. p.

bízta meg az új kormány megalakításával. Mussolinit, letartóztatták. Miután szeptember 8-án a szövetségesek nyilvánosságra hozták az olasz hadsereg vezetői által aláírt fegyverszünetet, Hitler utasítására a Wehrmacht erői bevonultak Olaszországba és Nápolyig uralmuk alá vonták az ország északi felét. A megszállt területen – az időközben kiszabadított Mussolini vezetésével megalakult az ún. Salói Köztársaság. A Badoglio-kormány pedig október 13-án hadat üzent a németeknek. Olaszország kettészakadt. A katonapolitikai helyzet alakulás, így a második világháború kimenetele is egyre nyilvánvalóbbá vált. Mussolini bukása, az olasz kapituláció megmutatta a tengelyhatalmak csatlós országainak, hogy a hitleri Németország teljes veresége küszöbön áll. Magyarországon is számolni kellett a bekövetkezett katonapolitikai helyzettel, és mind Horthynak, mind kormányának ebből le kellett vonnia az ország megmentése érdekében szükséges következtetéseket.

A magyar kormány egy része úgy ítélte meg, hogy a szövetségesek gyors előrenyomulása néhány hét alatt kiszorítja Olaszországból a német haderőket, és az angolszász szövetséges seregek így hamarosan a magyar határ közelébe kerülhetnek. A magyar külpolitika már 1938-tól Olaszországgal kívánt szorosabb együttműködést kiépíteni, a tengelyen belül, hiszen a bécsi döntések következtében nyert kedvezőbb területkiigazításokban az olasz diplomáciának jelentős szerepe volt. A magyar diplomácia képviselői úgy vélték, hogy Olaszország ellenpólust képezhet a közép-európai hegemoniára törekvő Német Birodalommal szemben, így fontos volt részükre annak magatartása. 1943-ban azt várták, hogy az olaszok katonai értelemben is átállnak a szövetségesek oldalára, akkor azok nagyon gyorsan Magyarország határaihoz érhetnek. Így ők is követhetik az olasz kormány példáját. A magyar kormány ezért is hallogatta Mussolini Salói Köztársaságának elismerését.

Az 1943. szeptemberi olaszországi események nem érték váratlanul a szlovákokat, ugyanis Mussolini lemondása óta számítottak azok Szlovákiában és németellenes hangulat alakult ki. Pozsony utcáin például több horogkeresztes jelvényt viselő személyt megvertek. A szlovák értelmiség egy része az angolszász hatalmak közeli győzelmét kezdte ünnepelni. Ezzel párhuzamosan a szlovák közvélemény körében magyarbarátság jelei mutatkoztak meg, mivel sokan azzal számoltak, hogy Magyarország követni fogja Olaszország példáját. A lakosság egy része abban is

reménykedett, hogy ha Magyarország a szövetségesek oldalára áll, akkor a szlovák kormány is követi tettüket. Másként hatottak az olaszországi hírek a szlovák politikusokra. Pozsonyban néhány nappal később az a hír terjedt el, hogy amennyiben Magyarország ki akarna lépni a háborúból és szakítana a németekkel, akkor azt szlovák és román csapatok szállnák meg.⁸²⁵ Az olasz kiugrás hatására a szlovák kormányban ismét erőre kapott az a vágyuk, hogy eljöhet az alkalom arra, hogy az első bécsi döntés felülbírálatát kérje a németektől. Szerintük a bécsi döntés Magyarországra nézve kedvező végkifejlete kizárólag Olaszország, elsősorban Ciano gróf érdeme, pontosabban bűne volt. A németek minden bizonnyal kedvezőbb határvonalat húztak volna Szlovákia részére, ha az olaszok nem avatkoztak volna közbe. Amíg Olaszország egyenrangú tagja volt a tengelynek Szlovákia ilyesmit nem mert volna nyíltan hangoztatni. Az olasz kiugrás után azonban megváltozott a helyzet. Ezt mutatta a szlovák állam belföldi propagandája is, amely azt hangoztatta: az olasz kiugrás után az olasz erőszakoskodás folytán létrejött bécsi döntés által elcsatolt területek hovatartozása revízió alá kerülhet, és német segítséggel Szlovákia javára új, igazságos döntés születik majd. A németek részéről voltak is biztató jelek, például az, hogy az olasz kapituláció után szabad kezet adtak Horvátországnak Dalmácia korábban Olaszországhoz tartozó részeinek elfoglalására.

Mint már láttuk, a szlovák külügyminisztérium már 1940-ben kidolgozta a szlovák–magyar határ módosításával kapcsolatos terveket. Ezek szerint mintegy 3606 négyzetkilométernyi területet követeltek vissza a magyaroktól. Az elképzeléseknek megfelelően a nagyobb városok közül Kassa, Losonc és Léva visszakerült volna Szlovákiához. A német vezetők tudomásul vették a szlovák követeléseket, de az érdemi tárgyalásokat csak a háború utáni időszakra ígérték.⁸²⁶

Kuhl Lajos követ, nem ismerve a részleteket, úgy látta, hogy a szlovákok az első bécsi döntés revíziójára a németektől is bátorítást kaptak, mert nélkülük nem merték volna követeléseiket nyíltan hangoztatni. Felhívta továbbá a magyar kormány figyelmét arra is, hogy szlovák részről erős revíziós kampány indult meg, s a vitatott területek

⁸²⁵ Ezt a hírt megerősítette a magyar kormányzó is. Ld: Horthy, 1990. 278. p.

⁸²⁶ Lipták, 1967. 30. p.

visszaszerzése érdekében a szlovák politika irányítói mindenben engedelmessé válnak a német kívánságoknak.⁸²⁷

Az olasz események hatására a szlovák kormány a magyarokkal szembeni bizalmatlansága miatt parancsot adott a határainak megerősítésére, mivel attól tartott, hogy a magyarok támadást indítanak Szlovákia ellen. A magyar határ közelében védelmi intézkedéseket léptettek életbe, és erődítési munkálatokba fogtak.⁸²⁸ Tiso egyik beszédében azt sugallta,⁸²⁹ hogy Szlovákiát a magyarok el akarják foglalni, és ezért Szlovákia függetlenségének megvédésére szólította fel hallgatóságát.⁸³⁰ Kijelentette továbbá, hogy a szlovákokat a csehek és a magyarok átverték. Fenyegetésként azt is megjegyezte: „Senki se higgye, ha szlovák városokat és falvakat, hivatalokat, gyárakat akarnának meghódítani, akkor a szlovákok tárt karokkal várnák őket.”⁸³¹ Tiso beszédében kijelentette, hogy az ilyen betolakodók ellen harcolni fognak. Tiso szerint az ország létét fenyegető országok részéről a veszély még nem múlt el.

A tengelyhatalmakat és Japánt 1943-ban ért vereségek a Hitler-ellenes koalíció egyre egyértelműbb erőfölényét bizonyították. Sok jel mutatott arra, hogy az antifasiszta szövetségesek győzni fognak. A fejlemények különösen Olaszország kiválása után kezdtek jelentősebben befolyásolni a szlovákiai politikai hangulatot.⁸³² A kormány nyugtalanító híreket kapott. A berni szlovák követ, Jozef Kirschbaum, 1943 júliusának végén azt jelentette, hogy, a svájci, de más országok diplomatái is egyre intenzívebben érdeklődnek nála afelől, hogy milyen elképzelései vannak Szlovákiának a saját sorsáról és államjogi berendezkedéséről a háború után. Tapasztalatai szerint „egyesek hisznek Csehszlovákia megújulásában, mások kizártnak tartják, de senki sem hisz az önálló Szlovák Köztársaság fennmaradásában”.⁸³³ Moszkvából 1943 elejétől refrénként visszhangoztak a Csehszlovákia megújulását szorgalmazó, cseh befolyást sejtető

⁸²⁷ MOL, K-63, 65. tétel, 464. cs. 189/1943. sz. (1943. október 1.)

⁸²⁸ Lipták, 1998. 193. p.

⁸²⁹ A beszéd 1943. szeptember 12-én hangzott el. Fabricius-Hradská, II. k. 2007. 612–613. p.

⁸³⁰ Véleményünk szerint Tiso ezzel a kijelentésével a figyelmet kívánta elterelni országa népének belső feszültségeiről, illetve szeretne volna a németek felé is jelezni, amennyiben a magyarok politikájuk következtében érdemtelenné válnak Németország szemében, Szlovákia Németországgal közösen készen állna a beavatkozásra.

⁸³¹ Fabricius-Hradská, II. k. 2007. 612. p.

⁸³² Lipták, 1994. 11. p.

⁸³³ Kamenec, 1994 b. 43. p.

hangok. A londoni rádió szlovákoknak szóló adása teljesen kizárta annak a lehetőségét, hogy a szövetséges hatalmak Szlovákiát önálló államként ismernék majd el.⁸³⁴ Ebben a helyzetben égető feladattá vált a szlovákok részéről a kiútkeresés az adott helyzetből, mert egyre világosabbá vált, hogy Szlovákia sorsáról nem a hazai politikai élet képviselői, hanem mindenekelőtt a győztes nagyhatalmak,⁸³⁵ és a Beneš által irányított emigráció döntenek. Ezeknek a körülményeknek a nyomása alatt a szlovák kormány ellentmondásos helyzetbe került: egyrészt a helyzet még nem zárta ki teljesen, hogy a háború végén Németország még képes lehet segíteni Szlovákiának – ez a lehetőség továbbra is Berlinhez kötötte. Másrészt egyre valószínűbbnek tűnt, hogy a háború Németország feltétel nélküli kapitulációjával ér véget, vagyis a németek esetleges segítségére támaszkodni illuzórikus lenne. A szlovák politika választását az a tény határozta meg, hogy a nemzetközi politikában nem volt olyan nagyhatalom, mely Berlin helyett támogatta volna az önálló szlovák állam fennmaradását.

Szlovákia átmentése érdekében ezért különböző tapogatózó kísérletek történtek. Így például: Karol Sidor, Szlovákia vatikáni követe Wladyslaw Sikorskival egy lengyel–szlovák–magyar–horvát föderációról tárgyalt Rómában. Sidor Luigi Maglione bíboros államtitkárral is tárgyalásokat folytatott, amelyek az ún. „polgári-keresztény blokk” kialakítását célozták. A blokk, amely a cseh országrészeket, az önálló Szlovákiát, Lengyelországot, Magyarországot és esetleg Ausztriát foglalta volna magába.⁸³⁶ Sidor abból a nézőpontból indult ki, hogy a csehekkel történő ismételt egyesülés a Csehszlovák Köztársaság keretein belül a szlovákok számára nem volna előnyös. Ezért azt tervezte, hogy Szlovákia képviseletében a békekonferencián is önállóan lépne fel, teljesen függetlenül a csehektől. Törekvése az önállóság megtartására irányult volna. Sőt a békekonferencián Szlovákia semlegességét is el akarta érni a magyarok és a lengyelek majdani támogatásával, mert úgy vélte, hogy ők ezt támogatnák. Közben kapcsolatot tartott fenn az amerikai szlovákokkal, valamint a lengyel emigráns kormány néhány képviselőjével.⁸³⁷

⁸³⁴ Beneš, 1946. 197. p.

⁸³⁵ Bystrický, 1991. 8. p.

⁸³⁶ Otáhalová–Červinková, 1966. I. köt. 355. p.

⁸³⁷ Uo.

A reálisan gondolkodó pozsonyi körök tehát tudatában voltak annak, hogy kapcsolatot kell keresni a londoni emigrációval. Ez az irány ugyanis legalább az elméleti esélyét megteremtette annak, hogy közelednének a nyugati szövetségesekhez. Az akadályok azonban leküzdhetetlenek voltak, mivel a németek tudta nélkül nehéz volt kapcsolatot teremteni. Azok a szlovákiai politikai körök pedig, amelyek nem utasították el határozottan a visszatérést a csehszlovák államba, abból indultak ki, hogy Szlovákia egyenrangú lesz, és a szlovákokat majd elismerik önálló nemzetként. Szlovákia visszatérését Csehszlovákiába bizonyos körülmények között és feltételekkel nem ellenezték volna olyan politikai személyek sem, mint például: Martin Sokol, Karol Sidor, Pavol Čarnogurský, Imrich Karvaš, Peter Zaťko és mások, akik a Szlovákiában magas politikai funkciókat töltöttek be.⁸³⁸ Sokol, mint a nemzetgyűlés elnöke hajlott arra, hogy a nemzetgyűlés deklarálja Csehszlovákia megújulását, és ezzel biztosítsák a szlovák állam átállítását a szövetségesek oldalára.⁸³⁹ Tiso viszont továbbra is a német szövetség mellett állt ki. 1943. szeptember 5-én egy eperjesi nyilvános népgyűlésen Tiso a következőket mondta: „Azt, aki a mi szlovák nemzetünket jobban elismeri, mint Adolf Hitler, azt minden szlovák hazafi nagyobb hálája és szeretete öleli, és aki őszintébb barátja lesz a mi önálló Szlovák Államunknak, mint a Nagynémet Birodalom, azt az állam minden polgárának nagyobb odaadása illeti meg.”⁸⁴⁰

A szlovák vezetés csehbarát irányzatának közeledési szándéka a londoni emigrációhoz irreálisnak bizonyult, mert a cseh politikusok nem mutattak érdeklődést az együttműködés iránt az adott szlovák politikai garnitúrával. Beneš, az emigrációba vonulás pillanatától kezdve elutasította az önálló Szlovákia elismerését,⁸⁴¹ és határozottan elvetette a szlovák kormánnyal való kapcsolatteremtést.⁸⁴² Beneš Szlovákia lakosainak szóló rádióbeszédeiben többször határozottan kiállt abbéli véleménye mellett, hogy tudniillik „a szlovák quislingek milyen borzasztóan lerontották Szlovákia nemzetközi hitelét”. Többször hangot adott annak a nézetének, hogy „a háború végső felszámolásakor felhasználják majd Szlovákia ellen azt a tény, hogy Szlovákia, még ha

⁸³⁸ Ďurica, 1995. 182. p. valamint Kamenec, 1994 b. 37. p.

⁸³⁹ Mrva, 1994. 95. p.

⁸⁴⁰ Fabricius-Hradská, 2007. II. köt. 605. p.

⁸⁴¹ Otáhalová–Červinková, 1966. I. köt. 30., 53. p.

⁸⁴² Uo. II. kötet. 753. p.

Németország nyomása alatt is áll, relatív szabadságot élvez, közben pedig fasiszta politikát folytat, egy katolikus fasiszta párttal, Tiso vezetése alatt. „[...] Óva intett továbbá attól, hogy „Szlovákiában mindenkinek tudatában kell lennie annak, ha beköszöntenek a nehézségek, hogy mit köszönhetnek Tisonak, Tukának, Machnak és az egész bandának”.⁸⁴³ A szlovák és a cseh politikusok elképzelései Szlovákia jövőjét illetően tehát túlságosan is eltérőek voltak: míg Pozsony számára a szlovák nemzet önállósága, egyenjogúsága és szuverenitása voltak a kulcsfontosságú fogalmak,⁸⁴⁴ addig a cseh-szlovák emigráció nem számolt az önrendelkezési jog elismerésével, és nem volt hajlandó „elviselni a dualizmust”. Hajthatatlanul kitart az „egységes csehszlovák nemzet” és centralista köztársaság koncepciója mellett.⁸⁴⁵

A beneši emigráció a háború utáni időszakra nézve egyértelműen kilátásba helyezte, hogy a szlovák kormánynak az árulás és a fasiszta politika miatt büntetést érdemelnek. A Tiso–rezsim működését Beneš a következőként értékelte 1943. március 13-i londoni rádióbeszédében, amit a BBC sugárzott a szlovákok részére: „[...] ez a szerencsétlen pap Hitlerrel együtt” megteremtette a szlovák államot, „...melyet a közös csehszlovák haza ellen elkövetett aljas árulással hoztak létre, szövetségben Henleinnel, Hitlerrel és Horthyval, majd hadat üzentek szláv testvéreiknek, a lengyeleknek, elősegítették az üldöztetést és a náci Hitlernek a lengyel katolikus állam megsemmisítését, azután hadat üzentek a Szovjetunióban élő baráti szovjet népnek, és végül Angliának és Amerikának, melyek alig 24 éve segítettek a szlovákoknak, hogy megszabaduljanak a magyaroktól és megőrizték nemzeti létüket!”⁸⁴⁶ Beneš beszédében megjósolta, hogy a szlovákok a vesztesek oldalán fejezik be a háborút, ha továbbra is kitartanak a németek mellett. Beneš szerint csakis a csehszlovák kormány mentheti meg őket. Fenyegetésként a magyarokat is megemlítette, mint akik mindent elkövetnek annak érdekében, hogy az első bécsi döntéskor szerzett területeket mindenképpen megtarthassák. Ezt csakis ő, azaz Beneš akadályozhatja meg politikájával. „[...] Csak a szövetségesekkel szerezhetitek vissza azt, amit a jelenlegi Tisók és Tukák, a berlini, római és budapesti szövetségeseikkel törvénytelenül, erőszakkal tőletek elvettek, és ami

⁸⁴³ Uo. I. kötet. 313. p.

⁸⁴⁴ Medrický, 1993. 271. p.

⁸⁴⁵ Ďurica, 1995. 185. p.

⁸⁴⁶ Beneš, 1946. 198. p.

titeket joggal megillet. Itt mi magunk is megteszünk mindent a Szövetségeseknél Szlovákia érdekében, amit csak tudunk”.⁸⁴⁷ Ezzel Beneš ügyesen alkalmazta a fenyegetés és a jutalom kettős módszerét a szlovákok felé. Beszéde további részében a szlovák állam, és a németek és magyarok hadigépezetének rombolására hívta fel a szlovákokat.

Beneš elképzeléseit jól jellemzi a Vavro Šrobár,⁸⁴⁸ egyik munkatársának 1943. szeptember 12-én küldött üzenete. Ebben először arra hívta fel a figyelmet, hogy Szlovákiában „minden, ami München óta történt, illegális és alkotmányellenes”. Majd kijelentette, hogy az árulók közül senkinek sem szabad megbocsátani, és nem szabad „visszaengedni” őket a korábbi helyükre. Hangsúlyozta, hogy nem kerülhet senki felelős beosztásokba Tuka kormányának, a szlovák nemzetgyűlés és államtanács tagjai közül, a rezsimit a közélet bármely szakterületén képviselők közül, és egyáltalán azok az emberek sem, akik uralmuk alatt kompromittálódtak. Szerinte lehetetlen elnézőnek lenni a „Tiso-Tuka rezsím” politikusaival szemben.⁸⁴⁹

Beneš a szlovák függetlenséget később sem ismerte el. A szlovák autonómiát nem támogatta, Szlovákiával kapcsolatban csak olyan viszonyt tudott elképzelni, melyben a csehek dominálnak és Szlovákia gyakorlatilag Prágától függ. Beneš nézeteiről a magyarok is tudomást szereztek, és azokat meglovagolva próbáltak közeledni a szlovák kormányhoz.

Így például Ullein-Reviczky Antal⁸⁵⁰ a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője a magyar kormány részéről sürgette a megállapodást a szlovákokkal. A budapesti szlovák követtel folytatott tárgyalásán hangsúlyozta a közös erőfeszítés fontosságát, amelynek célját az „idegen elemek” Kárpát-medencéből történő kiszorításában látta, és úgy vélte, a térségben független államokat kell létrehozni. „Az oroszokon kívül a magyarok és szlovákok közös ellensége Beneš – hangoztatta. – Ha a

⁸⁴⁷ Uo. 201. p.

⁸⁴⁸ Vavro Šrobár: (1867–1950) szlovák politikus, orvos. Az első világháború előtt részt vett a szlovák és a cseh nemzeti mozgalomban. Szlovákia első teljhatalmú minisztere volt, majd különböző miniszteri posztokat töltött be. 1925-től a csehszlovák parlamentben nemzetgyűlési képviselő, később szenátor. Részt vett a szlovák nemzeti felkelésben. Beneš őszinte híve, segítője. 1945 után fontos pozíciókat töltött be.

⁸⁴⁹ Otáhalová–Červinková, 1966. II. köt. 728. p.

⁸⁵⁰ Ullein-Reviczky Antal: Diplomata, 1939–1943-ban a magyar külügyminisztérium sajtóosztályának, illetve a kulturális osztálynak is a vezetője. 1943 végétől 1944 márciusáig svédországi magyar követ.

nagyhatalmak a végső elszámolásnál másként akarnák rendezni a dolgokat, meg lehet nekik mondani, hogyan akarják azt az érintett kis nemzetek.”⁸⁵¹ Más alkalommal kijelentette: „Beneštől nem irigylük Cseh- és Morvaországot, és minden jót kívánnak a cseheknek, csak ne keljenek át a Kárpátokon, mert akkor az korridor lenne az oroszok felé.”⁸⁵²

Más magyar politikusoknak is volt koncepciójuk Szlovákia jövőjéről. Az olasz események hatására 1943. július 31-én Bajcsy-Zsilinszky Endre a kiscgazdapárt nevében emlékiratot nyújtott be Kállay Miklós miniszterelnöknek, amelyben a nemzetközi helyzet megváltozása miatt aktívabb cselekvésre ösztönözte a magyar kormányt.⁸⁵³ Bajcsy-Zsilinszky memorandumában kitért a szlovák–magyar viszonyra is. Értesülést szerzett arról, hogy a két kormány között tárgyalások folynak. Tudomása szerint Tido Gašpar szlovák propagandaminiszter Kállaynál járt. Pártja nevében a szlovákokkal folytatandó tárgyalásokkal kapcsolatban Bajcsy-Zsilinszky a következő javaslatot tette: „Szlovákia kérdése az önkormányzat szempontjából is gyökeresen más, mint Erdélyé. Egyfelől azért, mert a Felvidéknek nincsen önkormányzati múltja. Másfelől pedig azért, mert a szlovákság meglehetősen zárt tömbben él. Viszont a húsz esztendő csehszlovák epizód, ha mást nem is, de annyit mindenesetre elért a szlovák nép, különösen az értelmiségi réteg lelkületében, hogy belesugalmazta a csehszlovák, illetőleg annak ellentétéként a szlovák önkormányzat gondolatát és akaratát. Az egyszerűen elképzelhetetlen ma már, hogy a szlovák nemzet megfelelő széles önkormányzat biztosítása nélkül önként visszacsatlakozzék a Szent Koronához vagy belenyugodjék egy ilyen visszacsatolásba. De ugyanakkor az is elképzelhetetlen, hogy az új világrendező fórum elfogadna bármi olyan megoldást magyar részről, mely a Szent Korona hatósága alatt nem nyújtana sokkal több önkormányzatot a szlovák nemzetnek, mint nyújtott volna a beneši Csehszlovákia. Nyilvánvaló tehát, hogy Szlovákia széles és szabad önkormányzatának, sőt szükség esetén önálló államiságának gondolatával is meg kell barátkoznia a magyar politikának.”⁸⁵⁴

⁸⁵¹ SNA, MZV, 187. doboz. 65/43. sz. (1943. augusztus 17.)

⁸⁵² SNA, MZV, 187. doboz. 66/43. sz. (1943. augusztus 19.)

⁸⁵³ Bajcsy-Zsilinszky Endre nézeteihez lásd: Vigh, 2002. 248, 265.

⁸⁵⁴ Pintér, 1965. 194. p.

Bajcsy-Zsilinszky Endre saját és pártja nevében felvetette azt is, hogy a magyar kormány nyújtson „fehér lapot”, amire a szlovákok ráírhatják, milyen feltételek és nemzetközi jogi formák alapján találnák meg a szlovákok a jobb, szabadabb boldogulásukat a Szent Korona keretein belül. Javaslata szerint erre két lehetőség nyílta: „Az egyik Horvátországnak 1868-ban megvalósított, széles önkormányzata, a másik az osztrák–magyar kiegyezés paritásos reáluniója. Minden ennél messzebb menő föderalizálása Szlovákia felé a történelmi Magyarországnak végzetesen megbontaná a Szent Korona történelmi, jogi, földrajzi és gazdasági egységét, s hátrányára volna mind a magyarságnak, mind a szlovákságnak.”⁸⁵⁵ Véleménye szerint az emigráns lengyel politikusok⁸⁵⁶ segítségével lehetővé válhatna egy ilyen „nagyvonalú magyar–szlovák” kiegyezés.

Bajcsy-Zsilinszky Endre tehát, mint memorandumából láthatjuk, a kétoldalú kapcsolatok rendezése ügyében szükségesnek tartott bizonyos „reformokat”. Ajánlásai azonban híján voltak a reálpolitikai megfontolásoknak. Nem tudta feladni a Szent István-i állameszme koncepcióját, és nem vette kellően figyelembe a szlovákság igazi szándékát sem államiságának és önállóságának megőrzésére. A konföderációs terveket is csak annyiban tartotta elfogadhatónak, amennyiben Magyarországnak abban vezető szerep jutna. Bajcsy-Zsilinszky javaslatait maga Kállay sem vette komolyan, és nem tulajdonított jelentőséget nekik. Így az nem vált hivatalos magyar kormányprogrammá.

A Kállay-kormány stockholmi és ankarai titkos tárgyalásairól a nyugati hatalmak képviselőivel a szlovák politikai vezetés is tudott. Ullein-Reviczky Antal Spišiaiak követnél sürgette az együttműködés összehangolását a két kormány között. Jelmondata a következő volt: „addig, amíg nem jön valaki más,” tegyenek közös lépéseket.⁸⁵⁷ Ullein-Reviczky ugyanis, attól tartott, hogy ha Magyarországon kormányváltás történik, már nem lesz esély az együttműködésre. Kifejtette a szlovák követnek, hogy az a „Nagy-Magyarország”, amelyről korábban a magyarok az iskolában tanultak, már nem jöhet létre, és nem is célja a magyar politikának. A

⁸⁵⁵ Uo.

⁸⁵⁶ A lengyeleket a régi lengyel–magyar barátságra tekintettel vetette fel. A lengyel emigráns kormány jó kapcsolatban állt az angolszász hatalmakkal, és rajta keresztül vélte megnyerni Bajcsy-Zsilinszky a szövetségesek jóindulatát a magyar ügy támogatására.

⁸⁵⁷ SNA, MZV, 187. doboz. 65/43. (1943. augusztus 17.)

kétoldalú megbeszélésekből Spišiak nem az együttműködés fontosságát szűrte le, amit beszélgetőpartnere szánt neki, hanem azt, hogy Magyarországnak szüksége van a kisebb országok támogatására. Spišiakban felmerült a kérdés: vajon miért van szüksége Magyarországnak erre? Azért, hogy az etnikai Magyarországot védje, vagy azért, hogy egy későbbi területi terjeszkedést készítsen elő? Spišiak az utóbbit valószínűsítette. Harmadik lehetőségként azt jelölte meg, hogy a kisebb országokkal való megbékélés következtében Magyarországnak szabad keze lenne a nagyobbakkal – azaz Romániával és Németországgal – szemben. Azon a véleményen volt, hogy amennyiben a magyar diplomácia támogatja Szlovákia függetlenségének megóvását, azt csak azért teszi, mert attól tart, hogy a háború után Csehország és Szlovákia ismét egyesülni fog, és ez veszélyes lenne Magyarország területi integritására nézve.⁸⁵⁸

A szlovák vezetők örömmel vették tudomásul a Spišiak jelentésében foglaltakat, főleg azt az értesülést, hogy Magyarország nem kívánja Szlovákia önállóságának megszűnését. A magyarokkal szembeni bizalmatlanságuk azonban nem szűnt meg. Attól is tartottak, hogy ha a magyar kormány követi az olasz példát, akkor Szlovákia rosszabb pozícióba kerül, ezért jónak látták új szövetséges után nézni.

1943. szeptember elején a bukaresti szlovák követ kormányra nevében Antonescuval tárgyalt. Felvázolta neki, hogy Németország helyzete meggyengült, és ezért Szlovákiát az a veszély fenyegeti, hogy Magyarország megtámadja. Ekképpen kész tények elé állítja majd az angolszász hatalmakat. A követ megkérdezte Antonescut, vajon Románia, mint Szlovákia szövetségese, rendelkezik-e olyan katonai erővel, illetve szándékkal, hogy egy magyar támadás esetén Szlovákia segítségére sietne. Antonescu azt válaszolta, hogy a román hadsereg kész a magyar támadást megállítani, és ellentámadásba átmenni. A szlovák vezetőknek azt üzenté, hogy „Románia hadserege felkészült és mindig készen áll Magyarország ellen is”.⁸⁵⁹

A pozsonyi vezetők elégedettek voltak a román válasszal. A németektől mégis azt kérték, engedjék haza a fronton lévő szlovák egységeket. Egyúttal jelezték azt is, hogy nem kívánnak újabb katonai egységeket küldeni a Szovjetunió ellen. 1943. szeptemberében a pozsonyi magyar követ arról szerzett értesülést, hogy a németek

⁸⁵⁸ Uo.

⁸⁵⁹ SNA, MZV, 193. doboz. 173/43. (1943. szeptember 8.)

érdeklődnek a szlovák kormánynál: részt vennének-e csapataikkal Magyarország szlováklakta területeinek megszállásában a Vác–Miskolc vonalig terjedően. Kuhl értesülése szerint Tiso elutasította a szlovákok részvételét. Blaskovich György pozsonyi magyar követségi tanácsos szerint azért, mert a szlovák államfő ekkorra gyökeresen megváltoztatta Magyarországgal kapcsolatos véleményét, és örült volna a két ország közötti közeledés létrejöttének. Blaskovich beszámolójában megjegyezte, hogy az olasz fegyverletétel óta a szlovák sajtó csökkentette támadásait Magyarország ellen, mégpedig bizonyára azért, mert az ország számára most a világesemények érdekesebbek és aktuálisabbak, mint a Budapest elleni kirohanások. A szlovák propagandaügyi minisztérium viszont – a Szlovákiában a magyar politika iránt megnyilvánuló szimpátia ellensúlyozására – azt terjesztette, hogy Magyarország külpolitikailag elég rosszul állhat, mert felajánlotta Szlovákiának Kassa visszacsatolását. Ennek fejében garanciákat kapna arra, hogy Szlovákia Magyarország esetleges külpolitikai irányváltása esetén nem fog új területi követelésekkel előállni. A szlovák propagandaügyi minisztérium szerint azonban a szlovák vezetés elutasította a magyar ajánlatot.⁸⁶⁰

A magyar kormány 1943 szeptemberében újabb kísérletet tett a közeledésre. Szeptember 17-én Baross Gábor⁸⁶¹ volt magyar országgyűlési képviselő Kuhl pozsonyi követ segítségét kérte. A magyar képviselő családjával együtt Trencsénteplicre érkezett gyógyüdülésre, visszafelé azonban megálltak Pozsonyban. A szállodában a szlovák rendőrség zaklatta őket. Mint Kuhl Baross Gábortól megtudta, a képviselő Tukával és Tisóval kívánt politikai megbeszéléseket folytatni. Tuka fogadta is őt. A találkozón a magyar–szlovák viszony alakulásáról beszélgettek, s abban is megállapodtak, hogy beszélgetésük magánjellegű, és annak nincs hivatalos tartalma. Tuka a magyar–szlovák viszony javításának érdekében három feltételt szabott meg. Először mindenekelőtt abba kell hagyni a Szent István-i állameszme és más magyar revizionista szólamok hangoztatását. Ha ez nem lehetséges, akkor a magyar kormány jelentse ki, hogy ezek az elképzelések nem érintik Szlovákiát. Másodszor: a határokat igazítsák ki etnikai alapon

⁸⁶⁰ MOL, K-63, 464. cs. 177/1943. sz. (1943. szeptember 13.)

⁸⁶¹ Baross Gábor: (1884–1971) közgazdász, magyar országgyűlési képviselő.

Szlovákia javára. Harmadszor: Magyarország vegye figyelembe, hogy Szlovákiát köti a Németországgal megkötött „Schutzvertrag”, ekképpen egy németellenes politikában nem tudna részt venni.⁸⁶²

Baross a Tukával történt megbeszélés után Tiso titkárságán a pozsonyi elnöki palotában kért kihallgatást. Ott azonban azt javasolták neki, hogy írásban adja elő mondanivalóját az elnöknek. Baross ezt elvetette, és visszament családjához a szállodába, ahol ebéd közben egy rendőr kereste fel, és arra utasította, hogy hagyja el Szlovákiát. A családtagok, ha akarják, továbbra is maradhatnak. Baross bement a rendőrségre, hogy kiutasításának okai felől érdeklődjön, ahol azt az információt kapta, hogy valami tévedés van a dologban, és nyugodtan maradhat ő is. Amikor a rendőr felszólította Barosst a távozásra, éppen Štefan Polyákkal, a szlovák külügyminisztérium egyik befolyásos munkatársával ebédelt. Kuhl az esetről készített jelentésében valószínűsítette, hogy Polyák intézte el a kiutasítás visszavonását. Kuhl szerint, mivel Tiso és Tuka kölcsönösen figyeltette egymást, bármelyikük elrendelhetette Baross kiutasítását. Tuka azért, hogy így megakadályozza, hogy Baross Tisóval beszélhessen, Tiso pedig azért, mert attól tartott, hogy a tárgyalások a németek fülébe jutnak, ami hátrányosan befolyásolhatja Szlovákia megítélését. Baross még egy kísérletet tett a kapcsolatfelvételre, de Tiso a kérést megtagadta, s közölte a képviselővel, hogy ezt csak közvetlen budapesti utasításra tudná elintézni. Baross ekkor elállt tervétől.

Tuka a Baross-eset után közölte Kuhlal, hogy nem látja szívesen az ilyen jellegű politikai megbeszéléseket, amelyek csak „zavart és félreértést okoznak”, ezért elhatározta, hogy magyar magánszemélyeket a jövőben kizárólag a magyar követség hivatalos ajánlása alapján fogad. Kuhl ismételten kérte feletteseit, hogy akadályozzák meg a nem hivatalos magánpolitizálást. Ghyczy Jenő számjeltáviratban kommentálta az esetet, amelyből megtudhatjuk, hogy Baross Gábornak semmiféle hivatalos felhatalmazása nem volt arra, hogy politikai tárgyalásokat folytasson.⁸⁶³

⁸⁶² MOL, KÜM, K-64, 100. csomag. 1943/65 tétel, 179/1943. sz. alatt. (1943. szeptember 17.) (Kuhl Lajos követ levele Szegedy-Maszák Aladár követségi tanácsosnak.)

⁸⁶³ MOL, KÜM, K-64, 100. cs. 1943/65. tétel, (1943. október 1.) (Ghyczy Jenő számjeltávirata Kuhlnek.)

X/5. A Szlovák Köztársaság végórái 1944–45-ben

A magyar hadsereg egyik tisztje és a szlovák hadsereg vezetője között is létrejött egy nemhivatalos kapcsolatfelvétel. A találkozó Pozsonyban Kádár Gyula⁸⁶⁴ és Ferdinánd Čatloš, a szlovák hadsereg parancsnoka között jött létre 1944 elején.⁸⁶⁵ Čatloš nagy örömmel fogadta Kádárt, mivel korábban hivatalosan Magyarországról érkező katonatiszttel még nem tárgyalt. Beszélgetésük folyamán szóba került a háború folytatása. Mindketten arra a következtetésre jutottak, hogy a háború a németek számára elveszett, és ez Magyarországra, és Szlovákiára nézve is súlyos csapást jelenthet. A front közeledtével mindketten a helyzet romlását jósolták. Egyetértettek abban is, hogy nem ellenségesen kellene egymáshoz viszonyulniuk, hanem – ahogy azt Kádár kijelentette – „üdvös volna a magyarok és szlovákok között valamiféle kapcsolatot teremteni, és ennek alapján adott időpontban közösen cselekedni”.⁸⁶⁶ Čatloš úgy látta, erre kevés a remény, ugyanis: „A politikusok vakok, nem lehet velük beszélni, mereven elzárkóznak minden közeledéstől a magyarok felé.”⁸⁶⁷ Kádár szerint a katonák jobban megérthetnék egymást, és egy katonai együttműködést a politikusok is kénytelenek lennének elfogadni.

A közeledés konkrét módját is megbeszélték. Kádár feladata lett volna elintézni, hogy négy-öt szlovák tiszt kölcsönös tájékoztatás címén, Magyarországra látogathasson és ugyanígy tettek volna a szlovákok is a magyar tisztekkel kapcsolatban. Ezt követően Szombathelyi Ferenc⁸⁶⁸ vezérezredes és Čatloš is találkozhatott volna a közös jövőbeni teendők megbeszélése végett. Čatloš kivitelezhetőnek vélte a tervet. Kádár visszatérte után Budapesten Ghyczy Jenő⁸⁶⁹ külügyminiszternek és Szombathelyinek is beszámolt a történetekről, akik mindketten támogatták a kapcsolatfelvételt. Hamarosan négy

⁸⁶⁴ Kádár Gyula: (1898–1982), magyar vezérkari ezredes, 1943. augusztus. 1.–1944. április között. a Vkf. 2. a magyar hírszerzés–kémelhárítás katonai szervezetének parancsnoka.

⁸⁶⁵ A találkozó pontos dátumát a források hiányában nem sikerült megtalálni.

⁸⁶⁶ Kádár, 1978. II. köt. 564. p.

⁸⁶⁷ Uo.

⁸⁶⁸ Szombathelyi Ferenc: (1887–1946) vezérezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka, 1941–1944 április között vezérkari főnök.

⁸⁶⁹ Ghyczy Jenő: (1893–1982) diplomata, 1933-tól a prágai, belgrádi, majd a berlini követségen tanácsos. 1939-től a külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1942-től a külügyminiszter állandó helyettese, 1943 júliusától 1944 márciusáig külügyminiszter.

szlovák tiszt érkezett Budapestre, velük azonban konkrét megállapodás nem született. A katonai kapcsolatfelvétel ugyan létrejött, de a hamarosan bekövetkező német megszállás miatt és az ennek következtében előállt politikai és személyi változások folytán a kapcsolatok kiépítésére és elmélyítésére már nem kerülhetett sor. A későbbiek folyamán a németek vád alá helyezték Kádárt, de a Čatlošsal folytatott beszélgetés részleteit nem ismerték. Így csak feltételezni tudták, hogy németellenes akció tervet vitattak meg. Források hiányában nem ismert, vajon Čatloš valóban elmondta-e Kádárnak a szovjetekkel történő együttműködésre és a háborúból való kiugrásra vonatkozó konkrét tervét. Valószínűleg nem, vagy legalábbis annak a magyarokra vonatkozó részét elhallgatta.

Čatloš már a Kádárral folytatott tárgyalások alatt eltervezte, hogy a szlovák hadsereg kísérletet tesz a kiugrásra. Erről egy memorandum formájában 1944 júliusában tájékoztatta a moszkvai katonai vezetést. Čatloš el akarta fogni a szlovák vezetés nácibarát tagjait és államcsínyt szándékozott végrehajtani. Tervei szerint katonai diktatúrát vezet és a szlovák hadsereg a Vörös Hadsereg szövetségeseként harcolna tovább. A szlovák területeket együtt szabadítanák fel. A szlovák hadsereg az átállással nagymértékben megkímélné így a lakosságot a háborús pusztításoktól. Čatloš megnyitotta volna az észak felől érkező szovjetek előtt a frontot, és így vonultak volna tovább együtt. A szlovák hadseregnek akkor kellett volna akcióba lépnie, amikor a Vörös Hadsereg eléri Krakkó térségét.⁸⁷⁰ Čatloš katonai terve szerint a Szlovákia keleti részén tartózkodó német erőket megkerülték és bekerítették volna a szovjetekkel közösen, majd a magyar egységek ellen vonultak volna Kassa környékén. Čatloš azt is tervezte, amennyiben Szlovákia átállna a Szovjetunió oldalára, azonnal hadba lépne Magyarország ellen. Elképzelésétől, illetve azok gyakorlati megvalósításától óriási népszerűséget remélt magának, továbbá azt, hogy ennek következtében újabb korosztályokat mozgósíthat, és így a korábban elvesztett területeket is visszaszerezheti a magyaroktól.

Čatloš titokban kapcsolatba lépett a szlovákiai kommunistákkal. 1944. augusztus 4-én küldöttséget menesztett Moszkvába. A delegáció vezetője Karol Šmidke, a

⁸⁷⁰ Prečan, 1965. 263. p.

kommunisták egyik vezetője volt. Moszkvában két pontból álló ajánlatot terjesztettek elő: 1. Szlovákia visszavonja a Szovjetunióknak és szövetségeseinek küldött hadüzenetét, ezzel egyidőben hadat üzen Magyarországnak, illetve megszakítja kapcsolatait Németországgal. A szlovák hadsereg önálló jelleggel, de a Vörös Hadsereg részévé válik. 2. a szlovák kommunisták kapcsolatba lépnek a Szovjetunióval, és vállalják, hogy a háború után a szlovák kérdést a Szovjetunió érdekei szerint rendezik.⁸⁷¹

Čatloš átállási tervével az utolsó pillanatban nemcsak saját magát akarta megmenteni, hanem a Szlovák Köztársaságot is, azaz végeredményben a szlovák államiséget. Čatloš elképzeléseinek, melyben a vezetése alatt álló szlovák hadseregé lett volna a főszerep, két aspektusa volt: egy katonai és egy politikai. Míg a terv katonai aspektusát a katonai átállást a Szlovák Nemzeti Tanács⁸⁷² elfogadta, a politikait – a szlovák államiség fenntartását elutasította.⁸⁷³ Ez Beneš álláspontjának győzelmét jelentette, aki a szlovák államiség elismerésének bármilyen jellegű megnyilvánulását, továbbélését kizárta. Ezt a célt már jóval azelőtt kitűzte maga elé, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács megalakult. Már 1943 márciusában azt tanácsolta, hogy „a korábbi politikai pártoknak és embereknek [...] hangsúlyozni kell, hogy Németország bukását követően azonnal gyökerestül ki kell irtani a jelenlegi fasizálódó rezsimet, pártokat, és el kell távolítani mindenkit, aki Szlovákia mai szerencsétlenségéért felelős”. Ezzel egyidejűleg azt kérte, hogy „Szlovákia idejében szabaduljon meg a jelenlegi rezsimtől és váljon egyszerűen München előtti csehszlovák területté, azaz teljes egészében, mindenben egyesüljön a köztársasággal és annak külföldön elismert kormányával”.⁸⁷⁴

1944. október 6-án a Vörös Hadsereg és a Szovjetunióban létrejött Csehszlovák Hadsereg a Duklai-hágónál szlovák területre lépett. A csehszlovák vezetés célja az volt, hogy amennyiben csapatai a hágónál sikeresen áttörnek, akkor északról dél felé

⁸⁷¹ Táborsky, 1981. 176. p.

⁸⁷² Szlovák Nemzeti Tanács: Titokban 1943 decemberében alakult meg, amely a szlovák nemzeti politikai akarat egyedüli képviselőjének nyilvánította magát. Tagjai hangsúlyozták, hogy egy államban élnek a jövőben a csehekkel, de csakis az egyenlőség elve szerint. A felkelés idején kinyilatkoztatták, hogy ők képviselik a szlovák nemzetet és leszögezték, hogy egyedül ők gyakorolják a teljes törvényhozó, és végrehajtó hatalmat. Beneš nem szimpatizált ezen elvekkkel, de a tanácsot elismerte, annak ellenére, hogy Moszkvában a szlovák kommunista emigrációval folytatott tárgyalásai során tagadta a szlovák nemzet önállóságát.

⁸⁷³ Kropilak, 1985. 450. p. Ld: Gyönyör, 1996. 76–77.

⁸⁷⁴ Otáhalová–Červinková, II. k. 1966. 730. p.

haladnak és a frontzónában a magyar nemzetiségű lakosokat tömeges menekülésre kényszerítik. A fentieket a Moszkvában kiadott „Szabad Csehszlovákiáért” c. lapban fogalmazták meg, és az alábbi üzenettel fordultak a szlovák területen harcoló katonákhoz: „Most kezdődik a harc a Csehszlovák Köztársaság nagyarányú megtisztítására a németektől, magyaroktól és árulóktól.”⁸⁷⁵ A terv hasonlított arra, amely alapján Sztálin parancsára menekülésre készítették a lengyelországi németeket; akik millió számra menekültek el korábbi lakhelyükről. Az elképzelést azonban nem tudták megvalósítani, mivel a németek jól kiépített védvonalai megállították az oroszokat a Kárpátokban. Egyidejűleg felszámolták a Szlovák Nemzeti Felkelést, így ezek az események egyúttal meggátolták, hogy a magyar lakosokat eltávolítsák Szlovákiából.

A felkelés elleni gyors német fellépés nem tette lehetővé azt sem, hogy abba más szlovák katonai és kormánykörök szervezeten bekapcsolódjanak, amelyek így kénytelenek voltak továbbra is a németek oldalán szerepet vállalni.⁸⁷⁶ Ezután a Szlovák Köztársaság fennállása egyetlen biztosíték Németország melletti kitartás volt. Tiso a felkelést Isten által küldött megpróbáltatásként jellemezte, amelyet alázattal kell viselni. Harcra szólított fel ellene, és a szlovák állam fenntartását jelölte meg a legfontosabb feladatnak.

Čatloš és kísérete eljutott a felkelők területére, de ott letartóztatták, és fogolyként Moszkvába szállították. Čatloš terve túlságosan merész volt, és nem vette figyelembe az aktuálpolitikai helyzetet. Ezenfelül sem a Vörös Hadsereg vezetése sem a Beneš vezette emigráns kormány nem bízott benne. Ettől függetlenül a szlovák németbarát vezetésből nagyon kevesen tettek konkrét lépéseket azért, hogy Szlovákiát kivezessék a német szövetségből és a második világháborúból. Čatlošon kívül, mint korábban már említettük, Karol Sidor, Szlovákia vatikáni követe folytatott tárgyalásokat az angolszász hatalmakkal, eredménytelenül.⁸⁷⁷ 1943–1944-ben a magyar–szlovák viszonyt szlovák részről az önálló Szlovákia fennmaradásába vetett hit, illetve elvesztésének félelme,

⁸⁷⁵ Gulyás, 2008. 316. p.

⁸⁷⁶ Letz, 1994. 107. p.

⁸⁷⁷ Karol Sidor béketapogatózási tevékenységéről Ld: Petruš-Segeš, 2005. 123–150. p.

általánosságban pedig a magyar kisebbség helyzete, a szlovák revizionizmus és a magyarországi szlovák népcsoport sorsa körüli viták határozták meg.

A Kállay-kormány hintapolitikájának és együttműködési kísérleteinek végül Magyarország 1944. március 19-i német megszállása vetett véget. A németeknek márciusban még szükségük volt Horthyra, aki a Hitlerrel folytatott tárgyaláson elintézte azzal védekezett, hogy Magyarország megszállása esetén lemond a hatalomról. A németek egyértelműen megfenyegették, hogy ebben az esetben a szlovákoknak, horvátoknak, románoknak szabad kezet adnak Magyarországgal szemben, ami megpecsételné a békés revízió során visszaszerzett területek hovatartozását. Horthy, a tények és a német nyomás hatására, illetve hitvallása, tudniillik a kapitány nem hagyja el a süllyedő hajót, továbbra is megmaradt államfői tisztében, és így azt a benyomást keltette, hogy kényszerűségből egyetért Magyarország megszállásával. Szlovákiában 1944-ben a lakosságot a sajtón keresztül arra ösztönözték, hogy ne törődjön a „nagypolitikával” hanem dolgozzon becsületesen a nemzet és a haza fennmaradása érdekében és bízson Tiso értékítéletében.

A hivatalban lévő szlovák vezetés, még ha voltak is halovány elképzelései a Németországtól való elszakadásra, végig kitartott a németek mellett. A háború utolsó éveiben azonban már minden józanul gondolkodó ember számára nyilvánvaló volt, hogy a szlovák államiságot immár óhatatlanul más formában és más módon kell meghatározni, mint ahogy az 1939. március 14-én Hitler nyomására történt. Így visszatértek a Hlinka által is hangoztatott jelszóhoz, amely szerint: „A nemzet több, mint az állam.” Kezdetben ezt Tiso is így gondolta, de parancsuralmi rendszerének megerősödése után a gyakorlatban éppen az ellenkezőjét valósította meg: az államiság adott formáját a nemzet sorsa fölé rendelte. 1944 márciusában Tiso és Gejza Medrický gazdasági miniszter között lezajlott beszélgetés alkalmával szóba került, hogy valamiféle kapcsolatot kellene keresni a nyugati hatalmak felé. Tiso ezzel kapcsolatban többek között kifejtette Medrickýnek: fontos lenne hangsúlyozni, hogy a szlovákok számára erőszak lenne, ha megfosztanák őket önrendelkezési joguktól. „Azért mégis szükséges volna a szövetségesekhez vezető utak keresése. Tájékoztatni őket, hogy megfosztani ezt a nemzetet önrendelkezési jogától, az erőszak lenne, tartós igazságtalanság. Be kellene bizonyítani, hogy nem vagyunk nácik, és hogy

kikényszerített háborús részvételünket a legminimálisabb, szinte jelképes mértékre szorítottuk.”⁸⁷⁸

1944. május 12-én Tiso Klessheimben, a Führernél tett látogatása alkalmával megkérdezte: vajon a Führer nem mérlegeli-e egy különbéke megkötését a nyugati szövetségesekkel (ami objektíve egyáltalán nem jöhetett szóba). Hitler ezt a lehetőséget kategorikusan visszautasította, és csak abban az esetben lett volna hajlandó azt mérlegelni, ha ő diktálhatja a békefeltételeket.⁸⁷⁹ A kérdést, vajon a szlovák vezetők azt hallották-e, amit hallani akartak, másodlagosnak tekinthetjük. Tiso kérdése azonban nem feltétlenül azt a célt szolgálta, csupán, hogy megismerje Hitler aktuális álláspontját az adott helyzetről; hanem inkább kísérlet lehetett arra nézve, hogy óvatosan és túlzott kockázat nélkül kiderítse, vajon nem jutna-e ezzel esetleg Szlovákia is valamiféle lehetőséghez, azt illetően, hogy külpolitikájában megpróbálhasson kapcsolatot keresni a nyugati szövetségesekkel. Tiso végül meggyőzte önmagát más megoldás lehetetlenségéről, és a teljes összeomlásig kitartott a németek mellett, annak ellenére, hogy sejtenie kellett: zsákutcába került. Klessheimben, utolsó találkozás alkalmával azzal búcsúzott Hitlertől, hogy „ő és a szlovák nép tudja, mi a hűség”.⁸⁸⁰ A szlovák vezető körökben számoltak egy Németország és a nyugati szövetségesek közötti különbékével, de ez minden alapot nélkülöző elképzelés volt.

Az 1944. június 6-i normandiai partraszállás, valamint az ugyanazon év július 20-i Hitler elleni sikertelen merényletkísérletet követően Szlovákiában felerősödött a félelem és bizonytalanság érzése. Annak a lehetősége, hogy a Szlovák Köztársaság súlyosabb következmények nélkül kiszállhat a háborúból, gyorsan szertefoszlott. Az állam vezetése abban az illuzórikus hitben élt, hogy bizonyos addigi intézkedései – így például a szlovák csapatok átirányítását a keleti frontról Olaszországba és egyéb utasításait majd érvként használhatják majd fel tetteik igazolására a szövetségeseknél. Tiso, és kormányának azt a reményét tehát, hogy Szlovákia önállóságát fenntarthassák a háború után semmissé tette a csehszlovák–szovjet szövetségi és barátsági szerződés

⁸⁷⁸ Ďurica, 1995. 189. p.

⁸⁷⁹ Kamenec, 1994. b. 40–41. p.

⁸⁸⁰ G. Kovács–Kamenec, 1997. 52. p.

1943. december 12-i aláírása, mely véget vetett a Szlovákia önállóságáról szőtt álmoknak.⁸⁸¹

Tovább rontotta a szlovák kormány helyzetét az 1943. december 16-án Beneš és Molotov között lezajlott tárgyalás is. Beneš a következőket kérte a szovjet vezetőktől: „[...] Azt szeretném, ha az Önök kormánya nyomást gyakorolna – ezzel megerősítve bennünket, követelve mindazon emberek megbüntetését Szlovákiában, akik felelősek a Szovjetunió elleni háborúért. Azt szeretném, ha Ön baráti módon készítené bennünket arra, hogy szigorúan büntessük meg azokat, akik felelősek a háborús nyilatkozatokért, akik együttműködtek a németekkel a fronton, akik engedményeket tettek nekik.” Molotov válaszában kifejtette, hogy nem kívánják ugyanabba a kategóriába tenni a szlovákokat, mint a magyarokat és a németeket. Beneš erre kijelentette, hogy ő a szlovák kérdést belügyi kérdésként kívánja kezelni, és nem akarja azt a nagyhatalmak elé tárni. Viszont el akarta kerülni azt a látszatot is, hogy a csehek üldözik a szlovákokat. Molotov rákérdezett, hogy kiket akar megbüntetni. Beneš erre így válaszolt: „Tuka, Šaňo Mach, Tiso, Tido Gaspar, Medricky, Čatloš, nekik lógniuk kell és a többieknek is. Nehéz elkapni a bűnösöket a szlovákok között. Egész Szlovákia egy klán, és jól vigyáznak magukra: egy testvér Londonban, egy testvér Szlovákiában. Ha a szövetségesek vesztenek, a Szlovákiában lévő testvér megmenti a külföldit, ellenkező esetben a külföldi segíti a hazait. Természetesen túlzok, de érzékeltetni akarom, hogy nekünk, cseheknek, de maguknak a szlovákoknak is milyen nehéz a háborús bűnösök megbüntetése. De ezt mindenféleképpen szükséges megtenni a jövő és a moralitás érdekében”.⁸⁸²

Beneš növekvő népszerűségéről és Csehszlovákia megújításáról szóló hírekről a szlovák diplomáciai szolgálat is értesüléseket szerzett. A híreket Tisonak is megküldték, azzal a megjegyzéssel, hogy immár ideje lenne döntéseket hozni a háborúból való kilépés irányába. Szlovákia svédországi főkonzulja, Bohumil Pissko, 1944-évi jelentéseiben rendszeresen beszámolt a svéd sajtó és közvélemény növekvő

⁸⁸¹ A szovjet-csehszlovák barátsági és segélynyújtási szerződés értelmében a felek kölcsönösen kötelezettséget vállaltak arra, hogy a másik fél beleegyezése nélkül nem kezdenek tárgyalásokat harmadik országgal, nem írnak alá békeszerződést vagy fegyverszüneti egyezményt. A két ország közötti viszonyt is szabályozta a háború utáni időszakra. A szlovákok önállóságát elvetették. Zseliczky, 1998. 78. p.

⁸⁸² Gulyás, 1993. 31–32. p.

szimpátiájáról, mellyel Csehszlovákia megújulásának gondolata iránt viseltetett, illetve a svédek növekvő szkepticizmusáról az önálló Szlovákia jövőjét illetően.⁸⁸³ Hasonló hírek érkeztek Kirschbaum berni követtől is,⁸⁸⁴ továbbá Cieker spanyolországi szlovák követtől, aki 1944. augusztus 21-én kelt titkos jelentésében az alábbiakat írta: „Ma (már) nincs ember Spanyolországban, aki hinne abban, hogy Németország még megúszhatja ezt a katasztrofális helyzetet”.⁸⁸⁵ A diplomáciai értesítéseket azonban semlegesíteni próbálták a német külügyminisztérium munkatársai, akik Berlinben Černák követet igyekeztek meggyőzni Németország eljövendő győzelméről és megpróbálták eloszlatni a Szlovákia számára kedvezőtlen folytatás feletti aggodalmakat, ami a pozsonyi kormányra megnyugtatólag hatott, mert abból azt hallotta ki, amit végtére is hallani akart.⁸⁸⁶

1944. augusztus végén kitört a Szlovák Nemzeti Felkelés, amely két hónapig ellenállt a németeknek. A felkelés után Németország a német hadsereg megszállta Szlovákiát és kezébe vette az ország irányítását. A közigazgatás továbbra is a szlovák intézmények fennhatósága alatt maradt, de a németek által megszabott feladatokat kellett teljesíteniük. A közigazgatásban dolgozók egy része segítette az üldözött személyeket, megakadályozta, hogy az ország vagyonának nagy részét kiszállítsák Németországba. A felkelés alatt a szlovák hadsereg szétesett, és a rendőrség is megbízhatatlanná vált. A rendőrség feladatait 1944 októberében a Hlinka Gárda vette át ez volt az egyetlen szervezet, amelyik élvezte a németek bizalmát. A gárda vezérkarának főparancsnoka ekkor Otomar Kubala lett, aki megszervezte a készülségi alakulatokat is, amelyeket a felkelők és a polgári lakosság ellen is bevetettek. Tiso kollaborálásának annyi eredménye lett, hogy, a németeknél, elérte, hogy lemondtak a felkelésben fő szerepet játszott városok kollektív megbüntetéséről, és hazaküldték a felkelő hadsereg fogságba esett katonáit, és azok egy részét hadifogolyként kezelték.

A szlovák nemzeti felkelés kitörése után a szlovák vezetés abban a reményben tartotta fenn a szövetséget a németekkel, hogy a német nemzet vezetői világosan ítélik meg a hadi helyzetet, katonai lehetőségeiket, a rendelkezésre álló erőket és a háború

⁸⁸³ Kamenec, 1994 b. 43. p.

⁸⁸⁴ Rychlík, 1994. 124. p.

⁸⁸⁵ SNA, MZV, 196. doboz.

⁸⁸⁶ Kamenec, 1994 b. 40. p.

folytatásának lehetséges változatait. Ha nem lenne elegendő ok a katonai ellenfelek közötti, legalább részleges kiegyensúlyozott megbékélésre, minden bizonnyal leállítanák a nemzetük és szövetségeseik oly sok emberáldozatával és anyagi veszteségével járó háborút.⁸⁸⁷ Néhány hét múlva a Vörös Hadsereg megkezdte Kelet-Szlovákia elfoglalását, ami „a folytatás lehetséges változatait” nullára redukálta, azaz egyet jelentett a Szlovák Köztársaság elkerülhetetlen megszűnésével.

Tiso azokra a kétségbeesett és reménytelen javaslatokra, melyeket diplomatáitól 1945 januárjában kapott, tudniillik, hogy próbáljanak kapcsolatba lépni a szövetségesek római és berni katonai szerveivel, mindvégig elutasító választ adott.⁸⁸⁸ A Szlovák Köztársaság ily módon nemzetközileg végleg elszigetelődött, és még csak kísérlet sem történt a hivatalban lévő vezetés részéről, hogy ezen valamit enyhíteni próbáljanak. Diplomáciailag a szlovák államot már csak Németország, Horvátország és Magyarország, illetve néhány semleges állam, a Vatikán, Svájc, Spanyolország és Svédország ismerte el. A háború végének közeledtével azonban ezeknek az országoknak a száma is egyre csökkent. 1945 februárjában Svájc megszakította diplomáciai kapcsolatait Szlovákiával, és de iure elismerte a Csehszlovák Köztársaságot. A *Gardista* c. lap viszont továbbra is „a német győzelembe és a szlovák állam fennmaradásába vetett rendíthetetlen hitet” hangoztatta.⁸⁸⁹

A Szlovák Köztársaság egyik utolsó működő diplomáciai missziója a vatikáni követség volt. Vezetője, Sidor, megpróbálta a Szentszéket megnyerni annak a gondolatnak, hogy a győztesek a háború végét követően nemzetközi ellenőrzés alatt felmérést készítsenek Szlovákiában arról, vajon mit akarnak a szlovákok. A következő kérdéseket javasolta feltenni: önálló államot szeretnének-e, vagy a Szovjetunióval való szövetséget támogatják-e, vagy egy olyan föderációt részesítenek előnyben, amelyet Csehország, Magyarország, Lengyelország, Ausztria és esetleg további államok alkotnának. Sidor kísérlete kétségbeesett és kilátástalan lépés volt, amin mit sem változtatott az a tény, hogy az amerikai kormányt is tájékoztatták róla. Az USA

⁸⁸⁷ Stano, 1994. 150. p.

⁸⁸⁸ Sidor, 1947. 254. p.

⁸⁸⁹ *Gardista*, 1945. március 24. 1. p.

diplomáciája erre egyáltalán nem reagált. A vatikáni államtitkárság ugyan foglalkozott Sidor kezdeményezésével, de nem tulajdonítottak neki nagyobb jelentőséget.⁸⁹⁰

1945. április 3-án Svédország is megszakította diplomáciai kapcsolatait a Szlovák Köztársasággal. A harci események miatt korábban a budapesti szlovák követség is megszüntette tevékenységét. Spišiakot a szovjet hadsereg elfogta, és Moszkvába vitte. 1945. április 18-án a spanyol kormány közölte Jozef Cieker szlovák követtel, hogy a két ország közötti diplomáciai kapcsolatokat lezártak tekinti. A semleges országok területén tartózkodó szlovák diplomatáknak a kormányok mindennemű, a Szlovák Köztársaság javát szolgáló tevékenység végzését megtiltották. 1945 április elején Tiso elnök, a kormány, a kulcsfontosságú tárcák, a nemzetgyűlés vezető személyiségei és a képviselők arra készültek, hogy Pozsonyból Ausztriába távozzanak. Tiso a kremsi kolostorban talált menedéket.

Április második felében a német „Alpensender” rádióban sugárzott beszédében Tiso kijelentette, hogy a szlovák állam továbbra is létezik, mert elnöke, kormánya és egyéb szervei; életben vannak és tevékenykednek, azok pedig, akik a hatalom birtokosainak kiáltják ki magukat, csak a hatalom elbitorlói, akiket a bolsevik hadsereg juttatott uralomra.⁸⁹¹ Tiso ehhez még azt is hozzátette, hogy ha újra kezdhetné, ugyanúgy cselekedne, mint az előző hat évben tette.

1945. május 8-án Németország feltétel nélkül kapitulált. A német kapituláció aláírásának napján a Szlovák Köztársaság kormánya az ausztriai Kremsmünsterben megadta magát a III. amerikai hadsereg XX. hadteste parancsnokának, Walton Walker tábornoknak.⁸⁹²

A fenti esemény a Szlovák Köztársaság és külpolitikájának záróaktusa volt. Tudomásul vette ezt a Vatikán, tehát az az állam is, amely nemzetközi jogi értelemben a legtovább elismerte. A diplomáciai kapcsolatokat azonban csak az ún. kapitulációs egyezmény 1945. május 8-án történt aláírását követően szakította meg, mely egyezmény a Szlovák Köztársaság megszűnését nemzetközi jogi szempontból is véglegesítette. A szlovák kormány arra irányuló korábbi erőfeszítései, hogy országa

⁸⁹⁰ Mulík, 1994. 83. p.

⁸⁹¹ Ďurica, 1995. 221. p.

⁸⁹² Az amerikai hadsereg Tisót kiadta a csehszlovák hatóságoknak, akik elítélték, majd felakasztották.

polgárai előtt és külföldön is bizonyítsa a szlovák államiség létjogosultságát, nem találtak támogatókra és eredménytelenek maradtak. Nemzetközi körökben a Szlovák Köztársaságot Hitler kreációjának tekintették. Olyan csatlós államnak, amely elsőként lépett be Hitler oldalán a szövetségesek elleni háborúba, és olyan politikai rendszert vezetett be, amely ellentétben állt a Hitler elleni koalíció által hangoztatott alapelvekkel. A Szlovák Köztársaság létét egyetlen szövetséges nagyhatalom sem támogatta. Ezzel szemben Csehszlovákiát, a hitleri agresszió áldozatát számos állam elismerte. Amennyiben azt nem hívták volna ismét életre, az voltaképpen Hitler agressziójának utólagos jóváhagyása lett volna. Így Beneš Csehszlovákiája alakulhatott meg, újra és a szlovák önállóság, mint megoldási alternatíva lekerült a napirendről.

XI. ÖSSZEGZÉS

1939 és 1945 között adódott első ízben lehetőség önálló szlovák külpolitika megvalósítására, amikor Szlovákia német segédlettel független nemzetközi jogi szubjektummá vált. Az önálló szlovák állam a Harmadik Birodalom csatlós államaként jött létre, és ez meghatározta külpolitikai mozgásterét. Egyezményben határozták meg, meddig terjedhet a szlovák külpolitika hatásköre, valamint azt is, hogy Németországtól független politikát nem folytathatott. Ferdinand Ďurčanský szlovák külügyminiszter az államalapítástól 1940 júliusáig megpróbált egy némileg függetlenebb külpolitikát képviselni, és ennek szellemében kapcsolatok kialakítását kezdeményezte a Szovjetunióval. Ez azonban Németország nemtetszését váltotta ki. A német szövetség következtében Szlovákia belesodródott a világháborúba, ami végső soron bukását eredményezte. A pozsonyi kormány 1939 októbere után szerette volna a minimumra csökkenteni háborús részvételét, hogy az ne veszélyeztesse ingatag belpolitikai helyzetét, másfelől a háborúban való aktív részvételével, egy német győzelem esetén, el akarta érni részben a Magyarországgal határos déli és keleti területek határrevízióját, illetve országa fennmaradását a németeknek alávetett csatlós államok között. Szlovákiának ahhoz, hogy a Berlin kegyeiért folyó versengésben megelőzze Magyarországot, teljes erejével részt kellett vennie a háborúban, ahhoz viszont, hogy a háború végén elég ereje maradjon tervei megvalósítására, korlátoznia kellett volna erőfeszítéseit, amit a németek nem engedhettek meg.

Németország Szlovákiának egyfajta mintaállam szerepet szánt, melynek propagandisztikus példaként kellett volna szolgálnia Közép- és Délkelet-Európa államai számára. A mintaállam a nácik rendszerében azt jelentette, hogy a szlovákok minden tekintetben alávetik magukat Németország birodalmi politikájának. Német szempontból csak ebben az esetben lehetett esélye a politikai és államjogi önmegvalósításra bizonyos előnyök megszerzésére és a fennmaradásra.

Szlovákia „mintaállamként” történő felhasználása a nácikat kétségtelenül bizonyos engedményekre kényszerítette. Ám ha tüzetesebben megvizsgáljuk, milyen téren szolgált a Szlovákia „névjegy” és minta gyanánt, látjuk, hogy ez a szerep csakis azokra a területekre korlátozódott, amelyek beleillettek Hitler hosszú távú

elképzeléseibe. Ilyen volt a háborúban való aktív részvétel, a német kisebbség helyzetének rendezése, a zsidókérdés megoldása, de a szláv összetartozás gondolatának visszaszorítása és elutasítása is. A szláv gondolatot a Szlovákia jelenéről és jövőjéről szóló német eszmefuttatások, mint zavaró elemet, folyamatosan bírálták.

Đurčanský kezdetben megpróbálta átlépni ezeket a kereteket, de sikertelenül. Az állam külpolitikai mozgásterét a német érdekek, a Harmadik Birodalomhoz való tartozás határozta be. A szlovák elit célja 1918-tól, a csehszlovák állam megalakulásától kezdve a Csehszlovákián belüli nagyobb autonómia megteremtése volt. 1939-ben az autonómia nem elégítette ki a szlovák nemzeti követeléseket, a szlovákok független állam megteremtésére vágytak. A külpolitikai konstelláció úgy alakult, hogy 1939 márciusában Németország segítségével kikiálthatták az önálló szlovák államot. A későbbiekben pedig mindenfajta kiugrási kísérlet vagy másfajta külpolitikai irányvonallal való próbálkozás politikai és katonai jellegű megtorlást vont volna maga után. Hitlernek lényeges könnyebbséget jelentett közép-európai terveinek megvalósításában, hogy bátran számíthatott a kis országok állandó ellentéteire. Ezeknek az ellentéteknek a kihasználása nem bizonyult nehéz feladatnak a német diplomácia számára. Rendfenntartó, igazságteremtő, az egyiket a másikkal szemben védelmező erőnek tüntette fel magát. Az oszd meg és uralkodj klasszikus politikája volt ez, amit briliáns módon kamatoztattak a német politikusok Szlovákia és Magyarország esetében is.

A szlovák–magyar kapcsolatok különlegessége, hogy Szlovákiának és Magyarországnak politikai és gazdasági érdekkellentétek voltak egymással, mégis ugyanazon szövetségi rendszerhez tartoztak. Szlovákiának és Magyarországnak is tekintettel kellett lennie a németek óhajára, miszerint a tengelyhatalmak szövetségeseinek táborában az egyes országok közötti viszályok messzemenően kerülendőek, ennek ellenére a kétoldalú viszonyban, mint láthattuk, ezt nem tartották be.

Szlovákia önállóvá válása, a régi álom és a szinte homogénnek tekinthető nemzeti állam megvalósulása a szlovák nemzeti öntudat ünnepe volt. A bécsi döntés viszont olyan sokként érte a szlovák értelmiséget, amely a magyarok Trianonnal elszenvedett megrázkódtatásához volt hasonlatos. A Magyarországhoz csatolt területekkel együtt több százezer szlovák is átkerült, akiknek elmagyarosítását

fenyegető rémképként élték meg Pozsonyban, s ez azonnal a revíziós gondolat kialakulásához vezetett. A szlovák társadalomban a bécsi döntés eredménye csalódást és kiábrándulást okozott. A bécsi döntés egyúttal nagymértékben befolyásolta a kisebbségi politikát is. A szlovák kormány szinte azonnal a reciprocitás (kölcönösség) elvének megvalósításához kezdett.⁸⁹³

A szlovák állam megalkotóinak saját identitásuk igazolása érdekében szükségük volt egy olyan történelmi múlt megteremtésére, amelyhez a szlovák államot is hozzá kapcsolhatták. A szlovák revíziós elképzelések középpontjában az a 19. században megfogalmazott gondolat állt, mely szerint Szlovákia a térség legősibb állama, és Szvatopluk királysága mind I. (Szent) Vencel cseh király, mind pedig I. (Szent) István uralkodását megelőzte. A nemzeti nagyság alapját Szvatopluk személyéhez kapcsolhatók, akinek 894-ben bekövetkezett halálával lehanyatlott a Nagymorva Fejedelemség virágzása. Cirill és Metód tevékenységét szintén arra használták fel, hogy hangsúlyozzák a szlovákok szerepének fontosságát a kereszténység elterjesztésében a szláv népek között. Ez az ideológia a szlovák állam határait jelentősen kiterjesztette. Keleti irányban az utolsó település Ungvár, nyugaton Morvaország egyharmada is Szlovákiához tartozott volna. Délen pedig egészen Budapestig húzódott volna a szlovákoknak „történetileg” járó terület.⁸⁹⁴ Ez volt a maximális elképzelés, de a szlovák politika irányítói a háború alatti időszakban ennél jóval kisebb határkorrekcióval is megelégedtek volna.

A magyar kormány revíziós elképzeléseit éppen az a remény táplálta, hogy az önálló Szlovákia léte csak időleges, átmeneti megoldás. A magyar vezetés 1939–1941 között minden alkalmat megragadott arra, hogy a szlovákokat befeketítse a németek előtt, s azt is többször felajánlotta, hogy a Duna-medencei magyar „hegemónia” megvalósulásával kordában tarthatják a szlovákokat. Egyidejűleg azonban felhasználták a Szlovákiában olykor fellobbanó németellenességet is, hogy szimpátiát ébresszenek Magyarország iránt. A szlovák politika ugyanígy tett. Állandóan figyelemmel kísérte a magyar diplomáciai manővereket, és igyekezett minden terhelő bizonyítékot összegyűjteni a magyarok ellen a németek kegyének elnyerése érdekében.

⁸⁹³ Vietor, 1968. 53–55. p.

⁸⁹⁴ Jelinek, 1976. 64. p.

A Német Birodalom külpolitikáját egyáltalán nem befolyásolták sem történelmi, sem etnikai igények, Csehszlovákia szudétánémet területeit a népiség elve alapján ragadta el, viszont történelmi indokokra hivatkozással kebelezte be 1938–1939-ben Cseh- és Morvaországot. A történelmi igényekkel fellépő magyarokat és a völkisch elvet hangoztató szlovákokat egyaránt előnyökkel kecsegtette, akár egymás rovására is, s igényeik kielégítése feltételül mindkét ország esetében a Német Birodalom érdekeinek minél messzebbmenő kiszolgálását szabta. Németország a háború időtartalma alatt nem kívánt változtatni a bécsi döntés által kijelölt határokon, mert ezzel sakkban tudta tartani a szlovákokat és a magyarokat is, ez volt a legfőbb ütőkártyája. Hol dicsérte, hol korholta mindkét felet, de mindkettőt azzal hitegette, hogy minden, Németországnak tett pozitív vagy negatív gesztus döntően eshet latba az „Új Európa” kialakításakor. Az így kialakult helyzet nagyon is megfelelt Németországnak. Hitler Tisóval folytatott tárgyalásai során felnagyította a magyar veszélyt és a német védelem nélkülözhetetlenségét hangsúlyozta. Tiso többször is igyekezett Magyarországot a lehető legrosszabb fényben feltüntetni, irredentának, önteltnek, zsidóbarátnak állított be a magyar politikusokat, és mindenkor hangoztatta a magyarországi szlovákokat ért sérelmeket. Hitlert a kisebbségi sérelmek túlzottan nem érdekelték, de a magyarok bírálatában egyetértett Tisóval, valamint mindketten kártékonynak tartották a zsidókat.⁸⁹⁵ Tiso és követőinek tragédiája és fő bűne az volt, hogy hittek Hitler háborús győzelmében, és igyekeztek Szlovákiát olyanná tenni, amilyenek a Führer „Új Európáját” megálmodta. Mint láthattuk, Tiso rendszere teljesen rá volt utalva a hitleri Németországra, és szuverenitása is rendkívül korlátozott volt.

A magyar és a szlovák állam viszonyát jelentős mértékben meghatározta a kisebbségi kérdés. Noha az alkotmányban és a törvényekben nyilvánosan mindkét országban deklarálták a nemzeti egyenjogúságot, a kisebbségek mégis hátrányokat szenvedtek. A szlovák kormány a háború egész időszaka alatt nem változtatott a magyarsággal szembeni politikáján, s a magyar népcsoportot mindvégig túsznak tekintette, amelynek segítségével rábíratja a magyar kormányt nemzetiségi

⁸⁹⁵ G. Kovács–Kamenec, 1997. 53. p.

politikájának javítására. A határainkon belül élő kisebbségek ügyeit a kormányok igyekeztek szigorúan belügyként kezelni, s minden érdekekben kívülről jövő kezdeményezést, bírálatot az ország szuverenitásának megsértésének tekintették, míg ezzel szemben, illetve ezzel párhuzamosan a saját határainkon kívül rekedt nemzeti társaik mindenoldalú, hathatós támogatására törekedtek.

Míndez a reciprocitás elvének kialakulásához vezetett. A kisebbségi kérdés tehát hozzájárult ahhoz, hogy 1939–42 között a magyar–szlovák diplomáciai kapcsolatok mind jobban elmérgesedtek, mi több, 1941-ben a magyar kormány már azt fontolgatta, hogy megszakítja a diplomáciai viszonyt Szlovákiával, de ezt a lépést a németek megakadályozták. A két szomszédos állam egymáshoz fűződő viszonya, tehát jelentősen különbözött a szövetségesek közötti megszokott baráti viszonytól. Szlovákia az első bécsi döntés által Magyarországnak ítélt területek visszaszerzését, Magyarország azok megvédését, esetleg kiterjesztését tekintette elsődleges külpolitikai feladatának.

A világ közvéleménye a magyar–szlovák ellentétekről vajmi keveset tudott a háborús évek alatt, mert a német politikának az volt az érdeke, hogy minden ellentétet és kellemetlenséget elhallgasson, nehogy a háborús gépezet működését bármi megzavarhassa. A két állam viszonya a háború későbbi szakaszában sem javult. Mindkét fél féltékenyen szemlélte a másik lépéseit a németek jóindulatának elnyerése érdekében, és ez megakadályozta a normális együttműködést. Annál is inkább, mivel a szlovákiai belpolitikai feszültségeket a kormányzat magyarelles uszításokkal vélte feloldani.

A fenti tények ismeretében fel kell tenni a kérdést: vajon volt-e reális alapja Magyarországnak a szlovák vezetéssel az együttműködésre, illetve a kétoldalú viszony javítására. Szlovák részről kezdetben egyfajta sértődöttség, majd haragos ellenszenv nyilvánult meg Magyarországgal szemben a bécsi döntés miatt. A magyar kormány politikai okokból 1943–1944-ben igyekezett kezdeményezően nyitni a szlovák politikusok felé, de sajnálatos módon onnan már semmiféle békülési szándék nem volt érzékelhető. Nyilvánvaló, hogy 1944 augusztusában igen nagy erkölcsi jelentősége lett volna egy közös németellenes fellépésnek és egyúttal egy kiugrási kísérletnek, bár ennek esélye és hatása utólag már kiszámíthatatlan. Utólag már nem lehet pontosan tudni, milyen következményekkel járhatott volna ez a lépés a frontvonalak, illetve a két

állam sorsának alakulására nézve. Olaszország 1943 nyarán, a calabriai partraszálláskor fordult szembe Németországgal, Románia 1944 augusztusában, amikor már román területeken folytak a harcok, a párizsi felkelés 1944 augusztusában tört ki, amikor a szövetséges haderő Párizs felé nyomult. Kétségtelen, hogy Magyarország számára a fordulat végrehajtása 1943 őszén vagy 1944 elején sokkal nagyobb kockázatot jelentett volna, mint a többi országnak, mert itt nem lehetett azzal számolni, hogy a szövetséges haderők gyors bevonulása megelőzheti a német megszállást.

Összességében megállapítható: az együttműködési szándék a kapcsolatok rendezésére a korábbi ellentétek miatt már eleve kudarcra volt ítélve. Szlovákia politikai közvéleménye nem volt elég fogadókész. Tiso és a szlovák vezetés a magyar területi követelések megakadályozása, illetve Szlovákia területi gyarapodásának megvalósítása zálogának mindenképpen a Németországgal kötött szövetséget tekintette. Tiso sohasem érezte úgy, hogy szövetségi politikája helyesbítésre szorulna, és amíg hatalmon volt, nem kételkedett a szlovák állam külpolitikai döntéseinek helyességében. 1944-ben azt is kijelentette, abban az esetben sem fogják elárulni Németországot, ha a szövetségesek esetleg legyőznék. Tiso Hitler őszinte híve volt, meg volt győződve arról, hogy amennyiben Németország vereséget szenvedne, akkor Szlovákia vagy ismét cseh rabságba kerül, vagy a szovjetek martaléka lesz, és ő ezt nem engedhette meg. Ezt mindenáron el akarta kerülni.⁸⁹⁶ A szlovák állam vezetői az emigráns csehszlovák kormány külpolitikai sikereit is alábecsülték. Tiso politikai elvakultságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy miután Hitler 1945. április 30-án Berlinben öngyilkos lett, Tiso ausztriai emigrációjából üdvözlő táviratot küldött Karl Dönitznek, Németország új birodalmi kancellárjának, és biztosította őt a szlovák állam szövetségi hűségéről.⁸⁹⁷ Mindezekon túl elképesztő a vezető szlovák politikusok fanatizmusa, amely a második világháború végső szakaszában sem engedett semmiféle konkrét lépést annak érdekében, hogy az ország szabadulni próbáljon az egyre kényelmetlenebb és mindinkább pusztulással fenyegető szövetséges köteléktől. Csak Čatlos hadügyminiszter és Sidor követ próbálták országukat menteni. Tiso és a többi szlovák vezető semmiféle politikai tervet nem dolgozott ki német vereség esetére, illetve a

⁸⁹⁶ Jelinek, 1971. 267. p.

⁸⁹⁷ Kamenec, 1992. 57. p.

háború utáni időszakra. Az elgondolások, miszerint a szlovák államiséget a háború utáni Európában is fenn lehet tartani, az irracionalitás síkján mozogtak, és inkább csak óhajok és naiv elképzelések voltak, amelyek adósak maradtak a dolgok valódi állásának, a szlovákiai és az európai politikai, illetve katonai helyzet értékelésével. Ezeknek az elképzeléseknek hirdetői még mindig bíztak a háború menetében beálló fordulatban; reményeiket a németek titkos fegyverébe, a Hitler-ellenes koalíció felbomlásába és az azt követő különbékébe vetették.

A szlovákok igazi nemzeti célkitűzése az önálló államiség mellett az 1939–1944 között a német segédlettel végrehajtandó nagy történelmi határváltozások elérése volt. A történelem menete azonban erre nem adott esélyt, illetve a revízió lehetőségét egy másik hatalomnak adta: a Beneš vezette Csehszlovákiának. A magyar kérdésben a tisói szlovák vezetés és a beneši emigráció között abban volt különbség, hogy az egyik a németektől, a másik a szövetségesektől várta az ország problémáinak megoldását. A másik jelentős különbség, hogy Tisóék egy kisebb területcserével és lakosságcserével is megelégedtek volna, Benešék viszont nem.

Mint láhattuk, az első bécsi döntés és a magyar kormány revíziós politikája zsákutca volt a magyarság számára. Az 1938–1939-ben átmenetileg visszaszerzett területeken kívül a szlovákiai magyarság a kisebbségi jogait is elveszítette. A győztes nagyhatalmak a párizsi béketárgyalásokon és a beneši dekrétumok révén fizettették vissza Magyarországgal a bécsi döntés árát.⁸⁹⁸ A megújított Csehszlovákia ugyanis nemcsak a magyar–szlovák viszonylatban korábban példátlan módon, hanem a többi magyar kisebbség esetében sem tapasztalt módon célul tűzte ki a német mellett a teljes magyar kisebbség felszámolását, s az ország szláv nemzetállammá alakítását. Beneš és munkatársai ugyanis a kisebbségi kérdést továbbra sem az etnikai határok államhatárokká alakításával, hanem a német és magyar kisebbség eltávolításával, s az országhatárok etnikai határokká változtatásával kívánták megoldani. A szlovák–magyar

⁸⁹⁸ A kérdés megítélésében a szlovák–magyar kapcsolatok XX. századi történelme kicsit arra emlékeztet, hogyan beszélnek el egymás mellett a két fél képviselői. A szlovák fél hozzáállása szinte iskolapéldája a történelmi mitológiateremtés bevált módszerének, vagyis bizonyos történelmi korszakok és események kiiktatásának. A szlovákok csak Magyarország erőszakos XIX. és XX. századi asszimilációs politikájára, Szlovákia egy részének 1919-es, 1938-as és 1939-évi megszállására emlékeznek. A szlovákokkal kapcsolatos magyar történelmi emlékezet magyar részről pedig éppen ott kezdődik, ahol a szlovák véget ér: a reciprocitással a kassai kormányprogrammal és a beneši dekrétumokkal.

diplomáciai kapcsolatok tehát 1939–1944 között teljes kudarccal végződtek, mert a kormányok mindkét oldalon olyan politikát folytattak, amely kizárta az egymáshoz való közeledést, amellyel esetleg befolyásolhatták volna a későbbi békekonferenciák döntéseit, illetve a két nemzet megbékélését és a háborúból való sikeres kilépést.

XII. FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

XII/1. Levéltári források

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Külügyminisztérium Sajtóosztályának iratai. (K62)

Külügyminisztérium Politikai osztályának általános iratai. (K63)

Külügyminisztérium Politikai osztályának rezervált iratai. (K64)

Belügyminisztériumi iratok, Kozma Miklós naplója és iratai. (K429)

Magyar Külügyminisztérium pozsonyi magyar követség iratai. (KÜM)

Miniszterelnökségi iratok. Nemzetiségi és Kisebbségi Osztály iratai. (M. E.)
(K28)

Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. (K27)

Slovenský Národný Archív (SNA) [Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony]

Ministerstvo Zahraničných Vecí Slovenskej Republiky (MZV) [Szlovák
Köztársaság Külügyminisztériuma.]

Belügyminisztériumi iratok.

Budapesti szlovák követség jelentései.

Berlini szlovák követség jelentései.

Népbírószági iratok: Hans Elard Ludin pozsonyi német követ, valamint Vojtech
Tuka és Jozef Tiso tárgyalásának jegyzőkönyvei.

Karol Sidora hagyatéka.

Anton Granatier fondjai.

Pozsonyi Központi Tartományi Hivatal elnökségének iratai [Prezídium
Krajinského úradu].

Hadtörténeti Intézet Levéltára (HIL) Budapest

Vezérkari Főnökség iratai, Elnöki osztály iratai.

Archív Ministerstva Zahraničných Vecí (AMZV), Praha [Külügyminisztérium Levéltára, Prága.]

Külügyminisztérium anyagok.

Követségi jelentések.

Archív Ministerstva Vnútra (AMV), Praha [Belügyminisztérium Levéltára, Prága.]

Vojenský Historický Archív Slovenskej Republiky (VHA), Trnava [A Szlovák Köztársaság Hadtörténeti Levéltára.]

Ferdinand Čatlos visszaemlékezései.

Szlovák–magyar kis háború eseményei, visszaemlékezések

XII/2. Napilapok és hetilapok

Esti Újság

Gardista

Grenzbote

Magyar Hírlap (Pozsony), Felvidéki Magyar Hírlap

Naša Zastava

Nástup

Pester Lloyd

Slovák

Slovak Zahraničný

Slovenská politika

Slovenská Pravda

Új Hírek (Pozsony)

XII/3. Felhasznált irodalom

Ablonczy, 2005.

Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Budapest, Osiris, 2005.

- Ábrahám, 2003. Ábrahám Barna: Szlovákok és szlovjások: a nemzet határai. In: *Limes*, 13. évf. 2003/3. 55–66. p.
- Ádám, 1968. Ádám Magda: Magyarország és a kisantant a harmincas években. Budapest, Akadémiai, 1968.
- Ádám, 1996. Ádám Magda, Jozef Hanzal: Edvard Beneš. Dunaszerdahely, Nap, 1996. (Arcképek kettős tükörben.)
- Ádám, 1999. Ádám Magda: A versailles-i Közép-Európa összeomlása. In: *Századok*, 133. évf. 1999/4. 685–724. p.
- Ádám–Juhász–Kerekes, 1959. Ádám Magda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos (összeáll.): Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Budapest, Kossuth, 1959.
- ADAP Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945. Serie D. 1937–1945. Band IV. Oktober 1938 bis März 1939. Die Nachwirkungen von München. Baden-Baden, Imprimerie Nationale, 1951.
- Aixinger et al., 1942. Aixinger László, Arany László, Brogyányi Kálmán, Duka Zólyomi Norbert, Esterházy János: A szlovákiai magyarság élete 1938–1942. Athenaeum, Budapest. 1942.
- Andorka, 1978. Andorka Rudolf: A madridi követségtől Mauthausenig. Budapest, Kossuth, 1978.
- Angyal, 2002. Angyal Béla: Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–38. Galánta, Fórum, 2002.
- Badoglio, 1948. Badoglio, Pietro: Italy in the Second World War. Memoires and Documents. London, Oxford University Press, 1948.
- Baka, 2005. Igor Baka: Slovensko vo vojne proti poľsku v roku 1939. In: *Vojenská Historia*, 9. évf. 2005/3. 26–46. p.

- Balassa, 1994. Balassa Zoltán: Pilóta a viharban. Gróf Esterházy János és kora. Budapest, Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 1994.
- Bán D. et al., 1995. Bán D András, Diószegi László, Fejős Zoltán, Romsics Ignác (szerk.): Magyarok kisebbségben és szórványban. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai, 1919–1944. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1995.
- Bárdi, 2004. Bárdi Nándor: Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. Pozsony, Kalligram, 2004.
- Beneš, 1946. Edvard Beneš: Šest let exilu a druhé světové války. Reči, projevy a dokumnty z let 1938–1945. Praha, Orbis, 1946.
- Beneš, 1947. Edvard Beneš: Pameti. II. Od Mnichova k nové válce a novému vítězství. Praha, Orbis, 1947.
- Bielik–Mulík, 1994. Bielik, Peter, Mulík, Peter, Kunc, Bartolomej (zost.): Dies Ater. Nešťastný deň 29. august 1944. Zborník zo seminára Dies Ater uskutočneného 26. 8. 1993 v Bratislave. Bratislava, Lúč, 1994.
- Bystrický, 1991. Bystrický, Valerián: Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. Bratislava, SAV. 1991.
- Bystrický, 1992. Bystrický, Valerián: Jozef Tiso a 14. marec 1939. In: Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Zborník materiálov z vedeckého sympózia Častá-Papiernička, 5.–7. mája 1992. Zost.: Bystrický, Valerián, Fano, Štefan. Bratislava, Slovak Academic Press, 1992.
- Bystrický, 1999. Zasadnutie Slovenského snemu 14. marca 1939. Historický Časopis. 47. évf.1999/1. 105-114. p.

- Bystrický, 2001. Bystrický, Valerián: Nacistické nemecko a vznik Slovenského štátu. In: Vojenská História, 5. évf. 2001/2. 41-61. p.
- Čarnogurský, 1968. Čarnogurský, Paľo: Deklarácia o únii Slovenska s Poľskom z 28. októbra. 1938. In: Historický Časopis, 16. évf. 1968/3. 407–423. p.
- Čarnogurský, 1992. Čarnogurský, Pavol: 14. marec. 1939. Bratislava, Veda, 1992.
- Československá statistika, 1924. Československá statistika. Sväzok 9. Sčítaní lidu v Republice Československé ze den 15. února 1921. I. Praha, Státní úřad statistický, 1924.
- Chmel, 1996. Chmel, Rudolf (összeáll.): A szlovákkérdés a XX. században. Pozsony, Kalligram, 1996.
- Churchill, 1948. Churchill, Winston Spencer: The Second World War. I. London, Cassel and Co. LTD., 1948.
- Conway, 1992. Conway, John S.: Catholics and Jews. 1992.
- Cséfalvay–Kázmerová, 2007. Cséfalvay, František, Kázmerová, Ľubica: Slovenská republika 1939–45. Chronológia najdôležitejších udalostí. Bratislava, Historický ústav SAV, 2007.
- Csima, 1961. Csima János: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához 1938–1945. Budapest, Honvédelmi Minisztérium Központi Irattár, 1961.
- DBFP Documents on British Foreign Policy 1919–1939. Third Series. Vol. III. 1938–1939. Eds.: Woodward, Ernest Llewellyn, Butler, Rohan, Lambert, Margaret. London, Her Majesty's Stationery Office, 1950.
- Deák, 1986. Deák, Ladislav: Zápas o strednú Európu 1933–1938. Bratislava, Veda, 1986.

- Deák, 1991. Deák, Ladislav: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933–39. Bratislava, Veda, 1991.
- Deák, 1993. Deák, Ladislav (zost.): Malá Vojna. Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939. Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach, 30. 3. 1993. Bratislava, Stála konferencia slovenskej inteligencie Slovakia plus, 1993.
- Deák, 1996. Deák, Ladislav: Slováci v maďarskej politike v rokoch 1918–1939. Bratislava, Stála konferencia slovenskej inteligencie Slovakia plus, 1996.
- Deák, 1998. Deák, Ladislav: Viedenská arbitráž. „Mníchov pre Slovensko.” Bratislava, Korene, 1997.
- Deák, 2002. Deák, Ladislav (zost.): Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty I. 20 september – 2 november 1938. Martin, Matica slovenská, 2002.
- Deák, 2003. Deák, Ladislav (zost.): Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty II. Okupácia (2. november 1938 – 14. marec 1939). Martin, Matica slovenská, 2003.
- Deák, 2006. Deák, Ladislav (zost.): Viedenská arbitráž. 2. november 1938. Dokumenty III. 3. november – 4. apríl 1939. Martin, Matica slovenská, 2006.
- Dejiny Slovenska, 1985. Dejiny Slovenska. V. 1918–1945. Zost.: Kropilák, Miroslav. Bratislava, Veda, 1985.
- Dejmek, 2002. Dejmek, Jindřich: Československo, jeho susedé a veľmoci ve XX. století (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002.
- DGFP Documents on German Foreign Policy 1918–45. Series D. Volume XI. The War Years September 1, 1940 – January

- 31, 1941. Eds.: Sweet, Paul R. et al. London, Her Majesty's Stationery Office, 1961.
- DIMK, II. Diplomácia Iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. II. A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája 1936–1938. Összeáll.: Ádám Magda. Budapest, Akadémiai, 1965.
- DIMK, III. Diplomácia Iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. III. Magyarország külpolitikája 1938–1939. Összeáll.: Ádám Magda. Budapest, Akadémiai, 1970.
- DIMK, IV. Diplomácia Iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. IV. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939–1940. Összeáll.: Juhász Gyula. Budapest, Akadémiai, 1962.
- DIMK, V. Diplomácia Iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. V. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. Összeáll.: Juhász Gyula, Fejes Judit. Budapest, Akadémiai, 1982.
- Dobranski, 1941. Dobranski, Edo: Slovjacka gramatika. Kassa, Ojčizna, 1941.
- Đurčanský, 1943. Đurčanský, Ferdinand: Pohľad na slovenskú politickú minulosť. Bratislava, 1943.
- Đurčanský, 1991. Đurčanský, Ferdinand: Biela kniha. I. Trenčín, Ivan Štelcer, 1991.
- Đurica, 1983. Đurica, Milan S.: The Foreign Policy of the Slovak Republic. In: Slovak Politics. Essays on Slovak History in Honour of Joseph M. Kirschbaum. Ed.: Kirschbaum, Stanislav J. Cleveland, Ohio, Slovak Institute, 1983.
- Đurica, 1995. Đurica, Milan S.: Dejiny Slovenska a Slovákov v chronologickom prehľade. Košice, Bratislava, Pressko, Ústav dejín kresťanstva na Slovensku, 1995.
- Đurica, 2006. Đurica, Milan S.: Jozef Tiso. Bratislava. Lúč, 2006.

- Esterházy L. 1991. Esterházy Lujza: Szívek az ár ellen. Népek ütközése, közép-európai tapasztalatok. Budapest, Püski, 1991.
- Esterházy–Török, 2001. Esterházy-Malfatti Alice, Török Bálint (szerk.): Esterházy János emlékkönyv. Budapest, Századvég, 2001.
- Eubank, 1963. Eubank, Keith: Munich. Norman, University of Oklahoma Press, 1963.
- Fabian, 1966. Fabian, Juraj: Svätošufanské tiene Telekiho zahraničná politika a Slovensko 1939–41. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry, 1966.
- Fabricius–Hradská, 2007. Fabricius, Miroslav, Hradská, Katarína (ed.): Jozef Tiso: Prejavy a články. II. 1938–1944. Bratislava, Historický ústav SAV, AEPRESS, 2007.
- Fábry, 1968. Fábry Zoltán: Stószii délelőttök. Pozsony, Madách, 1968.
- Frank, 2002. Frank Tibor (kiad.): Roosevelti követe Budapesten 1934–41. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934–1941. Budapest, Corvina, 2002.
- Fülöp-Sipos, 1998. Fülöp Mihály–Sipos Péter: Magyarország külpolitikája a XX. században. Budapest, Aula, 1998.
- G. Kovács, 1989. G. Kovács László: Magyarok Szlovákiában 1939–45. In: Új Forrás, 21. évf. 1989/3. 43–45. p., 1989/4. 54–65. p., 1989/5. 47–61. p.
- G. Kovács, Kamenec, 1997. G. Kovács László: Jozef Tiso. Dunaszerdahely, Nap, 1997. (Arcképek kettős tükörben.)
- G. Vass, 1994. G. Vass István: Bakach-Bessenyei György tárgyalásai az Egyesült Államok megbízottaival Bernben, 1943. augusztus 28. és 1944. március 19. között. A Kállay-kormány béketapogatózásainak újabb dokumentumai. In: Levéltári közlemények, 65. évf. 1994/1–2. 153–205. p.
- G. Vass, 1997. Magyar–cseh hivatalos tárgyalások Bernben. Külpolitika, 1997/3. 101–130. p.

- Graziano–Eördögh, 2006. Graziano, Ingrid, Eördögh István: Jozef Tiso és a szlovákiai holokauszt. METEM, Budapest, 2006.
- Gulyás, 1993. Gulyás László: Az 1943. december Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. Szeged, JATE Press, 1993. (Documenta Historica XI.)
- Gulyás, 2008. Gulyás László: Edvard Beneš. Közép-Európa-koncepciók és a valóság. Gödöllő, Attraktor, 2008.
- Gyönyör, 1996. Gyönyör József: A kassai kormányprogramtól a jogtipró beneši dekrétumokig. In: Mayer Judit (szerk.): Edvard Beneš elnöki dekrétumai, avagy a magyarok és a németek jogfosztása. Pozsony, Pannónia, 1996. 76–77. p.
- Gyurgyík, 1994. Gyurgyík László: Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében. Pozsony, Kalligram, 1994.
- Halaga, 1949. Halaga, O. R.: Austroslavizmus, uhroslavizmus a východoslovenské národné uvedomenie. In: Svojina, 1949/3. 198–200. p.
- Harsányi–Jemnitz–Székely, 1988. Harsányi Iván, Jemnitz János, Székely Gábor (összeáll.): München 1938. Diplomáciai és politikai dokumentumok. Budapest, Kossuth, 1988.
- Hertel, 2003. Hertel, Marián: František Jehlička. In: Slavomír Michálek, Natália Krajčovičová a kolektív. Do pamäti národa. Bratislava, Veda, 2003. 263-266. p.
- Hetényi, 2006. Hetényi, Martin: K niektorým aspektom situácie na Slovenskom–Maďarskom pohraničí 1938–1945. In: Vojenská História, 2006/3. 20–41. p.
- Hetényi, 2007. Hetényi, Martin: Postavenie maďarskej menšiny na Slovensku v rokoch 1939–1940. In: Pekár, Martin, Pavlovič, Richard (zost.): Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. Prešov, Prešovská univerzita, Filozofická fakulta, Universum. 2007.

- (Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov, VI.)
- Hetényi, 2008. Hetényi, Martin: Slovensko–Maďarské pomedzie v rokoch 1938–1945. Nitra, 2008.
- Hilberg, 1985. Hilberg, Raul: The Destruction of the European Jews. New York–London, Holmes, Meier, 1985.
- Hillgruber, 1965. Hillgruber, Andreas: Hitler, König Carol und Marsschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938–1944. Wiesbaden, Steiner, 1965.
- Hillgruber, 1970. Hillgruber Andreas (Hrsg.): Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes 1939–1944. I–II. Frankfurt, Bernard und Graefe, 1970.
- Hoensch, 1965. Hoensch, Jörg K.: Die Slowakei und Hitlers Ostpolitik. Hlinkas Slowakische Volkspartei zwischen Autonomie und Separation 1938–1939. Köln, Graz, Böhlau, 1965.
- Hoensch, 1978. Hoensch, Jörg K.: Geschichte der Tschechoslowakischen Republik 1918–1978. Stuttgart, Kohlhammer, 1978.
- Hoensch, 2000. Hoensch, Jörg K.: Základné črty ríšskonemeckej politiky voči Slovensku pred Salzburgom (marec 1939 – júl 1940). In: Kamenec, Ivan, Mannová, Elena, Kowalská, Eva (zost.): Historik v čase a priestore. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi. Bratislava, Veda, 2000. 242–247. p.
- Hoensch, 2001. Hoensch, Jörg K.: Slovesko a Hitlerova východná politika. Bratislava, Veda, 2001.
- Holec, 2008. Holec, Roman: Bulharský excár Ferdinand a Slovensko (1939–1944). Historický Časopis, 56. évf. 2008/4. 657–677. p.
- Horthy, 1990. Horthy Miklós: Emlékirataim. Szerk.: Antal László. Budapest, Európa–História, 1990.

- Hory, 1987. Hory András: Bukaresttől Varsóig. Sajtó alá rend.: Pritz Pál. Budapest, Gondolat, 1987.
- Horváth, 2004. Horváth Gyula (szerk.): Dél-Szlovákia. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2004.
- Hradská, 1999. Hradská, Katarína: Prípád Dieter Wisliceny. Nacistickí poradcovia a židovská otázka na Slovensku. Bratislava, Academic Electronic Press, 1999.
- Hubenák, 1967. Hubenák, Ladislav: Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku v rokoch 1938. In: Sborník archivních prací, 17. évf. 1967/2.
- Irmanová, 2002. Irmanová, Eva: Maďarsko a versailleský mírový systém. Ústí nad Labem, Albis international, 2002.
- Ivaničková, 1998. Ivaničková, Edita: Československo–Maďarské vzťahy v stredoeurópskej politike Veľkej Británie (1938–45). In: Historický Časopis, 46. évf. 1998/2. 250–260. p.
- Janek, 2001. Janek István: Az elfelejtett háború. In: Történelmi Szemle, 43. évf. 2001/3–4. 299–313. p.
- Janek, 2007. Janek István: Szlovák revíziós tervek 1938–1945. In: Rubicon, 18. évf. 171–172. sz. 2007/1–2. 8–11. p.
- Janek, 2008. Janek István: Egy fasiszta bábálla. Szlovákia, 1938–1945. In: Rubicon, 19. évf. 184. sz. 2008/4. 4–22. p.
- Jelinek, 1971. Jelinek, Yeshayahu: Slovakias Internal Policy and the Third Reich, August 1940 – February 1941. In: Central European History, 1971/4. 242–270. p.
- Jelinek, 1971 b. Jelinek, Yeshayahu: Storm-Troopers in Slovakia. The Rodobrana and the Hlinka Guard. In: Journal of Contemporary History, 6. évf. 1971/3. 97–119. p.
- Jelinek, 1976. Jelinek, Yeshayahu: The Parish Republic. Hlinkas Slovak People party 1939–45. Boulder, East European Quarterley, 1976. (East European Monographs, 14.)

- Joó, 2008. Joó András: Kállay Miklós külpolitikája. Budapest, Napvilág, 2008.
- Juhász, 1973. Juhász Gyula: Két tárgyalás 1943 tavaszán. Feljegyzések Kállay Miklós 1941. április 1-i római és Horthy Miklós 1943. április 16-i klessheimi tárgyalásairól. In: Történelmi Szemle, 16. évf. 1973/3–4. 488–530. p.
- Juhász, 1978. Juhász Gyula (összeáll.): Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban. Budapest, Kossuth, 1978.
- Juhász, 1988. Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945. 3. kiad. Budapest, Akadémiai, 1988.
- Kádár, 1978. Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronköhidáig. I–II. Budapest, Magvető, 1978. (Tények és tanúk.)
- Kaiser, 1969. Kaiser, Johann: Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei. Ein Beitrag zur Erforschung der nationalsozialistischen Satellitenpolitik. Bochum, 1969.
- Kállay, 1991. Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnök voltam 1942–1944. Egy nemzet küzdelme a második világháborúban. I–II. Budapest, Európa–História, 1991.
- Kamenec, 1991. Kamenec, Ivan: Po stopách tragédie. Bratislava, Archa, 1991.
- Kamenec, 1992. Kamenec, Ivan: Slovenský štát (1939–45). Praha, Anomal, 1992.
- Kamenec, 1994. Kamenec, Ivan: Szlovákia és a szlovák politika helyzetének paradoxonai a második világháborúban. In: Szlovákok az európai történelemben. Tanulmányok. Szerk.: Molnár Imre. Budapest, Közép-Európa Intézet, Teleki László Alapítvány, 1994.
- Kamenec, 1994 b. Kamenec, Ivan: Pokusy reprezentantov Slovenskej republiky v rokoch 1944–45 o hľadanie východísk v záverečnej etape druhej svetovej vojny. In: Slovensko na konci druhej svetovej vojny. Stav, východiská a

- perspektívy. Zborník materiálov zo sympózia z Častej-Papierničky 23. 11. – 25. 11. 1993. Ed.: Bystrický, Valerián, Fano, Štefan, Bratislava, Historický ústav SAV, 1994.
- Kamenec, 1995. Kamenec, Ivan: Trauma. Solymár, Auróra, 1995.
- Kamenec, 1997. Kamenec, Ivan: Jozef Tiso. Dunaszerdahely, Nap, 1997. (Arcképek kettős tükörben.)
- Kamenec, 2008. Kamenec, Ivan: Sloveský štát v obrazoch (1939–1945). Praha, 2008.
- Kamenec–Prečan–Škorvánek, 1992. Kamenec, Ivan, Prečan, Vilém, Škorvánek, Stanislav (zost.): Vatikán a Slovenská republika (1939–1945). Dokumenty. Bratislava, Slovak Academic Press, 1992.
- Kászonyi, 1940. Kászonyi Ferenc: Magyar–szlovák vérközösség. Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt., 1940.
- Kászonyi, 1943. Kászonyi Ferenc: A szlovják kérdés. Dvorčák Győző emlékére. Kisebbségvédelem, 6. évf. 1943/3–4. 1–15. p.
- Katuninec, 2000. Katuninec, Milan: Dilemy Karola Sidora (1938–39). In: Historický Časopis, 48. évf. 2000/4. 636–649. p.
- Kerekes–Ádám–Juhász, 1966. Allianz Hitler–Horthy–Mussolini. Dokumenten zur ungarischen Aussenpolitik (1933–1944). Einleitende Studie und Vorbereitung der Akten zum Druck von Lajos Kerekes Magda Ádám, und Gyula Juhász. Budapest, Akadémiai, 1966.
- Kirschbaum, 2000. Kirschbaum, Jozef: Náš boj o samostatnosť Slovenska. Martin, Matica Slovenská. 2000.
- Kníchal, 2002. Kníchal, Ondrej: Slovenská národná identita. In: Ľudové Noviny, 2002. március 28. 4–5. p.
- Korček, 1999. Korček, Ján: Slovenská republika 1943–1945. Bratislava, Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 1999.

- Korček, 1999. Korček, Ján: V službách militantnej politiky. In: Historická revue, 4. évf. 1993/10. 18–21. p.
- Kováč, 2006. Kováč, Dušan: Bratislava 1939–1945. Bratislava, Albert Marenčin vydavateľstvo PT, 2006.
- Kováč, 2006. Kováč, Dušan: Szlovákia története. Pozsony, Kalligram, 2001.
- Kramer, 1957. Kramer, Juraj: Iredenta a separatizmus v slovenskej politike 1919–1938. Bratislava, SVPL, 1957.
- Krnáč, 1940. Krnáč, Juraj: Prvé Boje. In: Slovenské Vojsko, 1940/8. 134–136. p.
- Lacko, 2008. Lacko, Martin: Slovenská republika 1939–1945. Ilustrované dejiny. Bratislava, Perfekt, 2008.
- Lantayová, 1992. Čierna-Lantayová, Dagmar: Podoby česko–slovensko–maďarského vzťahu 1938–1949. Východiská, problémy a medzinárodné súvislosti. Bratislava, Veda, 1992.
- Lantayová, 1996. Čierna-Lantayová, Dagmar: Politické úvahy a súvislosti pri nadviazaní diplomatických stykov medzi Slovenskom a Sovietskym zväzom v roku 1939. In: Historické Štúdie, 37. évf. 1996. 69–87. p.
- Lantayová, 2002. Čierna-Lantayová, Dagmar: Pohľady na východ. Bratislava, Veda, 2002.
- Lantayová, 2004. Čierna-Lantayová, Dagmar: Poznámky Sovietskeho zástupcu v Bratislave k prejavom napätia medzi Slovenskom a Maďarskom február 1940. – apríli 1941. In: Historické Štúdie, 43. évf. 2004. 237–249. p.
- Lantayová, 2006. Čierna-Lantayová, Dagmar: Problém vzťahu s Maďarskom v aktivitách politikov a diplomatov Slovenského Štátu 1939–45. In: Z dejín Visegrádskeho priestoru. Richardu Pražákovi k pätasedmdesiatinám. Ed.: Goneč, Vladimír, Vlček, Radomír. Brno, Masaryková univerzita, 2006.

- Letz, 1994. Letz, Robert: Činnosť sovietskych orgánov NKVD na Slovensku v rokoch 1944 a 1945. In: Slovensko na konci druhej svetovej vojny. Stav, východiská a perspektívy. Zborník materiálov zo sympózia z Častej-Papierničky 23. 11. – 25. 11. 1993. Ed.: Bystrický, Valerián, Fano, Štefan, Bratislava, Historický ústav SAV, 1994.
- Lipscher, 1957. Lipscher, Ladislav: Ľudácká autonómia. Ilúzie a skutočnosť. Bratislava, SVPL, 1957.
- Lipták, 1965. Lipták, Ľubomír: Príprava a príbeh Salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a Slovenského štátu. In: Historický Časopis, 13. évf. 1965/3. 329–365. p.
- Lipták, 1967. Lipták, Ľubomír: Maďarsko v politike Slovenského štátu v rokoch 1939–43. In: Historický Časopis, 15. évf. 1967/1. 1–35. p.
- Lipták, 1994. Lipták, Ľubomír: Slovensko v predvečer prevratných udalostí. In: Slovensko na konci druhej svetovej vojny. Stav, východiská a perspektívy. Zborník materiálov zo sympózia z Častej-Papierničky 23. 11. – 25. 11. 1993. Ed.: Bystrický, Valerián, Fano, Štefan, Bratislava, Historický ústav SAV, 1994.
- Lipták, 1998. Lipták, Ľubomír: Slovensko v 20. storočí. Bratislava, Kalligram, 1998.
- Lukeš, 1968. Lukeš, František: Podivný mír. Praha, Svoboda, 1968.
- Lukeš, 1998. Lukeš, Michal: Cesta k amnestii Vojtecha Tuky. In: Historický Časopis, 46. évf. 1998/4. 663–672. p.
- Macartney, 1957. Macartney, Carlile Aylmer: October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929–1945. I–II. Edinburg, University Press, 1957.

- Manfred, 1992. Alexander Manfred: Proces s Vojtechom Tukom zo spravodajstva nemeckého Konzulátu v Bratislave. Historický Časopis, 40. évf. 1992/6. 714–730. p.
- Mar'ina, 1999. Mar'ina, Valentyina Vlagyimirovna: Szlovákija a v polityike SZSZSZR i Germanyii. In: Vosztocsnaja Jevropa mezdu Gitlerom i Sztalinim. Red.: Volkov, V. K. Gibijanskij, L. J. Moszkva, 1999.
- Marjinová, 1994. Marjinová, Valentina Vladimirovna: Brána na Balkán. Slovensko v geopolitických plánech SSSR a Německa v letech 1939–41. In: Soudobé dějiny, 1. évf. 1994/6. 827–846. p.
- Marsina, 2008. Marsina, Richard: A szlovák történeti terminológiáról. In: Magyar–szlovák terminológiai kérdések. Szerk.: Ábrahám Barna. Piliscsaba–Esztergom, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2008.
- Matić, 2002. Matić, Igor-Philip: Edmund Veessenmayer. Agent und Diplomat der nationalsozialistischen Expansionspolitik. München, Oldenbourg, 2002.
- Matolay, 1943. Matolay Géza: Gróf Csáky István élete és munkássága a magyar revízió szolgálatában. Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, 1943.
- Michela, 2008. Maďarská politika a plány ozbrojenej akcie na Slovensku v rokoch 1919-1920. Vojenská História. 12. sz. 2008/2. 64–83. p.
- Milla, 2008. Milla, Michal: Hlinková mládež 1938–45. Bratislava, Ústav Pamäti Národa, 2008.
- Medrický, 1993. Medrický, Gejza: Minister spomína. Bratislava, Litera, 1993.
- Mlynárik, 1991. Mlynárik, Ján: Vatikán a genocída slovenských židov. In: Stredný Evropa, 1991. 21. sz.

- MOFN A Magyar Országgyűlés Felsőházának Naplója. I–II. Budapest, Athenaeum, 1940–1941.
- MOKN A Magyar Országgyűlés Képviselőházának Naplója. I–II. Budapest, Athenaeum, 1940.
- Molnár, 1997. Molnár Imre: Esterházy János (1901–1957). Dunaszerdahely, Nap, 1997.
- Molnár, 2000. Molnár Imre: Esterházy János és a kisebbségi kérdés. Budapest, Ister, 2000.
- Molnár, 2008. Molnár Imre: Sem gyűlölettel, sem erőszakkal. Esterházy János élete és mártírhalála. Komárom, Kecskés László Társaság, 2008.
- Mrva, 1994. Mrva, Ivan: Prezident Jozef Tiso a povstanie. In: Dies Ater. Nešťastný deň 29. august 1944. Zost.: Bielik, Peter, Mulík, Peter, Kunc, Bartolomej. Bratislava, Lúč, 1994.
- Nebelin, 1989. Nebelin, Manfred: Deutsche Ungarnpolitik 1939–1941. Opladen, Laske und Budrich, 1989.
- Němeček, 1997. Němeček, Jan: Slovensko–polské vztahy v předvečer druhé světové války. In: Historický Časopis, 45. évf. 1997/3. 440–454. p.
- Niederhauser, 1993. Niederhauser Emil: Csehszlovákia és Jugoszlávia létrejötte és megszűnése. Múltunk, 38. évf. 1993/2–3. 116–130. p.
- Niederhauser, 2001. Niederhauser Emil: Nemzet és kisebbség. Válogatott tanulmányok. Budapest, Lucidus, 2001.
- Nižňanský, 2005. Nižňanský, Eduard: Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942. Zvolen, Klemo, 2005.
- Ormos, 1993. Ormos Mária: Hitler. Budapest, T-Twins, 1993.
- Ormos, 1998. Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában, 1914–1945. Debrecen, Csokonai. 1998.

- Ormos, 2000. Ormos Mária: Egy magyar médiavezér. Kozma Miklós. Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941). I–II. Budapest, Polgart, 2000.
- Otáhalová–Červinková, 1966. Otáhalová, Libuše, Červinková, Miloda: Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943. I–II. Praha, Academia, 1966.
- Pastor, 1992. Peter Pastor (összeáll.): A moszvai magyar követség jelentései 1935–1941. Budapest, Századvég, Atlanti, 1992.
- Pataky–Rozsos–Sárhidai, 1992. Pataky Iván, Rozsos László, Sárhidai Gyula: Légi háború Magyarország felett. Budapest, Zrínyi, 1992.
- Peéry, 1977. Peéry Rezső: Malomkövek között. Találkozások kortársakkal, Feljegyzések, beszámolók, karcolatok. Stuttgart, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1977.
- Pekník, 1998. Pekník, Miroslav (hl. red.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. II. Bratislava, Národné literárne centrum, 1998.
- Petrik, 1999. Petrik, Ján: Spišská Tragédia. Martin, Matica Slovenská, 1999.
- Petruf, 1993. Petruf, Pavol: Vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom v rokoch 1939–1944. In: Historický Časopis. 41. évf. 1993/5–6. 693–705. p.
- Petruf–Segeš, 2005. Petruf, Pavol, Segeš, Dušan: Memorandum Karola Sidora Slovenská otázka z júna 1943. In: Historický Časopis, 53. évf. 2005/1. 123–150. p.
- Pintér–Rozsnyói, 1965. Pintér Péter, Rozsnyói Ágnes (közread): Bajcsy-Zsilinszky dokumentumok. Századok., 99. évf. 1965/1–2. 172–205. p.

- Podolec, 2003. Podolec, Ondrej: Slovensko–maďarské konflikty a ich odraz na pôde slovenského snemu. In: Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20 storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15.–16. októbra 2002. Ed.: Štefanský, Michal, Purdek, Imrich. Bratislava, Vojenský historický ústav, 2003.
- Pokorný, 1942. Pokorný, Ctibor: Boj za slobodu. Bratislava, 1942.
- Popély, 1991. Popély Gyula: Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében. Budapest, Széphalom, Regio, 1991. (Regio könyvek.)
- Popély, 1995. Popély Gyula: Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztárságban, 1918–1925. Pozsony, Kalligram, 1995.
- Popély, 2006. Popély Gyula: Hazatéréstől a hazavesztésig. Magyar oktatásügy és oktatáspolitiká a visszatért Felvidéken 1938–1945. Pozsony, Madách, Posonium, 2006.
- Pótó, 2003. Pótó János: Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika. Budapest, Osiris, 2003.
- Prečan, 1965. Prečan, Vilém (zost.): Slovenské národné povstanie. Dokumenty. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1965.
- Pritz, 1999. Pritz Pál: Pax Germanica. Német elképzelések Európa jövőjéről a második világháborúban. Budapest, Osiris, 1999.
- Punka, 1991. Punka György: Igló bombázása. Budapest, 1991.
- Rajninec, 1997. Rajninec, Juraj: Slovenské letectvo 1939/1944. I. kötet Bratislava, Ministerstvo obrany SR, 1997.
- Rašla–Žabkay, 1990. Anton Rašla– Ernest Žabkay: Proces s dr Jozefom Tisom. Spomienky Antona Rašlu a Ernesta Žabkayho. Tatrapress Bratislava. 1990.

- Ránki, 1964. Ránki György: Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről. Budapest, Kossuth, 1964.
- Ránki, 1983. Ránki György: Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal. I–II. Budapest, Magvető, 1983. (Tények és tanúk.)
- Réti, 2007. Réti György: A Palazzo Chigi és Magyarország. Olasz diplomáciai dokumentumok Magyarországról a Darányi-kormány megalakulásától a Szovjetunió elleni hadüzenetig, 1936–1941. Budapest, Hungarovox, 2007.
- Romsics, 1998. Romsics Ignác (szerk.): Trianon és a magyar politikai gondolkodás, 1920–1953. Tanulmányok. Budapest, Osiris, 1998.
- Romsics, 2002. Romsics Ignác (szerk.): Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Budapest, Osiris, 2002.
- Rónai, 1993. Rónai András: Térképezett történelem. Budapest, Püski, 1993.
- Rotkirchen, 1967. Rotkirchen, Livia: Vatican Policy and the Jewish Problem in Independent Slovakia. In: Yad Vashem Studies. 1967/6. 27–53. p.
- Rychlík, 1994. Rychlík, Jan: Geneza vzťahu mocnosti k možnosti samostatného Slovenska či obnovy Československa. In: Slovensko na konci druhej svetovej vojny. Stav, východiská a perspektívy. Zborník materiálov zo sympózia z Častej-Papierničky 23. 11. – 25. 11. 1993. Ed.: Bystrický, Valerián, Fano, Štefan, Bratislava, Historický ústav SAV, 1994. 114–125. p.
- Rychlík, 1997. Rychlík, Jan: Česi a Slováci ve 20. století. Bratislava, Praha, Academic Electronic Press, Ústav T. G. Masaryka, 1997.

- Rychlík, 1999. Rychlík, Jan: Politická situácia v Európe a na Slovensku v rokoch 1941–43 v správach bulharských diplomatov. In: Historický Časopis, 47. évf. 1999/2. 265–305. p.
- Sallai, 2002. Sallai Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris, 2002.
- Sas, 1993. Sas Andor: A szlovákiai zsidók üldözése 1939–1945. Pozsony, Kalligram, 1993.
- Schumann, 1988. Schumann, Wolfgang: Nacht über Europa. Die Okkupationspolitik des deutschen Faschismus (1938–1945). II. Die faschistische Okkupationspolitik in Österreich und der Tschechoslowakei (1938–1945.) Köln, Pahl-Rugenstein, 1988.
- Sidor, 1947. Sidor, Karol: Šesť rokov pri Vatikáne. Scranton, Obrana Press, 1947.
- Sidor, 1971. Sidor, Karol: Moje poznámky k historickým dňom. Middletown, Knižnica Literárneho Almanachu Slovák v Amerike, 1971.
- Sidor, 1991. Sidor, Karol: Takto vznikol Slovenský štát. Bratislava, Odkaz, 1991.
- Simon, 2006. Simon Attila: A szlovákiai magyar politika és Dél-Szlovákia két világháború közötti kolonizációja. In: Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Szerk.: Bárdi Nándor, Simon Attila. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006.
- Simon, 2007. Simon Attila: A várakozás hetei. A szlovákiai magyarok az első bécsi döntés előtt. In: Limes, 20. évf. 2007/2. 7–20. p.
- Simon, 2008. Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.

- Šmihula, 1998. Šmihula, Daniel: Vnútorný život na vyslanectve Slovenskej republiky v Moskve v rokoch 1939–1941. In: Historický Časopis, 46. évf. 1998/3. 479–496. p.
- Spišiak, 1994. Spišiak, Ján: Depeše u Budapešti, rok 1939. In: Slovenské Pohľady, 1994/2. 94–112. p.
- Špitzer, 1994. Špitzer, Juraj: Kétség és remény. Esszék és tanulmányok. Pozsony, Kalligram, 1994.
- Stano, 1994. Stano, Július: 141. zasadnutie snemu Slovenskej republiky dňa 4. októbra 1944. In: Dies Ater. Nešťastný deň 29. august 1944. Zost.: Bielik, Peter, Mulík, Peter, Kunc, Bartolomej. Bratislava, Lúč, 1994. 139–151. p.
- Štefanský, 1998. Štefanský, Václav: Generál Fedinand Čatloš. Biografický náčrt. Bratislava, Vojenská informačná a tlačova agentúra, 1998.
- Stelczer, 1992. Stelczer Elemér: Esterházy János élete és munkássága. In: Kapu, 5. évf. 1992/8. 44–49. p.
- Strieženec, 1940. Strieženec, Rudo: Stráž na Východe. Bratislava, 1940.
- Suba, 1994. Suba János: A terület visszacsatolások határkijelölő munkálatai 1938–1941 között. In: Rendvédelem-történeti füzetek, 5. évf. 6. sz. 1994. 98–102. p.
- Suško, 1979. Suško, Ladislav: Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939–1941. In: Historické Štúdie, 23. évf. 1979. 5–26. p.
- Szalatnai, 1982. Szalatnai Rezső: Két hazában egy igazsággal. Budapest, Magvető, 1982.
- Szalatnai, 1990. Szalatnai Rezső: A csehszlovákiai magyarok 1938 és 1945 között. II. rész. Regio, 1. évf. 1990/3. 163–190. p.
- Szarka, 1990. Szarka László: A kisebbségi kérdés a magyar–csehszlovák kapcsolatokban. Regio, 1. évf. 1990/3. 231–244. p.

- Szarka, 1992. Szarka László: Csehszlovákia. In: Glatz Ferenc: A kisebbségi kérdés Közép–Európában tegnap és ma. *História plusz*. 1992/11. 37–45. p.
- Szarka, 1993. Szarka László: A szlovákok története. Budapest, Bereményi, 1993.
- Szarka, 1998. Szarka László: Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában. Budapest, Ister, 1998.
- Szarka, 2007. Szarka László: Az etnikai revízió elve és gyakorlata az első bécsi döntés előkészítésében. In: *Acta Historica Danubiensia*, 2007/1. 47–63. p.
- Szegedy-Maszák, 1986. Szegedy-Maszák Aladár: A magyar külügyminisztérium politikai osztálya vezetőjének emlékirata. In: *Helyünk Európában*. I. Szerk.: Ring Éva. Budapest, Magvető, 1986.
- Szegedy-Maszák, 1996. Szegedy-Maszák Aladár: Az ember ősszel visszanéz. Egy volt diplomata emlékirataiból. I–II. Sajtó alá rend.: Csorba László. Budapest, Európa, 1996.
- Szinai–Szűcs, 1962. Szinai Miklós, Szűcs László: Horthy Miklós titkos iratai. Budapest, Kossuth, 1962.
- Táborský, 1981. Edward Táborský: President Edvard Beneš between East and West. Stanford, Hoover Institution Press, 1981.
- Tajták, 1964. Tajták, Ladislav: K otázke vydávania učebníc vo východoslovenskom nárečí. In: *Nové obzory*, 1964/6. 43–57. p.
- Tajták, 1966. Tajták, Ladislav: Naša Zástava nástroj politiky madarských vládnúcich tried. In: *Nové obzory*, 1966/8. 78–107. p.
- Tilkovszky, 1967. Tilkovszky Loránt: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938–1941. Budapest, Akadémiai, 1967.

- Tilkovszky, 1972. Tilkovszky, Loránt: Južné Slovensko v rokoch 1938–1945. Bratislava, SAV, 1972.
- Tönsmeier, 2006. Tönsmeier, Tatjana: Das Dritte Reich und die Slowakei 1939–1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn. München, Wien, Schöningh, Paderborn, 2006.
- Újpestery, 1987. Újpestery Elemér: Végállomás Lisszabon. Hét év a magyar királyi külügy szolgálatában. Budapest, Magvető, 1987.
- Vájlok, 1940. Vájlok Sándor: A felvidéki szlovákság. In: Egyedül Vagyunk, 1940. július 26. 27. p.
- Vávra–Eibel, 1963. Vávra, Ferdinand, Eibel, J.: Viedenská arbitraž. Dôsledok Mníchova. Bratislava, Osveta, 1963.
- Weinberg, 1994. Weinberg, Gerhard L.: A World at Arms. A Global History of World War II. Cambridge, University Press, 1994.
- Veres, 2004. Veres Tímea: A Tuka-per közvetlen előzményei a cseh és szlovák sajtóban. In: Fórum. Társadalomtudományi Szemle, 6. évf. 2004/1. 149–154. p.
- Vigh, 2002. Vigh Károly: Bajczy-Zsilinszky Endre külpolitikája. Budapest, Mundus, 2002.
- Vietor, 1968. Vietor, Martin: Dejiny okupácie južného Slovenska 1938–1945. Bratislava, Slovenská Akadémia Vied, 1968.
- Wilhelmstrasse A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. Összeáll.: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Loránt, Juhász Gyula. Budapest, Kossuth, 1968.
- Wojatsek, 1980. Wojatsek, Charles: From Trianon to the first Vienna Arbitral Award. The Hungarian Minority in the First Czechoslovak Republic, 1918–1938. Montreal, Institut of Comparative Civilizations, 1980.
- Zeidler, 2001. Zeidler Miklós: Magyar revizionizmus a két háború között. In: Limes, 14. évf. 2001/3. 7–23. p.

- Zelenák, 2002. Zelenák, Peter: Szlovákia 1918–1939 közötti politikai és területi integritásának problémája. In: „... ahol a határ elválaszt.” Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Szerk.: Pásztor Cecília. Balassagyarmat, Nagy Iván Kör, Nógrád Megyei Levéltár, 2002.
- Zprávy Štátneho úradu, 1933. Zprávy Štátneho úradu štatistického Republiky Československej. Praha, 1933.
- Zseliczky, 1998. Zseliczky Béla: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945. Budapest, Napvilág, 1998.

Térképek

